

új IFJÚSÁGELMÉLETI
FOLYÓIRAT

ifjúsági
szemle

I. ÉVFOLYAM 1. SZÁM

2003 ŐSZ

WWW.UISZ.HU

Szerkesztőbizottság

Bíró Endre
Bodor Tibor
Földes György
Gazsó Ferenc
Hunyady György
Kozma Tamás
Spéder Zsolt
Stumpf István

Szerkesztőség

Társfőszerkesztők **Bauer Béla**
Nagy Ádám
Lapigazgató **Németh István**

Rovatok

Ifjúsági közélet **Beke Márton**
Ferencz Klaudia
Garas Ildikó
Komássy Ákos
Kucsera Tamás Gergely
Ifjúság és társadalom **Beke Pál**
Hegyí László
Kollár Péter
Nagy Marianna
Nyitrai Imre
Szentirmai Judit
Ifjúság és környezet **Csata Zsombor**
Diósi Pál
Gábor Kálmán
Kölcseyne Balázs Mária
Laky Ildikó
Szabó Andrea
Életmód-élethelyzet **Giró-Szász András**
Kovács Szilvia
Kiss Paszkál
Szabó András
Tibori Tímea
Virág Tamás
Kitekintés **Bíró Edith**
On-line szerkesztők **Bank Dénes**
Demeter Bence

www.uisz.hu

Kiadja az Új Mandátum Kiadó

Lapterv és tördelés **Petrovics Iván**

E számunkat **Pecsis Mária**
fotói díszítik.

Felelős kiadó **Németh István**
Olvasószerkesztő **Nemeskéry Artúr**

Szerkesztőség:

1149 Budapest, Fráter György tér 11.
Tel./fax: (+36-1) 221-0951, 221-8099
E-mail: szerkesztoseg@uisz.hu

A lappal kapcsolatos észrevételeket
a velemeney@uisz.hu címre várjuk.

ISSN 1785-1289

Támogatóink

NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG
MINISZTERIUMA

GYISM

Nemzeti
Ifjúságkutató
Intézet

Hámori József, Rockenbauer Zoltán, Görgey

Gábor és Hiller István beköszöntője / 7

Szili Katalin beköszöntője / 7

A Szerkesztőség beköszöntője / 8

Körkérdés

Van-e joga, vannak-e eszközei az ifjúsági

korosztályoknak a véleménynyilvánításra? / 11

Ifjúsági közélet

Komássy Ákos–Kucsera Tamás

Gergely

13 év – Kormányzati ifjúságpolitikák

a rendszerváltás–rendszerváltoztatás után / 79

Nagy Ádám

Ifjúsági béke – egy lehetséges

ifjúságpolitika váza / 86

Ifjúság és társadalom

Bauer Béla–Szabó Andrea–Máder

Miklós–Nemeskéri István

Ifjúsági rétegek az ezredfordulón / 111

Rózsahegy Viktória

Gyerekek napközbeni ellátása önkormányzatok

és civil szervezetek együttműködésében / 131

Ifjúság és környezet

Bank Dénes

A sikeres úniós ifjúsági struktúrák – Nemzeti

Ifjúsági Tanácsok Európában / 147

Életmód-élethelyzet

Fehérvári Szilvia

Női szerepek és anyaság – fiatalok

bűnelkövetők szemszögéből / 160

Büki Gabriella–Csorba Katalin–

Rigler Dorottya

Elbliccelt Taigetosz

Fogyatékos emberek – láthatatlan

állampolgárok / 172

Hitehíntés

Sípos Júlia

Sírig tartsd a pofád? – Interjú Csörsz

Istvánnal / 185

Tankó Tünde

Fiatalok az utcán – Recenzió / 193

Balogh Lídia

Az áruvilág kicsi királyai. Gyerekek a reklámok

világában – Recenzió / 195

Szerzőink / 198

Beköszöntő

13 évvel ezelőtt megszűnt az Ifjúsági Szemle, s azóta a gyerekekkel-fiatalokkal foglalkozó szakemberek, civil szervezetek, kutatók, önkormányzatokban és az államapparátusban ezzel foglalkozók híján vannak a tudományos alapot megadó szakmai periodikának. Pontosabban csak voltak...

Most újraindul az Ifjúsági Szemle.

Azt hiszem, nincs is üdítőbb, szellemileg pezsdítőbb élmény, mint tevékeny fiatalok körében lenni. Őszintén kijelenthetem: ez nem egyszerűen a koromból fakadó nosztalgia; az egyetemek katedráin töltött évek tapasztalata mondatja velem. A fiatalok mindig szervezkednek, alapítanak, szerkesztenek, gyülekeznek, pályáznak, egyesülnek, átfórnak.

Az Új Ifjúsági Szemle életre hívóinak nyilván nem kell bemutatni ezt a bizonyos nyughatatlanságot. Bizonyítéka: maga a most megszülető lap. Alkotói ugyanakkor – fiatalokhoz méltó bölcsességgel – az új lendület felhajtó erejéhez régi teljesítményekből is forrást találtak: igényességben és szellemi energiában a '70-es, '80-as évek műhelyeinek méltó utódai szeretnének lenni. A nemes és kényszerűségből megszakasztott hagyományok folytatói. Ifjúságpolitika, ifjúságkutatás, közélet vonatkozásaiban össze szándékoznak gyűjteni, és be kívánnak mutatni mindent, ami megismerésre érdemes.

Amely nemzedéknek nincs önbecsülése, önismerete, vágya a világ megismerésére és önmaga megismertetésére, az nem tudja beváltani álmait, s nem lesz kiegyensúlyozott kapcsolata az őt körülvevő világgal. Ennek szellemében, e helyről csak annyi kívánható: az Új Ifjúsági Szemle teremjen olyan közösséget, gyűjtsön olyan olvasói tábort maga köré, amely nem félelemmel, hanem magabiztosan, széles ismeretekkel, biztos tudással, kíváncsisággal tekint a jövő elé!

Mádl Ferenc
a Magyar Köztársaság
elnöke

Tisztelt Olvasó!

Köszönöm Önnek, hogy kezébe vette az Új Ifjúsági Szemle első példányát! Bízom abban, hogy valóra válik a kiadvány szerkesztőinek az a szándéka, hogy a mai magyar ifjúság élethelyzetét hitelesen bemutató kutatási eredmények közkinccsé tételével, az egyes ifjúsági korosztályokat érő kihívások értő és sokszínű elemzésével, s az ifjúsági civil szféra izgalmas mindennapjainak bemutatásával hozzám hasonló hűséges olvasót faragjanak önből.

Meggyőződésem, hogy az Új Ifjúsági Szemle hiánypótló, régóta esedékes kiadvány. Helye ott van minden állami és önkormányzati hivatalban, könyvtárban; valamint a szakember, a generációt megérteni kívánó „egyszerű” olvasó, és persze a közélet iránt érdeklődő fiatalok könyvespolcain is. 1989 óta nem létezik olyan médium, mely az oly színes és eleven ifjúsági szakma vitáit, eredményeit, szereplőit bemutatná az érdeklődő nyilvánosságunknak.

A közel 14 év szünet után megjelenő folyóirat a szerkesztők szándéka szerint megteremtí a lehetőségét annak, hogy egyazon témáról eltérő módon gondolkodó szakemberek véleményét ismerhesse meg az érdeklődő. Olyan érték ez mely önmagában is biztosítja, hogy az Új Ifjúsági Szemle rendszeres olvasójaként hiteles képet kapjon a felnövekvő nemzedék élethelyzetéről, problémáiról; az ifjúság és a velük foglalkozó szakemberek, szervezetek világáról.

Szili Katalin
a Magyar Köztársaság
Országgyűlésének
elnöke

Beköszöntő

Több mint egy évtizede nincs az ifjúság területén dogozó szakemberek számára olyan szakmai folyóirat, amely megpróbálja felölelni az ifjúságpolitika, az ifjúsági közélet valamint az ifjúságkutatás problémakörét. Ezt a hiány próbálja megszüntetni az Új Ifjúsági Szemle, amely a '70-es-'80-as évek ifjúságot különösképpen motiváló lapjainak (pl.: régi Mozgó Világ, Ifjúsági Szemle) kíván méltó folytatója lenni.

Az Új Ifjúsági Szemle ifjúságelméleti folyóirat: a gyermekek és fiatalok élethelyzetének bemutatásával foglalkozó, az érdeklődő értelmiségieknek szóló, a tervek szerint évente négyszer megjelenő időszaki kiadvány, amely támaszkodva a korábbi évtizedek ifjúságkutatásaira is, megkísérli a beilleszkedést a nemzetközi trendekbe; a meglévő eredményeket kívánja közkinccsá tenni, népszerűsíteni, így jelenítve meg az ifjúsági diszciplína sokszínűségét.

Annak érdekében, hogy a fent említett kontinuitás érzékelhető legyen, a Szemle olyan tanulmányok közlését tervezi, amelyek tudományosan és szakmailag megalapozottak, ugyanakkor nélkülözik az akadémiai típusú lapokban rejlő túlzott tudományosságot; annak érdekében, hogy a lapot a tájékozódni kívánó fiatal értelmiségi csoportok illetve a szűkebb szakmai közeg is sikerrel forgathassa.

A lap abban is a folyamatosságot keresi, hogy az ifjúsági terület minden szegmensét, irányultságát be kívánja bemutatni. Ennek érdekében a szerzők és a szerkesztők különböző szakmai és politikai irányultságúak, amely feltételezi az egymással szembeni toleranciát éppúgy, mint a nézetek és vélemények elfogadásának és elismerésének lehetőségét is.

Lapunk két részből áll. A tematikus részben egy adott specifikus (Pl. mit gondol az ifjúság és a zene kapcsolatáról) kérdésre adott, a legszélesebb merítésből vett (Kocsis

Zoltántól Ganxta Zolleeig) válaszösszességet (a pár mondattól a tanulmányig) igyekszünk bemutatni.

A második rész a lap öt rovata.

Az *Ifjúsági közélet* rovat célja bemutatni a gyerekek, fiatalok és közösségek nyilvános, saját vagy más ifjúsági közösségek élethelyzetének javítása érdekében kifejtett tevékenységeit. Emellett foglalkozni kíván a gyerekek, fiatalok közéleti cselekvéseire hatást gyakorló kormányzati és nemkormányzati tevékenységek bemutatásával, elemzésével és értékelésével.

Az *Ifjúság és társadalom* rovat (mint sajátos korosztályi csoport: az ifjúság és a strukturált csoportokból és környezetekből álló szocializációs közeg) a társadalom kölcsönhatásait vizsgálja. A fiatalok mindennapi életben történő részvételének, a jóléti, képzési, valamint kulturális szolgáltatások igénybevételének, tájékozódásának és tájékoztatásának speciális igényeire-lehetőségeire keres választ. A rovat a kérdést a másik oldalról is felteszi: alakítják-e, és ha igen, miként a mindenkor ifjú generációk a társadalmat. Hogyan és milyenné formálják a legfőbb közegek (iskola, munkahely, oktatás, tömegkommunikáció, helyi közösségek stb.) a fiatalokat? És mindezek alapján: milyen társadalom felé haladunk?

Az *Ifjúság és környezet* rovat célja a főváros, illetve vidék ifjúságának élethelyzetéről, szokásrendszeréről, azok hasonlóságairól, eltéréseiről hírt adni, s bemutatni egy-egy település, régió ifjúság érdekében kifejtett tevékenységét. A rovat foglalkozik továbbá a határon túli fiatalok, a kisebbségek speciális státuszából adódó különbözőségeivel, illetve a nemzetközi – ifjúságot érintő – ügyekkel is.

Az *Életmód-élethelyzet* rovat talán a „valtozás és tartozás” szóösszetétellel jellemezhető legjobban, hiszen az önálló életkezdéssel kapcsolatos állandó változásról és a vala-

Bevezető

hová tartozás szükségletéről szeretne néhány állóképet felvillantani.

A *Kitekintés* rovat egy történelmi blokkból, és néhány recenzióból áll. A történelmi részben olyan emblematikus személyeket szólaltatunk meg, akik fiatalon aktív szereplői voltak generációjuk szellemi életének, civil vagy politikai mozgalmainak. A recenziók, elemzések alapját adó kiadványokat a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár munkatársai gyűjtik számunkra, amelyekből a szerkesztőség választja ki az ismertetni/recenzálni kívánt munkákat.

A rovatokban alkalmanként „*például*” címmel egy-egy konkrét kezdeményezés kerül bemutatásra.

Az *On-line műhely* is rovatszerűen működik. A web-lap (www.uisz.hu) önálló arculatát a cikkek összefoglalójához kapcsolódó fórumok, a kereshető archívum, egy majdani ifjúsági ki-kicsoda adja meg.

Reméljük, hogy sikerült kedvet csinálnunk a laphoz és Olvasóink, később Megrendelőink közt üdvözölhetjük Önt is.

*A Szerkesztőbizottság,
a Szerkesztők és a Kiadó*

Lapunk két részből áll. Az állandó rovatok mellett minden számban tematikus kérdést teszünk fel az ifjúságügyben érdekelt véleményformálókna (amennyiben Ön is kíván a következő kérdésre válaszolni, kérjük jelezze ezt a www.uisz.hu oldalon, ahol megtalálja már a következő számban megjelenő, megfogalmazott tematikus kérdést is).

E számunkban felvetett probléma így hangzott: „*Van-e joga, vannak-e eszközei az ifjúsági korosztályoknak a véleménynyilvánításra?*”

A válasz műfaja, stílusa, terjedelme, nem volt kötött (a pár sortól a tanulmányig vártuk és közöljük azokat), ahogy a kérdést tartalmilag, tematikusan sem szűkítettük tovább: kifejezetten azt kértük válaszadóinktól, hogy engedjék szabadon képzelőerejüket.

Kérjük az Olvasót: kezelje olyan befogadóan a válaszokat, amilyen kreatívan és sokszínűen a reflexiók közelítik meg a témát.

A szerkesztők

Véleménynyilvánítók

1. Halász László, egyetemi tanár, MTA Pszichológiai Kutatóintézete
2. Bíró Endre, jogász, Jogismeret Alapítvány
3. Thomas Glaser, tanácsos, Európai Bizottság Magyarországi Delegációja
4. Magyar Bálint, a Magyar Köztársaság oktatási minisztere
5. Szabados Tamás, az Oktatási Minisztérium politikai államtitkára
6. Buda Béla, egyetemi tanár, tudományos igazgató, Nemzeti Drogmegelőzési Intézet
7. Karikó Sándor, főiskolai tanár, SZTE JGYTFK, Neveléstudományi tanszék
8. Arató Gergely, országgyűlési képviselő, az MSZP frakció ifjúsági és sport munkacsoportjának vezetője
9. Práczser László, elnök, Országos Gyermekek és Ifjúsági Parlament
10. Mátyus Aliz, felelős szerkesztő, Magyar Művelődési Intézet
11. Szabó János, egyetemi tanár, főigazgató, HM Stratégiai, Védelmi Kutató Hivatal
12. Garami Erika, tudományos munkatárs, Országos Közoktatási Intézet
13. Balipap Ferenc, szociológus, közösségfejlesztő, Magyar Művelődési Intézet
14. Herendy Csilla, óraadó, Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem
15. Korom Pál, elnök, VE-GA Gyermekek és Ifjúsági Szövetség
16. Farkas Éva, programvezető, Órhegy Egyesület-Kamaszparlament
17. Balogh László, ifjúsági referens, Oázis Kulturális és Szabadidős Egyesület
18. Varró József, elnök, G-PLÚTÓ Egyesület
19. Radoszav Miklós, általános igazgatóhelyettes, Fővárosi Területi Gyermekvédelmi Szakszolgálat
20. Zsummera Árpád, tanácsadó, Győr-Moson-Sopron megyei önkormányzat
21. Kölcseyné Balázs Mária, művelődésszervező, Megyei Művelődési Központ, Békéscsaba
22. Matekovits Mária, aligazgató, Aradi Csiky Gergely Iskolacsoport
23. Varga Zsolt, igazgató, Apáczai Csere János Művelődési Ház, Solymár
24. Márai Gabriella, elnök, Ifjúsági Referensek Országos Egyesülete
25. Tauser Mária, főszerkesztő, Iskolatévé
26. Kozma Tamás, egyetemi tanár, Debreceni Tudományegyetem

Van-e joga, vannak-e eszközei az ifjúsági korosztályoknak a véleménynyilvánításra?

Halász László

egyetemi tanár, MTA Pszichológiai Kutatóintézet

A véleménynyilvánítás kultúrája

A Szerkesztőség bizonyára arra kíváncsi, hogy a.) megfelelő jogszabályok segítik elő a gyerekek és fiatalok véleménynyilvánítását?, b.) megfelelők-e hozzá a szervezeti keretek (feltételek)? A kérdésnek e jelentése – amellyel feltehetően a legtöbben foglalkoznak – azonban nem zár ki egy másikat. Ez mind a véleménynyilvánításhoz való jogot, mind az eszközöket szigorúan pszichológiailag fogja fel és elsősorban az érdekli, hogy az érintettek rendelkeznek-e a kívánatos feltételekkel. Tömören, van-e véleményük (erről-arról) és van-e indítékuk, hogy kinyilvánítsák azt.

Vagyis mindenekelőtt azt tartja kérdésesnek, pontosabban vizsgálándónak, amit a Szerkesztőség magától értetődőnek tekint. Mi a vélemény? Ha egy ötéves gyerek, ugyanazt a – legyünk optimisták – az egy jelzővel dicsérető tőmondatot mondja az óvodára vonatkozó kérdésünkre (vagy anélkül), mint szinte mindegyik társa; ha egy tizenéves ugyanazzal a – legyünk ismét optimisták – két, sőt, ha megfeszíti magát, három jelzőt is tartalmazó, némileg bővített tőmondatdal fejezi ki álláspontját az előző este legtöbbek által nézett tévéprogramról, mint szinte mindegyik társa, talán nem a véleményét nyilvánította? A fogalom szótári jelentése szerint bármilyen ítélet, felfogás, nézet, hiedelem – vélemény. De milyen vélemény-nyilvánítás) az, amelyik se több, se kevesebb mint harsány tetszés- vagy nemtetszésnyilvánítás, és ennek kifejezésére is a hozzá hasonló legtöbb társ megerősítése bátorítja. Ez viszont annyira felvértezi, hogy állásfoglalását tárgyi érvekkel megindokolni, adatokkal alátámasztani és logikailag korrekt következtetésekkel megvédeni a cáfoló vagy korrigáló tételekkel szemben aligha tudja, de kétségtelen következetességgel, nem is tartja fontosnak.

Immár mindnyájunkról beszéltem. A gyerekek és fiatalok etekintetben sem légüres térben nőnek fel. Könnyebb érzelmileg vasosan feltöltött jelzők hajigálásával véleményt nyilvánítani, mint körültekintőnek lenni és kompetenciára szert tenni; könnyebb az akár vásárlási, akár kulturális, akár politikai marketingből megismert közvélemény mintájára szabni az úgymond saját véleményt. Márcsak azért is, mert a véleményalkotás legnagyobb gondjától megkímél: nem kell azt kínlódva megfogalmazni, elég az általános iskolai felső tagozat igény szintjéhez igazított, mások által közölt vélemény elfogadása, netán elutasítása. Hiába kezdődik gyakran a mondat „Én úgy gondolom” előtaggal, éppen az én és a gondolat hiányzik a véleményből.

Az ember sok mindennel nem születik, egyebek között véleménnyel sem. Mind a véleményalkotás módját, mind adott tárgyra irányuló vélemény tartalmát, mind a kinyilvánítás igényét kora gyerekkorától tanulja. A kisgyerek eleinte teljesen behódol az őt életető környezetnek, amelynek ki van szolgáltatva. Ismeretei gyarapodása együtt zajlik le azzal, hogy aláveti magát szüleinek illetve sorsát meghatározó más személyek (csoport) befolyásának. Így szerzi meg elismerésüket, dicséretüket, így kap jutalmakat és kerül elbűntetéseket. Jó ideig ebben márcsak az öntudatosság alacsony szintje miatt sincs érdekvezérelt számítás. Akár a tízéves gyerek is a legőszintebben képviselheti (mondhatja)

Körkérdés

ki vagy éppen hallgathatja el) azt a véleményt, amit és ahogy várják tőle a neki fontos csoportok (tagjai) anélkül, hogy bármiféle kettősséget élne át. Ő beszél ugyan, de valójában nem ő szólal meg, nem lévén még saját hangja.

Előbb-utóbb azonban erőteljesebben kezdi megkülönböztetni magát elsődleges és ahhoz szorosan kapcsolódó csoportjaitól. Saját testi-lelki önmeghatározása foglalkoztatja, magáról kialakuló képének egyre nagyobb jelentőséget tulajdonít. Mindebben kitüntetett szerepet kaphat egy-egy személy, aki bizonyos tulajdonságaival, vagy egész lényével vonzó számára. A „fontos dolgokról” az ő véleménye a mérvadó és arra törekszik, hogy kövesse, magáévá tegye azt. Ily módon, csökkenti a maga és a választott személy közötti lélektani távolságot. Minél kisebb ez, annál inkább sikerült azonosulnia.

Bár a vélemény továbbra is jelentősen külső forrásból ered, ebben a tudatos választásnak és meggyőződésnek a korábinál jóval nagyobb a szerepe. Ott a lehetőség, hogy a véleményben foglalt értékek, illetve az alátámasztó és cáfoló ismeretek, az azonosulás mélységétől és tartósságától függően fokozatosan belsővé váljanak. Internalizálódnak. Ekkor a vélemény már összecseng az egyén értékrendszerével, nem ritkán éppen az követeli meg kinyilvánítását; tekintet nélkül a pillanatnyi külső körülményekre. A véleményalkotó maga mögött hagyja a forrásorientációt, vagyis azt a beállítódást, amelyik a véleményt egy (követendő vagy elutasítandó) csoporttól vagy egy személytől eredezteti, a tartalmat a forráshoz való viszonyából határozva meg. Figyelme maximálisan a tartalomra irányul; az érdemi állítást mérlegeli értékrendszere alapján.

Annak mértékében, ahogy kialakul, szívesen mondanám inkább: kiforr egyénisége, válik etekintetben is felelőssé azért, amit és ahogy megítél. Akár azonos a vélekedése sokakkal, akár eltér tőlük. Még ha korábbi nemzedékek véleményét gyökeresen tagadja is, annak tárgyilagosságra törekvő ismeretében teszi, amit tagad. A szociálpszichológiából ismert, vázolt hármass folyamat fejlődés-lélektani lépcsőket is felvázol, amelyek elhelyezhetők a gyerekkor, serdülőkor és ifjú-fel-

nőttkor kellő rugalmassággal meghatározott pontjain. A hangsúly mégsem itt van. Hiszen, semmi garancia nincs, hogy mindenki bejárja e pályát, arra pedig különösen nincs, hogy a véleményalkotás összes lehetséges területén megteszi. Meglehet, hogy bár X. – legyen 18, de akár 38 éves –, igen kiművelt ismeret- és értékrendszer alapján alkot és nyilvánít véleményt egyes zeneművekről és általában a zeneművészetről, de távolról sem képes erre a politikai avagy sportkérdésekben. Az összhangnak ezt a hiányát természetesen ne az tegye szóvá, akire, legyen bármi is a tárgy, egyaránt a behódoló véleményalkotás jellemző.

Bár az elnevezés ugyanaz, most már nem azt jelenti, mint a gyerekkorban. Az érdekvezéreltség kézenfekvő, még akkor is, ha a fiatalember a helyzetet magától értetődőnek tartja és fel sem merül benne, hogy szembe szálljon vele. Hozzászókot, hogy azon nézetek kinyilvánítása a helyes, amilyeneket képviselnek és elvárnak tőle azok a csoportok, intézmények, amelyekben megfordul, illetve amelyekbe bekerülni törekszik. Bár a költség/haszon elemzés szerint jár el véleménye alakításában, a folyamat zökkenőmentesen automatikus. Ha azt tapasztalja, hogy mérvadó környezete nagyon is törődik a társadalmi hatással, a hangoztatott véleményt ő is komolyan veszi. Merőben másféle az a behódolás, amelyben a tárgyról már van ugyan véleménye a fiatalembernek, de azt tanulja meg, hogy mindig az a kifizetődő eljárás, ha először kitapogatja, hogy most és itt milyen állásfoglalás a tanácsos. Ha az ember gép lenne, úgy amikor kiszabadul a kérdéses szorításból, nevezzük szelídebben igazodási kényszernek és voltaképpen véleményét káros következmények nélkül képviselheti, bizonyosan ezt tenné. Valójában azonban ez számos tényező kölcsönhatásától függ: az ilyen helyzetek milyen gyakran fordulnak elő; a fiatalember mennyire képes elviselni az efféle kettősséget; mennyire fontos neki, hogy egyrészt saját véleményei között, másrészt saját véleménye és a hozzá hasonló kortársak véleménye között összhang legyen; lát-e lelki szemei előtt olyan mintául szolgáló személyt, aki akkor is segíti őt véleménye meghatározásában, amikor

nincs fizikailag jelen; nem utolsósorban korábbi véleménye mennyire volt kimunkált.

Már régóta tudjuk, hogy a megfelelő tárgyi ismereteken és gondolkodási folyamatokon alapuló véleményalkotás, illetve a vélemény odaillő nyelvi kifejezése jóval nagyobb valószínűséggel várható az iskolázottabb szülők gyerekeitől, mint az iskolázatlanabbakétól. Az iskolázottabb szülő – felkészültsége irányától és mélységétől eltérő mértékben – kidolgozottabb kódot beszél és gyerekét is arra ösztökéli, hogy egyetemes jelentést hozzon létre. Mondandóját az is megérti, aki előzőleg nem ismerte a meghatározó körülményeket. A vélemény kinyilvánítása a tárgy és a hallgató sajátosságait egyaránt figyelembe veszi. Beszéde pontos, hajlékony és egyénített. Sokrétű üzenet árnyalt kifejezését teszi lehetővé. A korlátozott kódot beszélő viszont mereven és görcsösen a mindenkori szövegösszefüggéshez tapad, érzelmeit meg sem kíséri leválasztani róla. Véleménye, amelyet rövid, darabos, nem ritkán befejezetlen mondatokban ad elő, csak akkor érthető, ha a hallgató ismeri a beszélőt, illetve azt a helyzetet, amire a szöveg vonatkozik.

A tömegkommunikációs forradalom mind ebben számottevő változást hozott. A tévé előtt töltött jelentős és iskoláskorra tovább nővő idő függvényében, már az óvodás gyerekek is ezen az úton sajátítanak el nemcsak számos ismeretet, de véleményt és annak kinyilvánítási módját is. Mindazonáltal, az iskolázottabb szülőnek több eszköze van, hogy a folyamatot szabályozza. Fegyelmezés (szoktatás) közben, túl az ismereteken és tárgyi ítéleteken, az érzelmek megismerésében és közvetítésében is azért tud többnyire igényesebben eljárni, mert az árnyalt nyelvhasználat hidat emel az adott helyzet és az általános elvek közé. Az ilyen szülő a gyerekre bonyolult feladatot ró. Miközben az olvasás, a szövegmegértés erőfeszítése alól nem menti fel, elvontabb, általánosabb jelentés és összefüggések felfogására készíteti, valamint annak felmérésre, hogyan hat (egyebek között véleményével) másokra. Ezzel szemben áll az a beállítódás, amely mindig csak az előhívó környezethez kötött. A gyerek feladata figyelni az egysíkú véleményre és engedelmessé válni. Mérlegelés, be-

látás nem az ő dolga. A válaszolás tudatos késleltetése, az indulatok háttérbe szorítása kevésbé fejlődik ki. A véleményalkotás és kinyilvánítás egy a pillanatnyi jutalmat és büntetést osztogató tekintélyhez igazodással történik. Kezdeményezés, tervezés, kockázatvállalás nem tartozékai.

Mindezek a hatások hatványozódnak, mivel jelentősen befolyásolják azt is, milyen színvonalú – általános, közép-, fő- – iskolába kerül a gyerek, illetve fiatal. A felkészültebb családok olyan oktatási intézményeket részesítenek előnyben, amelyekben a tanároknak és a tanulóknak maguknak is távlati céljaik vannak, és az átlagosnál kidolgozottabb kódot használnak. Akár a vélemények megalapozásában, akár a kinyilvánítás alkalmainak megteremtésében igényesebbek. Így ebben a szükségképpen szűkebb körben nagyobb az esély a gyerekek és fiatalok önkéntelen figyelmét lebilincselő, fizikai akciókban gazdag, szellemiekben meglehetősen szegény szórakozató tévéprogramok és a rájuk épülő bulvársajtó hatásának ellensúlyozására, mint egyébként. De még az ő esetükben is tekintetbe kell venni néhány további tényező szerepét. A kereskedelmi tévék a programok minél tömegesebb gyors eladhatóságát tartják szem előtt és ez – kivált főműsoridőben – mindannak az elejtéséhez vezet, aminek felfogása szellemi erőfeszítést, külön felkészültséget, műveltséget, választékos ízlést követel. Maguk a műsorok szereplői, legyenek dörzsölt profik, vagy dörzsölendő amatőrök, sem dűskálnak ezekben. A kiforratlan fiatalok azt látják, hogyha van valami, ami teljesen felesleges a szemükben rendkívül imponáló médiaszerepléshez (=a kiemelkedő érvényesüléshez), az a vélemények tárgyszerű megalapozását és árnyalt megfogalmazását feltételező kultúra.

Különben is, az SMS és az email nagyobb gyerekeknek felettebb kedves korában, ez nem sikk. Sem idő, sem hely nincs gondosan kimunkált álláspont kinyilvánítására. Félreértés ne essék: a képesség egy tényállás, vagy egy ítélet rövid és szabatos megfogalmazására, nagy érték. Minden benne van, ami szükséges és semmi, ami haszontalan. Csakhogy ez nem úgy születik meg, hogy a gyerekmber csökevényes, korlátozott kódra,

Körkérdés

tagolatlan nyelvhasználatra szokik rá, hanem abból dolgozza ki magát. Közben a hagyományos élőbeszédben, de a hagyományos írásos fogalmazásban is mondandóját (véleményét) jó ideig nehézkesebben, körülmenyesebben, oda nem illő kitérőkkel adja elő, ami nemcsak a nyelvi, de a gondolati eszközök redundáns használatából fakad, mire kemény erőfeszítéssel megtanulja, hogyan lehet tömörebben és érthetőbben fogalmazni. Ennek a művelődési folyamatnak a bejáráshoz sem az SMS, sem az email, illetve tágabban az internet diktálta felgyorsult erőter nem kedvez.

Kétségtelen, a sebesség, amellyel az ember felfogja az információkat, összefügg intelligenciájának a mértékével. A gyorsabb információ-feldolgozók értelmesebbek, mint a lassabbak. Adott időegység alatt több információt képesek feldolgozni és ez véleményalkotásukban is segít. Csakhogy az SMS-es, e-mailes, videoklip-es generáció tagjai, akik percepció-kísérletekben jócskán felülmúlnak másokat, logikai feladatokban nem tűnnek ki. Programozás-szakos egyetemi hallgatók is alig. A gondolkodás nem mentesebb a szubjektivitástól, viszont a csábítás nagyobb az impulzusok szabadon engedésére.

Az elektronikus levélírás a hagyományos írásbeliséghez képest kevésbé koherens. Az ellentmondások nehezen fölfedezhetők, a szöveg egysége nehezen tartható fenn. A logikai szigorúság csökkenése óhatatlan következmény. Az így előálló gondolkodás cseppfolyós, töredékes, nélküli a látásmód egységességét, sőt mintegy az önálló én meggyengülésével jár. A hálózat gyorsasága, a helyzet nyomása a mérlegelő, reflektáló fogalmazás ellenében hat. Megengedem, hogy az e-mail hajlékonyságával, könnyedségével és közvetlenségével új virtuális közösségeket teremtsen és a véleményalkotás új fórumait teremtsen meg. De feltűnő, hogy még azok a felnőttek is, akik nem ebbe nőttek bele és véleményük hagyományos közléséhez szoktak hozzá, áttérve az emailre valósággal begerjednek az eszköztől. Elengedik magukat és a kontroll fellazulása nemcsak saját színvonaluknál gyatrább véleménynyilvánítási módban, de a tartalomban is észlelhető. Agresszivitásukat kiélve, élvezettel használnak

bántó kifejezéseket. A nemi zaklatás pedig a kamaszkori szintre visszaesés tünete. Alpári felszólítások jelennek meg olyanoknak címezve, akik kizárólag az ernyőn megjelenő aláírásukból ismerősek. Legyenek férfiak vagy nők, már amennyire ez egyáltalán megállapítható. Hiszen az elektronikus érintkezés leple alatt tetszés szerint lehet játszani az identitásjegyekkel: nemmel, foglalkozással, egyéb tulajdonságokkal. A résztvevők a felelőtlenség szabad terében érzik magukat, ami ugyancsak nem tesz jót a vélemények kiérlelésének. Fokozottan magával sodorja e lehetőség az önmeghatározás legmarkánsabb gondoljaival birkózó tizenéveseket, közülük is főként azokat, akik a megoldást a maskulin rámenősségben találják meg. Előáll az a paradoxon, hogy bár az internet révén soha eddig nem látott információ-tömeghez soha eddig nem tapasztalható sebességgel lehet hozzáférni, hiába a szélvészgyors nyomkodás-klikkelés, a komputeres játékokkal is felerősített motoros rutin, az ugyancsak az internet révén folytatott levelezés során közölt vélemények kevés jelét mutatják a minden korábbinál teljesebb ismeretekkel alátámasztott érvelésnek.

Vizsgálataink szerint azok a tizenévesek kevésbé képesek az elektronikus médiumok együttese által hozzáférhető művészeti alkotások figyelmes, interaktív nézésére, alapos és kedvező megítélésére, akiket a tévé és a számítógép nagyon vonz, de a hagyományos (nem-elektronikus) művészeteket nem kedvelik, akiknek az irodalmi szöveg olvasása érzelmileg alig jelent valamit. Másképpen szólva, a többoldalúan kidolgozott, internalizáltabb ismeret-és értékrendszeren alapuló kultúra (vagy annak hiánya) az új információszerezési és véleményalkotási eszközök felhasználását is befolyásolja.

Egymondatos tanulságként: hiába nem ütözik jogi vagy egyéb tilalomfákba a véleménynyilvánítás, kultúrája elsatnyul, ha a fiatalok nem azt tapasztalják, hogy kortársaik és az idősebbek egyaránt annál inkább igénylik (tekintetbe veszik, jutalmazták) véleményüket, minél kimunkáltabban és világosabban fejeznek ki elgondolkodtató, friss nézőpontot.

s

Bíró Endre

jogász, Jogismeret Alapítvány

Akkor szólj, ha kérdeznek!

(A tanulók véleménynyilvánítási joga érvényesüléséről az iskolában)

A címben jelzett intellektus tipikus megnyilvánulása a jog és nevelés összecsúszásának iskoláinkban. Körülbelül olyan, mintha azt mondanánk, hogy „Akkor egyél, ha engedélyezik!” vagy „Akkor vegyél levegőt, ha a házirend szerint itt az ideje!”, „Akkor nem verlek meg, ha engedelmeskedsz!”, „Akkor mehetsz kakilni, ha én mondom!” (Ahogy leírtam ezeket az abszurdnak szánt példákat, rájöttem, hogy sajnos ezek a mai iskolában még nem is olyan abszurdak... Hiszen hány meg hány olyan iskola van, amelyben a házirend csak a nagyszünetben történő uzsonnázást „engedélyezi”; hány meg hány olyan iskola van, ahol a gyerekek természetes szükségének elvégzése bizony a pedagógus memóriájának vagy belátásának függvénye. Ha igazán abszurd példát szeretnék, bizony nem nagyon maradna más, mint az élethez való jog és a nevelés összecsúszását bemutatni, például az „Az maradhat életben, aki jól tanul!” Talán ez a példa már tényleg abszurd a 21. században.)

Az élethez való jognál gyengébb emberi jogok – például a testi épséghez, személyes sérthetlenséghez, emberi méltósághoz, magántitokhoz, hitek és vallások szabadságához, gondolat szabadsághoz, vélemény nyilvánításához való jog – alkalmazásakor a mai iskolákban gyakran gondolják a pedagógusok (jó esetben csak belső bizonytalanságból eredően önmagukban, rosszabb esetben viszont a kialakult gyakorlatot megerősítő ambícióval egymás között), hogy ugyanis „a nevelési szempontok felülírják az emberi jogokat, hiszen mitől tanulna meg a gyermek a jogokkal való élés határait, ha nem attól, hogy az iskolában – a rend, a fegyelem, a tanulás és nevelés érdekében – korlátozva vannak ebben?” Én ezt egészen máshogy gondolom! Az emberi jogok ugyanis abszolút szerkezetűek: semmiféle relativitást nem tűrnek el. Sem a politikai hatalom, sem az intézményi hatalom, sem az egyházi vagy családi hatalom sem le-

gitimálja az emberi jogok korlátozását. Egyetlen korlátja van csupán a véleménynyilvánítás jogának – valójában ez sem korlát, hanem inkább következmény –, hogy ugyanis el lehet követni jogellenes cselekményt a vélemény nyilvánítása útján is, hiszen becsületsértés, jó hírnév sérelme miatt büntethető és perelhető mindenki. De ez nem magának a véleménynyilvánítás jogának korlátozása, hanem a tartalmában jogellenességet megvalósító nyilvános vélemény egyik (jogi) következménye. S ez bizony nem ugyanaz! A tanuló által esetleg elkövethető becsületsértés megelőzésének nem lehet adekvát eszköze a vélemény nyilvánítása jogának megvonása.

A törvény a véleménynyilvánítási jogra is csak annyi korlátozást állít fel, hogy az nem eredményezheti mások jogainak sérelmét, e nélkül viszont szabadon gyakorolható! Semmiféle „attól függ...”, „ha engedélyezem...”, „bizonyos esetekben...”, „mások érdeksérelme nélkül...”, „ha kötelezettségeidet teljesítetted...” típusú korlátozást nem tartalmaz a Magyar Köztársaság Alkotmánya és Polgári Törvénykönyve az emberek (gyerekek, tanulók, polgárok, lakosok) véleménynyilvánítási jogáról. A közoktatási törvény sem teszi pedagógusfüggő relativvá a tanulók véleménynyilvánítási jogát. Nem függ tehát a diák véleménynyilvánítási joga attól, hogy az érintett pedagógus azt helyesnek tartja vagy nem tartja helyesnek, butaságnak véli, éretlennek vagy érdemesnek ítéli-e a tanulót a nyilvánossághoz. A véleményalkotás és e vélemény nyilvánításának joga ugyanúgy nem vonható kétségbe és nem állítható feltételhez, mint a többi alapvető emberi jog. (Az persze egy egészen másik kérdés, hogy az ember milyen hatást ér el tudatlanságot tükröző, buta vagy éppen rosszindulatú véleményével. Ez a kérdés már nem a jog gyakorlásának lehetősége, hanem a jog gyakorlásának erkölcsi, közösségi vagy éppen szakmai következménye.)

Súlyosan alkotmányértőnek tartom például azt a nevelési-oktatási intézményekben sok helyütt bevett gyakorlatot, hogy az iskolai újságban megjelenő cikkeket, az iskolarádióban elhangzó riportokat, a diákok faliújságjain megjelenő írásokat előzetesen igazgatói láttamozásnak vagy „pedagógusi szerkesztésnek” kell alávetni; vagy azt, hogy

Körkérdés

a tanulók az iskolában folyó tevékenységről és az iskolában történt eseményekről csak igazgatói engedéllyel nyilatkozhatnak a média számára. Az intézmény iránti lojalitással, a vezetői irányítás jogosítványával és az igazgató egyszemélyi felelősségével szokták ezeket a korlátozásokat magyarázni, pedig ezek valójában nem mások, mint a CENZÚRA újrászületett formái. (Képzeljük el a történelemtanárt, aki 9 és 10 óra között lelkesen előadja a III/B. osztályban a márciusi ifjak örökbecsű történetét a 12 pont kinyomtatásáról és a teljes sajtószabadság követeléséről az 1848-as magyar forradalom kezdetén, majd 11 órakor diákmozgalmat segítő pedagógusként az igazgató megbízásából „átnézi és engedélyezi” a diákújság legújabb számának megjelenését. Mindeközben eltelt 1 óra és 155 év.)

A jövő a jogi nevelésé. Tudjuk jogainkat, s annak korlátait, következményeit is. Értsük, hogy a jogokat nem az igazgató, osztályfőnök vagy éppen szüleink adják, hanem a jogok vannak. Emberi-állampolgári létezésünkben következően. Viszont e jogok törvénysértő gyakorlásának is megvannak a maguk szankciói. Legyen világos, hogy arról és azt írhatok az iskolaújságban, amiről és amit csak akarok, annak megjelenése kizárólag a szerkesztő sajtószakmai döntésétől függ. A diákfaliújságnak pedig még szerkesztője sincsen, a nyilvánossághoz jutásnak itt még a szakmai kontrollja is hiányzik, minden az én egyedüli felelős elhatározásomtól függ. Viszont, ha cikkemben másik ember becsületébe gázolok, vagy hamis tényről állítok – ezért jogi felelősség terhel. Ne tilthassa meg senki, hogy mikor és miről hozom nyilvánosságra a véleményemet a sajtóban (nyilatkozom), viszont tudjam, hogy a nyilatkozatomban elmondottak iskolai, munkahelyi, családi, erkölcsi megítélése nem biztos, hogy a jogszerűséghez igazodik. Tudjuk megkülönböztetni a törvénysértést a valaki által helytelenítéstől; a jogellenest az erkölcstelentől-illetlentől-udvariattlantól-szokatlantól. Aki a jog és a nevelés határait legalább sejtji, az már nem gondol elintézettenek egy problémát vagy jelenséget azzal, hogy „Akkor szólj, ha kérdeznék!”

S

Thomas Glaser

tanácsos, Európai Bizottság Magyarországi Delegációja

A fiatalok és az EU – az élet nagy lehetősége vagy egy újabb unalmas házi feladat?

Az EU-tagság, amint azt többen felismerik, nem hoz nagyobb változásokat a magyarok életmódjában. Főleg azért nem, mert az ország gazdasági és társadalmi rendszerének legfontosabb átalakításaira már sor került. Valójában ez nem következménye a tagságnak, hanem előfeltétele. A tagság eredményeképp Magyarország ténylegesen gazdagabb lehet, de csak akkor, ha az EU pénzalapjait okosan használja fel, s képes biztosítani a szükséges adminisztratív hátteret és közös pénzügyi alapot. A gazdagabbá válás évi jó néhány százalékot jelent, egy nyugdíjasnak például azt, hogy nyaralását külföldön töltheti és nem otthon; annak az esélyét, hogy inkább idén vásárolunk autót, mint jövőre; azt a lehetőséget, hogy kisvállalkozásba fogjunk, ahelyett, hogy pénzért munkát vállalunk másodállásban. Ez mind fontos dolog, de az EU-tagság érdemeiről szóló hírverésnek nem ez az alapja.

Ami a fiatalokat illeti, a szavazás eredménye azt mutatja, ők még kevésbé lelkesednek az EU iránt, mint szüleik. Talán ők természetesen vesznek; talán nem éltek a régi rendszerben és nem tudják olyan nyilvánvalóan összehasonlítani; de lehet, hogy csak nem érdekli őket annyira az EU, mint a szex, a drogok és a rock 'n' roll. Az EU-tagság változásokat követel az oktatási rendszerben, ami jót tesz Magyarország versenyképességének és a humánerőforrás-fejlesztésének, viszont egyúttal keményebb munkát is jelent az iskolákban és egyetemeken. A munkaerő-piaci változások azt jelentik, hogy a munkaadók csak a legjobbakat fogják alkalmazni, méghozzá jó áron. A munkaerőpiac „merevségének” vége azonban azt is jelenti, hogy nem lesz többé senkinek életre szóló munkája, a könnyökön támaszkodás vagy az asztalon szundítás pedig valószínűleg szintén a múlt emlékeivé válnak.

És mi lesz a külföldön tanulás esélyeivel? Természetesen széles körben támogatott az a lehetőség, hogy a négy évből egyet külföldi egyetemen lehessen elvégezni. A magyarok azonban szorosan kötődnek gyökereikhez és kultúrájukhoz. Egy év hosszú idő ahhoz, hogy el tudj válni anyukád főzélékétől; hosszú idő azzal tölteni, hogy megpróbálj egy idegen nyelven gondolkodni vagy szocializálódni; és túl hosszú azoknak, akiket bánt, hogy az idegen kultúrák nem mutatnak érdeklődést Magyarországra és a magyar dolgok iránt.

Egyik sem jelenti azonban ezek közül azt, hogy Magyarország Európába történő integrációjának nem kellene megtörténnie. Ez megfelelő beteljesedése Magyarország arra irányuló erőfeszítéseinek, hogy a 21. század világában szíves fogadtatást nyújtó helyre leljen. Ez az, amit Magyarország politikai és szellemi vezetői – egyként – 1989 óta akarnak. Ahhoz azonban, hogy az európai fiatalokról rózsaszín képet fessünk, amint tábor-tűz körül ülve nemzeti dalaikat éneklük; vagy amint egy íróasztal köré kuporodva mohón várják az elektronikus választ kérdéseinkre; vagy amint vidáman csatlakoznak egy kockázatos, új európai vállalkozáshoz, félreértjük, mi az, amivel a fiatalok foglalkoznak és mi az, aminek Európának lennie kell: garanciának a minimális beavatkozásra és a maximális iránymutatásra, melyre mindannyian kényszer nélkül fizettünk elő.

S

Magyar Bálint

a Magyar Köztársaság oktatási minisztere

A diákok véleményére oda kell figyelni

Az iskola a diákokért van. Mégis ők azok, akik legkevésbé tudják jogaikat érvényesíteni. Legtöbbször nincs más választásuk, mint egyszerűen tudomásul kell venniük a felnőttek által meghozott döntések következményeit. Ez sajnos akkor is így van, ha Magyarország aláírta a gyerekek jogairól szóló nemzetközi egyezményt, amely kimondja: mindig ki kell kérni a gyerekek és a fiatalok véleményét

azoknál a döntéseknél, amelyek közvetlenül érintik őket.

Mit mondanak a diákok az iskoláról, az oktatásról, továbbtanulási vágyaikról? Felméréseink szerint a diákok többsége úgy véli, hogy sok felesleges tananyagot tanulnak, túlzottan le vannak terhelve, ezért nem jut elég idő hasznos tevékenységekre. Nem kevesebbet akarnak tanulni, hanem hasznos ismereteket szeretnének szerezni. Elsősorban a mostaninál hatékonyabb és intenzívebb nyelvoktatásra vágnak.

A most induló oktatási reform elkészítésénél komolyan vettük a diákok véleményét. A reform célja, hogy a diákok használható, korszerű tudást szerezzenek az iskolákban. A diákok idejével és energiájával felelősségteljesen kell bánni. Csökkenteni fogjuk a diákok terhelését, hogy a felszabaduló időt minél jobban hasznosíthassák. Így a jövőben sokkal több időt fordíthatnak majd nyelvtanulásra is.

Ma a középiskolás diákok jelentős részének egyszerre kell készülnie az érettségire és a továbbtanuláshoz szükséges felvételi vizsgára. Két nagy próbatétel, sok esetben két teljesen különböző vizsgakövetelmény. Ráadásul a felvételin gyakran nem is olyan tananyagot kérnek számon, amit a középiskolában tanítanak. Így a diákok kénytelenek különórákra járni, és a középiskola végén már napi 10-11 órát tanulni. Gondoljunk bele, a felnőttek ennél kevesebbet, napi 8 órát dolgoznak! Egyetértek azokkal a diákokkal, akik azt mondják ez a rendszer így értelmetlen. Minek két különböző vizsga, minek kell már a középiskolás korban sokszor egyetemi szintű tananyagot elsajátítani, minek kell a stresszt megkészserezni? Ezért 2005-től már nem lesz felvételi. A továbbtanuláshoz elég lesz a két-szintű érettségi vizsga eredményes letétele. A jövőben a diákoknak elég lesz a középiskolai tananyagot megtanulni a továbbtanuláshoz.

A diákok véleménynyilvánításának egyik legfontosabb eszköze a diákszövetség. Ebben az évben fantasztikus légkörben zajlott le a Diákcsúcs. E nagyszabású tanácskozás egyik legfontosabb témája az volt, hogy Magyarország 2004-ben az Európai Unió tagjává válik. A résztvevőket az érdekelte legjobban, hogy mennyire képes az iskolarendszer és az okta-

Körkérdés

tás megfelelni a kor követelményeinek, mennyire képes használható, és a nemzetközi munkaerő-piaci verseny kihívásainak megfelelő tudást adni. Valószínűleg egy év múlva ismét lehetősége nyílik a diákoknak felmérni a tanulói jogok helyzetét, ugyanis szándékaink szerint az Országos Diákszékhely Elnöksége az Országos Diákszékhely Elnöksége ezentúl évente kerül megrendezésre.

Az iskolának fokozottan figyelnie kell arra, hogy az egyes tanulók nagyon különbözőek. Különböznek egymástól a családi háttérben, szorgalomban, kitartásban, érdeklődésben, tehetségben. Az iskola feladata pedig pontosan az, hogy minden tanulóban felismerje és felszínre hozza azt, amiben a legjobb tud lenni.

Az iskolákban igen nehéz az érdekérvényesítés, különösen amiatt, hogy a tanulók sokszor nem ismerik a jogukat. Az érdekérvényesítésnek nincsenek jól bejáratott intézményes fórumai, sokszor csak látszatszerű megoldások léteznek. Az iskolaújságok, iskolarádiók, faliújságok pedig inkább a hírek közvetítésének és a szórakoztatás szerepét töltik be, s nem az érdekegyeztetés fórumai.

Minden diáknak tudnia kell, ha az oktatásban bármilyen jogsértésről tudomást szereznek, vagy éppen ennek elszenvedői, akkor panaszukkal van kihez fordulniuk. Az oktatási jogok biztosának intézménye azt az elvet kívánja érvényesíteni, hogy a „gyengébbek oldalán állva” megvédje azokat, akiket méltánytalan sérelem ér.

A diákok véleményét természetesen azoknak a pedagógusoknak kell leginkább ismerni, akik közvetlenül velük foglalkoznak. A közoktatási törvény módosításakor alapvető szempontunk volt, hogy a tanulók és a tanárok közötti bizalmi viszonyt erősítsük. A titoktartási kötelezettség passzusa azt a célt szolgálja, hogy a diák teljes bizalommal fordulhasson az őt nevelő pedagógushoz, s a tanár a rábízott titkot kockázat nélkül megőrizhesse. Persze, ha a gyermek érdekében szükséges, akkor a pedagógus mind a szülőknek mind az illetékes hatóságoknak megfelelő tájékoztatást adhat.

Nagyon fontosnak tartom, hogy a diákok úgy érezhessék: a törvényeket, vagy éppen az iskola helyi szabályait értük hozzák. A tapasztalt és felkészült pedagógusok nagyon

jól tudják, ha nemcsak meghallgatják, hanem meg is fogadják a diákok véleményét, akkor a diákok is könnyebben tartják majd be a rájuk vonatkozó szabályokat. Az igazán jó iskolákban a pedagógusok arra nevelik a diákokat, hogy képesek legyenek önálló gondolkodásra, nézeteiket értelmesen ki tudják fejezni, miközben tiszteletben tartják mások véleményét is.

S

Szabados Tamás

politikai államtitkár, Oktatási Minisztérium

Az eldöntendő kérdésre feltolululó első válaszreakcióim az „Igen, de...” szerkezetben ragadhatók meg. Nagyjából így:

1. Van joga, vannak eszközei is, de a kettő nincsen egymással kellő arányban: az eszközök szűkösebbek az egyre szélesedő joghoz képest. (Azokhoz a jogokhoz képest, amelyekre különböző nemzetközi egyezményekhez való csatlakozásban vállaltunk alkotmányos garanciát, s amelyek egyebek közt a köz- és felsőoktatási, a gyermek-és ifjúságvédelmi, a családjogi törvényben és a hozzájuk kapcsolódó rendeletekben öltönek testet.)

2. Az eszközök egyfelől a meglévő jogok (pl. a diákjogok) tényleges alkalmazásával gyarapíthatók, de meg kell vizsgálni azt is, hogy nincs-e szükség további törvényekre és újabb jogintézményekre. Az oktatási intézményeken kívüli legkülönbözőbb területeken és a munkahelyeken is növelné a garanciákat egy átfogó ifjúsági törvény s ehhez kapcsolódva az ifjúsági ombudsman jogintézményének megalkotása. Az utóbbi az ifjúság véleménynyilvánításának is egy újabb közeget biztosíthatna.

3. Elemzést kívánna a gyermek- és ifjúsági sajtó – benne az ilyen profilú „médiafelület” és elektronikus sajtó – nívója és helyzete. Nemcsak azért, mert ez olvasókat és véleményformálókat nevel, hanem azért is, mert az ifjúságnak is szüksége van saját ún. civil sajtónyilvánosságra, elsősorban a társadalmi vitákban való érdekartikulációja érdekében. Csak a nyilvánosságon edzett ifjúság jut el a finom distinkcióig, hogy fiatalnak lenni: nem érdek, hanem érték.

4. Az ifjúság ugyanúgy *nem homogén kö- zeg*, mint a társadalom további generációi. Maga is szegmentálódik, s nemcsak pszichológiai fejlődési szakaszonként (gyermekkor, kora-ifjúkor, ifjúkor), hanem benne is csoportokat képez pl. a szociális helyzet, a családi vagy a települési viszonyok. Az ebből adódó *esélyegyenlőtlenségeket* azonban sokkal nehezebben fogadjuk el (és ne is fogadjuk el!), mint az ún. felnőttekét. Érvényes ez a véleménynyilvánítás lehetőségeire is: bizonyos, hogy az elesett, a szegény, a perifériákon vagy a fejletlenebb területeken élő fiatalok vélemény-fórumai sokkal szegényesebb feltételek közt működnek, ha egyáltalán vannak ilyenek. Vagyis e téren különösen fontos szerepe, mondhatni küldetése volna az ifjúság véleménynyilvánítási eszközeit felmérő kutatásoknak-fejlesztéseknek.

5. A véleménynyilvánítás lehetősége mit sem ér, ha valakiben nincs kellő *nyitottság, belső igény* a véleményformálásra és *kommunikatív képesség* a kifejezésre. Ezért az egész kérdéskörben kitüntetett szerepe van az iskolában az erre irányuló nevelésnek (a helyi pedagógiai elkötelezettségnek, az iskolai élet életképes fórumainak stb.), de épp ily fontosak a diákkoron túlnyúló ifjúkorban az öntevékenységet és önművelést támogató programok is. Az ifjúsági, az oktatási és a kulturális tárca közös felelőssége ez.

6. Az információs forradalom és a globalizáció rohamosan növeli a spontán véleménynyilvánításra szolgáló fórumokat. Rajban áradnak az sms-üzenetek, megszámlálhatatlan web-oldalon zúdulnak az információk: köztük a „vélemények” is. De amint minden jog annyit ér, amennyi megvalósul belőle, akként a *véleménynyilvánítás lehetősége is annyit ér, mint amennyi kanalizálható belőle egy konstruktív vitába, s mint amennyi elvezethet a szótól a cselekvésig*. Ezért a véleménynyilvánítást nem az eszközök pusztá gyarapításával kell biztosítani, hanem a szervezett és átlátható véleménycsere kereteinek folytonos újrateremtésével. Talán ezt fogja előmozdítani az Új Ifjúsági Szemle is.

s

Buda Béla

egyetemi tanár, tudományos igazgató, Nemzeti Drogmegelőzési Intézet

A kérdés értelmezésre szorul. A vélemény kinyilvánítása a közbeszédben politikai kategória, a tág vagy a szűkebb nyilvánosságban „nyilvánul meg” a vélemény, ez a felnőtt, a teljes jogú állampolgár esetében alapvető alkotmányos jog.

A demokráciában ez a jog megvan, de nagyon csalogó ahhoz, hogy valóban hatni tudjon; el kellene jutni a nagy- ill. helyi politikai struktúrák legalább olyan elemeihez, részeihez, amelyekhez a politikai kommunikáció általában eljut. Ez nem történik meg, ill. csak nagyon sok ember egyirányú véleménynyilvánítása éri ezt el, és akkor viszont már a politikai akciók síkján vagyunk (vagyis ha százezer ember tüntet az egyértelmű, pár száz ember megmozdulásáról pedig csak akkor és úgy szól a médianyilvánosság, amikor és ahogy akar). A véleménynyilvánítás a választásokon, ill. a közösségi, civil-szervezeti, társadalmi cselekvésben számít valamit, de ezután a legnagyobb demokráciában sem igyekszik az aktuális hatalom a polgári véleményeket igazán felszínre engedni vagy figyelembe venni. Inkább retorika, mint politikai vagy szociológiai valóság tehát a vélemények szabadsága, a közvélemény stb.

Ha így van a felnőttek esetében, mit várhatunk a fiatalok, kivált a gyerekek véleményével kapcsolatban? A fiatal ember választópolgár, ha még esetleg tanul is és még nem érte el felnőtt helyét a munkaerőpiacon, ill. nem alapított családot, rá tehát a felnőtté válás szabályai vonatkoznak. Minden politikai berendezkedés óvatos azonban a fiatalok aktíválásával, mert ők még nem ismerik a politika formális szokásait és így még őszinték, hevesek. Ez különösen krízishelyzetekben mutatkozik meg. A nagykorúság előtt nem is nagyon kívánatos a vélemény szervezett képviselése. Leginkább krízis idején nyilvánul ez meg. 1956-ban pl. a budapesti fiatalok lényeges szerepet játszott, a pesti „srácok” fontos résztvevők voltak, (és a retorziókban felnőtteknek is vették őket, ennek jelképe Mannsfeld Péter sorsa), de az utóbbi

Körkérdés

50 év forradalmaiban és zavargásaiban is a kiskorú szereplők aktív cselekvőkké váltak.

A demokrácia metaforáinak vonatkoztatása a fiatalokra és a gyerekekre valószínűleg azt a kínos dilemmát kívánja feloldani, hogy az ifjúság politikai erő, amelyet nehéz kezelni, de jó lenne valahogy „kanalizálni”. Innen a diákszövetség, az ifjúsági ombudsman, a hatalom által létrehozott vagy befolyásolni próbált gyermek- és ifjúsági mozgalmak sora. A szocialista rendszer nagyot „alkotott” e téren, hiszen hatalmas szövetségeket hozott létre (ennek vezetése ma is a politikai elit része minden egykori ún. népi demokráciában), de az ma már látható, hogy ezzel a fiatalokra nem lehet hatni, a kritikus időszakokban az ifjúság mindig csak a hatalom ellen tud megmozdulni. A berlini fal leomlásakor nem állt ellen az FDJ és az ottani úttörőszövetség, a korosztály viszont nagyon aktív volt a rendszerellenes tüntetéseiben.

Még ideáltipikus politikai elképzelések sincsenek, nemhogy működő struktúrák arra vonatkozóan, hogyan lehetne a fiatalságot valóban bekapcsolni a politikai nyilvánosságba (de hiszen, mint említettük, a felnőttek, a bona fide polgárok se érdekelnek igazán senkit, csak a választások előtt közvetlenül...). Csak olyan elméleteket ismerünk, hogy a mai társadalomban hiányzik a felnőtté válás élő rítusa, az egyszerűbb társadalmak jól működő rite de passage-a. Sokan élő átmeneti szerepeket szeretnének a fiataloknak a helyi közösségekben, tehát részvételt a közös dolgokban, meghatározott jogokkal és kötelezettségekkel, de ezzel kapcsolatosan egyelőre csak kísérletek vannak (pl. az iskola és a közösség kölcsönkapcsolataira vonatkozóan, vagy az egyházi közösségi életben való participációt illetően).

Közben persze a gyerekek és az ifjúság erőteljesen kinyilvánítja véleményét. Csak éppen nem a nyilvánossági, legitim, politikai vagy közösségi fórumokon. Hanem ellenkulturális módon. Normasértően. Látszólag a normasértés értelmetlen és alkalmi, valóságban azonban tényleges véleménnyé áll össze, és ez dekolodható. Az integrálatlan, hátrányos vagy szegény területek ifjúsága erőszakos cselekményeket valósít meg, iszik, kábítószert fogyaszt. Ugyanezt az integrál-

tabb rétegek fiataljai más szimbolikával teszik, közlekedésben, veszélyes sportokkal, ill. rekreációs „party” drogokkal. Az ifjúság számos értéket elutasít, a hivatalos értékek közül, míg felkarol olyasmint, ami a hivatalos nyilvánosság számára nem elfogadható. Egyelőre nem szoktunk hozzá, hogy ezeket a megnyilvánulásokat a vélemény egyfajta kifejezésének, kommunikációjának tekintsük, pedig érdemes lenne ezzel szembenézni. Azaz: a fiatalok és a gyerekek devianciája az egyetlen eszköz, amivel ez a korosztály ma a társadalomban élni tud, és él, ha nem kapja meg az uralkodó korszellem fogyasztási szimbólumait.

Egy másik, és ugyancsak nem valós természetében értékelt álcázott megnyilvánulás a gyerekek és a fiatalok fogyasztói viselkedése. Ez hatalmas erő, amely visszahat a felnőtt korosztályokra is, különösen a kialakult és ma is élő ún. ifjúsági kultúra korában.

A fiatalok a fogyasztási piacon különösen aktív szereplők és mediátorok, az ő manipulálásukkal erőteljesen foglalkoznak. Csak gondoljunk azokra az adatokra, amelyek mostanában az Egyesült Államokban felszínre kerülnek a dohányipar marketingstratégiáiról (a kártérítési ill. felelősségi perek mellékes hozama, hogy a stratégiákat nyilvánosságra kell hozni), ezekből egyértelmű, hogy a gyerekekre igyekeznek hatni, őket akarják (és tudják) megnyerni fogyasztónak. Nagy nemzetközi szervezetek reklám- és marketingelemzései ugyanazt valószínűsítik az alkoholiparról (noha ezt bizonyítani még nem lehetett, hiszen az alkoholipart még nem kényszeríti bíróság, hogy feltárja stratégiáit).

A kérdésre tehát azt lehet válaszolni, hogy a gyerekek és fiatalok a hivatalos nyilvánosság szempontjából szinte eszköztelenek, de egy sor rejtett eszközzel mégis csak megszólalnak valamiféle második vagy harmadik nyilvánosságban, cselekvésen át, szimbolikus konfliktusok és devianciák formájában. Ezt az egész jelenséget kutatni kellene, legelőbb kvalitatív módon (pl. a diszkurzív elemzés eszközeivel, a konstrukcionista megközelítés jegyében, szimbólum- és metaforaelemzéssel stb.).

s

Karikó Sándor

főiskolai tanár, SZTE JGYTFK, Neveléstudományi tanszék

Meglopják-e az ifjúságot?

*„Holt apánkat tízkörmű düh kaparja,
mit örököltünk sorsunk és nevünk,
és tartozunk a sarki fűszeresnek
s az ifjúsággal tartoznak nekünk.”
(Katona Judit)*

A társadalom sokféleképp fogadhatja ifjúságát, s a fiatalok is különbözőképp reagálnak az őket ért hatásokra. Az alábbiakban kiemelnék három markáns, a társadalom és az ifjúság között létrejövő viszonyulást. Tudatosan vállalt, általunk akart s uralt vagy ösztönösen, kényszerűségből kialakult kapcsolódásokról van szó. Azonban mindegyikre jellemző, hogy nyíltan vagy rejtőzve régi beidegződést, kevésbé átgondolt megközelítést, netán újfajta ellentmondást tartalmaz. Ezért mind a három, valamilyen szempontból vitatható, s kisebb-nagyobb kérdőjellel fogalmazható meg. Nyilvánvaló, az itt adódó problémák akkor is jelen vannak, ha nem ismerjük el vagy – ami még rosszabb – nem ismerjük fel. A röviden összefoglalt s kritikailag vizsgált három viszonyulás után megkísérlem jelezni azt a stratégiát, amivel meghaladhatónak vélem mindegyiket.

1. Közkeletű, népszerű s tetszetős az a fel fogás és gyakorlat, amely az ifjúságot a boldog, könnyed s felelőtlen életkornak tartja. Kiváltképp az idősebb korosztály nosztalgia zik: szívesen gondol vissza ifjúságára úgy, mint a „boldog békeidők” világa. Az ideológiai alapokat az ókori római kultúrában véli felfedezni, amikor is a „juventus ventus” (ifjúság: bolondság) mondás hódított. Ám nem szükséges ilyen régi időkre visszatekinteni. Néhány évtizeddel ezelőtt *Márai Sándor* így biztat bennünket: „Jókedvűen, teli tüdőből, harsogó nevetéssel kell búcsúzni az ifjúságtól, (...) sajnálkozás nélkül lehet búcsúzni. Lázállapot volt ez, megható és gyöngéd önkívület.” Igen, az ifjúság sajátos, semmi mással össze nem téveszthető lázalom, magával ragadó csoda, örömteli és eseménydús kaland, amelyet könnyed játékkal s különösebb fele-

lősség nélkül tölthetünk el s ki. Olyan élmények foglalatja, amelyet soha nem felejthetünk, s amelyre mindig jó szívvel s irigy módon gondolunk vissza. Ebben a megközelítésben az ifjúság nemzedéki csoportként tűnik fel, amelyet állandóan ismétlődő generációs vonások kísérik. A nemzedéki tulajdonságok pontos leírását egyébiránt már *Hegel*, a klasszikus német filozófia jeles képviselője megadja, amelyre itt mindenképpen érdemes utalnunk. A filozófus hosszan elemzi az ifjúság általános, nemzedéki vonásait, amely vizsgálat, sajnos, mindmáig elkerülte az ifjúságkutatók figyelmét. S nem melegség, hogy maga a filozófiai szakma sem reagált rá. A teljes és pontos idézés helyett hadd foglaljam össze röviden a hegeli gondolatok lényegét. A bölcselő három nagy életszakaszt, nemzedéket különböztet meg: a gyermekkort, az ifjúságot és a felnőttiséget. A *gyermek*, szerinte, még békében él a világgal, harmonikus a kapcsolata szüleivel, tanítóival. Igazodási pontja mindig egy konkrét személy (szülő, tanító). Alapszüksége s élménye a játék. Viszont az *ifjú* életében már háttérbe szorul az önfelelt játék, s előtérbe kerül a mind komolyabb tanulmányok végzése. Esménye nem valami konkrét szubjektív alakzat, hanem valamilyen – többnyire nemes természetű – szubsztanciális általános, absztrakt dolog, világállapot. Mint például barátság, szerelem, szabadság. Az eszmény azonban ellenáll a rideg valóságnak, s ezt az ellentétet az ifjú mint „kizökken világ” éli át. Nagy tetterőt s hajlandóságot érez aziránt, hogy ő állítsa helyre a megbomlott egyensúlyt. Az általános eszményképét s ideálját csak a valóság radikális átalakításával tudja elképzelni, s ezért nagy nekibuzdulással, kellő mérlegelés nélkül neki is ront a világnak. Érthető s méltányolandó ez az akarat s elhivatottság, az eredmény azonban csekély. Valójában hiú ábrándról van szó, amin nincs mit csodálkozni, hiszen az ifjú – ez még mindig *Hegel* – a világot csak fekete-fehér színben látja s ítéli meg, csak „hányódik” az absztrakciók és az elvont vaglyagosságok között. A *felnőtt férfiú* ellenben megtanulja, még inkább megtapasztalja, hogy nem elég az általános dologgal foglalkozni, kevés a szép elvekkel, szent világmegváltó tervekkel és értékekkel bibelődni. Leg-

Körkérdés

főképpen a részletekkel lehet s kell törődni, a világ átalakítása pedig csupán kis lépésekben s hosszabb távon képzelhető el. Ekkor vár a rá a legnehezebb emberi próbatétel: a felelősség vállalása saját és környezete (szülei, családja) sorsáért.

A hegeli látélet pontos s meggyőző. Erősítheti bennünk azt – a fentebb vázolt – képet, hogy tudniillik az ifjúság végső soron egy olyan lázas állapot, amely csodálatos ugyan, ám gyorsan el is múlik, hogy átadja helyét a világhoz való csatlakozás komolyságának: a felnőtttségnek.

Talán fölösleges külön részletezni s bizonygatni, hogy miként reagál az ifjúság erre a megközelítésre s gyakorlatra. A gyermek még úgyszólván majomszeretettel csüng a felnőttön, aki foglalkozik vele: a szülő, a tanító feltétlen tekintélynek örvend számára. S a felnőttben kedves játszótársat lát. Az ifjú már ellenséges viszonyulást épít ki környezetével, a felnőttnek (legyen az szülő vagy tanár) meggyűlik a baja vele, nehéz lesz őt kordában tartani s engedelmességre nevelni. Életét (ifjúságát) az általános eszmény, a valamilyen ideál iránti rajongása, nem ritkán elvakultsága vezérli s tölti ki. Mindenesetre olyan érzés és meggyőződés alakul ki benne, hogy lelkesülése, szenvedélye s reménye éppen a felnőttek világán törik meg, s amiatt válik beteljesületlen bódító-boldogságos álma, egész ifjúsága. Ez az alapja az ellenséges, legalábbis a fölöttébb kritikus viszonyulásának.

2. Az előző álláspont – mint láttuk – legalább a nosztalgia szintjén elismeri és értékeli az ifjúságot. Kialakult azonban olyan felfogás, amelyik valósággal eltünteti az úgynevezett ifjúsági kérdést, legalábbis huszadrangúvá silányítja azt. E nézet hívei örök nemzedéki különbözőségekre, feszültségekre, többnyire erkölcsi természetű konfliktusokra apellálnak. Érvelésükben előszeretettel hivatkoznak az ókori görög bölcselőre, Szókratészra. Szerinte az ifjúság manapság (!) szereti a mámort, a fényűzést, rossz a modora, nem tiszteli az idősebb embereket, visszafelel szüleinek, s fecseg akkor, amikor dolgoznia kell. Szókratész majd két és fél ezer évvel ezelőtti mondása úgy hangzik, mintha ma születne. Mintha egy mai, megrögzött idős ember fakadna így ki! Az ókori bölcs, napjaink-

ban is fölöttébb ismerősnek tűnő dörgedelme pedig mi mást bizonyít, mint azt, hogy a nemzedékek között mindig voltak, vannak s lesznek különböző, leginkább erkölcsi színezetű problémák. Az ifjú és a felnőtt generáció között mindig vannak ellentétek, ám a nemzedéki dilemmák csupán ismétlődnek, jöllehet történetileg mindig más-más formában. Hadd emlékeztessenek ezzel kapcsolatban magyar szerzőre. Még az 1970-es évek végén tűnt fel Nyerges Ágnes „Mai fiatalok?” című – ma már teljességgel elfelejtett – könyve. Az író nő összehasonlítja a mai fiatal szokását, viselkedését, kultúráját, nyelvét, öltözködését, a tanuláshoz és a munkához való viszonyulását a tegnapi és a tegnapelőtti ifjával. Első pillanatra meglepő következtetésre jut: a korábbi korok fiatalja éppúgy megbotránkozott a fiatalok között és idős korosztályt, mint a mai. Mégpedig az élet úgyszólván minden területén. Hivatkozik például Tacitusra, aki szerint „Hányavetiség, felszíniesség, fegyelmezetlenség jellemző rájuk (tudniillik a fiatalokra – K. S.), az elemi ismereteknek is híján vannak”. Vagyis az évezredek változásai közepette a fiatalok egy dologban azonosak maradnak: mindig nyugtalanok, kihívóak s kritikusak voltak a felnőttek szemében. A mindenkori felnőtt nemzedék magát tekinti mércének, követendő példaképnek, az új nemzedék viszont mindig új módon s új értékek mentén kívánja önmagát kifejezni.

Mindebből adódik, hogy a „mai fiatal” épp olyan, mint bármely kor fiatalja volt. Az ifjak a felnőttek szemében minden korban „mai fiatalok”-ká váltak. S az is igaz, hogy az ifjúsággal mindig voltak különféle bajok, amelyek kiváltották a folyamatos szapulást. Az ifjúság szidása azóta divat, mióta világ a világ. Miután pedig mindig felmerültek problémák az ifjúsággal kapcsolatban, a maiakat is végső soron természetesnek értékelhetjük. Nem szükséges tehát a napjainkban felmerülő ifjúság-problémákat dramatizálni, külön „ügyeket” kreálni azokból. Csak olyan súllyal, komolysággal foglalkozzunk a fiatalok mai dolgaival és nevelésével, amilyen mértékben mindig is törődtek vele. Vagyis csupán nemzedéki alapon s értelemben.

Ám bármennyire logikusnak tűnik ez az értelmezés és törekvés, mégis azt gondolom,

baj van vele. Tudniillik alapvetően leszerel az ifjúság mai helyzetében és jelentőségében bekövetkező fordulat, radikális változás vizsgálatáról. Egyáltalán: a valóban új fejlemények felismerését is megakadályozza. A fiatal reagálása sem megnyugtató. Az ifjú elhiszi magáról, hogy léte csupán egy nemzedéki alapú dilemmát jelenít meg, azon túli célokért már képtelen küzdeni. A nemzedéki konfliktusokon túlmutató, általánosabb, társadalmi szintű s jelentőségű feladatok és törekvések fogadására már nincs benne sem hajlandóság, sem képesség.

3. Az eddigiekben vázolt viszonyulások vitathatók, de legalább nem okoznak komoly károkat, netán traumákat. Nem úgy, mint a harmadikként jelzett megközelítés. Ennek az a lényege, hogy politikai-ideológiai szempontból kiskorúsítják az ifjúságot. 1968-ban még úgy tűnt egy rövid pillanatig, hogy a lázadó ifjúságnak sikerül önálló létformát teremteni, sajátos arculattal, kultúrával, relatív autonómiával rendelkező társadalmi csoportként, s nem pusztán nemzedékként előállni. Az 1968-as lázadást azonban könnyűszerrel leszerelte a tőkés államgépezet, s a különféle manipulációs technikákkal integrálta a nonkonformista fiatalokat: a nonkonformizmus szép csendben konformizmussá szelídült. Az 1970-es évek derekán már új jelszó terjed (például Nyugat-Berlinben): „Istenem, tégy gerinctelenné, hogy általmi hivatalba jussak!” Azután a 90-es években azon kesereg *Deena Weinstein*, a chicagói szociológusprofesszor, hogy az ifjúság minden különleges sajátosságát elveszítette, a társadalom az ifjú tömegeket megfosztotta „ifjúságától”.

Nem jobb a helyzet – ebből a szempontból – hazánkban sem. 1990 előtt, az államszocializmusban, a Kádár-korszak depolitizálta az országot. *Heller Ágnes* joggal mutat rá arra, hogy ennek a rendszernek „alattvalói voltak és nem állampolgárai. (...) Nem tudják, mi a véleményük, (...) jó lelkiismerettel lehettek az emberek csirkefogók, (...) mindig többet és többet szerezszél, ám ezt azon az áron vásárolhatod meg, hogy a politikában befogod a szádát”. Ez a „szisztéma” annyit jelentett az akkori ifjúság számára, hogy bár a politika törődött a fiatalokkal (még ifjúsági

határozatot s törvényt is hozott), ám mindent, amit adott nekik, azt paternalista módon, kegyként, ajándékként tette. Cserébe feltétlen lojalitást várt el tőlük. 1990 után, a rendszerváltás, azt hittük, gyökeresen megváltoztatja az ifjúság helyzetét. Változás ugyan történt, de nem úgy, ahogy gondoltuk s reméltük. A korábbi végletre (hogy tudniillik a politika minden téren beleszólt a fiatalok dolgaiba, a rendszer mechanikus kiszolgálójává téve életüket) másik, ugyancsak rossz véglettel válaszolt. Teljes önállóságot adott nekik, egyúttal azonban magukra is hagyta: nem foglalkozott speciális problémákkal, igazából nem érdekelte a fiatalság elképzelései és törekvései. Számottevően nem támogatta őket.

Nem meglepő, hogy a fiatalok nagy tömegeiben lassan kialakult az elhagyatottság érzése. Az ifjúság úgy érezte, a politika, a társadalom – komoly értelemben és hatékony szinten – nem törődik vele, valójában nem is érdekli sorsa. Nálunk ezt a sajnálatos folyamatot legmélyebben *Szilágyi Ákos* írta le. Szerinte 1968 után eltűnik a nagy generáció, s ami utána jön, az már csak egy gyöngye utánzat. „Árnyéknemzedék”. Az úgynevezett posztmodernitás világa következett, amelyben az egymást követő fiatalok évtizedek között közös nevezője újfent a régi, alacsonyabb rendűnek vélt és tartott nemzedéki habitus lesz: azaz a gyerekeség, a szeleburdiság, a bolondság („ventus”). Ahelyett, hogy megőrizné az épphogy megszerzett komoly, markáns, autonóm társadalmi nagycsoport szintű szerveződését. Az ifjúság nálunk a kilencvenes évtizedben fokozatosan veszti el megkülönböztetett társadalmi szerepét és jelentőségét, szétaprozódik, parciális jelenséggé zsugorodik. Mindenben csalódik, nem találja helyét, s belefárad – ahogyan *Katona Judit* írja – „vézna sorsába”. Úgy istenigazából már képtelen nagy dolgokat tenni, hitehagyottan tengődik, nem vállalja a „szent” álmai megvalósításáért a küzdelmet, mintegy „saját levében fő”. Úgy érzi, s nem alaptalanul, a társadalom és kiváltképpen a politika cserbenhagyta, meglopta őt ifjúságával (lásd: a mottó!).

Miközben nem kívánatos dramatizálni a helyzetet, annyit talán mégis beláthatunk,

Körkérdés

hogy társadalom (benne a politika) nem a reális súlyának megfelelően fogadja s dolgozza fel az ifjúsággal kapcsolatos mai problémákat. Úgy látszik, még mindig foglyai vagyunk régi előítéleteinknek, leegyszerűsítéseinknek, indulatainknak. Ma még sokan nem értik meg, hogy az ifjúságot vétek s bűn kisajátítani és/vagy kiskorúsítani. Miként magára hagyni is felelőtlenység, rövid távú gondolkodás lenne. Azt gondolom, az előzőekben érintett három álláspont végső soron három koncepciót tükröz arról, miként közelítsünk az ifjúsághoz. S azt állítom, mind-egyiket kívánatos és szükséges meghaladnunk, s helyettük egy gyökerében más, korszerű s általánosan elfogadott viszonyulást kimunkálni.

4. Miért indokolt az új megközelítés? Mert az első pontban tárgyalt szemlélet s viszonyulás kevesebb lehetőséget s értéket ad az ifjúságnak annál, mint amennyit elbírna a benne szunnyadó képességek s erők alapján. Mert a második azt a hiú ábrándot kergeti, hogy az atyáskodással megtéveszthető, majd birtokolható az ifjú korosztály. Vagyis a második felfogás hívei nem ismerik fel és el, hogy semmiféle politika és ideológia nem uralkodhat az ifjúság felett. Az ifjúság ugyanis senkié, vagy ha úgy tetszik, mindenkié. De leginkább az a helyes fogalmazás, hogy az ifjúság csakis önmagáé. Végül mert a harmadikként tárgyalt megközelítés és gyakorlat alapján méltatlan s igazságtalan a fiatalokhoz. A társadalomnak, a politikának a jövő érdekében is tudnia kell gondolkodnia s munkálkodnia. A jövő pedig az ifjúság. Ezért az ifjúsághoz való közelítés és viszony alapkérdés és -feladat.

Az új, kialakítandó viszonyulás alapja csakis az lehet – s remélem, véleményemmel nem maradok egyedül –, hogy az ifjúság-lét relatíve önálló szubsztanciává fejlőd-
jék. Másképpen fogalmazva: a fiatalok integrálódnak különálló, sajátos érdekekkel s értékekkel rendelkező társadalmi nagycsoporttá. Váljanak nemzedékből társadalmi képződménnyé. Olyan megkülönböztetett társadalmi erővé, amihez csakis komolyan lehet és szükséges fordulni. Hogy egy ilyen fejlemény létrejöhessen, az nyilvánvalóan magas követelményt s kihívást jelent azok-

nak az „egységeknek” (politika, család, iskola, munkahelyek, médiák, sport- és kulturális szervezetek stb.), amelyek valamilyen módon foglalkoznak a fiatalokkal. Vagyis nagyobb odafigyelésre, felelősségre s az eddigieknél nagyságrendekkel érzékelhetőbb támogatásra van szükség. A nagyobb felelősség nyilvánvalóan a társadalomé, ám igaza van *Mats Lieberg*, svéd ifjúságkutatónak is, amikor hangsúlyozza, hogy a fiataloknak saját magukat is fel kell készíteniük a komolyabb társadalmi szerepvállalásra.

Az ifjúság társadalmi szerepének és jelentőségének minden eddiginél hangsúlyosabbá válása, amelyre alapozhatjuk a negyedik megközelítés stratégiáját, több tényezővel magyarázható. Itt csupán egyetlen szempontot ragadok meg, ismét egy filozófus jóvoltából. *Lukács György*, a vitatott, ugyanakkor mégis világhírű magyar gondolkodó *Ontológiájának* van egy passzusa, amely mindmáig, sajnos, elkerülte a szakemberek (most ezen hadd értsünk filozófusokat és ifjúságkutatókat egyaránt) figyelmét. Lukács arról értekezik, hogy korábban az öregség monopohelyzetét a biológiailag adott, magas életkor által felgyülemlett tapasztalatok adják. A modern korban viszont a nagyfokú társadalmi-gazdasági dinamizmus hatására az élettapasztalatok már nem pusztán empirikus úton állnak elő, hanem általánosításokból, tudásanyagokból levezetés nyomán gyűlnek össze s rögzülnek. Kétségtelen, az ifjú, aki még egyéként is tanulmányokat folytat, könnyebben, gyorsabban, kevesebb zökkenővel, szellemi-idegi vesződéssel s tehertétellel igazodik a fejlődés mai-holnap dinamikájához, mint apja, nagyapja. Ugyanis a felnőtt és idős ember csak akkor tud alkalmazkodni az újhoz, ha legyőzi-meghaladja magában az egyszer már megtanult ismeretanyagot, technológiát, termelési struktúrát és kultúrát, valamint az azzal járó életfelfogást s -vitelt, szokásrendszert, életmódot, beidegződéseket. Az ifjú ember előtt ilyen emberi dilemma nem tornyosul, számára éppen az újhoz való igazodás jelenti az első és természetesen életközvetet. A fiatal nem arra készül fel, amit apja-nagyapja tud s csinál, hanem a dinamikusan fejlődő gazdaság, tudomány s a modern élet gyors követésére. Legfőképp ez

a folyamat adja meg az ifjúság fontossá válásának okát. S könnyű belátnunk, minél jobban növekednek az általánosításokból levonható tapasztalatok a társadalomban, elvileg annál inkább fokozódni fog az ifjúság társadalmi térnyerése.

Nem meglepő az állítás: a mai magyar társadalom fölöttébb távol áll az ilyen alapú stratégiai viszony megvalósításától. Mindezt tudva is szeretnék hinni abban, hogy nem végzettszerű s örökérvényű *Arisztotelész* híres mondása. Az tudniillik, hogy az ifjúság még „zöld a filozófiára”, tehát éretlen a világ részleges megértésére. És hiszek abban, hogy az ifjúkor nem egy röpké átmeneti, súlytalan s kötetlen idő, nem – ahogyan az egyebiránt általam is nagyra becsült *Milan Kundera* vallja – „ostoba lírai kor”, hanem egy felkészült s felelősségteljes társadalmi erő, amely képes lesz majd megfelelni a kor kihívásainak.

S más oldalról: bízom abban, hogy a társadalom (s a politika) is megadja az ifjúságnak azt a feltételrendszert s hathatós támogatást, amely révén megszervezheti önmagát önálló s markáns társadalmi erővé.

Ilyen elvi alapon érdemes és szerencsés indítani a közös gondolkodást.

s

Arató Gergely

országgyűlési képviselő, az MSZP frakció ifjúsági és sport munkacsoportjának vezetője

Szabad és egyenlő

„Minden ember szabadnak és egyenlőnek születik és marad.” – mondja az Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozata. A modern demokrácia több mint 200 éves fejlődésének lényege ennek az alapelvnek a kiterjesztése.

Emlékszünk, a nyilatkozat idején az egyenlőség a legelszántabb demokraták többsége számára sem terjedt ki a nőkre, vagy éppen a rabszolgákra. A gyakorlatban az országok többségében sokáig jogok híján volt a munkásság és földművesek nagy része is.

Fokozatosan nőtt a „társadalom” (nemzet) egyenrangú részének tekintett csoport, míg a múlt század közepére a formális jogegyenlő-

ség (pl. szavazati jog) lassan a társadalom egészére kiterjedt. Eközben állandóan bővült a jogok tartalma is, a „második generációs” (szociális, gazdasági) és a „harmadik generációs” (környezeti, kulturális) jogok elismerésével. Az is kiderült, hogy a formális jogegyenlőség önmagában kevés, ezért egészítette ki az esélyegyenlőség új fogalma.

Mi köze mindennek a fiatalok véleménynyilvánításához?

Nagyon is sok.

A gyermekeket és a fiatalokat a hagyományos társadalom jogképtelennek, a nőkhöz hasonlóan a család önállósággal nem rendelkező részének, „apai hatalom alatt állónak” tekintette. Ha a választójognál maradunk, a cenzuson kívül magas életkori (21–25 év) korlát is kizárta a szavazásból a fiatalok döntő részét. Hasonlóan korlátozottak voltak a gazdasági és személyes lehetőségek is. A demokrácia fejlődése, az egyenlőség kiterjesztése teljesen egyenrangúsította a 18 év feletti fiatalokat. Új és a többségtől különbözően gondolkodó kulturális, fogyasztói és politikai csoport jelent meg a tanulói életszakasz végének kitolódása és a korosztály személyes önállóságának kiterjedése nyomán.

A fejlődés másik iránya a gyermeki jogok elismeréséhez vezetett.

Ha „születésénél fogva” illetnek meg minden embert jogai, akkor nem lehet etikai alapja az életkor alapján való megkülönböztetésnek sem. A korszerű jogfelfogás erre támaszkodik, amikor elfogadja a gyermekek jogegyenlőségét is, illetve azt, hogy a jogok érvényesítéséhez a gyermekeknek különös védelemre van szüksége. A jogkiterjesztés alapidokumentuma a Gyermeki Jogok ENSZ Egyezménye. Az egyezmény világosan ki nyilváníttja: „Az Egyezményben részes államok az ítélőképessége birtokában lévő gyermek számára biztosítják azt a jogot, hogy minden őt érdeklő kérdésben szabadon ki nyilváníthassa véleményét; a gyermek véleményét figyelemmel korára és érettségi fokára, kellően tekintetbe kell venni.”

Az tehát nem lehet kétséges, hogy a fiatal korosztályok tagjainak is joga van véleményre, akár egyénként, akár csoportosan. Más kérdés, hogy mennyire képes a generáció, vagy az egyes fiatal élni evvel a joggal.

Körkérdés

A továbbiakban a csoportos jogérvényesítés lehetőségeire, ezek közéleti vonatkozásaira koncentrálok.

A jog gyakorlásának két feltétele van. Az egyik a szükséges intézmények léte, a másik pedig a „társadalmi beidegződés”, az, hogy az érintettek tisztában legyenek jogaikkal és élni kívánjanak vele, a társadalom többsége pedig elfogadja a véleménynyilvánítást.

Ami az intézményeket illeti, a korporációs jellegű ifjúsági érdekképviseleti rendszer (KISZ, majd az erre épülő Ifjúsági Parlamentek rendszere) helyén egyelőre még mindig csak embrionális formában vannak jelen az új, többszörös rendszer elemei.

A tapasztalat az, hogy a gyermek és fiatal korosztály belső tagoltsága és a problémák tipikusan helyi-szakterületi-iskolai jellege miatt csak a mozaikszerű intézményrendszer lehet hatékony. A demokrácia fejlődésére általában is jellemző, hogy egyre inkább a „kis” ügyek jelentik a közéletet, ez a korosztályban még inkább így van. Ezért a hatékony intézményrendszer legalább 4 elemet tartalmaz: iskolai, civil, helyi és országos intézményeket.

Ami a diákönkormányzatokat illeti, a kép kettős. Az oktatási jogszabályok viszonylag széles lehetőséget biztosítanak működésükhöz, azonban a gyakorlat meglehetősen vegyes. A magyar iskolák egy része nem nagyon tud mit kezdeni a diákok véleményével, jó esetben mellékesnek, rossz esetben az oktatást gátoló kötőköddésnek tekinti. Sem maguk a tanulók, sem a szülők nem tekintik természetesnek az iskolai életben való részvételt. A diákönkormányzatok nem rendelkeznek megfelelő szakmai, képzési háttérrel. Érdemi változás csak lassan, az oktatási intézmények fokozatos demokratizálásával, új, a tanuló (és szülői) részvételt nemcsak elfogadó, de támogató iskolai kultúra kialakulásával képzelhető el, azonban a megfelelő helyi háttér is sokat segíthet.

A rendszer második pillérét a helyi ifjúsági képviseletek jelentik, vagy inkább csak jelenthetnék. A Gyermek és Ifjúsági Önkormányzatok rendszere csak kísérleti formában létezik ma. Ráadásul valódi önkormányzat csak valóban létező közösségekre építhető. Nem véletlen, hogy a sikeres példák

többsége, főleg a nagyobb településeken, az iskolai választásokon alapul és inkább helyi diákönkormányzatnak tekinthető. A helyi közéletben gyakran jelentős az ifjúsági civil szervezetek szerepe, de kevés a jó modell a civil szervezetekre épülő kerekasztalok, képviseletek működésére.

A harmadik elem az ifjúsági véleménynyilvánításban a civil szervezetek jelentik. Természetesen az ifjúsági szervezetek jó része nem közéleti jellegű, de számos olyan szervezet van, amely valamely réteg, vagy helyi ifjúsági érdek képviseletét is vállalja. Ez a szektor kétségtől a legszínesebb és legdinamikusabb, ugyanakkor a szervezetek ritkán képesek véleményük hatékony megfogalmazására és főleg érvényesítésére. A civilek többségének anyagi függősége szintén aligha segíti a konfrontatív állásfoglalást.

Végül az országos szintű ifjúsági képviseletről. Világos, hogy az iskolai, helyi problémák mellett vannak olyan ügyek is, amelyek a korosztály jelentős része véleményét formál. Ezek a korosztály közös érdekeit, élethelyzetét, igényeit érintik (például lakás, munkábaállás, oktatás, ifjúsági kultúra vagy éppen drogprobléma).

A képviselet „politikai modellje”, tehát az ifjúsági párt mára kiment a divatból, részben azért, mert a többi rétegpárthoz hasonlóan csak marginális szerepet játszhat, részben azért, mert a politikus is öregszik. (Érdekes, hogy Szlovéniában létezik önálló ifjúsági párt, amely négy képviselőt juttatott a parlamentbe).

A gyermek és ifjúsági érdekegyeztetés korábbi rendszerét, amely súlyos szervezeti bajai ellenére a további fejlődés kiindulópontja lehetett volna, 1998-ban megszüntették, azóta néhány országos ifjúsági tömörülés egyeztet időnként a mindenkori kormánnyal. Az egységes ifjúsági képviselet megteremtését célzó kezdeményezések sorra buknak meg a civilek közötti érdek- és politikai ellentéteken.

Az intézményrendszer hiányosságai mellett nem jobbak a lélektani feltételek sem. Az iskolai nevelés lényegében nem bátorítja a vélemény kifejezését, a közéleti érdeklődést, a diákönkormányzati rendszer sem működik hatékony gyakorló terepként, így a

fiatal érdemi demokratikus tapasztalat és igény nélkül válik felnőtté. A közélettel azonosított politika és a politikusok alacsony presztízse sem vonz a közösségi érdekérvényesítés irányába, a társadalmi fogadtatás sem mindig pozitív.

Összességében azt mondhatjuk, hogy jelenleg a gyermekeknek és fiataloknak joguk van a véleménynyilvánításra, igényük és lehetőségük sokkal kevésbé.

Mi hozhat változást?

Reményeim szerint itt is érvényes a demokrácia és a gyep legendás hasonlósága, lehet arra számítani, hogy a folyamatos gondozás, ápolás, a területtel foglalkozó, elhivatott pedagógusok, szakértők, a korosztály lelkes tagjainak munkája hosszú évek alatt lassan kialakítja az ifjúsági vélemény-kifejezés intézményeit és kultúráját.

Ugyanakkor ifjúsággal foglalkozó politikusként nem állok ellen a kísértének, hogy néhány olyan javaslatot is megfogalmazzak, vagy inkább felelevenítsek, amelyekkel az állam segítheti a fejlődést.

Elsősorban régi adósság a gyermeki jogi biztos intézménynek létrehozása. A biztos felügyelete az egyéni jogok mellett a csoportos jogok védelméhez is hozzájárul majd, így biztos háttérrel lehet a véleménynyilvánítási jog gyakorlásának is.

Az intézményrendszer megerősítésének lényeges eleme a gyermek és ifjúsági önkormányzatok rendszerének fejlesztése. A közvetlen (diák) képviselet – civil képviselet elmentmondásának feloldását kínálhatja valamilyen „kétkamarás” modell kidolgozása. A tapasztalatok szerint a települési önkormányzatok jó része – részben a helyi politikai fiatalodása miatt is – nyitott az ilyen kezdeményezésekre, kormányzati kezdeményezés esetén, sok helyen vágnának bele egy ilyen programba. A helyi ifjúsági önkormányzatok az iskolai diákönkormányzatoknak is megfelelő háttérrel biztosíthatnak.

Az országos képviselet helyreállítása sürgető. A civil szervezeteken alapuló Nemzeti Ifjúsági Tanács létrejötte régi elképzelés, és tovább aligha halasztható. A szervezetekkel közösen ki kell dolgozni, hogy milyen képviselet legyen a tanácsban, célszerűnek a egyes (országos szervezeteket és helyi/regio-

nális képviselőket is tartalmazó) konstrukció látszik. Mindenképpen világos szabályokra, és „politikabiztos” megoldásra van szükség, a létrejött képviseletet be kell illeszteni az állami egyeztetések rendszerébe.

Nem halasztható tovább a közoktatás demokratizálása, a közélettel, érdekérvényesítéssel kapcsolatos ismeretek beépítése legalább a választható oktatási tartalomba, az iskolapolgárokra épülő iskolaszervezet és kultúra kialakítása.

Nem kétséges, hogy a jobban működő intézményrendszer erősítené a véleménynyilvánításra vonatkozó igényt, hozzásegítené a személyes és kollektív gyakorlat megszerzéséhez. A motiváltabb, gyakorlottabb szereplők pedig jobb intézményeket hoznának létre, így „pozitív spirál” jönne létre.

Addig azonban még sok ápolásra és gondozásra van szüksége a „gyepnek”.

§

Prácser László

elnök, Országos Gyermek és Ifjúsági Parlament

A címben feltett kérdésre nem lehet röviden válaszolni. Leginkább egy hosszabb, sok-sok adattal alátámasztott tanulmánnyal nyílna mód az ifjúsági korosztály véleménynyilvánítási lehetőségeinek bemutatására. A lapot azonban nem egyedül szeretném megtölteni, így a főbb jellemzők bemutatásával kívánok egyfajta vázlatos képet adni.

Írásomban három, egymáshoz szorosan kapcsolódó szempont alapján keresem a kérdésre a választ. Elsőként azt vizsgálom meg, hogy a fiatalok lehetőségeit hogyan befolyásolja lakhelyük földrajzi elhelyezkedése. Másodikként az internet-adta lehetőségekkel kívánok foglalkozni. Végezetül a hozzám legközelebb álló téma, az ifjúsági közélet véleménynyilvánítási lehetőségeit kívánom felvázolni.

Lakhely

A bemutatást érdemes a lakóhelyhez kapcsolni, mivel véleményem szerint sok tényező mellett, de alapvetően ez határozza meg leginkább egy fiatal véleménynyilvánítási

Körkérdés

lehetőségeit. Nyilvánvaló, hogy minőségi helyzetet teremt, ha a lakhely legalább városi rangú, vagy a Dunántúlon, vagy a fővárosban van. Egyrészt meghatározza a kitörési lehetőségeket, de meghatározza az információszerzést, a helyi ifjúsági közéletet, művelődést is. Minél nagyobb a település, annál több lehetőség nyílik ezen a téren. Meghatározó a fiatal számára, hogy lakhelye milyen infrastrukturális adottságokkal bír. Fontos, hogy milyen közösségi élet folyik településen és az egyházak mekkora szerepet töltenek be, mivel a közösségformálás és a véleménynyilvánítás fontos elemeit alkotják.

Internet-adta lehetőségek

Az esetleges lakhely szerinti hátrányokat leginkább az internet tudja ellensúlyozni, feltéve persze, ha mód van az elérésére. Sajnos éppen a városokban lakóknak van nagyobb lehetőségük ezen a területen is. Az internetet biztosítani tudják az iskolák, a teleház-hálózat is, ezért is nagyon fontos, hogy legyen felszerelve még a legkisebb falusi iskola is számítógépekkel, vagy elérhető legyen egy teleház, mert ezek kitörési lehetőséget biztosíthatnak a fiatalok részére. Az interneten keresztül beszerezhetnek szinte minden információt. A különböző honlapok fórumrovaiban pedig a véleménynyilvánítási lehetőség is közvetlenül rendelkezésre áll. Az interneten keresztül létrejöhet és létre is jön a kapcsolat a földrajzilag elzárt kistélepülések és a főváros – nyelvtudás esetén más országok, földrészek – fiataljai között is.

Ifjúsági közélet véleménynyilvánítási lehetőségei

Köztudott, hogy a rendszerváltás előtt rendkívül szűkek voltak a véleménynyilvánítási lehetőségek, ezen kevesek is a pártállam hivatalainak ellenőrzése alatt álltak. Meg volt határozva, hogy ki és mit mondhatott adott helyen.

A rendszerváltás után felgyorsultak az események. Nem csak a véleménynyilvánítás vált szabaddá, hanem sorra létrejöhettek az új ifjúsági szervezetek. Kezdetben ezek nagy része még az egypártrendszer ifjúsági

szervezeteiből – Kommunista Ifjúsági Szövetség (KISZ), Úttörők Szövetsége – nőttek ki. Újjáalakultak azonban a diktatúra előtt létezett ifjúsági- és gyermek szervezetek, mint például a Cserkészszövetség. Harmadik csoportként pedig megalakultak az új, demokratikus alapelvű szerveződések, amelyek mind szervezetenként, mind anyagilag jelentős hátrányban voltak a KISZ utódszervezeteihez képest. Létrejött az „egységesnek” nevezett ifjúsági érdekképviselői gyűjtő szervezet a MISZOT, amelyben elsősorban szintén a KISZ utódszervezetek jeleskedtek.

Napjainkra már kifejlődött a plurális ifjúsági közélet szinte minden szintje.

A fiatalok számára a véleménynyilvánítás az iskolában kezdődik. Lehetőség van rá az iskolai diákszervezetekben, a hallgatói önkormányzatokon és a diákújságokon keresztül is, vagy akár települési gyermek- illetve ifjúsági önkormányzat, vagy más egyeztető fórum létrehozásával, diákpolgármester-választással.

Az ifjúsági közéletben a MISZOT megszűnése után egyelőre még nem jött létre egységes ernyőszervezet. Az egységes érdekképviselői gyűjtőszervezet létrehozására már huzamosabb ideje folynak a tárgyalások és remélem belátható időn belül pozitív eredménnyel fognak zárulni.

A mai ifjúsági szervezetek főként szakmai, vagy érdeklődési körök mentén szerveződnek, de szerencsére jelentős mozgósító erővel rendelkeznek az egyházak is.

A politikai alapon működő szervezeteknek nagy a befolyásuk. Ha az anyapártjuk tagja a Parlamentnek, akkor kivétel nélkül rendelkeznek országgyűlési képvisellel is. Az egyik komoly probléma, hogy sokszor ezen szervezetek határozzák meg más civil mozgalmak működését is, gyakran a pénzosztó szerepében tetszelegve.

Az ernyőszervezetek lehetőséget adnak elsősorban az országos kiterjedésű ifjúsági ügyekben az érdekképviselőre. A szervezetek tagsága pedig mind anyaszervezetük, mind a gyűjtőszervezeten keresztül kinyilváníthatják véleményeiket. Egy egységes képviselő, elérhetné, hogy a fiatalok ne csak kinyilváníthassák véleményüket, hanem az ál-

lam intézményeinek figyelembe kelljen venni azt mind országos, mind települési szinten.

Van-e joga véleménynyilvánításra a fiatal korosztályoknak?

A fiatalok véleménynyilvánítási joga alkotmányos alapelv, mint az összes többi korosztályé. A jog erre több lehetőséget is nyújt. Mégis, ha tudnak is ezekről a lehetőségekről, és esetleg élnek is vele, vajon meghallgatják-e és alkalmazzák-e azt a hatalom birtokosai?

s

Mátyus Aliz

felelős szerkesztő, Magyar Művelődési Intézet

Egy olyan országban, ahol másfél évtizeddel ezelőtt még tudomásul kellett venni, hogy betartandók bizonyos játékszabályok (pl. hogy az oroszok ideiglenesen tartózkodnak hazánkban, s hogy róluk, itteni létükről nem minden írható, pontosabban illetve valójában semmi nem írható le, s hogy 1956-ban ellenforradalom volt, vagy legfeljebb 56-os események voltak), tehát feltételekhez kötött volt a megjelenés, elmondhatatlanul fontos az olyan korosztályok mielőbbi aktív megjelenése a társadalomban – beleértve véleménynyilvánításukat is –, amelyek ezt nem élték át. Ilyen értelemben nemcsak hogy joguk van ahhoz, hogy megnyilvánuljanak, de az egész társadalom számára fontos is. Mert nincsenek megverve – az előbbi példánál még tágabban – azzal, amivel már a középkorosztály is megvert nálunk. Azáltal, hogy abban élt, amit Illyés Gyula az *Egy mondat a zsarnokságról* című versében mindenkinél pontosabban leírt, s ami válasz mindazoknak, akik másról elfogadják, de magukról valami miatt nem, hogy rájuk is érvényes, hogy ahol zsarnokság van, ott zsarnokság van. Nem csak a ... – s itt érdemes elolvasni a verset –, egyszóval mindenütt, hanem, fiatalokról lévén szó, külön említésre érdemes: zsarnokság van még ott is, ott, az ágyban!

Lehetőségnek tartom ilyen értelemben a fiatalok aktív társadalmi részvételét – beleértve a véleménynyilvánításukat –, hiszen gondolkodásuk, és annak termékei segíthetnek visszatisztítani az akár a félelemtől ma-

nipulált, akár a jobb lehetőségek érdekében a behódolást választó idősebbek gondolkodását. (Ha eljut a véleményük, a hangjuk az idősebbekhez.

Mert ahogy az egész társadalomra nem jellemző a figyelem, sem az, hogy benne az egyén a másakra, sem az, hogy a nagyobb egységre, amelybe tartozhatna, figyel; úgy nem figyelnek az egyes generációk sem egymásra.

A kevés kivételtől eltekintve, akikről mind egyesével elmondható, miért kerültek abba az értelmiségi-kiváltságos helyzetbe, hogy ez a figyelem meglehet bennük. És a kevés társadalmi helyzet-véletlentől eltekintve, amikor politikai vezető képes a társadalom egy nagyobb egységére olyan intenzív ráhatással lenni, hogy mintegy az érintettség következtében ez a nagyobb társadalmi egység is képessé válik az említett kivételes adottságokra.)

A fiatalok véleménynyilvánításával kapcsolatosan egyszerre lehetőség és probléma, hogy – az előzőkből már következik – miközben mielőbbi megszólalásukra lenne szükség, ahhoz, hogy megszólaljanak, mégis kellene a minimális feltételek. A legminimálisabb feltétel, hogy ügye legyen az embernek. S hogy ennek megléte folytán érdekek mentén tudjon megszólalni. Az igazság az, hogy ezen feltételek meglétéhez egyfajta érettség szükséges. (S azt is jó tudni, hogy a fiatalok között mindig azok szólalnak meg könnyebben és előbb, akikben van egyfajta gátlás nélküliség, s azok nehezebben és később, vagy egyáltalán nem, akik zárkózottabbak, s – általában ezzel együtt – mélyebben gondolkodók.)

A fiatalok véleménynyilvánítási gyakorlatának kialakulását illetően a társadalmi helyzetet döntőnek érzem. A tanulói helyzetben megtanult véleménynyilvánítás ugyanis még lehet mentes azoktól a későbbi társadalmi helyzetben (a munkavállaló helyzetében) jelentkező hatásoktól, amik a fiatalokon – már most nem a volt szocialista rendszer manipulációs módján, hanem – a rájuk váró kapitalista manipulációs rendszer folytán kezdenek érvényesülni. A pénz világába belépő fiatal szabad energiái megszűnnek, s ezért fontosak lehetnek számára azok

Körkérdés

az évek, amik még bizonyos vonatkozásban az ideák világához kötődnek. Más fizikus lesz abból, még ha bármelyik multi szipantja is be, aki serdülőkorában megélte a maga forradalmár, szabadságharcos időszakát, amire egyébként jó iskolai szellemben minden serdülő képes lenne, s más lesz perze ilyen előzmények után a vállalkozó is.

Ehhez pedig már a gondolkodás szabadsága és a véleménynyilvánítási környezet mint meghatározó elemek tartoznak hozzá.

A fiatalok véleménynyilvánításának iskolája a család. Még akkor is, ha látszólag a saját korosztály tűnik annak. Az a gyerek, aki a szülei figyelmét élvezzi, automatikusan alakul véleményformálónak. Az a gyerek, aki gyorsétermekben étkezik, és a vele kapcsolatos helyzetek megoldásában a gyorsasághoz szokott, lehet, hogy ideig-óráig jól eladja magát a társai között, de amikor már nem csak a formák uralkodnak, amikor már helyzetek adódnak, amelyeket meg kell oldani, s amikor számítani lehet emberekre vagy nem, előjönnek a családban kialakult vagy nem alakult képességek, s létüknek köszönhetően élni lehet velük, vagy hiányukban nem lehet. A több gyerekes családokban ezeknek a képességeknek a kialakulása még erőteljesebb és kifinomultabb. Nem beszélve a gyerekekre, fiatalokra általában jellemző önzés kompenzálódására, miközben az önzés bizonyos elemeinek gyakorolni tudására meg kiáltó szükség van, mert a szocializmus évtizedei alatt egészségtelen mértékben halt meg az emberekben, annak köszönhetően, mert bűnnek volt nyilvánítva a szocialista társadalom eszméinek világában.

A gyerekek, a fiatalok ma – jó családi hétértéssel maguk mögött – tudják, hogy nekik mi a jó, s azt is, hogy mit akarnak. Ennek az egyénre is fókuszált világképnek ugyanolyan jó hatása lehet a társadalomra, mint a fiatalok – ebből is következő – lelki egészségének. Persze, csak ha a család, ami körülveszi őket, megtanítja őket arra is, amit annak idején minden parasztcsaládban volt mód egy gyereknek megtanulni. Hogy a munkának köszönhető a megélhetés, a mind biztosabb megélhetés. S bár messze nem nyílnak meg általa a lehetőségek a felső anyagi régiókba, arra lehetőséget ad, hogy az ember általa

harmonikusan alakuljon. S hogy a környezete ennek alapján érzékelje a teljesítményét és viszont. S ilyen alapon megbecsülésnek örvendhessen, s ezt biztosítsa is viszont.

Az ilyen értékek alapján szerveződő iskola képes a családban lerakott alapok további erősítésére, s ezekben az iskolákban, ahogy a jobb tanulmányi eredmény is – amit a nagyobb tudás szinonimájaként használok – presztízst jelent a gyerekek között, úgy jelent presztízst, ha a saját és az osztálya, majd a korosztálya, s majd a társadalom érdekében megszólalni tud egy fiatal.

Nyilvánvaló, hogy aki arra hivatott, hogy ennek érdekében tegyen, az a figyelem középpontjában áll. Így elsősorban a szülő és a pedagógus. S aki ehhez hatást gyakorolni tudó eszközökkel rendelkezik, így mindenfajta mecénatúra, amely ifjúsági szervezeteket, csoportosulásokat segíthet létrehozni, amelyekben kitanulhatók az érvényes véleménynyilvánítás, azaz az érdekek artikulációjának és azok érvényesíteni tudásának módjai. S még ezen kívül minden, a véleménynyilvánításnak teret adó intézmény, benne a tömegkommunikáció is.

Mindannyiunk érdeke, hogy a fiatalok hassanak, hogy tőlük tanulni lehessen. Ez pedig csak úgy képzelhető el, ha terepük, lehetőségük van rá, hogy gyakoroljanak, kipróbáljanak, kísérletezzenek, hogy végül az önmaguk számára érvényes – azaz használható – tudással minket is meggyőzzenek.

s

Szabó János

egyetemi tanár, főigazgató, HM Stratégiai, Védelmi Kutató Hivatal

Az ifjúság útja az agresszióhoz Magyarországon

Talán minden alkalmatlanban ott él a vágy, hogy az emberiséget alkalmatlanok gyülekezetévé változtassa. Lehet, hogy azért harcolnak olyan szenvedélyesen egy gyökeresen új társadalmi rendért. Mert, ha mindnyájunknak merőben új feltételekhez kell alkalmazkodnunk egyenlőek leszünk: mindnyájan alkalmatlannak fogjuk magunkat érezni.

Eric Hoffer

A szélsőségekben nem az a kivetnivaló, hogy veszélyesek vagy végletesek, hanem az, hogy türelmetlenek. Nem azzal ártnak, amit nézeteik terjesztésével tesznek, hanem amit az ellenfeleikről mondanak.

Robert F. Kennedy

Minél messzebb van valaki a személyes kiválóságtól, annál hangosabban szónokol nemzetének, válásának, fájának vagy az általa támogatott szent ügynek a kiválóságáról.

Eric Hoffer

1. A magyar ifjúság társadalmi helyzetének általános jellemzői a rendszerváltozás után

A magyar népesség gyermek- és ifjúsági életkorú rétegeinek helyzetét a rendszerváltozás óta eltelt időszakban egyre inkább az a tény határozza meg, hogy a társadalom szerkezetképző tényezői körében eltérő dinamikájú, de igen határozott orientációjú átrendeződés bontakozott ki. A társadalmi tagoltságon belül a munkamegosztási pozíció elvesztette elsődleges szerepét. A munkaerő-piaci pozíciók rendszerét új módon határozza meg a piaccgazdasági környezet és annak plurális demokratikus alapon konstruált játékszabályai. A társadalom szerkezetképző folyamatainak meghatározó pozícióban a gyökeresen átalakult tulajdonszerkezet, a piacosodó szellemi tőke, illetve az átalakult politikai mezőben birtokolt hatalmai tőke struktúra-képző dominanciája érvényesül.

Az ifjúsággal kapcsolatban gyakran hangoztatott felszíni és esetleges helyzetértékelések azon tételével, hogy „az ifjúság helyzete a rendszerváltozással nagymértékben romlott”, az a lényegi és tartós összefüggés állítható szembe, hogy „az ifjúság helyzete ma alapvetően más módon konstituálódik, mint a rendszerváltozást megelőzően”: A tulajdon a társadalom generációs szerkezetén belül felerősítette a családi előny-hátrány átörökítés szerepét, közvetve befolyása alatt tartva magát a fiatal nemzedék tulajdonossá válásának esélyeit is. A felértékelődő szellemi tőke eloszlásában szintén a családi háttér átváltható tőkeviszonyai (tulajdon, szellemi, kapcsolati) határozzák meg elsősorban az

egyenlőtlenségek halmozódási tendenciáit, a közoktatás piacosodása pedig tovább fokozta azt. A hatalmi mezőben az elitrekrutáció mindezeideig érvényesülő generációs diszkriminativitása – a rövid ideig tartó FIDESZ-re kivetített reménykedések megghiúsulását követően – fékezi annak az ifjúsági elitnek a kitermelését, amely megvalósíthatná az ifjúsági érdekek politikailag akceptálható megjelenítését.

A generációs kontinuitás fejleményei és problémái napjainkban alapvetően ezen folyamatok előterében képződnek. E problémákat kíséri egyfelől az ifjúsági rétegek kollektív cselekvőképességének bizonyos dezorientáltsága, másfelől a sűrűsödő nehézségek átfogó intézményes kezelésének lassú magáratálalása, késedelmessége.

Az említett makroösszefüggések hatását jelentős mértéken módosítják úgynevezett másodlagos tényezők: a településszerkezeti adottságok, a regionális viszonyok, az örökölt egyenlőtlenségek, a civiltársadalmi, önkormányzati szerveződések intézményes támogatásai, az ifjúsági önszerveződések ereje.

Ezek az összefüggések érthetővé teszik az ifjúság ma jellemző állampolgári kultúráját, felkészültségét, látteleként jellemző, alábbi kijelentéseket:

- az ifjúság *állampolgári szocializációja* ez idő szerint sem a magán-, sem a közszférában nem tudhat maga mögött sem konzisztens stratégiákat, sem rendszerszerű, szervezett intézményrendszert;

- az *iskolarendszerben* a korábbi szocializációs mechanizmusok elemeinek töredékeit spontán módon összeterelő reflexeké, a *családban* a tulajdoni, a kulturális és a kapcsolati tőkehasznosítás sikeressége vagy sikertelensége alapján szerveződő orientációé, az *ifjúsági szervezetekben* a világnézeti besorolástól a piacképességi besorolásig tartó selektivitásé, a nyilvánosságban az ifjúsági világgkultúra fogyasztóinak és önmegvalósítóinak készítéseie és a mindezt korlátozni kívánó közkötelességek elutasításáé a *meghatározó szocializáló szerep*. Következésképpen egyfelől nem létezik domináns szocializációs minta, másfelől e fragmentált szocializációs mező többeket ejt ki, felejt el, mint akiket fenntart és előrevisz;

Körkérdés

- a politika világában mindenféle érték-iránynak megtalálható a képviselője, s a kormányzó politikai akarat teljesítményével szemben is tartós az elégedetlenség, ami – legalábbis egyelőre – kizárja, hogy valamely politikai erő tömeges politikai szocializációs irány mintaadójává váljék;

- a szülei korábbi szocializációs mintáit az ifjúság nem képes használni azok inadváltása miatt (nem demokráciára és nem piaci környezetre irányultak), az iskolarendszer viszont részint kivonult a nevelési feladatok területéről, részint „piacosította” a minőségi és minimálisnál magasabb szintű tudást. Így az ifjúság leginkább rászoruló rétegei akkor maradtak szocializációs vákuumban, amikor a legbefolyásosabb két társadalmi intézmény részéről (család – iskola) a támogatásra a legnagyobb szükségük volna;

- az instabil társadalmi környezet az ifjúság közszerepekre orientálódását is elbizonytalanítja: a fiatalok a rendszerváltást többnyire csak a vállalkozók és a politikusok számára látják egyértelműen hasznot hozó történésnek, a magukat illetően veszteségesnek tartják: a demokratikus intézmények működését igen szkeptikusan szemlélik és értékelik, azok új identitást gerjesztő képessége körükben erőtlenné válnak.

Saját esélyeiket a politikai döntések befolyásolására a korábbihoz hasonlóan, lényegében nem létezőnek tekintik. A politikusokat szűk érdekek képviselőinek, az állampolgárok részvételi igényét mellőző, elkülönülő elitnek értékelik, a velük való azonosulás minimális körükben. Az ország jövőjét és a személyes jövőt meglehetősen egyértelműen a társadalmi háttér alapján látják negatívnak vagy pozitívnak, a többség azonban a jövőt illetően ambivalens módon vélekedik. Az ifjúság érzi a tudás, a szellemi tőke felértékelését és jövőjét a tudás-tőkéhez való hozzájutás arányában véli fenyegetőnek vagy sikerekkel kecsegtetőnek; ezzel ellentétben, a kilátástalansággal egyenlő mértékben, azaz a rosszabb életesélyű rétegekben növekvő arányban regisztrálható körükben az apátia;

- fiatalok élettervei, aspirációi alapvetően a személyes környezet, az individuális érvényesülés kondícióira irányulnak (lakásszer-

zés, szakmaszerzés, önálló egzisztencia megteremtése, családalapítás, vállalkozás, saját javak szerzése, az élet élvezete stb.) és távol áll tőlük mindenfajta korábbi konzervatív érték, a közboldogulás segítése, a közérdekű teherállás;

- az ifjúság képességei kibontakoztatása szempontjából elengedhetetlenek tartja a liberális értékeket, ugyanakkor – bár egyértelműen pozitívan fogadja a veszternizációt – kevésbé bízik a tőkés gazdaság társadalmilag pozitív eredményességében, nem hisznek a magántulajdon előnyösségében, s igen jelentős bizalmat táplálnak az ún. „harmadik utas” megoldások iránt. Azaz politikai orientációjuk szerint a szociális és a tőkés előnyöket együtt szeretnék;

- ahogy a szociális előnyöket (jóléti életszínvonal, állami gondoskodás) is inkább a rosszabb társadalmi pozícióban lévők igénylik és a tőkés termelési mód velejáróit is (magántulajdon, egyenlőtlenség) ők utasítják el, a nemzeti érzelmű emberek nagyobb (politikai, gazdasági) szerephez juttatását is ők kívánják elsősorban.

Azaz a „modernizáció – konzervativizmus”, „liberalizálás – szociális biztosítékok” dimenziókban a társadalmi hátrányokkal együtt növekszik a gondolati zavarodottság, a dezorientáltság, a szocializációs és integrációs zavar;

- a mai magyar ifjúság társadalmi-szervezeti érintettségét és közrészvételét szintén befolyásolták a rendszerváltás hatásai. A regisztrációk azt mutatják, hogy általában kevesebb fiatal tartozik valamely szervezethez, ugyanakkor a megváltozott tartalommal újjászerveződő szervezetek között más és más arányban oszlik meg a részvételük is: nőtt az ifjúsági korúak vallásos szervezetekhez, és csökkent az ifjúsági szervezetekhez, illetve a pártokhoz tartozása. Biztató, hogy megnőtt körükben a civil szervezetekhez tartozás, viszont az negatív hatásokkal jár, hogy kevesebben élnek közülük a szervezetszerű sportolási és kulturális lehetőségekkel. A legerősebben azok ragaszkodnak szervezeteikhez, akik ezt vallásosságuk okán teszik, ám a legtöbben azok vannak, akik érdekvédelmük módozatait keresik ilyenformán.

2. Az ifjúság kulturális csoportképződésének tendenciái és a marginalitás tényezői

A futball huliganizmus feltárásához elengedhetetlen, hogy közelebbről megvizsgáljuk, mely társadalmi erők, milyen globális illetve regionális nemzeti jellemzők azok, amelyek az adott társadalmi térben elkülönítik a többségi társadalomból, illetve egy táborba terelik azokat a rétegeket, amelyekből – nagy valószínűséggel – azok a marginális csoportok kikerülnek, amelyek között megtaláljuk a futballhuligánok különböző csoportjait.

Azzal kell kezdenünk, hogy ez a vizsgálat mindenképpen igényli, hogy összehasonlítsuk az ifjúság csoportképző folyamatait, tényezőit, tendenciáit a *nyugati társadalmakban* illetve az *egykori keleti blokkból kiszakadó társadalmak* tekintetében.

A.) Alapvető jelentőségű, hogy a *nyugati társadalmak* ifjúsági csoportképző tényezőit azok a strukturális változások generálják, amelyek a ipari korszakból, a poszt-indusztriális korszakba, illetve az információs társadalomba való átmenetet jellemzik. Ebben a tekintetben a nyugati társadalmak olyan strukturális változások formálják, amelyek demográfiai, technológiai, gazdasági tekintetben paradigmaticusak és egyebek között magukkal viszik az oktatás, a képzés, a társadalmi szocializáció rendszerének módosítását. Az ifjúsági átmenet életperiódus-szabályozó mechanizmusai körében, a szocializációs rendszert, a köz- és magánéletét érintő, szándékolt és szándékoltalan (autochton) folyamatai következtében a *társadalmi paradigmaváltás* lényegében a 80-as évekre *ifjúsági korszakváltást* is eredményezett. Ennek lényege, hogy megváltozik a társadalmi reprodukció, a társadalmi rétegek utánpótlásának a kerete, illetve megváltoznak ennek a stratégiái. Megváltozik gyakorlatilag az új felnövekvő nemzedékek társadalmi betagozásának a menetrendje. És azok az állapotok, amelyek bekövetkeznek az ifjúság életében, ezen belül az ifjúkor meghosszabbodásában, az „ifjúsági haladék” olyan legitimációját hozzák, amelyben az *amatőr ifjúsági státusz* *professzionális ifjúsági státusszá* alakul. Az

ifjúságot a korábbi periódusban *közvetlenül ellenőrző intézmények* – munkahely, család, politikai szervezetek – a szocializációs szerepeket fokozatosan átengedik a *közvetett ellenőrző intézményeknek*: a tömegmédiának, a fogyasztói iparnak illetve a tömegszórakoztatási intézményrendszernek. Az ifjúsági autonómia szélességében és mélységében kiterjed, a hagyományos osztályszerveződés és az örökölt státuszjegyek helyett az ifjúság önálló *nemzedéki szerveződése* bontakozik ki. Ennek következtében a korábbiaktól eltérően éleződnek a fiatalok és a felnőttek közötti konfliktusok, s ezen konfliktusok jellege differenciálódik.

A posztindusztriális hatásokat integráló ifjúsági kultúra, az ifjúsági önszerveződés az új értékek által mobilizált társadalmi orientáció és a mindezekhez kapcsolódó politikai cselekvési minták sokfélesége a *fiatalokat önálló csoporttá teszik*. Mindezek „átírják” a korábbi ifjú szocializáció és a társadalomba emelés menetrendjét. A fiatalok és a felnőttek közötti viszony korábban egyirányú utcája kétirányúvá válik, az ifjúság mintakövetőből önálló mintaképzővé, sőt mintaadóvá lesz. A fiatalság életkori szakaszának és az idesorolható rétegeknek, csoportoknak mindez a felértékelődését hozza. Az ifjúságnak ez a felértékelődése, önálló szereppel történő felruházása, *az ifjúsági átmenet moratóriumának* (tehát a társadalmi felelősséggel kapcsolatos haladékának) legitim megnövekedése, gyakorlatilag mind *azt a célt szolgálja, hogy az új információs társadalom követelményeinek megfelelő kulturális tőkére* a legmesszebbmenőkig, a leghatározottabban, *a legnagyobb eséllyel, hatékonyan tegyen szert az új korosztály*. Ehhez igazodó modern reprodukciós módok jellemzik az *új korosztályi* csoportokat és az ifjúsági életszakasz autonómiáján belül a korábbi relatív önállóság egyre inkább abszolút önállósággá terebélyesedik.

Az ifjúkori életszakasz egyre inkább legitim módon kap jogosítványok megszerzése illetve a kulturális tőke felhalmozása céljából felmentést a kereső tevékenység kényszere alól. Az eredetileg iskolai hivatkozású, de életkorivá váló életszakasz relatív önállóságra tesz szert. Olyan fajta pluszokkal is, mint a direkt házassági felelősség helyett a legitim együtt-

Körkérdés

élés párkapcsolati gyakorlás és a szexualitás kipróbálásának szabadsága is.

Ebben a helyzetben tág tere nyílik a személyes időfelhasználásnak és a személyes aktivitási formák keresésének, begyakorlásának. Az ifjúkor legitim módon lesz a *demonstratív henyélés periódusa* más társadalmi csoportok észlelésében, ami Thornstein Weblen szavaival „a pazarló és demonstratív, henyélő rétegeknek egyre több ellenséget szerez más társadalmi rétegek köréből”. Sajátos szerkezet- és konfliktus-terheltséget jelent az az életmód, ami az ifjúságot e nemzedéki szerveződésben jellemzi, ami messze túlmutat az iskola és az egyetem közvetlen tanuló, tanító színterén.

Az új kulturális tőkeszerzés jövőre orientált fiatal polgárokká, az új társadalom mintegy „anticipált” fiatal polgáraivá avatja új státuszukban ezeket az ifjakat. Tehát a két ifjúsági korszak mindenekelőtt integrációs rendezőelve tekintetében alapvetően eltér egymástól. Azon a korábban bevett átmeneti korszaknak, amelyben egy „korlátozott integrációjú” ifjúkor működik (a szakma megszerzésére irányulás, a korai munkába állás, a gyorsan megkötött házasságok és a közvetlenül ezután vállalt első gyerek célkitűzéseivel az ipari társadalom logikája szerint szerveződő *életmód mintái lekerülnek a napirendről*). E minták helyére a posztindusztriális társadalomban egyre inkább kitolódó ifjú életkor új tartalmakkal telítődő életmód mintái lépnek az iskolai idő megnövekedésével. Természetesen ezen „haladék-periódus”, életkori moratóriumkénti legitimációja, társadalmi elfogadtatása a nyugati társadalomban sem problémamentes.

Amilyen mértékben az ifjúság autonómiája megnövekszik és a *nemzedéki szerveződés népesíti be a hagyományos osztályszerveződés és öröklődés alapú integráció* mozzanatainak helyét, úgy éleződnek a fiatalok és az egyes – főként egzisztenciálisan problematikusabb – felnőtt csoportok közötti konfliktusok. Úgy válik – nem kis mértékben épp e konfliktusokkal való szembenézés során – egyre önállóbb politikai cselekvővé a kultúrájában és társadalmi orientációjában egyre karakteresebb ifjúság. A fiatalok és a felnőttek közötti korábbi egyirányú viszony, most

már kétirányúvá, hierarchikus alárendelő jellegűből partneri viszonyra válik. Az ifjúság mintakövetőből, önálló minta-generálóból, sőt mintaadóvá lesz és a fiatalság – mint társadalmi státusz – életkori szakaszának felértékelődése a kulturális tőkének, a modern reprodukciós módok elsajátításának következtében *hatalmi forrássá is változik*, így nem meglepő, hogy növekvő jelentőségre tesz szert társadalmi, politikai súlyát illetően is.

Természetesen a nyugati társadalmakban sem teljesen egynemű, egyirányú és egységes ez a fajta változás. A *brit ifjúságkutatók* például arra a szakadásra figyelnek, amely az ifjúsági életkori rétegek és a társadalom egésze között létrejön, ami a „társadalom *alatti osztály*” munkából és más integratív jellegű intézményekből kiszoruló, leszakadt kisebbség problémáját jelenti. (E mögött az áll, hogy a brit lakosság 30–35%-át becsülik segélyekre szoruló polgárnak.) Ezzel szemben a *német ifjúságkutatók* optikáját inkább egy középosztályosodás felé való elmozdulás érzékelése vezérli amikor az ifjúságra tekintenek. Ők az ifjúság nemzedéki szerveződését sokkal inkább a *középosztályosodás* egyik sajátos társadalmi átmenetként élik meg. Az ő esetükben jobb is a társadalmi akusztikája, amikor arról beszélnek, hogy a korlátozott képzési pályafutásról az autonóm ifjúsági kulturális stílusra történő átmenet olyan társadalmi reprodukció, amely a posztindusztriális társadalom jövőjét célozza. Prognózisuk többsége új társadalmi munkamegosztást tartalmaz, és sajátos vitákat is elindítanak a strukturális munkanélküliséget, a technológiai innovációt, a jövedelemelosztás új elveit illetően.

Az igazán nagy *veszélyforrás* a nyugati struktúrában mindenekelőtt a munkanélküliség, ami a hátrányos helyzetűek alkotta rugalmas munkaerőtartalékkal együtt jórészt kezelhető, de mindenképpen kettős (szabad illetve szociálpolitizált) munkaerőpiacot képez. E szegmentálódás egyfelől a globalitás felé elmozduló rétegeket, másfelől a globalitás alatti második társadalmat sejteti és el különülődő szétszakadásuk illetve összeütközésük rémét vetíti előre a társadalomkutatók számára. Az új helyzet társadalmi kockáza-

tai nyilvánvalóak, hiszen az ifjúsági zavargások a globalitási prosperitás lehetősége alá szoruló rétegek esetében fenyegetnek elsősorban, ők azok, akik az etnikai zavargásokkal összekapcsolódhatnak. Ennek robbanó hatása nem kis veszély, hiszen az etnikai, faji kisebbségek ifjúsága egyre inkább hajlamos a kedvezőtlen helyzetét egyfajta „intézményesített rasszizmusnak” tulajdonítani.

A másik probléma (és szintén konfliktusok garmadáját hozza elő), hogy még ha igaz is pl. a német társadalomkutatók modellértelmező jóslata, hogy az ifjúság nemzedéki szerveződése a társadalom középosztályosodásának átütő előrelépését hozza, akkor is a megnövekedett és értékeiben autonomizálódó szabadidő szcenáriója mögött sokat kell tenni azért, hogy a társadalom teherviselő rétegei elfogadják azokat a stigmákat, amelyek egy új *dologtalan, szabadidős osztály* alapját képezik és a *professzionális ifjúsági státusz* kialakulását a fiatalok különleges – a többségi társadalométól sokszor elszakadó, nemritkán azt opponáló – kulturális kreativitásával akarják megrögzíteni.

A nyugati érett democráciákban ébredő ifjúsági csoportképző tendenciák kibontakozása nagyon fontossá teszi azt a különbséget, ami a posztindusztriális vagy információs társadalom *önálló kulturális integrációjú ifjúsági korszakát* megkülönbözteti a korábbi hagyományos indusztriális berendezkedés, az ún. *átmeneti alárendelt integrációjú ifjúsági csoportképző* periódusától. Az *átmeneti korszakban* megszokhattuk, hogy az ifjúságot viszonylag rövid, kevés szociális és kulturális önállóság jellemzi, önsúllyal alig rendelkezik, az ifjúsági életszakasz kényszerű átmeneti esemény, amit mind a felnőttek, mind az ifjak így is fognak fel és így is kezelnek. Az ifjúság itt a generációk láncolatában a felnőtt társadalomhoz igazodik, szorosan kötődik a felnőttek intézményrendszeréhez, különösen a munka intézményeihez, a családhoz, illetve a szűkebb szocio-kulturális környezethez. Például a szomszédsági miliőhöz, az egyházi közösségekhez és más hasonló lokális és alapvetően az idősök felügyelete, kontrollja alatt működő intézményekhez. Nem önálló, hanem a kenyérkereső, a családi életre felkészítő, az

idősebb generáció által szponzorált életszakszéként írható le. Az ifjú lét időszakában a fiatalok önérdekük sajátos érvényesítése helyett e modellben a fiatalabbak, az újak, a kezdők társadalmi pozícióját foglalják el, sok tekintetben leértékelt státusszal. Következésképpen a munkában, a családban és a társadalomban alárendelt szerepet játszanak. Az autonóm kulturális tőkeakkumulációra orientált integráció kibontakozásával ez a helyzet kerül le a napirendről, váltódik fel azzal az új paradigmával, amelyben a posztindusztriális társadalom ifjúsági rétegei önállóságot, saját nemzedéki szerveződést nyernek a kulturális tőkekonzentráció, az új társadalom által igényelt kulturális tőkefelhalmozás érdekében. A részletes képhez hozzátartozik, hogy ez nem valamiféle kontroll-nélküliséget vagy irracionális elfordulást jelent a felnőtt nemzedékek részéről, hanem sokkal inkább azt a racionalitást, hogy jobb, ha a kontrollt átengedik azoknak, akik a legjobban tudják, hogy mi a jövő értékeinek szerkezete és így maguk működtethetnek egy hatékonyabb szelekciót.

A valóságos kép azonban ennél is bonyolultabb, tudniillik – amellet, hogy az új paradigma tendenciaként fokozatosan bontakozik ki – sokkal inkább arról van szó, hogy az ifjúság posztindusztriális igényekre ráhangolódni képes csoportjai, és az átmeneti ipari társadalom itt-ott fennmaradó feltételei által fogva tartott, kevésbé mobil rétegei között egy új típusú szakadás következik be. Habár az ifjúsági rétegek közül egyre többen kerülnek át, s egyre nagyobb számban integrálódnak a posztindusztriális iskolai, kulturális tőkegyűjtő ifjúsági rétegek önálló, nemzedéki önszerveződő csoportjába, eközben egyre fogyatkozva, de egyre sarokba szorítottabban, egyre nehezebben viselve függő helyzetét, létezik az indusztriális, ipari típusú tényezők által még fogva tartottak rétege.

Ez az átstrukturáló folyamat a nyugati társadalmakban a '60-as évek végén kezd kibontakozni, és a '80-as évekre válik meghatározóvá. A '80-as években már ennek a két egymást váltó ifjúsági kultúrának a masszív szembenállását látjuk. Ezzel arányosan erősödik az alászorított ifjúsági csoportok társadalmi marginalizálódása és békétlenkedése,

Körkérdés

de az újabb ifjúsági paradigma elleni, a különböző társadalmi rétegek körében mutakozó ellenállás kiéleződése is erre az időre tehető. A '90-es évekre gyakorlatilag szinte teljesen beszűkül és valódi marginalitási helyzetbe kerül az ipari, iparszerű társadalmi tényezők által fogva tartott, a korábbi társadalmi örökségre szocializált, a csupán korlátozott haladékkal felruházott ifjak köre. Mellettük „elzúg” és abszolút dominanciára tesz szert a individuális tudásért folytatott versengésre profilírozott, legitim módon felszabadított, önálló nemzedéki integrációra hangolt, a kiegészítő szocializációs intézmények szerepét felerősítő (tömegmédia, fogyasztói ipar) *posztmodern ifjúság*.

A nemzedéki szerveződésű ifjúsági csoportosulások arculata, az új ifjúsági csoportképző paradigma által meghatározottan nagyon sajátosan alakul a nyugati társadalmakban. Lényegében az *ifjúsági életidő*, a *szociális tér*, illetve az idekapcsolódó szociális *intézmények világa* olyan szociális csoportokat alkot, amelyeket rendkívüli módon jellemez a *kulturális autonómiájuk* foka. Az ifjúsági életidő tekintetében ezt sajátos módon lehet jellemezni. Mindenekelőtt azzal, hogy nagyon fontos és speciális tevékenységszerkezeti jellemzői vannak. Másodsorban a minta transzfer iránya nagyon érdekesen alakul közöttük. Harmadsorban pedig azért, hogy a kulturális autonómiájuk milyen társadalmi, politikai orientációval ruházta fel őket. Az első jellemző faktoron belül a *tevékenységszerkezet a kulturális tőkeakkumulációra irányul* és ebbéli gyarapodásuk a mindennapi idő és az életidő egyre nagyobb hányadát veszi igénybe részükről. Az egész életpályára vonatkozó képesség-építő feladatok állnak a napi és a heti programjaik középpontjában. Bizonyos tekintetben a mindennapi cselekvésüket is ez súlypontozza.

A második dimenzióban, a *szociális tér világában* azt tapasztaljuk, hogy a felnőtt társadalom tradicionális intézményei (tehát a család, a munkahely illetve a lokális intézmények, pl. a vallás, egyház és a többi) egyre kevésbé hat az önszerveződő ifjúsági kultúrára. Ebből az is következik, hogy a társadalmi kontrollmechanizmusok egyre

kevésbé állnak generációs kontroll alatt. Ebben a helyzetben azonban a minta transzfer tradicionális egyirányúságának vége, egyre kevésbé fordul elő, hogy a fiatalok tanulnak az idősebbek előzetesen szerzett tapasztalataiból, sokkal gyakoribb, hogy a hasonló korú kortársak tanulnak egymástól. Illetve ha már egyfajta csereforgalom van, *legalább annyira kulturális mintaadó a fiatal generáció is, mint amennyire ő maga kulturális mintaátvevő* az idősebb generációtól. Ennek szoros következménye, hogy az új kulturális tőkeorientált ifjúsági csoportok nemcsak kulturális autonómiával rendelkeznek, de ennek megtartására tudatosan törekcszenek is.

Mindennapi kultúrájukat, mindennapi életmódjukat ez az autonómia stabilizálja, ezt egyre nagyobb hatékonysággal képesek megvédeni mindenféle külső támadással szemben, és ennek következménye, hogy önálló, az idősebb generációtól tartalmában is eltérő ifjúsági kultúra épül fel. Az iparilag előállított zene, a populáris kultúra, a fogyasztói piac értékeinek dominálása segítségével ez az új ifjúsági kultúra egyre stabilabban van jelen, és jól észlelhető, hogy a fiatalok és a felnőttek véleményütközéseiben hatást gyakorol a politikai térben: pl. ismeretes, hogy az ifjúság rendre haladóbb, liberálisabb viselkedést tanúsít a szavazások idején, mint az idősebb korosztály tagjai.

Az ifjúság sajátos csoportosulásának nem kevésbé sajátos következményei is vannak, mindenekelőtt abból szempontból, hogy a nyugati ifjúsági csoportképződés milyen típusú konfliktusokat involvál, s ennek következtében a nyugati társadalmaknak milyen fajta konfliktusokkal kell szembenézniük. E tekintetben hangsúlyozandó, hogy a *jelenkori nyugati* típusú társadalmi fejlődés és azon belül az *ifjúsági rétegződésben beállt paradigmaváltás nem konfliktusmentesebb a keleti típusúnál, amelyet majd később fogunk elemezni, hanem inkább csak más típusúak a konfliktusai*, illetve jobban felhalmozódnak azok a források, amelyekből méríteni lehet a megoldások keresésekor. A szóban forgó konfliktusok itt alapvetően az előremutató társadalmi feladatokban való minél előnyösebb helyfoglalásért vívódnak

és nem pedig régebben megkötött béklyók, kihelyezett csapdák felszámolásáért, mint amelyekkel a kelet-európai, köztük a magyar ifjúság csoportképző tényezők elemzésekor majd találkozunk.

Az új ifjúsági kultúra nem kevésbé versengő terep, mint a társadalom általában, sőt! Csupán másként képződnek a szelekció kritériumai és következményei, az egyenlőtlenségek. Azt lehet mondani, hogy amennyiben az ifjúkor társadalmilag intézményesült haladék, amennyiben ebből a haladékból, amely a kötelezettségektől való mentesülést jelenti, nem részesednek azonos mértékben a társadalom különböző rétegei, ez élettörténetileg magából az ifjúság nemzedéki önszerveződési logikájából igazolható: A jobb társadalmi viszonyok között lévő, de legalább középosztályi ifjak hozott értékei és életmódmintái igazolhatóan jobb esélyt adnak a kulturálistöke-gyűjtésre orientált csoportporthálózatokba való belépéshez, de megtalálhatják a beléptető intézményeket azok is, akiknek az iskolai teljesítményük, iskolai előmenetelük mindenképpen predesztinálja őket az idetartozáshoz. Akiknél viszont a származási, indulási illetve intellektuális jellemzőik, iskolához való viszonyuk tekintetében hátrányos konstellációt találunk, azok már a belépésnél leszakadnak, azok számára élettörténetileg ez a moratórium leszűkül.

Tehát az *első* ilyen ellentét, illetve *konfliktuscsoport* a leszakadók, illetve az új információs társadalom paradigmáit követni tudók között van. A *második* konfliktuscsoport abból adódik, hogy a társadalmi hálózaton belül nem képezhet ellentmondásmentesen moratóriumcsoportot az ifjúság. A nyugati társadalmakban is jelen vannak ugyanis a társadalomból kivetettek, illetve a peremre szoruló marginálisok, s közöttük, illetve a „szponzorált henyélő csoportok” között mutatkozik egy nagyon sajátos, a társadalmi igazságosság-igazságtalanság vitáit is felszínre hozó konfliktustömeg. Az aktív kereső csoportokban nyilván ezeknek az ifjúsági csoportoknak nincs parallelje, ezért velük könnyebben elfogadtatható az autonóm ifjúsági kultúra, mint a jövőbe irányuló befektetés. A börtönlakók és a csavargók társada-

lomból történt kiiratkozása, társadalmi kötelezettségek alól való felmentése inkább védelmező, esetleg reszocializáló jellegű, az új ifjúsági kultúra csoportjaié egészen más. Mondjuk, a legközelebb áll hozzá a korábbi paradigmából a művészeké.

És ebben a tekintetben nagyon érdekes módon, konfliktusoktól kísértén kap helyet a nyugati társadalmakban az ifjúság újonnan intézményesülő csoportosulása. Egy *harmadik* dimenzióban azt találjuk, hogy az ifjúság intézményi hálózatain belül jellegzetes életmódok, habitusok is kialakulnak, amelyek az ifjúságot sajátos kultúraként is objektívtívlják. Mert miközben a jövő társadalmában való helytállásra irányuló kulturális tökényt is gyűjtene, aközben konstituálják sajátos, önálló kultúrájukat. Ez a társadalmi tér más csoportjai számára utánzási, kölcsönzési, esetleg cserelehetőséget biztosít, és ez lesz az a mozzanat, amely az ifjúsági korszakváltásban *új ifjúságot* eredményez. Az ifjúság helyzetét meghatározó tényezők nem korlátozódnak a szociális ellátási problémákra, az ifjúság relatíve autonómmá válik a társadalmi térben, relatíve függetlenedik származási és osztályszerveződésétől, autonómiája, szabadsága, önálló cselekvőképessége keletkezik, ami végső soron odavezet, hogy a *származási és az osztályszerveződést több szintű nemzedéki szerveződés váltja fel körükben*. Ugyanazon korcsoport a közös társadalmi és a történelmi fejlődés során közös élményre, tapasztalatra tesz szert, ezáltal nemzedéki elhelyezést követel ki magának a társadalomból.

Az egyének életesélyeit anyagiakban és hatalomban ez a nemzedéki önelhelyezés meghatározza, de ugyanúgy meghatározza érzelmi, gondolkodási, tudati, cselekvési módokban is. Belehelyeződésük a társadalomba oly módon aktualizálódik, hogy csoportjaik kulturálisan egymásra orientálódnak, kultúrájuk olyan eszméket, cselekvési formákat, közös életcélt, életutat rajzol ki számukra, amelyben a nemzedéki egységük is kitapintható. Közös helyzetértelmezésük, attitűdjük, cselekvési formáik áttörik azt a falat, amelyet a kelet-európai ifjúsági szerveződés még nem tudott áttörni. Nyilván az államszocializmus ifjúságot függőségben tartó

Körkérdés

öröksége, nemzedéki csoportok szerveződésének korlátozását szem előtt tartó gyakorlata miatt.

A személyiség polgárrá válását megakadályozó, korlátozó falakat a nyugati fejlődésben mára az ifjúsági csoportok nemzedéki szerveződésű csoportjainak sikerült áttörniük. Azok a rétegek, amelyek ebbe a jövőbeorientált, új ifjúsági szerveződésbe, globalitás-igényű csoportosulásba nem férnek bele (ahol is a munka a harmadik szolgáltató szektorba, illetve a negyedikbe a tudásszektorba tevődik át, ahol az emberi tőke új jelentőséget nyer, ahol a kulturális, képzési tőke megszerzése lesz fontos, ahol az értelmiségi orientáció és a megfelelés szerepe nő, illetve a munka új elosztása őket tünteti ki a társadalmi csoportok közül), azok a rétegek az első gazdaságból kiszorulnak, társadalom alatti osztállyá válnak, mozgásterük egyre inkább az árnyékgazdaságra korlátozódik. Ennek megfelelően differenciálódnak az ifjúság csoportjai a fogyasztási életstílusok, az individualizált életformák tekintetében is.

A kiszoruló osztályrésze továbbra is a tradicionális intézmények szocializációs felügyelete alatti lét. Náluk a származási szomszédsági környezet és munkaszervezeti hatások maradnak sokkal meghatározóbbak. A kulturális reprodukció új útvonalaire csak a kulturális tőke megszerzésével, a fokozódó individualizálódással rendelkező rétegek tudnak betörni, a társadalmi reprodukció korábbi kooptáló rendszeréből csak ezek tudnak kilépni, a szponzorált mobilitásból az individuális versenyre, a kompetitív mobilitásba való átmenetre csak ezek képesek.

Összefoglalásként a nyugati társadalmak ifjúsági csoportképző rendezőelvéről azt tudjuk mondani, hogy az indusztriálisból a posztindusztriálisba illetve az információs társadalomba való váltással bekövetkező társadalmi változások hatására új típusú átfogó önálló ifjúsági életmódcsoportok nemzedéki szerveződése jellemző az érett polgári demokráciák ifjúságára. E társadalmak legfontosabb gondjai és konfliktusai az ifjúság kapcsán abból származnak, hogy hogyan tudják beágyazni, elfogadni, szponzorálni az új típusú ifjúsági haladék rétegeit, csoportjait s konfliktusait csökkenteni azzal a társadalmi

ellenállással szemben, amely nyilván tradicionális reflexei és racionális számításai alapján követeli, hogy a korábbi átmeneti ifjúsági funkcionalitás jegyei, az ifjúság minél hamarabb társadalmi hasznossága jelentkezzen, befektetéseinek mihamarabb hasznát lássa.

Az ifjúság körében a „hármastatusz út” teljesítése változatlanul követelmény, akkor is, ha az új csoportok sajátosan mennek be a munka intézményrendszerébe, sajátosan találhatnak utakat a családhoz és a biológiai reprodukcióhoz, a szexuális szokásrendszerbe; illetve sajátosan találják meg útjaikat a polgári társadalom intézményeibe, a piachoz, a fogyasztáshoz, a nyilvánosságba és a politikába. A számukra adott korlátozott kötelezettség, a felmentettség nagyon sokakat irritál ezekben a társadalmakban. A társadalmi felszabadításhoz, ami a technológiai megújulás legfontosabb feltétele, ugyanakkor nagyon fontos új megszerzett tőkével is rendelkezik az ifjúság. Ez teszi lehetővé önállóságát.

Az utóbbi évtizedekben körükben mindenféle társadalmi integrációs mechanizmus kapcsán megnőtt a „kísérleti szakaszok” kifutása. Az intézményekhez kötődés tekintetében kitolódott a diplomaszerezés, elszaporodtak a szabadidős karrierok, legalitást kaptak mindenféle informális partnerkapcsolatok, megsokasodtak a társadalmi mozgalmak, átállították a társadalmi értékek körükben. Az ifjúság, az ifjúkor mostani próbatétele már nem a túl rövidített és forszírozott társadalomba való beilleszkedést jelenti és nem a direkt funkcionalitás felmutatását célozza, hanem mélyen a 30-as életévekben végződő, kiterjesztett, elnyújtott, különleges státuszt alapoz meg, amely nagyon korán kezdődik, önálló társadalmi csoportokat feltételez, társadalmilag releváns társadalmi tereket képez és hódít meg.

Sajátos polgári státuszt ad az ifjúkor. Vásárlóként, fogyasztóként, politikai részvevőként, sőt fogyasztást intenzifikáló, szolgáltatásokat és piacot serkentő, illetve sajátos kontrollt gyakorló specifikus kompetenciákkal. Ezt a helyzetet igazolja és támasztja alá, hogy ma már az ifjúság keresletet képez a lakáspiacon, a média által terjesztett populáris kultúrák termékei körében, a zene, nyomtatás, audio-vizuális média, mozik tekinteté-

ben. Keresletet támaszt az informatikában, a divatszektorban, az élelmiszeriparban, a mindennapi kultúra egyre szegmentáltabb piacán, illetve a hosszú életű individualizált szabadidős termékek tekintetében: a sportfelszerelések, hangszerek, zenei-technikai berendezések, szolgáltatások iránt, az utazás-nyaralás, a vendéglátó- és szórakoztató szektor szegmenseiben és főleg mobilitása okán a járműpiacon.

B.) Ezzel összehasonlítva a *kelet-európai társadalmakban, így Magyarországon is*, a rendszerváltozásokkal létrejövő drámai modernizációs válság teljesen más helyzetet hozott létre. A kelet-európai társadalmakban – az ifjúság kulturális csoportképző tendenciáin is – a centrum és periféria különbség polarizálódásának nyomait látjuk. Mielőtt a tényleges elemzésbe kezdünk, fontos *kizárunk két elméleti csapdát*. Először is nem igaz, hogy a kelet-európai fejlődés pusztán időbeli lemaradása a nyugatinak, tehát nem lehet azt mondani, hogy egy lineáris fejlődésvonalat feltételezve a kelet-európai ifjúságot a jelenlegi nyugat-európai ifjúság korábbi modelljével azonosíthatjuk. A periféria országok és ifjúságuk társadalmi és életfeltételei ugyanis specifikus eltéréseket mutatnak. A *másik csapdát* a statikusság egyik, a dinamizmus a másik oldal számára törtető kisajátítása jelentheti. Ha azt hisszük, hogy a centrum országok ifjúsága áll a napfényes oldalon, a perifériáé viszont az árnyékos oldalon, csak silány sematizálásba fullasztjuk a tényeket. Sokkal inkább arról van szó, hogy *az ifjúsági kihívás* megjelenési formáját tekintve sajátos választóvonalat húz Európában: Az ifjúság mint *társadalmi szereplő* konstituálódik Nyugat-Európában illetve mint az *átalakulási krízis sajátos hordozója* jelenik meg Kelet-Európában.

E régió országaiban az ifjúkor dominánsan viszonylag rövid marad és alig (csak szórványos csoportjaiban) tud szert tenni valamelyest szociális-kulturális önsúlyra. A felnőtt társadalomhoz való erős kötődését az új piaci tendenciák tovább fokozták, a munka világának, a családi struktúra lenyomatait erősen őrzi, és ahelyett hogy a fiatal kor önálló életszakaszként funkcionálna, továbbra is

függő, alárendelt felkészítő periódusként működik. Az ifjú ember itt még a tradíciókat idéző kiszolgáltatott helyzetben van, amelyet azonban már körülvesz a hagyományok széthullása és „az ifjúság társadalomból való kiszakadása” felett érzett közijedtség, amely a közbeszédben elsősorban mint a kelet-európai ifjúság elnyugatosodása jelenik meg. Tudható, hogy nálunk az ifjúság kulturális rétegződése és csoportképződményei a kelet-európai perifériák sajátos társadalmi fejlődési dinamikájának termékeként állnak elő, ugyanakkor az államszocializmus örökségét is jelenvalónak tekinthetjük ezekben. Szellemiségükben, s a róluk szóló vitákban nem ritkán a harmadik út és a nemzeti sajátosságok sajátos tradicionalizmusát is viszontláthatjuk.

Jürgen Zinecker *szelektív modernizálódási modellje* az ifjúsági életszakasz alakulásában e régióban döntő szerepet játszó tényezőket három nagy csoportba sorolja, amelyek sajátos eltéréseket produkálnak a nyugati társadalomfejlődéshez képest. Az első ilyen tényezőcsoport nála a *szüksős forrásokból induló, kevésbé fejlett infrastruktúrán alapuló, felemás modernizálódással kísért fejlődés, amelyik sajátos háttérrel képez az ifjúság csoportképződéséhez. A második a központi hatóságok, központosító hajlamának történelmi tendenciája. A harmadik egy sajátos racionalizáló gazdasági-társadalmi-ideológiai „kísérő zene”, amelyik ugyanakkor hajtóerőt is próbál kölcsönözni a hiányzó erőforrások pótlása, a meglévők intenzifikálása érdekében. Részint a kapitalista ipari fejlődés túlelérével és a modernizációval szembeni védelem, részint pedig etatista, nacionalista ideológiák bekapcsolása, működésbe hozatala révén.*

Azon elemzésekben, amelyek a magyar társadalom periférikus fejlődésének rendszerváltozást megelőző, illetve rendszerváltozás utáni tendenciáit feltárják, megtaláljuk ezen három alaptényező hatásmechanizmusát. Hankiss Elemér pl. leírta, hogy az anyagi gyarapodásért folyó versenyfutásban hogyan jött létre a modern individualizációnak a szociális és közösségi értékektől mentes lecsupaszított változata, egyfajta *üres individualizáció*. Elemező feltárások születtek ar-

Körkérdés

ról, hogy a központosító hajlamok, a párt-állami- bürokratikus mechanizmusok szűkös eszközöket összpontosító és helyettesítő tevékenysége a hiányosan fejlett infrastruktúrát hogyan próbálta helyettesíteni, ugyanakkor ezzel arányosan korlátozni is a politikai nyilvánosságot és az egyes megoldások nyilvános összemérhetőségét. Számos elemzés bizonyította, hogy régióinkban az egyes társadalmi-gazdasági ideológiák államvallás-sá avanszáló igyekezete nemcsak a marxizmus-leninizmust jellemezte, hanem az azóta etatista-nacionalista ideológiákkal helyükre kerülni igyekvő megoldásokat is. Ezen nem változtat az az óriási jelentőségű fejlemény sem, hogy ma már legalább nem gátolhatják egymást egymás ellenőrzésében.

A globalizálódó Európa, illetve a világtársadalom hatása a szelektív modernizációt sajátos módon erősítette fel a térségben. A társadalmi-gazdasági fejlődés ennek eredményeként Magyarországon nem hozta létre azt az önállóságot az ifjúsági életszakaszban, amit a nyugati társadalmakban. A foglalkozási irányultság dominanciája csak a kvázi önállóságú ifjúsági életszakaszt tette lehetővé, s azt sem általánosan. Az állami beavatkozáson keresztül a magyar ifjúság „kezelése” inkább a függő, kooptáló modellnél maradt meg. A teljesítményben többet ígérő modell irányába csak igen szűk rétegek mozdulhattak, a *szponzorált mobilitásról a versengő mobilitásra* való áttérésre csak a társadalom kisebb részének volt módja. A származási család, a származási miliő mint elsődleges ifjúsági szocializációs intézmény gyengülése erőteljesebben, mint életésélyt meghatározó faktoré kevésbé következett be. A szelektív mobilizáció, szelektív modernizáció a hagyományos szocializációs fórumokat, kompetenciájukat, befolyásukat, társadalmi ellenőrzési lehetőségük nagy részét egyfelől megőrizte, másfelől az iskolai képzési intézmények rendszerének adta át. Az állam fennhatósága alatt az ifjúság „fél-automata társadalmi tereként” funkcionáltak ezek az intézmények. A szelektív modernizáció ilymódon államilag ellenőrzött ifjúsági tereket hozott létre. Ezekben zajlik a munkához vezető státuszátmenet is, tehát az ifjúsági kultúra iskolaiává válása és önállósodása

nem teremtődött meg. Izolált és a kulturális tőkeakkumuláció logikájától különböző faktorok által ellenőrzött fejlemény maradt az ifjúság iskolai haladéka, moratóriuma mint életmód. Ezen túl, azok a további szabad terek, amelyek önálló ifjúsági kultúrát és önálló piaci, politikai, társadalmi szerepet kölcsönözhetnek volna az ifjúságnak, ezek a szabad terek nem teremtődtek meg. A képzési időre korlátozott, *feleződött moratóriumról beszélhetünk csupán, nem pedig egy kiterjesztett önállóságról mint a nyugat-európai esetben.*

A felnőtt családszerepekhez és a polgári személyiséghez vezető saját utak és kipróbálási felhatalmazások ezért háttérben maradtak. A munkához vezető ifjúsági státuszátmenetek felerősítése és állami kontrollja árnyékában tehát az ifjúságnak *nem alakultak ki olyan átfogó értelemben önálló életmód struktúrái, amelyeket az iskolai moratóriumban, az iskolai önálló tudástársadalmat célzó kulturális tőkegyűjtésben a nyugati ifjúság fel tud mutatni.*

Az állami iskolai képzés státuszkontrollja Magyarországon például változatlanul a régi reflexek szerint működik: előre leosztja a lapokat, és amennyiben téved, akkor következményei kísérik a társadalmat a jövőben is. Mint pl. a szakmunkásképzés 70-es–80-as évekbeli előnyben részesítése következményeivel napjainkig távlatosan jelen van. Hiszen tudjuk, hogy a munkanélküliség oka pl. a fiatalok munkanélkülisége, a tanulatlan munkaerő újratermelődése. Erre rájátszanak a szegénység következményei, amelyek éppen a gyerekek iskoláztatása terén a leg súlyosabbak. (Magyarországon a szakmunkások gyerekeinek fele, a segéd munkások gyerekeinek csak a 30 százaléka tanul tovább az általános iskola után.) Ami a távlatokat illeti, tudjuk, hogy technika fejlődése néhány évtized alatt kiszorítja azokat, akiknek nincs több képzettségük mint az általános iskola nyolc osztálya. Azok a gyerekek, akik tizen-négy éves koruk után nem járnak középiskolába, szakmát nem tanulnak, 20-30 év múlva a legnagyobb gondot jelentik saját maguk számára, de az ország számára is.

Teljesen nyilvánvaló, hogy a államszocializmus házi készítményeire, amelyek sajátos

társadalmi adottságot jelentenek, ahogy távolodunk a rendszerváltozástól egyre kevésbé hivatkozhatunk. De mindazok a változások, amelyek a viszonylag gyorsabban változó iskolai intézményrendszerben lezajlanak, mögöttük lévő tradicionálisabb és lemaradó, fogva tartó struktúrákat is feltételeznek. A szakmai státuszszerezés átalakulása és a kulturális autonómia a nyugati-európai fiataloknál szélesebb körben családból és származási környezetből való kiválást idézik elő és így vezetnek a nemzedéki önszerveződésre. A kelet-európai fiatalok esetében a *származási milióból való korai és erőteljes kiszakadásnak csak egyetlen módja van*, mégpedig a korábbi életszakaszban való *belépés a családalapítás fázisába*, a házasságba, a gyerekvállalásba. Ennek következtében az ifjúság normál életrajzában, tradicionális elemek maradnak meg, lehetetlenné téve, hogy elszakadás következék be az örökölt osztály és réteg meghatározottságtól, hogy létrejöjjen az önálló ifjúsági életszakasz illetve a nemzedéki önszerveződés.

A kelet-európai szelektív modernizáció paradoxona hazánkban is nagyon jól tetten érhető. A modernizáció számos jegye mellett a tradicionális értékek és a normák igen erőteljes szerepe marad meg, van jelen. A tradicionális nemzeti szerepek például rendkívüli mértékben és nagyon szívósan vannak jelen, akkor is, ha tudottan ellentmondanak a nemzeti társadalmi egyenlőségéről és egyenrangúságáról vallott értelmezéseinknek. A társadalmi hierarchia-preferenciák a nyugati fiataloknál lépülnek, a magyar fiatalok körében még nagyon jelentős szerepet játszanak.

Az ipari szaktól való eltávolodás a hagyományos rövidített munkás-ifjúsági szubkultúra részarányának csökkenésével jár, a magyar fiatalok körében viszont ezen típus aránya kevésbé csökken. 1985-ben 21 százalék volt Magyarországon a munkás fiatalok aránya, a német fiatalok körében ekkor 6 százalékkal számoltunk és a két ország közötti arány nagyjából megmaradt. A munkás-ifjúsági szubkultúra többségét a falusiak, nők teszik ki. Az anyagiakat középpontba állító privatizált életforma szociális izoláltsággal járt közöttük, ahol is az

emancipációt fékező tendenciák maradnak forgalomban, működnek továbbra is. Az a kibővített autonóm képzési moratórium, amelyben Nyugaton a férfiakéval párhuzamos női emancipáció képes volt lezajlani (a munka státuszútvonalának újjászervezése mellett ugyanis a polgári státusz és a családi státusz is megváltozott) nálunk nem áll rendelkezésre. A magyar feltételek között – miután a származási környezettől és a családalapítási kényszerektől elszakadni nem tud az ifjúság nagy része – a fiúkával összehasonlítható, egyenrangú életmód a lányok számára egyelőre nehezen képzelhető el.

Az ifjúság szelektív modernizációjának számos olyan ismérve említhető még, ami a fiatalok státusz útjához, felnőtt személyiségéhez, az önmagáért felelős jogi alanyiségéhez, a vásárló-fogyasztó-politizáló polgári létéhez vezető utakat eltorlaszolja. Ma már létezik, de még mindig túl keskeny szektorokban található az utóbbi évtizedek alatt Nyugaton relatíve önállóvá vált, széles ifjúsági szocio-kulturális infrastruktúra.

Hiányoznak a kibővített önállóságnak a saját jogú ifjúsági kultúrához vezető gazdasági előfeltételei, a városi szolgáltatások és a sokrétű fogyasztói piacon felmutatható ifjúsági piacképesség. Ezen a területen, főleg a piacok tekintetében és a városi szolgáltatások tekintetében a rendszerváltozással óriási előrelépések történtek, ám ezek csak erőteljesebben hangsúlyozzák a nemzedéki piacképesség hiányát. A hiánygazdaság egyes maradványai főképpen a vidéki fogyasztók körében még jelen vannak, és az ezt kompenzáló állami tevékenység iránt még mindig igen nagy az igény.

Az önálló ifjúsági életmód tehát Magyarországon egyelőre nem valósulhat meg, csak szelektív úton jöhetnek létre az ifjúsági életmód bizonyos elemei, miközben a nyugati mintákkal azonos arányban erősödnek az ifjúság körében a divatokkal szinte késelelem nélkül hazaérkező igények. Az intézmények állami kontrollja, a fiatalok privát szférájára sok tekintetben a szabadidő terére is kiterjed és megakadályozza, hogy egy általános ifjúsági nyilvánosság jöjjön létre. Az ifjúsági moratórium, az ifjúsági haladék, még ma is nagymértékben kontrollált, a kol-

Körkérdés

légiumi hagyományok kaszárnyaformájában érzékelhető.

Ehhez a nyugatival szemben igen korlátozott helyzethez is tapad ugyanakkor egy *nagyon erős társadalmi oppozíció*, amely még ezt a relatív szabadságot is soknak tartja; a fiataloknak igencsak szűkmarkúan adott mentesítést és önállóságot is a társadalmi igazságtalanság, a fiatalok túljárnározottsága formáiként éli meg, és a fiatalok mihamarabbi munkába vetését, mihamarabbi munkába állítását, családalapítását, gyermekvállalását szorgalmazza.

A fiatalok szabadidős tevékenységében a szelektív modernizáció révén az ifjúság támogatásának bürokratikus formái is jelen vannak, ami a szabadidős és a szolgáltató kínálatokban a korábbi monopolizációk túlélését segítette. Természetesen ma már nincs meg a KISZ vagy más pártállami bürokratikus szervezet mindenhatósága, a politikai kontroll is alapvetően lazult, de még nem tűnt el az ifjúságnak egy kirakatszerű kultúrája, autonómia nélküli megjelenése a nyilvánosságban.

A pártállami kontroll megszűnése óta azonban jelen vannak a vallási mozgalmak, illetve az állami és párttevékenység ifjúsági célú, ifjúsági irányú kiterjeszkedési kísérletei. Tehát ha az állami monopólium, illetve az államszocializmus bürokráciája vissza is vonult a rendszerváltozás után, helyébe – források hiányában – nem az ifjúság önálló kultúraépítkezése léphetett, hanem részint tradicionális hivatkozásokkal előjövő korábbi ifjúságszocializáló intézmények és azok átfestett változatai – cserkészek, egyházi ifjúsági szervezetek stb. – valamint azok az állami törekvések, amelyek az ifjúság megsegítése, megtámogatása okán próbálják visszavenni sok tekintetben az ifjúsági kultúra bürokratikus befolyásolásának fogódzóit.

Az ifjúsági korszakváltás késleltetett és torz kelet-európai változata Magyarországon érdekes fejleményeket produkált a nyugat-európai fiatalok csoportképződési tendenciáihoz viszonyítva. A nyugat-európai helyzetben a nagy ideológiai szerepének háttérbe szorulásával, a hagyományos osztályviszonyok összeomlásával, az ipari társadalom letűnésével és a posztindusztriális, informáci-

ós társadalom előtérbe kerülésével az egyén kiszolgáltatottságára az „én kibontakoztatásának” aktivitása lesz a válasz. A 60-as évek második felétől fordulat következik be a fiatalok társadalmi orientációs mintáiban. Az ifjúság aktív választ ad a társadalom kihívásaira, a hagyományos állapotokat meghaladja és már a felnőtt társadalommal szemben is erőt képes szembe állítani. A fiatalok itt már nemcsak mintakövetők, de mintaadóvá is válnak. Az egyén a mindennapi élet gyakorlatából a privát szférába való visszavonulást és egyfajta realista állapotot vállal. A felnőtt társadalomban való konfliktusok fokozódásával, maga a fiatal is növekvő politikai érdeklődésre tesz szert, a döntésekbe való beleszólás erőteljes követelésével és saját intézményesítésével válaszol. Ez a helyzet a magas kultúra és a tömegkultúra közötti addig áttörhetetlennek képzelt falakat lebontotta. Ez az áttörés meglátszott az ifjúsági kultúra popkultúrát felszívni képes egységes szerkezetén. Ez teremtette meg a feltételeit az ifjúsági kultúra sokszínűvé válásának és annak, hogy az ifjúsági kultúra különböző típusai közül a '80-as évekre az *alternatív ifjúsági kultúrák* válnak meghatározóvá a nyugat-európai fiatalok körében. A fiatalok iskolázottsági szintjének növekedésével arányosan állott elő ez az alternatív ifjúsági kultúra és igen gyorsan növekvő autonómiát volt képes szerezni magának.

Az átmenet természetesen a munkásosztály, *munkáskultúra válságával* is együtt jár. A munkanélküliség a munkásfiatalok nagy részét a társadalom alatti osztályok felé sodorta, ennek következménye az *agresszív ifjúsági kultúra térhódítása*, a skinheadek megjelenése; és *kompensatív harmadik változat volt a fogyasztó ifjúsági kultúrák* térhódítása. Tehát amennyiben a nyugati ifjúsági fragmentációban az ifjúság valamely rétege nem volt képes csatlakozni az egyre inkább önállóvá váló belsőleg egységes, sokszínűségében integrált ifjúsági kultúrához, abban a *leszakadás reakciója volt az agresszivitás*, az erőszakos ifjúsági kultúra térhódítása, például az skinheadek megjelenése. *A skinhead csoportok megjelenése tehát valójában a hagyományos osztályviszonyok, a munkásosztály kultúrájának összeomlására adott reak-*

ció volt. Hiszen a skinhedek, bőrfejük, azok az agresszív, puritán munkásfiatalok voltak, akik öltözékükben, öltözködésükben stilizálták a hagyományos munkás viseletet, a munkásbakancsot, a jeans-t stb. Rövidre vágott haját viseltek és erőszakosságuk egyaránt gyökerezett az utcai gengék illetve az agresszív futball szurkolók világában. A tradicionális munkásértékeket tették magukévá: a keménységet, az erőszakosságot, a patriotizmust, a lokális értékeket. Erőszakosan léptek fel a hippikkel, az aranyifjakkal, a kisebbségekkel szemben. Szembeszálltak a hippik liberálisizmussal és individualizmussal, valamint munkaellenességükkel is.

Agresszív rasszizmusukhoz igen nagy eredményeket fűztek az újfasiszták. Próbálták megnyerni őket, apolitikusságuk következtében viszont ez nem sikerült. Tehát a nyugati társadalomban a skinheadizmus az agresszív rasszizmussal való összefonódását alapvetően éppen az a sajátos kulturális karakterük alapozta meg, ami szociális, kulturális marginalizálódásuk válaszreakciójaként alakult ki.

Ehhez a helyzethez képest *a kelet-európai szituációban a szelektív modernizáció, egyfelől az ifjúsági életszakaszt – azt a felmentő haladékot, amit minden modern társadalom megad az ifjúságának – a munka felé mutató státuszútra korlátozta, másfelől a családi státuszutat viszont felgyorsította.* A magyar fiatalok körében is megfigyelhetők voltak a nyugat-európai fiatalok társadalmi orientációs mintái: a privatizálódás és a világkulturális hatásokhoz való alkalmazkodás is, de mivel nem csökkent a szakadék a magas kultúra és a tömegkultúra között nem jöhetett létre az önálló ifjúsági kultúra dominanciája. Tehát a külföldről vett orientációs minták vezető szerepükkel együtt sem a '70-es, sem '80-as években, de még a '90-es években sem voltak képesek végrehajtani az ifjúságban az alsó-felső rétegek egymásra találását. *A magas kultúrát képviselő gimnazisták, egyetemisták* társadalmi orientációs mintái követték ugyan a nyugat-európai fiatalok orientációs mintáit, de köztük és a fiatalok többsége között fennálló szakadék miatt nem válhattak mintaadóvá. De nem válhattak mintaadóvá a magyar fiatalok többsége számára az *elit tagjai* sem, hiszen az eliten belül még az ál-

lamszocializmusból örökölt alapvető reflexek működtek. Ezek az alapvető reflexek a fiatalokat alapvetően az államszocializmusba integráló középosztályosodási folyamatba fonták bele, akár a hagyományos redisztributív séma. A megfelelő iskolázottsággal, politikai szervezeti tagsággal összekapcsolt munkahelyi karrier alapján, akár pedig a második gazdaságban elérhető karrier alapján. Mindkét karrier alapvetően az uralkodó rend által leosztott privilégiumok, a tudás, a pozíció és a megteremthető kapcsolatok mentén próbálták eredményeket elérni.

A privatizálódás terén a családközpontúság működött Magyarországon, az emberi kapcsolatok protekcionista, patrónus-kliens kapcsolatokra számító igenlése volt sikeresélyes. Ez az attitűd sok esetben irritálta, *de alapjaiban mindvégig megkérdőjelezte a politizálás polgári jellegét,* ezért az elit ezen a két felszálló ágán – tehát a hagyományos redisztributív sémában, mind pedig a második gazdaságban elérhető karrier vonalán – olyan attitűdök működtek, amelyek nem azonosultak többé az intézményekkel, de cinikus módon továbbra is a lehetséges karrier keretétől fogadták el azokat, mégha érdekeik másik rétege szerint az őrségváltásra éhesek voltak is. A '80-as évek végére sajátos „szocialista-burzsoá” kategóriákat hoztak létre, amelyeket aztán összefoglalóan *szocialista nemességnek* is hívtak. Az államszocializmus ebben az elit fragmentációs folyamatban is nem elősegítője, hanem a hatalmi rendiesítéssel legfőbb akadálya volt annak a polgárosító ifjúsági korszakváltásnak, amelyik a nyugati szisztémában akadálytalanul végbement.

A kelet-európai szisztémában tehát sem a kulturális egység a fiatalok között, sem pedig az egységes önálló nemzedéki szerveződés nem jöhetett létre. Ezzel összhangban a magyar *fiatalok társadalmi, politikai közélettől való eltávolodása nem csökkent, hanem növekedett a rendszerváltozásig.* A hazai ifjúsági kultúra jellegváltozása szempontjából ennek az volt a következménye, hogy a Magyarországra begyűrűző *alternatív kultúrával szemben erőteljesebb szerepet kapott a fogyasztói kultúra.* Nemcsak a hiánygazdálkodás, a hiánytársadalom kiéheztetett polgára-

Körkérdés

inak lelke, alkata mozgatta ezt a hajlamot, hanem az is, hogy a magas kulturális háttérrel rendelkező, az alternatív ifjúsági kultúrát (elsősorban a békemozgalom, a környezetvédelem, a vallási kisközösség ügyét) preferáló csoportok többségükben az egyetemisták, a gimnazisták köréből kerültek ki. Ezzel szemben álltak a családdal szövetségre lépő második gazdasági karriert előtérbe helyező vállalkozói, a nyugat-európai kultúrából elsősorban csak a fogyasztási mintákat követő ifjúsági csoportok. Akik viszont inkább a szakmunkástanulók, szakközépiskolások, s jóval kisebb mértékben természetesen a gimnáziumot végzők és egyetemisták csoportját is képviselték.

Az ifjúság eme kulturálisan szétszakadt struktúrájából következett, hogy *Magyarországon az iskolarendszeren egyre inkább kívül rekedő és az iskola értelmetlenségét hirdető agresszív ifjúsági kultúrák, a punk, a skinhead csoportosulások jönnek divatba és ezek találnak követőkre mindenekelőtt a szakmunkás fiatalok körében.* Ezen fiatalok jelentős része ezt fogadja el mintaként. Nem lehet csodálkozni rajta, hiszen az iskola egységes kulturális blokkba emelő hatása, az iskolai, a kulturális tőkegyűjtő moratórium az ifjúság egészének Magyarországon nem adott meg. *A magyar ifjúságot nem tudta integrálni egy átfogó nemzedéki szerveződés,* ezért *ezek a rétegek az új előnyökből magától értetődően kihullottnak érezték magukat, és mint ilyenek a rendszerváltás kárvallottjainak is.* A magyar skinhead tehát nem letűnt munkáskultúrájáért protestál, hanem azért, mert még a kispolgárosodásában is ellehetetlenült.

A magyarországi ifjúsági kultúra szoros összefüggést mutat a politikai kultúrával is, és a politikai cselekvési mintákkal is. Az alternatív ifjúsági kultúrát képviselő – a magas kultúrához közel álló – fiatalok érdeklődtek leginkább a rendszerváltás környékén a politika iránt. Ők szimpatizáltak leginkább az ellenzéki pártokkal a rendszerváltás idején és közvetlen utána, itt az MDF, az SZDSZ és a Fidesz jöhetett számításba. És ők léptek fel a kommunista rendszer megdöntése mellett is. Viszont a magyar ifjúság körében azok a fogyasztói kulturális

mintákat követő fiatalok voltak többségben, akik egyfelől nem tudtak az elit alternatív kulturális mintáinak követői lenni, lévén hogy azok a korábbi szocialista nemességből kerültek ki elsősorban. Másfelől nem voltak valódi esélyeik arra sem, hogy a rendszerváltozással akár a privatizációban, akár a piaci versenyben (tőke híján) kibontakoztathassák fogyasztói orientációikat. Ezért a kommunista rendszerre gyakorolt erodáló hatásig eljutottak ugyan, de az átmenet során nem növekedett politikai aktivitásuk.

Különös, hogy a rendszerváltás után az alternatív ifjúsági kultúrát preferálók körében sem. Ez nem jelenti, hogy az alternatív ifjúsági kultúra szerepe csökkent, hanem azt jelenti, hogy a politikába csöppent képviselőik válaszütra kerültek, vagy professzionális politikussá válnak, vagy pedig maradnak „csak” értelmiségiek. Az átmenet ifjúságpolitikusai többségükben a korábbi „szocialista nemesség” köréből kerültek ki, azaz az alternatív ifjúsági kultúra exponenseit a rendszerváltás sem volt képes elit-szerepekhez juttatni, annak ellenére, hogy egy 1992-es vizsgálat szerint a vállalkozó minták és a piaci kultúrával azonosuló ifjúsági rétegek politikai érdeklődése növekedett elsősorban.

Összefoglalva azt lehet mondani, hogy az ifjúsági korszakváltás Kelet-Európában és Nyugat-Európában nem azonos módon zajlott le. *A rendszerváltozáshoz kötődő problémák Magyarországon rárétegződtek, hozzáadódottak a megelőző rendszer nehézségeihez.* Így azt mondhatjuk, hogy bár a nyugat-európai scenáriók sem problémamentesek, ott is vannak leszakadó és társadalmi konfliktusokkal küszködő rétegek, mégis a Kelet-Európa és benne Magyarország ifjúsági csoportszerveződésének az elmúlt rendszer csődjén alapuló szétziláltságát, a rendszerváltás utáni részint továbbélő bürokratikus reflexek, részint az eltűnő hatalmi rendszer hiányaiba sietősen beleágyazódni akaró konzervatív struktúrák csak tovább zavarták.

A hagyományos osztályszerveződésből ezért Magyarországon a generációs szerveződés még a magas kultúrára orientálódó ifjúsági rétegek körében sem jött létre. *A kulturális minták és az elit-szerepek híján a fragmentálódó, nem ritkán az unalom illetve*

egy-egy radikális ötlet körül képződő, talajtalan ifjúsági csoportoknak ezért találjuk melegágyát ebben a régióban, és ezért találjuk meg ezeket mint marginális kultúrákat Magyarországon is.

3. Az agresszió a beszűkült, rigid identitás talaján tenyészik

De hogyan működik végül is az a mechanizmus, amely az ideáramló tömegeket – akik az identitásuk újragyártását, újratermelését várják a versenytől – végül is maga a társadalmi verseny és sportverseny törvényeinek összekötője törvényszerűen az erőszakba tolja? Két fontos mozzanatot kell itt megemlíteni: Az egyik a modern társadalmi identitás kategoriális gazdagodásának és árnyaltságának hihetetlen túlbujánzása az információ társadalmában, valamint ezzel összefüggésben a másik, a helyzeti, aktualizált személyes identitás működtetéséhez szükséges személyiségi rugalmasság igénye. A helyzet az, hogy pontosan a társadalom peremére taszított, a versenyben sem boldoguló emberek azok, akik ebben a két kategóriában könnyűnek találtak. Kiszolgáltatottságuk lényege, hogy sem személyiségi rugalmasságuk, sem pedig a kategoriális gazdagodást, a modern élet választékának gazdagodását kísérni, elsajátítani nincsen képességük.

Az identitás társadalomtörténetét szemlélve azt fedezhetjük fel, hogy szakadatlanul bővül az egyén számára felkínálkozó identitáskategóriák választéka, és egyre tágul az egyén önmeghatározásának szabadságtere. A törzsi társadalmakban a gyakorlatilag természet adta tagoltságot, véges számú, túlnyomóan természeti alapú önmeghatározási kategóriát talált az egyén kínálatként. A törzsi és a nagycsaládi hovatartozás, a nem, az életkor és a hozzájuk kapcsolódó szerepek gyakorlatilag megszámlálhatóak voltak.

Emellett a zárt társadalmi formák semmifajta konkurens esélyt nem hagytak az egyén alternatív döntéseihez. Egyszer és mindenkorra a valahova születés eldöntötte, hogy az egyén kinek, minnek, milyennek tekintse magát egész életére. Sok tekintetben hasonló volt a helyzet az erősen hierarchizált rendies társadalmakban is, ahol a társadalmi

struktúra és a vallás végezte el hasonlóképpen ugyanazt a műveletet.

Az egyre előrébb haladó, egyre kiteljesedő modernizáció és a nyomában járó társadalmi mobilitás, nem beszélve az individualizáció széttartó tendenciáiról, napjainkban pedig különösen a globalizációs fejlemények, az információk exponenciális növekedése, azaz információs társadalmak felé tett lépések gyorsulása gyökeresen új helyzetet teremtettek. Gyakorlatilag alig áttekinthető lett az egyén számára az azonosulásra készítő identitáskategóriák választéka. Az egyén pedig kötetlenebbül, szabadabban dönthet identitása felől, mint bármikor. Míg ez egyesek számára a szabadságot jelenti, mások számára a tehetetlenséget, az eszköztelenséget egy óriási feladattal szemben, amelynek áradó, óriási választékával nem tudnak megbirkózni.

A természetes alapú kategóriák, a nemünk, életkorunk, etnikai hovatartozásunk természetesen változatlanul megmaradtak, de a jelentésük egyre inkább kulturális mintázatokba ágyazódik. És ezeket a kulturális mintázatokot érteni kellene. Szükség van arra, hogy dekódolni tudjuk a kultúrát és az alakzatait. Az irodalom, a művészetek a tömegkultúra által hordozott identitásmintákat, modelleket meg kellene fejtenünk, értenünk kellene, a magunk számára leszámítolni és lakhatóvá tenni. Ugyanakkor ez a választék napról napra bővül és az Európai Unióhoz, a NATO-hoz való csatlakozás ezt az identitás kínálatot is egyre gyarapítja.

Az ezekkel való egyéni azonosulás mértéke természetesen sokkal nagyobb differenciákat mutat a társadalom eltérő rétegeiben, mint bármikor a történelemben. Korunk alaphelyzete az, hogy a sokelemű, finoman differenciált identitásminták igénye erősödik, ami természetesen nem zárja ki azt, hogy az egyén az értékválasztásaival ezeket a sokelemű, finoman differenciált identitáskerkezeteket hierarchikus rendbe szervezze, és ő maga építse fel identitását a található kategóriákból. Tartósan és megingathatatlanul ennek a hierarchiának a csúcára emelhet hitbéli, nemzeti, politikai vagy egyéb hovatartozást, amely legfőbb értékőrként jellemzi az ő saját azonosságát. De dönthet úgy is, hogy a hangsúlyt leveszi a

Körkérdés

szociális identitásról, és a ki vagyok? kérdését nem a honnan vagyok? kérdéssel válaszolja meg, hanem ehelyett, a *személyes identitását* teszi elsődlegessé, és a milyen vagyok? kérdés köré szervezi az identitását.

Ez a tendencia növekedni, erősödni látszik, viszont vele menni, elvárásainak megfelelni is egyre inkább erőfeszítéseket, kulturális befektetéseket és szofisztikált kvalitásokat igényel és az áradó identitásválasztékok és a sokelemű finoman differenciált identitásminták igénye, követelménye között egyre nagyobb a távolság, egyre több embernek. Egyre nagyobb tömegek maradnak ki a korszerű identitásépítés lehetőségéből, ez a tendencia növekedni látszik, és következményeként az oly sokat emlegetett identitászavarok, az identitáshiány tömegességének korát éljük.

A választék bősége, az egyén önmeghatározási szabadsága ugyanis társadalmi termék, az identitás kidolgozását azonban a kor egyre inkább egyéni feladattá teszi. Már nem a közösség vállalja föl az identitás strukturálását, ez folytonos döntést és egyre nagyobb egyéni erőfeszítést igényel. És ezért a sikere személyes teljesítménynek minősül. *Az identitás már nem készen kapott adottság többé, a modern ember számára az identitása kiküzdött egyéni vívmány.* Ebből a szempontból ránehezedik az egyénre a szabadság és Erich Fromm jóslata „a menekülés a szabadság elől” tömeges készletessé, élménnyé válik. Érthető, hogy csábító lehet ezért a bemenekülés a különböző tömegalakzatokba, amelyek készen kínálkoznak, s felmentik az egyént a személyes teljesítmény erőfeszítése alól. Az a sokelemű, több dimenziós identitás-kidolgozó és -fenntartó munka, amely nehézségeket hárít az egyénre, az ilyen megkerüléssel kiküszöbölődik ugyan az egyén életéből, viszont a társadalom számára az identitásépítés megkerülése semmi jóval nem kecsegtet. Ugyanis személyes identitás-építmények hiánya esetén vagy az *identitáshiány tétovasága*, gyökértelensége, elmebajhoz, ónsorsrontáshoz vezető bizonytalansága, vagy pedig az *egydimenziós identitás fanatizmusa* fenyegeti az egyént.

Nem férhet hozzá kétség, hogy a jövő kívánatos társadalmi mintája a sokdimenziós

identitás. De hát felmerül a kérdés, hogy hol van a társadalomban intézményesíthető kapacitás arra, hogy a társadalom minden tagja hozzájuthasson a sokdimenziós identitását felépítő képességekhez. Az egyén igényli identitása híján is a szolidaritást és az együvé tartozást, viszont ha nem képes azonosulni meghatározott identitás kategóriákkal, akkor távol kerül az együvé tartozástól és a szolidaritástól is.

Nem mindenkinek adatik meg a demokratikus identitás Eriksson által leírt luxusa, amelyben a nyitott, a türelmes és a hajlékony ember mindennemű kizárólagosságot és fanatizmust nélkülöz, mert rendelkezik a bármely élethelyzethez nagy önállósággal hozzáilleszhetően megalkotható identitásépítés kulturális kapacitásaival. Ugyanis *két erő működik amely szembeszegül a nyitott és többdimenziós identitás programmal* a modern társadalomban: az egyik a *fanatizmus*, az ideologikus és politikai kizárólagosság, a szűklátókörűség, a másik pedig a *tömegember*, a tömeghelyzetek kreatúrája. Mind a kettőnek közös vonása az *identitásbeszűkítés*. Az egydimenziós identitás kultusza. Azok az emberek, akik az egydimenziós identitásnál nem tudnak továbblépni, szükségszerűen verbuválódnak szekértáborokba – mint a fanatizmus és a tömeghelyzet örökös bázisa – s ebbéli minőségükben aktivizálásuk csak bizonyos konstellációk együttállására vár és bármikor kiváltható.

Az egydimenziós identitás olyan társadalmi erő, amely fanatizált és mozgósítható állapotban akarja tartani a tagjait, s önerősítő módon az identitás további beszűkítésére és a korlátozásra törekszik. Egyetlen vezető kategóriát emel a hierarchia csúcsára, rendszert a politikai, nemzeti, vallási hovatartozást, s heves érzelmekkel fűti fel és inherens értékekkel ruházza fel azt. Belső mozgatója a kizárás, az elkülönülés, a negatív identitás, az „ilyen meg ilyen márpedig soha nem lesz” parancsa. Az egydimenziós identitás mint kínálat zárt szerkezetű, rendkívül egyszerű, kezdetleges, az identitásproblémákat elhárító rendszerként működik, amelyben az az ember, akinek saját identitását felépíteni, óriás terhet jelent, a külső kényszerekkel szemben elhárító mechanizmust talál, amely

megóvja őt a bizonytalanságtól, a kételytől, az ellenérvek mérlegelésétől. Ennek a menekülési helyzetnek a világa éppolyan egyszerű és átlátható lesz, mint az egydimenziós identitás.

A futball-látogatók tömegében ott van az identitásszűkítés esélye, és ott vannak utolsó menedéküket keresve a saját identitásukat megépíteni képtelen, a társadalmi versenyben már egyszer margóra helyezett tömegek.

Ebben a helyzetben ezek egymásra találással épülnek fel azok a belsőleg szervezett szurkolói csoportok, amelyek rendszerint egyetlen identitáskategória jegyében tömörítik tagjaikat. Ebben a tömeghelyzetben mindig található egy *identitáselőhívó rendszer*. Az identitáselőhívó üzenetrendszer olymódon működik, hogy miközben tartalma egyszerű skandálásokban, jelszavakban, narratívákban fogalmazódik meg, a rendszerint hatásosan begyakorolt rituális formációk által aktualizálja és érzékletesen meggyőzővé teszi a sokaság számára a kiválasztott, egybemarkoló identitás kategóriát. Az identitás folytonossága, szilárdsága, illetve helyhez kötött, szituatív működésmódjának összefüggése az ő esetükben nem más, minthogy az identitásuk kategoriális gazdagsága megszakadt, felépítésére képtelennek bizonyultak, többségük erről le is mondott. A társadalom ilyen értelmű kihívásait kollektívan elhárítják maguktól.

Ebben a tekintetben folytonos és szilárd, széles alapú, gazdag, cizellált identitásról az ő esetükben nem beszélhetünk, viszont a helyhez kötött, szituatív működésmódjában ez a fajta identitásválság a lehető legjobb nyersanyag bármilyen manipulációs szándék számára. Hiszen a maga néhány alkotóelemével bármikor aktualizált állapotba hozható és az adott helyzetekben működő aktualizált identitássá változhat egy-egy sportverseny idejére. És arra az időre megadja az egyénnek azt a hitet, hogy ő is rendelkezik a társadalomban igényelt identitással, miként a többiek, sőt az ő identitása még erősebb is, és harsányabb, hiszen láncsak mennyire ki tudnak állni mellette a csoportjukkal mindazok, akik egyébként a társadalomból, mint menedékhelyre tereltek képviselik marginális rétegüket.

Rendkívül figyelemre méltó, hogy *a fejlett normál identitás* konkrét helyzetekben olymódon nyilvánul meg, hogy mindig az éppen adott körülmények előhívására adott válasz formáját ölti. Ebben a tekintetben helytálló az az állítás, miszerint az identitásunkat mindig és minden helyzetben magunknak kell megszerkesztenünk. Vagyis hozzá kell igazítanunk a konkrét helyzet személyi és tárgyi viszonyaihoz, követelményeihez viselkedésünket. Minden helyzet meghatározott követelményeket támaszt az egyén identitásával szemben. Más és más módon provokálja azt. Tehát a helyzeti önbemutató módja a tényleges helyzeten nyugszik és a viselkedési szándékok, stratégiák kidolgozása is.

Az identitásában gyöngye és megrekedt személyek ezzel szemben számos problémával néznek szembe. *Egyfelől* a konkrét helyzetek megfelelő értelmezéséhez hiányzik a szükséges tárgyi és társadalmi tudásuk, *másképp* hiányzik az a személyiségi kapacitásuk, hogy mozgósítani tudják az adott személyi és tárgyi viszonyokhoz kapcsolódóan saját értékészletüket, reagáló módszereiket. (Tudniillik azzal sem rendelkeznek.) Ebben a tekintetben *tehát a tömegbe menekülés az egyéni viselkedés szerveződésének sajátos helyzete* lesz. *Az identitás-aktualizálás ott sokkal egyszerűbb*. A tömeghelyzet mint kötőanyag ebben az értelemben számukra sokkal inkább *ösztönös és affektív* természetű lesz. A kognitív, kritikai közös tudás hiányzik belőle. *Egy tudáshelyettesítő tudás lesz csak, ami egy leegyszerűsített helyzet- és társadalomképet, ideologikus állapotot tartalmaz*. Ebben a tekintetben a hamis közös tudás egyesíti, szervezi össze az identitáshiányukat egybeszervező, egydimenziós fanatikusokat.

Természetesen az identitásépítésükben lemaradt, megrekedt rétegek identitásképzése ugyanazon törvények szerint megy végbe, mint a többieké, csak éppenséggel sokkal szűkebb kapacitásból gazdálkodhat. Nincs mögöttük az a neveltség, tudás, műveltség, önismeret és gazdag személyiség, ami a társadalom reálfolyamatai számára mindenképpen szükséges lenne ahhoz, hogy rugalmas, sokelemű, finoman differenciált identitásmintákat legyenek képesek felépíteni és működtetni, illetve rugalmasan aktualizálni a

Körkérdés

körülöttük változó viszonyokhoz. Az identitásképző társadalmi kategória ezek szerint leegyszerűsödik. Az önminősítéseknek létrejön egyfajta rendszere és ez mindig egyensúlyban áll a visszaigazoló viszontminősítéssel. Az önminősítés és a külső minősítés szakadatlan egybefonódása működik körükben is, és az elsődleges kiinduló pont itt is mindig a külső minősítés. *A külső minősítést a lelátók népe magával hozza, és ez a külső minősítés az önelutasítás paradox jelensége folytán mindenekelőtt egy átvételt és önmagára nézve is érvényesnek tartott előítéletes diszkriminatív viselkedést vált ki. A külső minősítések gyakran játsszák az önbeteljesítő jóslat szerepét, és ez ezen rétegek esetében szintén így van. Ugyanakkor a sportversenyeken aktualizált tudatba emelt önmeghatározások az identitáskategória, az önminősítés és a viszontminősítés dichotómiájába sorolja a világot és ezért létfontosságú, mert önmeghatározó jelentősége van annak, hogy megtalálja az ellenfelét is a szurkolótábor.*

Ugyanis ellenfél nélkül a szurkolótábor nem volna kellőképpen fanatizálható. Nélküle a tömegtoborzás, a tömegalakulás, a kategoriális besorolás, az önmeghatározás, a külső minősítés egybejátszása együtt sem tehetné olyan élettellivé a szurkoló csoportokat, mint amilyeneket a stadionok valóságában manapság látunk. Tehát ők hozzák létre az ellenséget kereső, ellenséges, agressziójában határozott irányú és az erőszakot bármikor készenlétben tartó, mert az identitásuknak szerves részévé emelt cselekvés rendszerét.

Ehhez képest csak a különböző játéktéri tényezők – úgymint a játéktéren folyó cselekmények, és a nézőtérén folyó cselekmények egymást befolyásoló dinamikája, a két teret elválasztó őrző-védő biztonsági rendszerek és szervezetek működési hatékonysága, a mérkőzés megelőző és utána következő találkozási, összeütközési konfliktus-lehetőségek adódása az, ami a társadalmilag ilymódon kimunkált erőszak potenciáljait vagy a kritikus ponton túljuttatva robbantja, vagy pedig elteszi, hogy egy héttel később ugyan ezek a kérdések újra feltehetőek legyenek.

4. A marginális ifjúsági szubkultúrák csoportjellemzői Magyarországon

A hazai futball-huliganizmus genealógiájához elengedhetetlen megvizsgálni, mit szállítottak számára a marginális ifjúsági csoportok és viszont.

A '70-es-'80-as években Magyarországon ugyanis nyugati mintára jelentkeztek egyfelől a sokkal kevésbé feltűnő „kriminális bandásodás” (lakótelepi csellengőktől, gale-riktől, a balhéorientáltaktól, a falfirkálóktól a vandál randalírozókig számítható csoportosulásai), illetve a sokkal látványosabb „kulturális bandásodás” egymással sajátos átjátszásában a *csövesek* viszonylag nagy létszámú nyitott, könnyű ki- és bejárású csoportjai, a bekerülés és a kikerülés feltételeinek jelentéktelensége miatt viszonylag laza szerveződéssel, másfelől a *punkok*. A punkok később maguk is elfajzottak: az *új punkok* az *őspunkok*, illetve az *artpunkok* csoportjaira. Divatba jöttek azonkívül a *skinheadek* és a magukat *o'nak* nevező kortárs csoportok is. A '80-as évek közepén ezek már meglehetősen szép számban megfigyelhetőek voltak a hazai városi nyilvános helyeken. Rendszerint harsány, feltűnést kereső, egymást többnyire öklük, sokszor bakancsuk összeütésével, provokatív sig heil – kiáltással üdvözlő, különböző skinhead együttesek koncertjeit látogató, állandó jellegű zárt alakzatokba csoportosuló „viselkedés-artisták” voltak.

A társadalom peremhelyzetű ifjúsági rétegeiből rekrutálódtak, s származási csoportjaik számára próbáltak sajátosan protest szubkultúrát, a társadalom számára pedig „új üzeneteket” teremteni. *Ennek a szubkultúrának központi és a lakosság számára leginkább feltűnést keltő, legriasztóbb eleme az erőszakosság volt.* Feltehetően éppen ez a környezet számára rémületes, feltűnő és féltelmes mozzanat tartotta meg az erőszakosságot ezeknek a marginális ifjúsági szubkultúráknak a centrumában. A punk és a skinhead csoportoknál nyíltan kifejeződő, szimbolikusan is túlhangsúlyozott erőszakos, előítéletes rasszista nézeteket találtunk. Ezeket a jelenségeket a média némileg felerősítve, a szenzáció iránti fogékonysággal hozta a többségi társadalom látókörébe.

A közülük megnyilvánuló fiatalok nagy része nyíltan rokonszenvezett a fasizmussal, s vállalta, hogy az erőszak, az agresszivitás szubkultúrájuk középponti eleme. Külsőjükben, megjelenésükben fellépésükben az erő, az erőszakosság, a társadalmi normáktól való elfordulás jelenik meg. Megjelenésben és viselkedésben egyaránt hangsúlyos az erő kultusza, amit még kiegészít a nézetbeli erőszak. Viselkedésük erőt sugároz, erőszakosságot sugall, támadó kedvet közvetít. A környezetükben található tárgyak rongálásával, demonstratív vandalizmussal hívják fel magukra a figyelmet, s nézeteikben, világképükben is megjelenik az erőszak.

Az erőszak, az agresszivitás kifejeződése ugyanakkor csak az első benyomás. A felszínen látható jeleknél sokkal differenciáltabb fogalomkészlettel lehet csak megmagyarázni, hogy e mögött a demonstratív erőszakosság mögött valójában mi rejlik. Ezen csoportok tagsága hasonló identitás, hasonló világkép talaján áll. Az egyes adott csoportok tagjai közül mindenki hasonlóan vallja magát, hasonlóképpen anarchista vagy fasiszta, legalábbis az ő megfogalmazásuk szerint. (Alább ki fog derülni, hogy ezen közkeletű kifejezések mögött álló tartalmakkal legtöbbször nincsenek tisztában.) A hasonló világkép, hasonló identitás mellett, a hasonló öltözködés is uniformizáló jellegű. Nehezített bekerülés, akadályozott kikerülés különbözteti őket meg a csövesektől. Körükben igen gyakori, mondhatnánk szabályszerű a deviáns viselkedésforma. Átlagéletkoruk 17–19 év között van. Nem mindegyikük kötődik közintézményhez, kevesen járnak iskolába. Középfokú iskolába járó elvéve egy-egy akad, de felsőoktatási intézménybe járó is előfordul.

Ezek a fiatalok a marginális szubkultúrához tartoznak. Mindenekelőtt találkozási helyük, életstílusuk, és az őket körülvevő környezetük minősítése tartja őket ott. A velük kapcsolatos kutatások sajátosan világítják meg öndefiníciójukat és magukról alkotott képüket. E csoportok létrejöttének eredete, az összeterelő hatások gyökérzete jól kitapintható: a társadalom valós vagy észlelt elnyomása. A kettő közötti különbség az értelmezésük szempontjából nem lényeges. Minél reménytelenebb egyes csoportok tár-

sadalmi perspektívája, annál nagyobb a valószínűsége, hogy erőszakos viselkedésformák, feszültséget tartalmazó nézetrendszer alakulnak ki körükben. Lehetséges, hogy nem is kialakulnak, hanem csupán átalakulnak, újra megjelennek, aktivizálódnak, hiszen az erőszak, az agresszivitás késztetési a helyüket kereső ifjúsági szubkultúrák egyes köreiből mint a territóriumért, vagy a morális pozíciókért vívott harcra irányuló készség mindig is léteztek. Korábban is jelen voltak az ifjúság körében a félig megemészített ideológia-elemek, amelyek jelentése igazán zavarosnak mondható az interpretációjukban. (A versenyképes mértéktől elmaradó lendítőerőkből ellenerők, a színvonal alatti kulturális elemekből ellenkultúrák lesznek!)

Az erőszakos viselkedés racionalizálása során a csoportok ezekből a viselkedés- és nézetelemekből meglehetősen sokjelentésű szerkezeteket konstruálnak. Mást jelenthet ez a szerkezet maguknak a fiataloknak, mást a közvetlen környezetüknek és megint mást a sajtóból értesülő állampolgároknak. Ezen csoportok reménytelen helyzete demonstratív különválásuk fő oka, s amennyiben a reménytelenségben változás áll be, akkor az érintettek körében az erőszak iránti vonzalom is csökken. Csökken, vagy legalábbis a peremhelyzetű csoportokra szorul vissza.

Természetesnek mondhatjuk, hogy ezen demonstratív viselkedéseknek más a szociális-pszichológiai jelentése, és más a társadalom felé közvetített, illetve a közvélemény által dekódolt értelme. Társadalmi észlelésük valódi tartalmának feltárásakor nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy mi a látható, tapasztalható cselekvés funkciója, milyen érdekek fűződnek hozzá a fiatalok részéről, és milyen érdekek fűződnek láttatásukhoz azok részéről, akik ezt valamilyen módon a társadalmi diskurzus részévé teszik.

Közelebről vizsgálva a marginális ifjúsági szubkultúra csoportjait, azt látjuk, hogy körükben *a viselkedésbeli és a nézetek szintjén megjelenő erőszakosság összekapcsolódott*. Az így képződő erőszakosságban nagyon sok motivációs érzés, hangulat, vélemény csúszik egybe. Egymáshoz szorosan kapcsolódó módon jelenik meg e mixtúrában az erőszakosság, a férfiaság, a rombolás, a pusztítás,

Körkérdés

a fasizmus, az anarchia, a rasszizmus, az etnocentrizmus, illetve a fenyegetés különböző formái.

A fasizmus kategóriáját külön ki kell emelnünk, ám hangsúlyoznunk kell, hogy e kifejezésnek általában nagyon vegyes értelmű használata van körükben. Egyesek számára az anarchiával asszociálódik, a mérényletek illetve a terroristák miatt, s így az anarchia az erőszakon át a fasizmussal meg egyező értelmű jelentést kap. Mások pedig a környező társadalmat tartják anarchikusnak negatív előjellel (a kaotikus kifejezés értelmében) és e helyett fasizmust akarnak, amely szerintük valamiféle határozott erőt visz bele az egyébként erőtlennek érzékelt közállapotokba. De előfordul, hogy éppen fordítva, a társadalmat tartják fasisztának és anarchiát akarnak pozitív előjellel.

Mindenesetre le kell szögezni, hogy a fasizmus értelmezésükben mintegy az agresszió szinonimája, a társadalom elleni düh, a lázadás, az agresszió egy formája. Nagyon ritkán fogalmazódik meg úgy, hogy új módon szervezett társadalom felépítését fedné, amely a kiválasztottak, a faji alapon felsőbbrendűek által dominált. Sűrűbben jelenik meg a rasszista mag, a „magyar élet – magyar földön” gondolata. Ebben az esetben a faji, biológiai alap helyét az etnocentrizmus veszi át. Természetesen az ideológiai elemeken belül a fasizmus említése nélkül, vagy annak elutasítása mellett is megjelenik általában az etnocentrizmus, rasszizmus hasonló előfordulása.

A szóban forgó szubkulturális csoportosulásokban az *erőszak* megjelenik úgy is *mint a férfi nemi szerep jellemzője, a férfi illetve a felnőtt státusz elérésének a kelléke, bizonyítéka*. Ilyenkor a keménység, a társaitól minőségileg különböző ember jellemzője, amelyik nem fordul el a környezete érték- és normarendszerétől, de hangsúlyozza, hogy már beletartozik egy felsőbb életkori körbe. Az interjúkban a csoportok tagjai közül többen hangsúlyozzák, hogy a felnőtt környezetük milyen egyetértően fogadja el bizonyos társadalmi csoportokkal kapcsolatos agresszív megnyilvánulásait. Ez azt is jelenti, hogy marginalitásuk ellenére figyelnek bizonyos referens környezeti tényezőkre.

Az agresszió körükben legtöbb esetben nagymértékben ritualizált, azaz valódi sérüléssel járó verekedésekre ritkán kerül sor. Ugyanakkor rendkívül gyakori, hogy agressziót személyek, tárgyak ellen elkövetnek pusztán csak azért, hogy bizonyítható legyen a férfias erény illetve néhány sebhely szerzésével igazolható legyen az odatartozás ténye. *Az agresszió más oldalról tekintve a fiatalok morális karrierjébe illeszkedik.* Az a folyamat működik ezen belül, ahogyan egy rajongó a csoport perifériális pozíciójából a többiek által megbecsült, saját maga előtt is méltósággal rendelkező centrális tag lesz, vagy pedig elmozdul a centrum felé, pozíciókat szerez, megbecsülésre tesz szert.

Értelmezésük szerint számukra ez a közeg adatik, ez az egyetlen lehetőség, hogy megbecsülésre tegyenek szert, mert a környező szociális rend ezt tőlük folyamatosan megtagadja és őket leértékeli. A legegyszerűbben aktivizálódik, ha a saját élettér, az uralt életterület, amelyen belül úgy látják, hogy érvényesülhetnek, védelemre szorul s ily módon magatartásukban az etológiából jól ismert jelenség, a fajtársaikkal szembeforduló élettér-védelem, egyfajta territoriális védelem indul be. Ez a különböző galeriktól a futballhuligánokig standard módon működik. Ilyenkor a fiatalok erőszakossága a territóriumot veszélyeztető hatással szegül szembe.

A futballversenyek nemzetivé, nemzetközivé válása, sőt televíziós közvetítése még inkább azzal az érzéssel tölti el őket, hogy elveszítik tradicionális befolyásukat, ellenőrzésüket a pálya illetve a futballcsapat fölött, amelyet tulajdonuknak (saját valamirevalóságukat igazoló birtokuknak) tartanak. Az erőszakoskodás ilyenkor vélelmezetten e kontroll visszaállítását, egy birodalom visszahódítását, a valakiségük bizonyítékainak a felmutatását célozza.

A realitástól természetesen ezek a cselekmények jelentős eltávolodást mutatnak, hiszen itt *imaginárius, képzelt birodalmak, képzelt territóriumok védelmezéséről van csak szó*. A skinheadek e tekintetben egy szélesebb értelmű territóriumot, egy munkássztyábeli tovatúnt értékvilágot próbálnak meg helyreállítani. Megvédve azt a középosztálybeli értékek általi beszenyező-

déstől, a piperkőcöktől, az öltözködésbeli, hajviseletbeli, viselkedésbeli és egyéb divatoktól.

Az erőszak, mint mondtuk a marginális csoportok tagjai körében elvonatkoztatható a konkrét helyzettől és a konkrét személyektől. Sokszor a ritualizált agresszivitás csupán bizonyos érték- és normarendszert véd, sőt ez az erőszak illetve az erőszakosság ki is alakít megkülönböztető érték- és normarendszereket, a környező érték- és normarendszerrel szemben.

Az ilyen erőszak a saját csoport védelmét szolgálja, vagy elvonatkoztatott, vagy valóságos szinten. Ez az egyén számára is jól értelmezhető, hiszen ezáltal olyan szociális környezetbe kerül, ahol őt a kívülállók folyamatosan leértékelik, s pozitív identitása megőrzése esetleg fokozása érdekében a szociális környezetet ezért ő méginkább leértékeli, destruálja, annak tárgyi szimbólumait, vagy azokat a személyeket, akik képviselik, erőszakkal eltávolítja megsemmisíti, megálazza. Olyan érték- és normarendszert választ magának, amellyel magát pozitívan értékelheti, szemben az őt leértékelő környezettel. Ebben az értelemben az erőszak az önvédelem eszköze, egy olyan vélelmezett támadással szemben, amelyet előzőleg már hasonló destruktív viselkedéssel kihívtak maguk (csoport) ellen.

Ebből a szempontból a horogkereszt és a fasiszta jelző felvállalása is egyfajta dac. A fiatalok részben azért azonosítják magukat a rosszal és a gonosszal, mert azt kívánják bizonyítani, hogy a társadalom mennyire előítéletes és represszív. Ugyanakkor fasiszta is. Fasiszta azért, mert fasiszta módon reagál a horogkeresztre, őket úgy kezeli, mint hajdan a fasiszták a nekik nem tetsző csoportokat. Ezzel mintegy *kiprovokálják, hogy nekik maguknak is morálisan jogossá válják az alkalmazott erőszak*. Nem pusztán arról van szó tehát, hogy a csoport erőszakkal védi meg magát, hanem először létre kell hozni a csoportot és azért „valamit tenni kell”, hogy a szociális kategorizáció, a környezet szereplőinek a besorolása, meg az önbesorolás a helyére kerüljön, hogy a „mi” csoport és a „mások” csoportja meglehetősen egyértelműen elváljon, és a saját csoporttal való azo-

nosulás, a külső csoport egyre nagyobb különbözőségének az észlelésével párosuljon.

S hogy végül a megfelelő, személytelenné váló sémás percepció kialakuljon a saját és a más csoportokkal kapcsolatban. Az identifikáció alapszükséglete, hogy csoport-sztereotípiák jöhessenek létre, ezért kell ez a típusú értelmező (?), félre értelmező (?), tévesen értelmező (?), de mégiscsak csoportot kialakító kognitív identifikációs manőver. Az erőszak nem személyek ellen irányul, hanem absztraktként formában egy másik sztereotíp módon észlelt társadalmi csoportot keres. A rövidre zárt logika szerint az etnocentrikus világnézet kialakulása lehet ennek a folyamatnak a vége. A szociális kategorizáció alapja „aki keres, az talál” alapon bármi lehet: a cigány, a zsidó, a kommunista. Nem is kell, hogy feltétlenül valós társadalmi hovatartozást jelentsen, elegendő egy olyan szociális kategória, amely vélhetően összefogja a csoportot, és egyértelművé teszi a kívülálló világ számára azt, hogy a csoport összetartó értékrendje honnan, illetve kik ellenében rekrutálódik.

A szociális kategorizáció, a csoportképződés és az etnocentrikus világnézet eszköz, az erőszak pedig folyamat-iniciálóján ezen csoportok gondolkodásában ahhoz, hogy elhelyezék magukat a világban, kialakítsák, megővjék csoportidentitásukat és, hogy perspektívát teremtsenek maguk számára. Felmerül a kérdés, hogy miért az etnikai hovatartozások jelennek meg mint a szociális kategorizáció szempontjai, tehát miért a zsidó, a bolsevik, a kommunista, vagy pl. az Erdélyből áttelepülő kerüljön ebbe a szerepbe, ha egyszer nem is nagyon tudják e kategóriák tartalmát.

Okunk van azt hinni, hogy ezek az etnikai kategóriák a környező társadalomban szinte készen adóttak és a magyar punkok és skinheadek kapcsán egyértelműsíthető, hogy erőszakosságuk csak azután jelent meg, hogy látták, hogy az előző generáció csöves típusú szelíd lázadása nem vezetett eredményre. *Ők már csak az erőszakban hisznek, csak az erőszakra adott erőszak maradt számukra, mint egyetlen ellenállási, sőt mint egyetlen létezési forma*. Ez a rosszabbodó társadalmi helyzet, a perspektíva nélkülség, a társadalmi-politikai hatalom vélt vagy valós fojtogató kontrollja ellenében fogalma-

Körkérdés

zódik így meg körükben. A fasizmus ezért lesz számukra sok esetben az erőszakkal szinonim. A fasizmusképük ebből a szempontból is teljesen kiforratlan, önkényes értelmezést takar. A punkok és a skinheadek saját társadalmi pozíciója olyan, hogy a társadalmat rendkívül leegyszerűsítve kell, hogy szemléljék.

A hatalommal rendelkezők elérhetetlen magasságokban vannak hozzájuk képest. A hatalmuk nem is társadalmi számukra, hanem egyenesen biológiai meghatározottság. Mintha egy más emberfaj lennének, ők pedig a társadalom számkivetettjei. A társadalom olyan merev, autoriter, totális rendszer, annyira idegen velük szemben, ahol nemhogy előrejutni, de még bekerülni sem lehet. De mivel ilyen, ezért nem is szabad bekerülni, mert ennek ára egyéniségük, személyiségük elvesztése lenne.

Társadalomszemléletük sajátos attribúciós varázslattal megfordítja a pozíciókat. Immár ők a felsőbb rendűek, a kiválasztottak, méghozzá biológiai alapon. Egy kognitív transzformációval kilábalnak a kilátástalannak észlelt helyzetükből. Megpróbálnak kilépni világukból, eltolva maguktól a halálra ítélt társadalmat. Ehhez sajátos misztikus, mitikus elemeket is felhasználnak: a közelgő atomháború, a társadalom elpusztulása, elpusztítása, egy ősrobbanás, a káosz eljövetele, vagy a Földnek ütközhető égitest megjelenése, bármi alkalmas ezen érzelmekkel meglehetősen átítatott valóságtávolító világkép aktivizálásához.

Néha egyes tagoknál – ezen csoportok egyes tagjainál – konkrét korrekációs stratégiák is megjelennek. Ezek egy része rasszista, etnocentrista alapon politizálódik. A „magyar élet – magyar földön”, a „válság helyett a rendteremtés”, a közintézmények helyett (pl. a rendőrség helyett vállalt rendcsinálás – a cigánykérdés, az arabkérdés stb. megoldása) mind ilyen megfogalmazások. Ezen lazán intézményesedő nézeteket a tömegkommunikáció, a hivatalos szervek kívülről tovább strukturálják. A tömegkommunikáció hatása jórészt, hogy ezek az elemek, mintegy fasizmuskép részei jelennek meg, holott ezeket a fasizmustól funkciójában és tartalmában is egyértelműen el lehet választani.

A marginális csoportok „házilag barkácsolts” fasizmusképei hangsúlyozzák a németeknek tulajdonított célokat, a németiség más népek közül történő kiemelését, illetve, hogy biztosítsák saját népük számára a jó életet. Hiányzik azonban ebből általában az alapos fajelmélet. Viszont a szerkezete sem nevezhető rendszeres ideológiának.

Sokkal inkább előfordulnak magyarázataikban az ún. előideológiák, amelyek a személyes viszonyulások szintjén vannak. Rendszerre nem állnak össze. Nem érik el az intézményesedést, az absztrakttá válást, a szituációtól való eltávolodás olyan mértékét, hogy róluk szociálpszichológiai értelemben mint ideológiákról lehetne beszélni.

Az igazi kérdés az, hogy miért nincsenek rendszeres ideológiák a marginális fiatalok között? Miért csak előideológiákkal tömökdi magukat? Erre számos válasz lehetséges. Az erőszak által elfedett nézetek és viszonyulások nagy részére érvényes az előideológiákkal való építkezés. *Egyik válasz,* hogy a szocializmus totalitárius ideológiai, politikai rendszere felszámolta a nem hivatalos ideológiákat, megakadályozta ilyenek kialakulását és habár ez a megszüntetés a társadalom egészében nem volt teljes, de a marginális fiatalok körében és a szűkebb környezetében szinte teljesnek nevezhető. Ezért számukra csak a pre-ideológiák világa, a különböző ideológiai forgácsok, a mozaikos személyes viszonyulások halmaza maradt.

Az állam kisajátította, államosította a pozitív kollektivistikus célokat, viszont ők a *hivatalos célokra nem tudtak eleget tenni, és nem tudnak ma sem.* A politikai intézmények a pozitív célokon túl, a pozitív ideológiákat is magukhoz ragadják, ezek előlük, mások által kisajátítottak immár. Minden napjaikban a személyes viszonyulásaik szintjén önmegkülönböztetésük alapja, hogy elhatárolják magukat a hivatalos szervezektől, intézmények működésétől. Ezek a fiatalok így tehát valójában ideológiátlanok maradnak, ugyanakkor nyitottak maradnak a manipulációkkal szemben is. Rendkívül rossz társadalmi közérzetük van. Beállítottságuk a világgal szembeni ellenséges bizalmatlanság. A társadalomból is kiűzettek, illetve úgy látják magukat. Ennek követke-

ménye az, hogy a zárt gondolkodás, az előítéletesség, a szélsőségeség, a szektáns, dogmatikus, a fasiszta gondolkodás illetve viszonyulás alapja lehet az az előideológia-rendszer ami bennük gomolyog.

Az ideológiátlanított, csak pre-ideologikus nézetekkel rendelkező fiatalok a napi problémaértelmezéseikhez is – és ez a *második magyarázat* – sajátos szabadságfokot kapnak azáltal, hogy nem köteleződnek el rendszeres, belsőleg ellentmondásokról mentes ideológiarendszerek mellett. Tudniillik számukra az egymás hegyén-hátán burjánzó előideológiák lehetővé teszik, hogy ellentmondásos ideológia csirák, forgácsok bármilyen összeválogatottsággal működhessenek. Problémaértelmezési, konfliktuskezelési módszereik ezáltal felszabadulnak, napi kihívásaik nem követelnek, nem igényelnek tőlük olyan talpraesettséget, ideológiaépítkezési ügyességet, mint a rendszeres ideológiákkal történő harmonizálás, így számukra viszonylag primitívebb, alacsonyabb kulturális szinten is megélhetőek a dolgok. (Az pedig társadalom-alattiságunknak csak újabb eleme, hogy semmiféle intellektuális igényesség „vészejelzésétől” nem kell tartaniuk.)

A fiatalok e csoportokban *nemcsak a rendszeres ideológiától vannak megfosztva, hanem a problémaértelmezési, konfliktuskezelési módszerektől* is. Bár az életértelmezési eszközeik hiányoznak, de ez egyben szabadságot is ad nekik az ennél alacsonyabb szintű képletekkel való berendezkedésükhöz. E helyzetüket veszélyeztetetté teszi, hogy – a magasabb fokú rendezettség, a tetszéstőbb megfogalmazásokra való örök kiéhezhettségük miatt – fogékonyak lehetnek a koherens elemeket is tartalmazó szélsőséges ideológiai rendszerek iránt, amelyeket mások szándékosan visznek be körükbe. Ez az oka annak, hogy rendszerint elég jól használhatóak, jól-rosszul megkonstruált szélsőséges ideológiák tömegbázisaként. A fiatalok körében ezek az ideológiai elemek jelen vannak. Az előítéletesség és az etnocentrizmus a legfontosabb ezeken belül. De az előzőek mellett a nacionalizmus, az agresszivitás, az intolerancia, az elégedetlenség, a lázadás ideológia-elemei mutatnak hajlamot az ösz-

szekapaszkodásra. Belül viszont, egymással szemben a szolidaritás, a kölcsönösség, a reménykedés vagy a vallásosság is megjelenik. Ez a két folyamatosan „mobil” csomag tartja egyensúlyban egymást az életükben.

A lehorgonyzatlanlás, a bizonytalanság, a szabály- és rendnélküliség képzetét, s a válláló bátorság önértékét kelti bennük: és az egyén szinte lebeg a maga választotta szabadságává tett magárahagyatottságával a civil szférában. Ezért van köröttük az erő-, a rend, a határozottság iránti örökös vágy, amit viszont ők maguk akarnak megteremteni.

Nincsenek körükben – mint mondtuk – ideológiák, csak előideológiák, amelyek között összeegyeztethetetlen pozitív és negatív elemek is békésen megférnek egymással. Az előítéletes reakciót, az erőszak iránti kihívást logikusan növeli körükben, ha ezt a konglomerátumot kívülről lefasisztázzuk, hiszen erőszakra csak erőszakkal lehet válaszolni – gondolják. A tömegkommunikáció képes arra, hogy egymáshoz közelíti ezeket a különböző elemeket, struktúrálja illetve átstruktúrálja a pre-ideológiákat, mozgósítva ezzel az erőszakon is alapuló viszonyulások világát. A fiatalok kapnak utána, azonosulni fognak a róluk kialakított képpel, amit elsősorban a közvélemény illetve az azt alakító média fogalmaz meg a tömegkommunikációban. A tömegkommunikáció által strukturált kép adja e szubkultúrák belső tartalmát, belső nézetrendszerét. Ezt saját szűk ideológiai-politikai szempontjuk szerint élék meg és ily módon alakuló önképükben fasisztoid nézetekkel felvértezett ellenállás formájaként jelennek meg. Ebben a tekintetben valójában etatizmus-ellenesség, intézményellenesség, hivatalosság-ellenesség jelenik meg. Mindazok ellen vannak, akiket hibáztatnak a saját periférikus helyzetükért.

Hangsúlyoznunk kell, hogy a *tömegkommunikáció vagy a rendőrség reakciója ténylegesen nem reakció minderre, hanem egy konstitutív természetű aktus, amely gyakorlatilag ezeknek a galeriknek, a csöveseknek, skinheadeknek stb. sajátos értékelő említésével hozza létre az érintettek belső azonosság-tudatát*. Valójában ezek a „nekimenések” félcelik össze rendszerré a lebegő, az egymásnak is ellentmondó ideológiai elemeket.

Körkérdés

Ezen az alapon – kétszeresen is a külvilág determináltságával – lesznek jellemezhetőek a bennük lévő csoportok lélektanilag és szociológiailag – (persze megesik, hogy még ez sem egészen jön össze).

S

Garami Erika

tudományos munkatárs, Országos Közoktatási Intézet

A választ azzal kezdeném, mit is értünk a gyerekek és fiatalok véleménynyilvánítási joga alatt. Véleményem szerint mindenképpen beleértendő a kritikai gondolkodáshoz, az eltérő véleményhez, és e véleménynek a nyilvánosság előtti megfogalmazásához való jog is. Ez a három dolog nem ugyanaz. Pontosan az a lényeg, ne csupán megfogalmazódjanak a fiatalokban a kérdések, problémák, ne csupán a maguk számára adják meg ezekre a válaszokat, hanem az, hogy módjuk legyen meglátásaikat ütköztetni másokkal, akár más fiatalokkal, akár a (problémákban érintett) felnőttekkel.

A fiatalok véleménynyilvánítási jogának „intézményi” (törvényi) feltételei, e jog érvényesülése alapvetően összefügg azzal, mennyire tartja egy társadalom fontosnak fiataljai véleményét magáról a társadalomról, amelyben élnek, mennyire hajlandó véleményüket komolyan venni, mennyire hajlandó velük diskurzust folytatni, adott esetben vitatkozni. Elsősorban a társadalom tolerancia-szintjétől, demokráciájának kiépültségétől és érettségétől függ, mennyire hajlandó törvényi biztosítékokkal is körülbástyázni a fiatalok véleménynyilvánítási jogait, mennyire hajlandó túllépni, felülemelkedni a gyerekek és fiatalok, illetve a felnőtt társadalom közti egyenlőtlen hatalmi viszonyon. Mindig az a kérdés, a felnőtt társadalom mennyire hajlandó bizonyos jogokat „átengedni” (önmagát persze nem megrovidítve) a fiataloknak, hogy ők azután, e jogok birtokában (akár velük szemben is) érvényesíteni tudják emberi jogaikat.

Ahhoz, hogy a címben feltett kérdésre pontosabb választ tudjunk adni, külön kell választanunk a gyerekek és fiatalok életé-

nek két meghatározó terepét: a *családot* és az *intézményt* (az iskola) *világát*. A jogok kérdése a családon belül éppannyira releváns kérdés, mint az intézményekben. A gyermekek családon belüli helyzetének változásaival foglalkozó szakirodalmak rávilágítanak, évszázadokon keresztül mennyire nem volt magától értetődő a felnőtt társadalom számára a gyermekek, fiatalok szükségleteinek, igényeinek, véleményének és jogainak figyelembe vétele, és hogy milyen jelentős társadalmi változásokra (modern társadalmak megjelenése) volt szükség ahhoz, hogy a gyermekekről való gondolkodás megváltozzék. Ahhoz, hogy a szülők elismerjék gyermekeik jogát az önálló véleményalkotáshoz és -nyilvánításhoz, hogy fel tudják vállalni az ezzel együttjáró konfliktusokat, szükség volt a szülői szerep és a szülő-gyerek kapcsolat újraértelmezésére és egyben átértelmezésére is. Ebben sokat segítettek azok az új ismeretek, amelyek a 20. század folyamán a gyermeklélektan, a szülő-gyerek kapcsolat, a nevelépszichológia és nevelésszociológia, valamint a nevelési és szocializációs problémák területén születtek.

Gyermekeik emberi jogairól való gondolkodás szempontjából a magyar családok változóban vannak. Egyre több teret engednek gyermekeik egyéniségének, kritikai attitűdük fejlődésének, önálló akaratuknak és önálló véleményalkotásuknak. Ez mindenképpen egy toleránsabb, a másik szempontjaira érzékenyebb és reflektálni képesebb kommunikációs kultúra meghonosodását eredményezheti, mely kultúra birtoklása kulcsfontosságú a családon kívüli világban is. Mert a véleményalkotáshoz és mások előtti képviseléséhez nem csak jogokra van szükség, hanem vitakultúrára is, olyan kommunikációs készségekre, amelyek elsajátításának elsődleges terepe a család. A gyerekeknek, fiataloknak elsősorban ott kell(ene) megtanulniuk mások szempontjainak megértését és tiszteletben tartását, valamint a maguk szempontjainak érvényesítését.

Ha az intézmények (iskolák) világában keressük a gyerekek, fiatalok véleménynyilvánítási lehetőségeit, találkozhatunk olyan

fórumokkal (gondoljunk csak a diákönkormányzatokra, hallgatói képviselőkre, az iskolai nyilvánosság különböző fórumaira), amelyek törvényes keretet biztosítanak a vélemények megfogalmazásához és nyilvánosság előtti képviseléséhez.

A problémát inkább e fórumok tartalommal való megtöltésében érzem. Nem mindig tisztázott az érintettek (fiatalok és felnőttek) számára, hogy pontosan mire is kívánják „felhasználni” az adott fórum nyújtotta lehetőségeket: milyen céllal, milyen területeken, milyen elvárásokat támasztva élnek a diskurzus és a véleménynyilvánítás lehetőségével. Megeshet, hogy a fiatalok számára fontos területek (pl. a tanítás módszereinek, tanárok értékelése) semmilyen fórumon nem képezik diskurzus tárgyát. Problémát jelenthet mind a fiatalok mind a velük kapcsolatba lépő felnőttek számára, hogy hiányzik az a kommunikációs kultúra, amelyben meg lehetett volna tanulni, hogyan lehet a problémákat, a kritikai megjegyzéseket a másik személyiségét tiszteletben tartóan közölni, és hogyan lehet azokat elfogulatlanul, tartalmára megfelelően reflektálva fogadni.

E kommunikációs kultúra fejlődését elvileg szolgálhatja a Comenius minőségbiztosítási program keretében a közoktatási intézményekben lezajlott „Partneri elégedettség mérés” is, melynek keretében a diákok hangot adhattak az iskolával, az iskolai élettel, tanárokkal kapcsolatos véleményüknek. Ez a program lehetőséget kínált arra, hogy az intézmények, diákjaik és más partnereik véleményének felhasználásával fejlesszék szervezeti kultúrájukat. Eltérő mértékben éltek ezzel a lehetőséggel az intézmények.

Összefoglalóan azt mondhatom, véleményem szerint vannak bizonyos eszközei az ifjúsági korosztályoknak a véleménynyilvánításra, de törekvéseiket még nem támogatja eléggé a szervezeti és kommunikációs kultúra.

s

Balipap Ferenc

szociológus, közösségfejlesztő, a Magyar Művelődési Intézet általános igazgatóhelyettese

Válasz a körkérdésre – egy nagyobb körkérdéssel

A kérdés szemre látszólag egyszerű. Szinte könnyed. Vannak. Nincsenek. Ezek a lehetséges válaszok. Túl sok érdemi „vannak”-ra persze nem számíthatunk. Leginkább azért, mert e kis kérdés(ek) alatt nagydarab, vastkos, megformálatlan és megválaszolatlan (fől sem tett, ez idő tájt sajnos fől se merülő) kérdések odvasodnak.

Rendszerváltás zajlik. S éppen az ifjúságot legteljesebben érintő társadalmi folyamatok, viszonyok körében nehézkesen, vontatottan, ügyetlenségektől, dilettantizmustól terhesen, kellő támogatások és nélkülözhetetlen segítség hiányában. A ráncszakadt szabadság mámorában dül az erősebb érdekek és a vak spontaneitás orgiája. A meg nem gondolt gondolat üszök-csillaga alatt. A politika és a gazdaság világának – és elitjeinek – kérdései és véleménydiktatúrája dominálják (torzítják és sötétítik el) az életünket.

Kérdezem hát: szabad-e mélyebbről fakadó, e máí, ránc-nagytestvéresült valóság komorabb, terjedtebb tájain sarjadzó kérdésekkel közeledni a válaszokhoz? Szabad-e az élet-jelen kor dzsungeléből indázó, ég felé lengő kérdések pislá gyertyaláng-körébe vonni az induló lap szerkesztőinek bizonyára jó szándékú és jóindulatúan kivirult kérdéseit? Csak úgy találmra betekintheünk a kérdéseknek abba a rengetegébe, amelyikben a felvetettek cserjéi is suhognak? Tegyük egy próbát...

Van e joguk a fiataloknak, s vannak-e eszközeik véleményük kinyilvánítására?

Van-e joga, vannak-e eszközei a felnőtt korosztálynak (fiatalabbaknak, élemedetteknek) a véleménynyilvánításra? Az ifjúság számára mennyire lényeges kérdés a véleménynyilvánítás? Van-e mondanivalójuk, véleményük a fiataloknak, s ha igen, kivel és miért akarják azt közölni? Mire valónak tekintik ők maguk véleményük kinyilvánítását? Ki és miért kíváncsi a gyerekek és fiatalok véleményére? Mit kezdhet az ifjúság a

Körkérdés

véleményével – s akar-e vele kezdeni valaki bármit? Hol képződik, formálódik, alakul, egységesül vagy differenciálódik; mit tartalmaz, mire irányul, miért artikulálódik egyáltalán az ifjúság hangja? S miért, miről kell vagy kellene véleményyt mondaniuk?

Akárki kíváncsi ma bárki véleményére? Mít lehet elérni a vélemény kinyilvánításával? A véleménynyilvánítás a szükséglet-kielégítés, az érvényesülés, az önkifejezés, a közösségbe szerveződés, a társadalmi betagozódás, a boldogulás eszköze? Vagy mi másra való? Vannak olyan intézmények, szervezetek, fórumok stb., akik és amelyek a megnyilvánuló vélemények, az ifjúság, a gyerekek és fiatalok szándéka, érdeke, értékrendje, érdeklődése alapján alakítják ki, látják el, módosítják, újítják meg stb. az ifjúságra irányuló (ifjúságsegítő, ifjúságellátó, ifjúságfejlesztő stb.), az ifjúsághoz rendelt, a fiatalok befolyása, irányítása alatt álló tevékenységüket? Van a társadalomban, a rendszerben egy fórum, vagy akár egy szempont legalább, ahol és amelyen a vélemények mérlegelésre kerülnek? A rendszerváltásban mára létrejött az ifjúsági alrendszer (struktúra, intézmények, értékek, érdekérvényesítés és támogatás szervezetei, eszközei stb.) s ennek differenciált, a teljes ifjúsági korosztályra kiterjedő jogi, szakmai és finanszírozási hálója?

Látja-e, ismeri-e, jól látja-e saját helyzetét, lehetőségeit, céljait, érdekeit, szükségleteit az ifjúság? Alkalmas-e a társadalom arra, hogy a fiatalok számára ezeket érvényessé és érzékeltesse tegye? Átadta, megadta-e a gyermekeknek és ifjaknak a saját (polgári társadalombéli) életük vagy a számukra fontos tevékenységek feletti kompetenciákból azokat, amelyek kizárólag őket illetik? Van-e az illetékes államnak, önkormányzatoknak, az önmagáért felelős társadalomnak figyelme a fiatalokra, az ő közösségeikre, kezdeményezéseikre, helyzetükre, problémáikra – és nem utolsósorban minden egyes ifjú emberre? Épít-e a társadalom, az állam – a kialakulóban lévő új rendszer – ifjúságsegítő, fejlesztő, ellátó struktúrákat? A demokrácia fejlődése szempontjából érti-e, alkalmazza, biztosítja és erősíti-e a mindenkor aktuális hatalom a fiatalok körében a polgári öntevékenység és a közösségi önszerveződés szerepét?

Van-e a fiatal korosztályok tagjainak, csoportjainak, közösségeinek és nemzedékének elegendő információja, ismerete, tudása, kultúrája saját helyzete megítéléséhez és álláspontja megalapozott megfogalmazásához? Kell-e, hogy megalapozott és kiforrott, netán egységes, homogén véleménnyel álljon elő az ifjúság? Vagy jogot, szabadságot és sok-sok különböző fórumot kell kapnia az útkereséshez, saját „tévedései megvalósításának” tanulási, gyakorló terepéhez, a független önállóság és a társas autonóm korosztályi közösségek kialakításához, megtalálásához, megteremtéséhez is? A véleménykeresés, véleménytanulás, véleményalkotás és -megváltoztatás része-e a véleménynek? Mi a fontosabb az ifjúság esetében: a vélemény joga, a vélemény maga, a vélemény keresése, kipróbálása, a kialakításához vezető út? Az eszme, a politika, a kultúra, a pedagógia vagy a praxis?

A fiatalok életjelenségei, megnyilatkozásai miért, mihez fontosak a maguk egyéni, közösségi, korosztályi szempontjából, továbbá társadalmi, kulturális, nemzeti és politikai szempontból? Az összeomlott (és egységes társadalmi rendszerbe, szerkezetbe hazudottságából is szétbomlott) „közösségi társadalom” akol-melegéből szertehullott népséget ki és mi szervezi, rendezi, segíti manapság normális társadalommá válni? A fiatal egyén, a személyiség (mondjuk sikeres piaci szereplővé) formálódása a fontos, vagy a közösség, a társas társadalmasulás? Az egyén véleménye vagy a közössége, vagy egyéni és társadalmi cselekedetei? Mi a szerepe, lehetősége, esélye, perspektívája egy mai fiatalnak, és általában a mai ifjúságnak? A politikában, a gazdaságban, a társadalomban és a kultúrában? Az életben? Az országon belül és azon kívül? Ki határozza meg, ki ítélkezik, ki választ?

Ki dönt az itt sorjázó kérdésekre adható, adandó válaszokról? Az ifjúság „hasznosságának”, társadalmi értékének ma mi a mértékegysége? Ki mit garantál a fiataloknak? Mi és mire irányuló, milyen tartalmú az ő kötelességük, és mi a felnőtt társadalomé velük kapcsolatban? Mit tud eldönteni, befolyásolni, a maga javára fordítani a hangját hallható ifjúság? A magántulajdon alapú gazdaságra épülő polgári társadalomban eredendően a fiata-

loké a jövő, vagy azt majd megkapják, megöröklük, kiérdemlik vagy nem kapják meg valahonnan, valamikor, valakiktől? A magántulajdon alapú társadalomban a fiatalok gazdasági szerepvállalásáért, munkapiaci helyzetbekerüléséért, képességeinek kialakulásáért hol, milyen mértékű és kinél van a felelősség? Kié az ifjúság? Társadalmi és kulturális tőkéhez jutásáért, járandóságaiért, érdekeiért, értékeszméiért, szükségleteinek kielégítéséért, boldogulásáért harcolnia kell, vagy milyen eszközöket, forrásokat, kompetenciákat szolgáltató hatalom, a társadalom, a gazdaság? Mivel tartozik másoknak, és mit várhat, mit kap másoktól ő? S mit jelent mindez egy valóságos viszonyainak jelentős körét még szándékoltan vagy kvázi-intencionáltan rejtve tartó, nyomasztó terhek és alantas bűnök közt születő újkapitalista és újpolgári Magyarországon? Mit kezdhet önmagával és adottságaival az ifjúság egy olyan részen a világnak, ahol hazája *lehetőségeit* az elmúlt fél évszázadban egy idegen hatalmi érdekrendszer torzította magához, most megnyílt *esélyeit* pedig azok tették-teszik korlátozotttá, akik közé visszacsatlakozhatunk-visszacsatlakozni kényszerülünk?

Van, megragadható ma Magyarországon társadalmilag (működő, organikus társadalmi jelenségként) értelmezhető egységes ifjúsági korosztály? Nemcsak életkorúknál fogva gyerekek és fiatalok vannak?

Nyitott, partner, felkészült vagy legalább fogadókész ma a család, a környezet, a település, a társadalom, az iskola- és az intézményrendszer, a politika, a jogrend, a társadalmi szükségletek feltételeiről, finanszírozásáról gondoskodni hivatott, a polgári kezdeményezéseket és öntevékenységet támogatni köteles állam és az önkormányzatok, a hónapokon belül belénk-lépő EU rendszere és intézményei a gyerekekre s fiatalokra? S mit tudnak ők új (hamarosan elkövetkező felnőttkoruk „természetes”) élet-, munka- és lakóhelyükről, az egyenlőtlenségei mentén egyesülő Európáról?

S mindezekre tekintettel: a véleménynyilvánításban meglévő jogaik és eszközeik – mire jók, mihez lehetnek elegendők a fiataloknak?

S

Herendy Csilla

óraadó, Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem

Véleménynyilvánításra jogai (mindkét korosztálynak, a gyermekeknek és a fiataloknak is) vannak, (példának okáért) diákönkormányzatokat hozhatnak létre az iskolák keretein belül, s így képviselhetik érdekeiket, nyilváníthatnak véleményt az őket érintő kérdésekben, programokat szervezhetnek, alakíthatják környezetüket stb.

A körülmények mindehhez azonban meglehetősen változatos képet mutatnak, hiszen az iskolákon belül a nyitottság és a demokrácia gyakorlati működése országszerte széles skálán mozog, kezdve az egészen nyitott és demokratikus rendszerektől a szigorúbb és zárt rendszerekig.

Noha a törvényi keretek adottak, a lehetőségek kihasználása és az eszközök mozgósítása nagyrészt magukon a diákokon múlik.

A diákönkormányzatok létrehozása, az érdekképviselőlet gyakorlása, a demokrácia mindennapi tapasztalatként való megélése a mindennapi iskolai életben tapasztalható előnyöknél úgy hiszem, messzebbre mutat: állampolgári öntudatosságra, a demokratikus, illetve a civil értékek tisztelésére nevel, sőt, ezeket az értékeket magukban hordozó fiatalok és felnőttek lehetnek a civil társadalom legfontosabb szereplői.

S

Korom Pál

VE-GA Gyermek és Ifjúsági Szövetség

A véleménynyilvánítás joga illetve a tizenéves véleménynyilvánítás és a jog

Általában a jogot itt, mint kodifikált formában szabályozott – garantált – lehetőségrendszert értem, valamiknek a gyakorlására, amelynek fő funkciója egyféle társadalmi biztonság megteremtése.

Legáltalánosabb értelemben a véleménynyilvánítás joga evidens, az Alkotmányban egyértelműen szabályozott.

Körkérdés

A tizenévesek meghatározóan gyermekek, és sajátos jogaik egyértelműen megfogalmazottak *A gyermekek jogairól szóló* nemzetközi egyezményben illetve számos jogszabályban és egyéb jogi eszközben (pl. EU- és ET-határozatban).

Ami a diákok és a diákönkormányzatok és más diákrészvételű aktorok jogait illeti, azok mintaszerűen szabályozottak a közoktatási törvényben és az egyéb jogszabályokban.

Az ördög azonban a részletekben lakozik, amikről hűen áruklodnak a megyei és helyi önkormányzati rendeletek – azok hiányosságai – illetve az iskolák olyan (jogi-) szabályzatai, mint pl. a Házirend.

A gyermekjogok érvényesítéséhez, érvényesüléséhez társadalmi szintű együttműködések és pozitív diszkrimináció lenne szükséges. A diák- és diákönkormányzati jogok érvényesítéséhez, érvényesüléséhez pedig a tantestületek és az egyes pedagógusok jogtudatos és jogkövető magatartása illetve az erre is irányuló tudatos nevelőtevékenység.

A „vegások” gyermekek és diákok is, de – aktuális szempontomból, most – mindenekelőtt egy országos jellegű, tizenéves, közéletfejlesztő civilszervezet résztvevői, így a kérdést most ebből az aspektusból vizsgálom. *Mint ilyenek, van-e joguk és vannak-e eszközeik a véleményalkotásra?* A „mint ilyenek” kifejezésnek most különös súlya van, több szempontból is. Mindenekelőtt azért, mert közéletfejlesztőként *lényegi eleme a közösségi-szervezeti véleményalkotás és közlés vagyis a közvélemény olyan nyilvános alakítása, amely különböző állampolgári aktivitásokat kíván kiváltani.*

Ennek elsődleges (szocializációs/politikai szocializációs) színtere maga a mozgalmi karakterű közösség- és szervezőlánc vagyis maga a tizenéves civilszervezet.

Alapvető kérdés tehát – a véleményalkotásuk szempontjából is – az, hogy mint a fenti szervezetük tagjainak milyen a joghelyzetük, a külső (jog-)szabályok oldaláról. Melyek a garantált lehetőségeik, amelyekkel szabadon élhetnek, s ha élnek vele perspektivikusan, milyen biztonságos a „mi”-jük civil szervezeti léte?

Gyanúm, hogy az ezen a téren laikusok számára kicsit bonyolulttá vált a gondolat-

menetem, pedig igazából most közelítünk a lényeghez, az önrendelkezés, az önszabályozás, az autonóm részvétel (divatosan a tizenéves participáció) témaköréhez, merthogy mindenekelőtt az erre való nevelés és nevelődés garanciáját és biztonságát kell megteremtenie a jogszabályi környezetnek a tizenévesek szervezetei számára is. A véleménykihordásuk, annak artikulálása, nyilvánossá tétele ennek lehet része, hordozója, következménye, közvetítője, önsorsalakítója, társadalmi hatótényezője – de mindez, csak akkor valóban a sajátjuk (és nem felnőtt vezetőik produkciója), ha kialakulnak és tiszteletben tartatnak ennek életkorukból adódóan sajátos eljárás mód-lehetőségei.

Nos! A jogszabályok terén szó sincs pozitív diszkriminációról, hanem ugyanazon – a felnőtteknek is tenger gondot okozó – jogszabályrendszer érvényes a tizenéves szervezetekre is.

Jogilag is taggá *kell* lenniük, bonyolult formál-demokratikus eljárásokban kell résztvenniük, közülük sem lehet a tulajdon szervezetük ügyviteléhez, adminisztrációjához, gazdálkodásához stb. A pályázati ügyekre rámozdulni se tudhatnak, a hozzájuk intézett kérdések differenciálatlanok, címszövevények és a határidők jó, ha néhány hetes időt adnak.

A VE-GA és partnerei élvezik az ügyészség kitüntetett figyelmét és ezért nyugodtan fogalmazhatok így: még egy „öreg” vezető főtanácsosnak is komolyan fel kell kötnie a gatyáját, ha 5–6 „feddés” alatt meg akarja úszni – nekem/nekünk ez egyszer sem sikerült, bár komoly gond sem fordult elő. Az egyszerűen lehetetlen, hogy akár egy 140-es IQ-jú kamasz is megértse ezt a dzsungelt, már ha annyira ostoba, hogy egyáltalán meg akarja érteni.

Törvényt szegni nem szabad-lehet, de tizenéves közéleti nevelést sem lehet hazugságrendszerre építeni.

A gazdálkodásról hasonlóképp mondhatók el, ahol pedig mindenféle hatóságok „demoklész-kardja” lebeg felettünk a legkülönbözőbb és összerendezetlen elvárásokkal, sokszor a saját „házi szabályzataikra” való hivatkozásokkal, amikről eladdig a kutya se hallott. (Hát még, ha beköszönt a beígért kettős könyvelés!)

A szabályzsungeleknek megfelelő és nélkülözhetetlen támogatások alapvetően, csak pályázatokkal nyerhetők el, könyvnyi méretű pályázatokkal és elszámolásokkal, helyenként a butaságig bürokratikus utakon és ezeknek megfelelő szerződésekkel (amelyek inkább bonyolítják a hazugságok képtelen rendszereit, ahelyett hogy kiküszöbölnék azokat).

A véleménykérések pedig legtöbbször valamilyen országos ügyben, pl. törvényalkotási ügyben jönnek – könyvnyi dokumentumokkal – a VE-GÁ-nak (általában nekem, mint elnöknek címezve), hogy mi a VE-GA véleménye erről és erről és hogy mik a javaslatjai?

Ami pedig éppen ezeket és más válaszokat illeti, nagyon ésszerű kell lenni, mert egy párthoz amúgy sem kötődő, valóban közéletfejlesztő civil korosztályi szervezet minden választás után először a létét kell, hogy igazolja, aztán azt, hogy mi az, aminek mondja magát – ennyit a perspektivikus (jog-)biztonságról. (Egyébként valamivel kevésbé sokkölő módon ezt évente is meg kell tennie.)

Be kell látnunk tehát, hogy egy országos jellegű közéletfejlesztő civil tizenéves szervezet résztvevőinek módfelett szűk lehetőséget ad a jogrendszerük – a törvényektől az egyéb jogi eszközökig – arra, hogy legalább a szervezete kereteiben önrendelkezzen, önszabályozzon; autonóm legyen, hogy együtt uralják az együttműködésüket, méghozzá hosszabb távú, rendezett biztonsággal.

Valójában arra sem igen van módjuk, hogy a tulajdon szervezetükről kerek egész véleményt alakítsanak ki, mint közéleti szereplők.

Véleményalkotás és -nyilvánítás

A VE-GA több-kevesebb sikerrel kezeli a fenti problémákat, csakhát ehhez egész trükk-rendszerek kellene, amelyek nem kérdőjelezhetik meg sem a jogszabályokat, sem a saját etikai megalapozottságát.

Ebből ráadásul rendszeresen komoly differenciái adódnak fő- és kevésbé főhatóságokkal, a média különböző aktoraival és sokan másokkal.

Egy nemzedéknyi idő alatt kialakultak a közös véleményalkotás hiteles formái is, el-

sősorban meglehetősen sokféle probléma- és konfliktusfeltáró és -kezelő eljárás mód formájában, amelyek szerves tartozéka ezek dokumentációja.

Ezek nagy számban forognak közkézen, de eddig nem sok érdemi reakció érkezett rájuk.

Az érdektelenség és a téma alacsony presztízse miatt felnőtt társaim (jó néhányan pedagógusok, szociológusok, mentálhigiénikusok, kommunikációs szakemberek stb.) nem is nagyon fárasztják magukat publikációkkal. Jómagam is inkább azért összegzek, elemzek, írogatok „magamnak”, mert a stratégiai és taktikai korrekció-szükségletek ezt megkövetelik – *de ezek mindig a tizenévesek anyagain alapulnak.* (Szerencsére a belső nyilvánosságunk jól működik.)

„Külső” vita ezeken nincs és nagyon nehéz vita nélkül véleményt alkotni. A nagy nyilvánosság elé kilépni pedig gyakorlatilag lehetetlen. A médiát a csendes, botránymentes, hosszútávú gyermek és ifjúsági tevékenység egyszerűen nem érdekli – amit valahol meg is értek, mert az ilyesmi másokat sem érdekel.

§

Farkas Éva

programvezető, Órhegy Egyesület-Kamaszparlament

Tizenhárom évvel a rendszerváltás, a demokratikus átalakulás után igazán izgalmas kérdés, hogy ma Magyarországon van-e lehetőségük és módjuk a fiataloknak a véleménynyilvánításra. A törvényi keret mindenképpen adott, de a gyakorlatban hogy is működik mindez, az már igencsak változatos, eltérő képet mutat. Magam részéről mindenesetre elkötelezett híve vagyok annak, hogy a fiatalokkal csak egyenrangú partnerként lehet együttműködni és dolgozni. Ezen meggyőződésemet csak erősítették az utóbbi években az ifjúsági civil szférában szerzett tapasztalataim.

A '90-es évek elején – élve a demokrácia adta lehetőségekkel – számtalan alulról jövő kezdeményezés kelt életre, egymás után alakultak meg a civil szervezetek, melyek új

Körkérdés

utakat kerestek, új módszerekkel próbálták megvalósítani az általuk kitűzött célokat. Ezek a szervezetek nagyban segítettek a társadalmi – gazdasági átalakulást, hozzájárultak a társadalom aktivizálásához. Ebben az időszakban alakult meg Ózd térségében az önkormányzatok, civil szervezetek képviselői, magánszemélyek kezdeményezésére az Órhegy Egyesület, mely célul tűzte ki, hogy a közismert válságtérségben a helyi társadalom összefogásával segíti a kilábalást, a térség felemelkedését.

A kezdetektől úgy gondoltuk, hogy ez a munka nem képzelhető el a fiatalok aktív közreműködése nélkül, hiszen róluk, az ő jövőjükről van szó. Olyan formát kerestünk, melynek révén nemcsak egy-egy település fiataljait tudtuk megszólítani, bevonni a munkákba, de – miután egy kistérségről volt szó – az összes érintett község és város diákjait is. Így született meg 1996-ban a 10–18 éves diákok ifjúsági szervezete Ózd–Kazincbarcika térségében a kamaszkoztársaság, a *Kamaszparlament*.

Néhány szóban a Kamaszparlament működése, felépítése: A Kamaszkoztársaságban évente tartunk választásokat a magyar választási törvény analógiájára elkészített „Választási Törvényke” alapján. A fiatalok ajánló cédulákat gyűjtenek, kampányolnak, képviselőket választanak és az alakuló ülésen programbeszéd alapján döntenek el, hogy az elkövetkező egy évben ki legyen a kamaszkoztársasági elnök és kik a Kamaszkormány tagjai. A választás után a Kamaszkormány kidolgozza a „kormányprogramot”, melynek eredményeképpen különböző területeken – kultúra, sport, környezetvédelem, EU-val kapcsolatos tájékoztatás stb. – szerveznek a fiatalok programokat. Az elképzelések megvalósításához elsősorban pályázat útján próbálunk pénzt szerezni, bár nyugodt lelkiismerettel mondhatom, hogy a fiatalok és az őket segítő felnőttek – szülők, pedagógusok stb. – munkája nélkül nem működne a szervezet.

A valóságban azonban sokkal többről van szó: A Kamaszparlament megalakulásával megteremtettük a keretet, eszközt adtunk a fiatalok kezébe, melynek révén önmaguk érdekében dolgozhattak, képviselheték érde-

keiket. Nem volt azonban mindegy, hogy hogyan! Alapvető célunk az volt, hogy ne csak elméletileg, de gyakorlatban is megtapasztalják a demokrácia játékszabályait, megismerjék jogaikat és kötelességeiket, önállóan, felelősséggel tudják vállalni és elvégezni a rájuk háruló feladatokat. Minden kamasz, aki komolyan részt vett és vesz a szervezet munkájában, tisztában van azzal, hogy jog nincs kötelesség nélkül, és csak akkor vehetjük el, hogy a fiatalok, a társadalom elfogadja egyenrangú partnerként, ha mindezek mellett felelősséget is vállal tetteiért. Arról, azt hiszem nem kell beszélnem, mit jelent ebben a korban az önállóság!

Ez az első, amit elméletben meg kell tanulnia minden kamaszvezetőnek, hogy utána megfelelőképpen tudja alkalmazni a gyakorlatban is.

Éveken keresztül volt alkalmam megfigyelni, hogy a „gyerekes álmokból, vágyakból” hogy született meg egy reális, megvalósítható „kormányprogram”, hogy dolgozták ki, valósították meg elképzeléseiket, s mennyire egységesen tudták képviselni érdekeiket – legyen bár kis település vagy város diákja, általános vagy középiskolás, gimnázista vagy szakmunkásképző intézet hallgatója.

A munka során eltűntek a láthatatlan korlátok, tudatosult bennük, hogy csak együtt tudják közös jövőjüket alakítani, miközben észrevétlenül alakították ki saját szigorú értékrendjüket, melyben az első helyen az adott szó, és a tett, az azért vállalt felelősség állt. Mindehhez párosult a tizenévesek minden akadályt leküzdő hite, és tenni akarása, mert ez a korosztály gondolatait nem is szóban, hanem rögtön tettekben szereti kifejezni! S milyen eredménnyel?!

Nem sikerült ugyan megoldani, hogy minden iskolának legyen tornaterme – mint ahogy számtalan programbeszédben megígérték a kamasz-miniszterjelöltek –, de sikerült meggyőzniük a helyi társadalom nagy részét, hogy valóban érettek és képesek saját és környezetük érdekében cselekedni. Nem lennék őszinte, ha nem szólnék arról az egy-két felnőttől, aki „ellenséget” látott a fiatalok mozgalmában, aki kicsinyes módszereivel akadályozta a Kamaszparlament működését.

Szerencsére ez a fiatalokat nem zavarta, évről évre újabb és újabb elképzeléseket valósítottak meg, egyre több barátot, pártfogót szereztek mozgalmunknak, akik között találunk pedagógusokat, ifjúsággal foglalkozó szakembereket, tudósokat, de minisztereket, diplomatákat is.

Az évek során az élet számos területén szerveztünk kisebb-nagyobb programokat. Néhányuk mára nemcsak hagyományossá vált, de túlnőtt az eredeti elképzeléseken. Ilyen a Költészet Napja alakalmából Hangonyon megrendezésre kerülő szavaló- és prózamondó verseny, melyre a környék összes általános iskolája benevez. A verseny különlegessége, hogy a diákok nemcsak a magyar irodalom alkotásaiból válogatnak, de roma nyelven szólalnak meg a roma kultúra képviselőinek alkotásai. Talán nem túlzok, ha azt mondom, hogy a fiatalok számára a sport a másik fontos terület. Komoly közösségformáló ereje volt az éveken keresztül megszervezett 50 kilométeres kerékpártúrának, melyen a szomszéd települések iskolái a szülőikkel összefogva fedezték fel a környéket. Nem vált ugyan tömegsporttá, de egyre jelentősebb rendezvénnyé nőtte ki magát a Szuhakállói Általános Iskola által évente megrendezésre kerülő sakkverseny.

A kamaszok környezetvédelmi programja az „örökbefogadási program” is egy kis faluból, Sajóvelezdről indult. A diákok tanáraik segítségével a település mellett található kirándulóhely, egy forrás környékét tették rendbe, gondozzák évek óta. Ma már több iskola is bekapcsolódott mozgalmukba, melynek révén játszótereket, iskolaudvart, parkot stb. „fogadtak örökbe” a kamaszok.

A jelenlegi kamasz-környezetvédelmi miniszter „Kamaszparkkal” kapcsolatos elképzeléseit nemcsak a diákok, de az ózdi önkormányzat is támogatja, így Ózd hamarosan egy különleges parkkal gazdagodik, ahol a diákok fákat ültetnek, „felnőtté válásukig” ápolják, gondozzák őket. Mi ez, ha nem véleménynyilvánítás, felelősségteljes gondolkodás, cselekvés?

A legnagyobb eredményeket a külkapcsolatok területén sikerült elérni. A térség első nemzetközi találkozóit a kamaszok rendezték közép-európai fiatalok közreműködésé-

vel. Ebben az időben élte a térség a legsúlyosabb válságát: véglegessé vált, hogy a kohászatnak és bányászatnak vége! A kamaszok pedig külföldi vendégeket hívtak, „dicsekedtek” a környék természeti-kulturális értékeivel. A fiatalok lelkesedése a felnőttekre is átragadt, igazi ünnepi hangulat kísérte az első találkozót.

Nem szeretném, ha azt hinnék, hogy túlértekelem a Kamaszparlamentet, de a tizenévesek mozgalmá időről időre felrázta az embe-
reket, segített a talpra állásban. E találkozók eredményeképpen bővült a Kamaszparlament kapcsolatrendszere, egyre több diákot hívtak meg nemzetközi konferenciákra; a nyelvet beszélő kamaszok elindultak felfedezni a világot.

A másik fontos terület az Európai Unió csatlakozásra való felkészülés. Nemcsak a térségben, de az országban is az elsők között kezdtük el a fiatalok körében a tájékoztató munkát. Előadásokat szerveztünk diplomáták, szakemberek bevonásával, konferenciát rendeztünk „Helyünk Európában” címmel még 1997-ben. Ettől az évtől kezdődően a kamaszparlament választáskor véleményt is nyilváníthattak a fiatalok egy „EU-s népszavazás” keretében az ország csatlakozási szándékáról. E munkának köszönhetően 1998-ban rendezett először a térség hivatalos Európa Napot, melyet 2001-ben az Ifjúsági Európa Nap követett. Mindkét rendezvény meghatározó volt Ózd-Kazincbarcika térségének életében. 1998-ban újraéledt a vidék, nemcsak a vendégek, diplomáták, de a helyiek is újra felfedezték saját környezetük értékeit, új kapcsolatok, együttműködések alakultak. A 2001-ben történtek pedig egyedülállóak az Európa Napok történetében (összesen 55 hivatalos Európa Nap volt hazánkban), ugyanis ez volt az egyetlen olyan ifjúsági Európa Nap, ahol valóban a fiatalok voltak – Kazincbarcika várossal közösen – a házigazdák.

A kamaszok munkájának híre gyorsan terjedt. Számtalan helyre hívták meg képviselőiket, ezzel is elismerve tevékenységüket. Ezek közül is kiemelkedik a 2001. szeptemberi ENSZ konferencia, melyet az „Önkéntesek Éve” alkalmából rendeztek, s melynek egyik legfiatalabb résztvevője a Kamaszpar-

Körkérdés

lament miniszterelnöke volt, aki egyúttal sikeres előadást is tartott a kamaszok munkájáról.

A jelen Kamaszkormány feladata nem könnyű, tovább kell folytatniuk az elődök által megkezdett munkát és saját elképzeléseiket is meg kell valósítani. Meg tudják oldani a feladatot! Van hitük, lelkesedésük, megtanultak felelősségteljesen gondolkodni és akarnak is tenni saját jövőjük érdekében. nem tőlük függ, hogy meddig működik a Kamaszparlament, hanem tőlünk felnőttektől! Meddig van türelmünk segíteni, tanítani Őket, meddig tartjuk fontosnak, hogy elmondják véleményüket és mindezt tettekbe öltse? Meddig hajlandó a felnőtt társadalom anyagilag is támogatni munkájukat? ....

Magam részéről önként vállaltam, hogy segítem a kamaszokat és több éves közös munka után is nyugodt szívvel mondom: életem nagy élménye a Kamaszparlament. Hiszem, ha meghallgatjuk és engedjük gyermekeinket cselekedni, szebb jövőt építhetünk közösen.

Voltak nagyszerű sikerek és voltak keserves csalódások. Mesébe illő történetekről, sorsokról és „józanító pofonokról” szól a Kamaszparlament, de vitathatatlan, hogy a fiatalok mozgalma nélkül sokkal szegényebb lenne Ózd–Kazincbarcika térségének jelenkori története.

s

Balogh László

ifjúsági referens, Oázis Kulturális és Szabadidős Egyesület

A kérdés megválaszolása rendkívül egyszerű, a válasz mindkét részére egyértelmű igen. A felvetés második elemét alaposabban megvizsgálva azonban mégis adódhat némi dilemmánk...

A véleménynyilvánítás mindenki alkotmányos joga. Úgy gondolom tehát, kétségek nélkül leszögezhetjük, ez joga ugyanúgy gyermeknek, fiatalnak egyaránt. Elemezni ezért inkább azt lenne célszerű, van-e szándéka a fiatalságnak élni ezen lehetőségével. A válasz itt már nem ilyen egyértelmű. A pusztá jog megléte valamire, még nem ele-

gendő a jog gyakorlásához, noha az igény arra megvolna. Gondoljuk csak meg: ha nincs például egy jól definiált terep, ahol mondjuk a véleménynyilvánításra jogot formáló fiatalok élni tudnának lehetőségükkel, előbb-utóbb a szándék is elhal. Azt látom, ha az ifjúsági korosztályok megfelelő lehetőséget kapnak, szívesen fejtik ki véleményüket. Ez nemcsak joguk, de komoly felelősség is, hiszen a tőlük kapott információkkal is dolgoznak mindazon szakemberek, akik az ifjúság életének formálásával foglalkoznak. Éppen ezért tartom fontosnak, hogy minél szélesebb, minél könnyebben hozzáférhető fórumokat biztosítsunk a vélemények megjelenésének. Nem elvárható a gyermek és fiatal korosztályoktól, hogy ők maguk alakítsák ki önállóan ezeket a fórumokat, azt gondolom, ezek létrejötte – illetve létrejöttének motiválása – szükségszerűen az ifjúsági munkával foglalkozó (hivatásos vagy önkéntes) szakemberek feladata. Ez nem jelenti azt, hogy „külső segítség” nélkül nem lehetnek életre, és nem működhetnek jól ilyen „vélemény-gyűjtő” műhelyek, tapasztalataim mutatják azt, hogy többségében szükség van a facilitálásra.

A véleménynyilvánítás eszköztára igen széles lehet. Ez megint csak annak függvénye, ezek a korosztályok mit vesznek észre, milyen forma az, ami leginkább felkelti az érdeklődésüket. A diákújságírásnak már történelme van, egyre több a televízió- és rádióállomásokon megjelenő ifjúsági műsor is. Ezeket azonban valahogy mégsem igazán sorolnám az abszolút megoldások közé. Szükségesek, de közel sem annyira célravezetőek, mint a valódi interaktivitást feltelező fórumok.

Szívemhez legközelebb a gyermek- és ifjúsági önkormányzatok állnak. Ezt a véleménynyilvánítási formát Franciaországból eredeztetik, igaz, a spanyolviaszt is többen feltalálták már... Jelentősége abban rejlik, hogy azon túl, hogy meglátásait, észrevételeit nemcsak közölheti a fiatalság, hanem ezeknek érvényt is szerezhet, lobbizhat a változások létrejöttéért. Ezt érzem valódi lehetőségnek, de csak akkor, ha jól szervezeten, koordináltan, a valódi problémákra koncentrálna működőképes alternatívákat ad.

Az ilyen képviselői fórumok létrejöttét számos tényező motiválhatja: első helyen említtem a szükségszerűséget, talán ez az, ami garanciája lehet az életképességnek. Ha valamilyen hiányt igyekszik pótolni, szinte törvényszerű, hogy jól működik. Nem a megszerencsésőbb eset, ha azért jön – vagy hozza – létre, mert máshol is van. Igazán hatékony akkor lehet, ha maguk a fiatalok érzik, hogy szükségük van rá, mert el akarják mondani, mert változást, fejlődést szeretnének. Ehhez azonban mindenképpen kell egy olyan háttér, ami a szakmaiságot, a hitelességet biztosítja. Ez a háttér leginkább egy felnőtt segítő, egy koordinátor, aki nem a fiatalok helyett dönt, hanem segíti őket abban, hogy képesek legyenek önállóan helyzetek felismerésére, a szituációra adott helyes válasz megtalálására. Nem irányít, csak ott van, ha szükséges.

Az alapkérdésre adott válaszat össze-foglalva tehát azt mondhatom: joga nyilvánvalóan, eszköze pedig szándékai függvényében van a fiatal korosztályoknak a véleménynyilvánításra. Ha a lehetőséget ők maguk nem ismerik fel, nekünk, ifjúságfejlesztő szakembereknek a kötelességünk és felelősségünk, hogy ezt megfelelően kommunikáljuk, motiváljuk a fiatalságot arra: „Ne akkor kezdj el kutatásni, amikor már megszemjazztál!”

§

Varró József

elnök, G-PLÚTÓ Egyesület

A feltett kérdés első felére a válaszat: igen. Van joga az ifjúsági korosztálynak a véleménynyilvánításra.

Ha a kérdés második részét önálló kérdés-ként kezelhetem – s miért ne tehetném meg ezt egy új folyóirat indulásakor –, akkor erről már bővebben érdemes írni.

Tehát a kérdés: „Vannak-e eszközei a gyerekeknek és fiataloknak a véleménynyilvánításra?” Igen is, meg nem is.

Azért igen, mert – főleg a fiatal felnőttek – előbb-utóbb az iskolatárságban, az önkormányzat lapjában, a kereskedelmi rádiók adásában kifejt(het)ik álláspontjukat, el-

mond(hat)ják véleményüket. Legalábbis azok (kevesen), akik nagy nyilvánosság előtt szeretnék másokkal megosztani nézeteiket.

Mások – akik azt is fontosnak érzik, hogy hatása legyen mondataiknak –, saját korosztályuk tagjait, élősóban győzködik (utcán álldogálva, parkokban, aluljárókban, kocsmákban) saját nézeteik helyességéről.

A még fiatalabbak, a gyerekek társaikat még csak-csak tudják befolyásolni, de a felnőttek felé igen kicsi (és gyenge hatású) a véleménynyilvánítási lehetőségük. Szinte elenyésző, alig „mérhető”. De joguk nekik is van. Csak ezzel a felnőttek társadalmá nem sokat törődik.

Szeretném megérni, hogy – az Új Ifjúsági Szemle beszámoljon nekünk arról – az önkormányzatok vezetői, a kormány tagjai (az államtitkárok is), a főtisztviselők, az iskolák tanárai természetesnek, életük részének tekintik „az ifjúsági korosztályok véleménynyilvánítását”, a vélemények meghallgatását.

Ehhez kívánok új szemléletű vezetőket, a folyóirat készítőinek hatékony munkát.

§

Radoszav Miklós

általános igazgatóhelyettes, Fővárosi Területi Gyermekvédelmi Szakszolgálat

A gyermek és ifjúsági korosztályok véleménynyilvánítási szabadsága illetőleg annak fórumrendszere az egyes intézményekben (iskola, gyerekotthon) jogilag szabályozott. Ettől függetlenül a személyes tapasztalatom az, hogy az egyes intézmények demokratikus vagy kevésbé demokratikus működésének függvénye, hogy a gyermekek befolyásmentes véleménye nyilvánosságra kerülhet-e, vagy akarják-e azt a felnőttek egyáltalán megismerni. Azokban az intézményekben, ahol a gyermekek és fiatalok intézményen belüli helyzete egy korrekt felnőtt-gyermek kapcsolaton alapul, módjuk van saját maguk által szervezett és működtetett fórumrendszert kialakítani, s ehhez a felnőttek megfelelő tárgyi feltételeket is biztosítanak számukra.

Körkérdés

Amennyiben arra keresnénk a választ, hogy van-e olyan fórum vagy szervezet, ahol az egyes gyermek és ifjúsági korosztályok országos szinten kifejezhetnék, kialakíthatnák egy-egy őket érintő kérdésben közös véleményüket, úgy valószínűleg nemleges választ kapnánk. Nincsenek igazán nagy taglétszámú korosztályi szervezetek, amelyek politikai irányzatoktól függetlenül a gyermekek és fiatalok nagyobb csoportjainak érdekeit képviselnék, véleményét közvetíthetnék.

A gyermekek és a fiatalok véleményének megismerésében komoly szerepe és felelőssége lenne a médiának, amely azonban tapasztalataim szerint leginkább abban jeleskedik, hogy a gyermekeket ért jogsérelmekről való híradásokban, gyakran további jogsérelmeket okozva, a gyermekek személyiségi jogait figyelmen kívül hagyva, szenzációhajhász módon adjon tájékoztatást.

Fontosnak tartanám, hogy az egyes sajtóorgánumok, a közszolgálatosság jegyében folyamatosan, megjelenési, véleménynyilvánítási lehetőséget biztosítanak a gyermek és ifjúsági korosztályok számára, oly módon, hogy az ne a sztárriporter népszerűségének növelését vagy véleménynyilvánításának fórumát jelentse.

s

Zsumbera Árpád

önkormányzati tanácsadó, Győr–Moson–Sopron megyei önkormányzat

A fiataloknak egyszerre van túl sok és túl kevés tér a véleményük kifejezésére. Túl sok van olyan területeken, amelyeken nincs rá szükség, és túl kevés van olyan területeken, ahol pedig nagy szükség lenne rá.

Senkinek sem használnál, ha a fiatal fórumokat kap addig, amíg nem alakult ki a felelősségérzet, nem alakult ki jövőkép és értékrend a fiatalban és amíg nem rendelkeznek némi ismerettel.

Ez elsősorban arra érvényes, aki az önálló életét még nem kezdte meg, főként a középiskolásokra és a náluk fiatalabbakra. Melyik lesz az az ötödik osztályos tanuló, amelyik – átérezvén azt, hogy nevelése, oktatása csak úgy lehet eredményes, ha abban ő, a peda-

gógus és a család is együttműködik – felhatalmazza a tanítóját arra, hogy az esetlegesen tudomására jutott személyes jellegű információt szülőjének kiadja? A diákönkormányzatban részt vevőnek miért kell egyetértési jogot gyakorolni a házirend és a szervezeti működési szabályzat elfogadásakor? A példánál maradva: mit eredményez, ha a véleményalkotás fórumai megvannak, de a diák érzi, hogy semmilyen hatása nincs annak, ha elmondja a véleményét. Ez éppen az ellen a szándék ellen hat, amiért ezeket a fórumokat sokszor indokolni szokták: a fiatalok éppen nem megerősítik, hanem elvesztik a hitüket a demokratikus rendszerekkel kapcsolatban.

Más téren viszont túl kevés terület áll a fiatalok rendelkezésére ahhoz, hogy véleményüket kifejezzék. Egyre kevesebb a kapcsolat a korosztályokon belül, „oszloposodott” a fiatalok társadalma is.

A széttöredezettségnek okozója lehet a megnövekedett vagyoni, anyagi különbség, tudáshoz hozzáférés, a területi egyenlőtlenségek és még sorolhatnánk. Kevés az igazi közösség, ahol hasonló értékeket valló fiatalok egymásra találnak és képesek közös célok érdekében fellépni. Az ilyen közösségek híján elveszik egy olyan „önszocializációs” terep, ahol pedig begyakorolhatnák a társadalomban hasznosítható szerepeket, társas tevékenységeket.

Nincs meg – illetve nagyon kicsi – az a terület, ahol érvényesülhet a kortárs hatás. Az egymás közötti interakciókban pedig rátalálhatnak magukra, fejleszthetik képességeiket. Így nem feltétlenül az önálló életük megkezdésekor derül ki, hogy például nincs meg a kudarctűrő-képességük vagy például, hogy nem alkalmasak vezetőnek.

Közösségbe tartozva, véleményüket kifejtve és igyekezve azt érvényesíteni mindezek begyakorolhatók. A véleményalkotás fórumai közül ennek a fejlesztése igazán érdeke a társadalomnak.

s

Kölcseyné Balázs Mária

művelődésszervező, Megyei Művelődési Központ,
Békéscsaba

Mint a szocializáció fogalmából is következik, fontos, hogy önálló felnőtté válva az egyén képes legyen beilleszkedni a társadalom különböző csoportjaiba, rendelkezzen normarendszerrel, reális énképpel, s a fentiek biztosítsák számára a lehetőséget a társadalom életében való hatékony részvételhez. A gyermek személyiségfejlődése a szocializáció három legfontosabb rendszerében zajlik: a családban, az iskolában és a kortárs csoportban. A szocializációs folyamat szempontjából a jog – különösen a gyermeki és tanulói jogok rendszere – kettős hangsúlyt kap: egyrészt szolgálja a gyermekek védelmét – ezáltal biztosítja az esélyt a megfelelő fejlődés számára, másrészt a joggyakorlás lehetősége a szociális tanulás folyamatában, gyakorlatot biztosít a civil önérvényesítéshez.

Minden diákra egyformán vonatkoznak az emberi és állampolgári jogok, de külön tartalmat és követelményt foglalnak magukba a gyermeki jogok és ezen belül is a speciális tanulói jogok.

Ha most koncentrikus köröket képzelünk magunk elé, akkor kívülről befelé haladva a következő címkékkel láthatnánk el ezeket:

- emberi jogok,
- állampolgári jogok,
- gyermeki jogok,
- diákjogok.

Aztán, ha megpróbálnánk csoportosítani a jogrendszerünkben megtalálható jogokat, kiderülne, hogy vannak, amelyek beillenek az effajta ábrázolásba, és vannak, amelyeknél a „kisebb kör túlér a nagyobb körön” (pl. a sajátos, nem minden állampolgárra igaz gyermeki jogok).

A fogalmi nehézségeket félretéve Bíró Endre nyomán a továbbiakban diákjogok alatt a tanulók jogainak összességét értem (amelyek nem csak a Köznevelési Törvény által felsorolt tanulói jogok, hanem minden, egyéb jogszabályban, a diákra – akár tanulóként, akár állampolgárként, emberként, gyermekként – vonatkozó jogok).

Ha csak az utóbbi néhány évet tekintjük, látható, hogy országos szinten igen jelentős

lépések történtek a gyermeki jogok, illetve a gyermek és ifjúsági korosztályok jogalkotásban való érdekérvényesülése terén. Elsősorban az ENSZ gyermekjogi egyezményével történő jogharmonizáció érdekében, valamint a gyermek- és ifjúsági korosztályok élethelyzetének javítása szolgálatában az Országgyűlés módosította: az Önkormányzati Törvényt, a Családjogi Törvényt, a Büntető Törvénykönyvet, a Büntetőeljárásról szóló törvényt, a Foglalkoztatási törvényt; illetve – ami a gyermek- és tanulói jogok szempontjából talán a leghangsúlyosabb – alapvető módosításokat eszközölt: a Köznevelési Törvényben és a Felsőoktatási Törvényben.

A diákjogok törvénybe foglalásának „sikertörténete” a '90-es évek elején kezdődött. Az 1991-ben megalakult oktatási érdekegyeztetési fórum az első testület volt, melyben a diákok ügye önállóan megjelent. Megindult egy olyan folyamat, amely a Köznevelési Politikai Tanács megalakulásához vezetett, e fórumon a diákok elmondhatták igényüket és véleményüket. Ennek ellenére az 1993-as köznevelési törvény kudarc volt a diákok szempontjából, sőt visszalépés a '85-ös törvényhez képest is. 1995 tekinthető az ügy szempontjából fordulópontnak, amikor az addigra már megfogalmazott Diákjogi Charta bekerült – főként a pedagógiai szakajtó segítségével – a szakmai köztudatba, illetve a köznevelési törvényt módosító tervezetbe. Emellett kialakult egy szakmai műhely, amely összefogta, segítette a diákjogokban érdekelt feleket, majd 1996 nyarán a Parlament elfogadta a módosított köznevelési törvényt – a diákjogokkal együtt!

De többről is szó van! Arról, hogy a gyermekjog már nem csupán jogi kategória, hanem számol vele a közvélemény. Az oktatás fontosságát is hangsúlyozza a diákjogok elfogadtatása, hiszen intenzívebb-interaktívabb oktatási forma nyer teret, amelyben a diák a tanulás-tanítás partnerévé lép elő.

Ugyanakkor a közéletiséget és az önkormányzatiságot csak gyakorlással lehet elsajátítani, ezt iskolai közegben főként a diákönkormányzatok jelentik. Szerepük azért is fontos, mert részben feladatuk az iskolai diákélet megszervezése, színessé tétele, ez a rövid távú cél, melynek többé-kevésbé meg

Körkérdés

is felelnek. Másrészt hosszabb távon a joggyakorlás lehetőségének biztosításával, az állampolgárrá válást, a civil létre felkészülést segítik elő, ezáltal válnak a szocializációs folyamat fontos állomásává.

A rendszerváltást követően a KISZ megszűnésével és az úttörőmozgalom „leépülésével” érezhető űr támadt az iskolai tanórán kívüli tevékenységek, a diákok érdekképvisellete, érdekérvényesítése terén. Szerencsés esetben a már bevált tevékenységi formák folyamatosságát biztosították az intézmények, „átmentve” azt, ami értéket, közösségformáló erőt képviselt, s amire igény mutatkozott a tanulók részéről (természetesen deklarálva ezek politikamentességét). Kevésbé szerencsés esetekben „útkereső” folyamat indult: a jogszabályi keretek által lehetővé tett minimum (kötelező jogérvényesítési lehetőségek biztosítása a diákok számára) betartásával.

A skála széles, a mai napig is. Az intézményvezetés, a tantestület, a dök-segítő tanár diák-közéletiség iránti elkötelezettsége erősen meghatározó a diákönkormányzatok működési aktivitásában, hatáskörében.

A társadalomban zajló demokratizálódási folyamatok szerencsére az iskolákban is éreztetik hatásukat. Felerősödött a véleménynyilvánítás igénye a fiatalabb korosztálynál is. E felerősödött igény kihasználása (természetesen a megfelelő demokraciatechnikák elsajátításával) kedvez a pedagógiai programokban legtöbb helyen megfogalmazott személyiségfejlesztési célkitűzéseknek. Képletesen szólva: nem kell megjedni, ha erősödik a szél, csak jó irányba kell fordítani a vitorlát.

Sok olyan intézmény van nálunk Békés megyében, ahol a korosztályi igényeket és sajátosságokat figyelembe véve segítik, ösztönzik a tanulói öntevékeny csoportok kialakulását, ezen keresztül a színes, jó hangulatú iskolai diákélet megteremtését (ami természetesen az oktató-nevelő munka eredményességére is visszahat).

1997 óta a Megyei Művelődési Központ szakmai koordinációjával több együttműködő intézményi és civil partner segítségével általános- és középiskolák, illetve kollégiumok diákönkormányzati tagjai és vezetői

számára rendszeresen szervezünk képzéseket, felkészítéseket. Évente egy alkalommal táborban vehetnek részt a diákönkormányzatok által delegált tagok, ahol alapképzésben illetve továbbképzésben részesülnek. Ha pályázati forrásaink engedik, akkor ezeken túl évente több alkalommal is összehívjuk az általunk már képzett diákokat, s így alkalom nyílik a visszacsatolásra, s esetleges további ismeretek nyújtására is. Tematikáinkban előkelő helyen szerepel a diákjogok megismertetése, illetve azon módszerek elsajátíttatása, melyek segítségével ezeket szélesebb körben is megismertethetik hallgatóink az iskolákban és kollégiumokban.

Az eltelt 7 év során közel 630 diák vett részt képzéseinken. Táborainkban – mielőtt a képzést megkezdénénk – a résztvevők kitöltenek egy kérdőívet, mely (többek között) a diákönkormányzatról, annak az iskolai életben betöltött helyéről, szerepéről, sikeréről, kudarcairól, ill. a diákjogok érvényesülési kereteiről is tartalmaz kérdéseket.

Részben a kérdőívek, részben személyes beszélgetések tapasztalataira hagyatkozva (hangsúlyoznám, hogy kizárólag tanulók által nyújtott információkat összegezve) az alábbi helyzetkép körvonalazódik a Békés megyei oktatási intézmények diákönkormányzatairól:

Az iskolai diákönkormányzatok – élve a törvény adta lehetőséggel – megalakultak. A diákönkormányzati tagok (ki)választása korosztályonként más-más sajátosságokat mutat. Jellemzően az általános iskolákban előnyt élvez a jó tanuló, a pedagógusok által is jelölt diák (természetesen a formális választás az osztályban történik), ugyanakkor a középiskolákban jobbra a „természetes kiválasztódás” érvényesül, vagyis a tanulók azt jelölik maguk közül, aki affinitást mutat a közösségi tevékenységek megszervezéséhez, illetve akit „szószólóként” kiállíthatnak.

Mindkét korosztálynál megfigyelhető – függetlenül a választás hogyanjától – hogy a közösségért tenni akarás sikerélménye motíváltá teszi a legtöbb diákvezetőt a további cselekvésre. (Fontos megjegyezni, hogy a pedagógus segítő közreműködése ilyenkor még fokozottabban jelentkezik, hiszen reális ve-

szély a „magára maradás”, vagyis a diákvezető és a diákok olymértékű aktivitás-passzivitás különbsége, mely kirívó esetekben pozícióvesztést is eredményezhet.)

A diákjogok érvényesülését (vagy nem érvényesülését) vizsgálva az alábbi gátló tényezők kerültek felszínre: (nem fontossági sorrendben):

- Az iskolai dokumentumokba, szabályzóba nem épültek be a megfelelő eljárási szabályok.
- Túl sok a társadalmi környezet elvárása az iskolával, a tanárral, a diákkal szemben (oktatáscentrikusság, eredményérdekelttség, túlterhelt pedagógus és diák).
- Az érintettek jogismerete nem megfelelő.
- Esetenként emberi tényezők (pl. konzervatív pedagógus-beidegződések, autokrata vezetési légkör stb.).

Az eltelt évek során, a képzéseinken a diákokkal együtt elemeztük az általuk hozott iskolai házirendeket. Megállapítottuk, hogy sok esetben túlszabályozóak, vagyis olyan kérdésekben próbálnak elvárásokat megfogalmazni, melyekben az iskolának jogkörei sincsenek. (Pl. hajviselet, ékszerek, öltözködés stb.) A házirendek egy másik része, szinte szó szerint vette át a Közoktatási törvény diákjogi részét, azonban az eljárási szabályok ezekben sem szerepelnek. A diákok véleménye szerint a házirendek a legtöbb intézményben nem tartoznak az „élő szabályzók” közé, vagyis a tanév eleji ismertetésen túl nem olvassák, nem fontos számukra.

Fegyelmi ügyek esetén – hivatkozási alapként szerepel általában nem diákoldalról. Terjedelmüket tekintve igen változatos a kép, az egy oldalnyitól a tizenhét oldalasig. Természetesen a nagyobb terjedelem eleve kizárja a mindennapos alkalmazásukat.

Az iskolák az elmúlt évek során elkészítették pedagógiai programjukat, áttekintették, módosították szervezeti- és működési szabályzatukat, illetve házirendjüket. Ezen dokumentumok előkészítésénél a formai követelményekre szinte mindenhol odafigyeltek. A diákképviselők jelen voltak azokon a fórumokon, ahol véleménynyilvánítási lehetőségük volt. Sajnálatos tény azonban, hogy ilyen horderejű feladatokra nincsenek felkészülve a diákok, s az a túlmunka, amely

szükséges volt a fenti szabályzatok elkészítéséhez, már nem biztosított energiát arra, hogy a diákokat érdemben felkészítsék. (A fenti feladatok nagysága és mélysége jó részt a tantestületek felkészültségét is meghaladta, s külső segítséget a „hogyanhoz” kaptak, ám a „mit” kérdést maguknak kellett megválaszolniuk.)

Nem elhanyagolandó a rendezvényszervezés a diákönkormányzatok kelléktárában, hiszen a diákok ezt eszközként kezelik a jó iskolai légkör kialakításához. Különösen az általános iskolákban sok diákönkormányzat tevékenysége „csak” erre korlátozódik, de ezt nem gondként élik meg, hanem szívesen végzik, s feladatuknak érzik. Megfogalmazásuk szerint ezek a rendezvények jó alkalmat biztosítanak arra, hogy:

- jó iskolai légkör alakuljon ki;
- minél több diákot közvetlenül is bevonjanak az iskolai közéletbe;
- a rendezvényszervezés által gyakorlatot szereznek mások véleményének kikérésében, a konkrét szervezői tevékenységben.

Az Állampolgári Jogok Országgyűlési Biztosának OBH 62/13/1998. sz. jelentése is rámutat a közösségi tevékenység finanszírozásának problematikájára. *„A diákok önkormányzatai akként alakulnak, amilyen ösztönzést az iskola nevelőtestületétől kapnak, külső támogatásuk nincs. Az iskolák minden létező keretét és formát igyekeznek igénybe venni azért, hogy diákjaik igényeit kielégíthessék, és valamiből finanszírozzák a rendezvényeiket, az iskola közösségi életének megteremtését.”*

Sajnos 1998 óta jelentős változás nincs e kérdésben! Általában a problémafeltáró listáik élén szerepeltetik a diákok is, bár rengeteg ötletet is adnak egymásnak „pénzszerezés” címén. Jellemzően ez az a pont, ahol a külső kapcsolatok kialakítása fontosságot kap. Gyakori, hogy a szülők – pl. vállalkozók – szponzorként jelennek meg. (Középiskolákban ritkább, általános iskolákban – különösen kistelepepüléseken – gyakoribb.) A diákönkormányzatok finanszírozásának bizonytalanságán túlmenően gondot jelent a pénzkezelés kérdése. Amennyiben az iskola biztosít anyagi eszközöket a diákönkor-

Körkérdés

mányzat működéséhez, az iskolai gazdálkodási szabályok nagyban nehezítik e pénz felhasználását – ez szintén az a terület, ahol a felnőtt segítsége nélkülözhetetlen. (Nem elterjedt a forma, de előfordul, hogy a diákönkormányzat egyesületként végzi a tevékenységét, így a gazdálkodási lehetősége is bővebb, áttekinthetőbb.)

A közoktatási törvény új utat nyitott a diákjogok érvényesülésének. Ezt az iskola egész működésének szolgálnia kell. Nem pusztán azért, mert a jogszabályoknak törvényes állapotok között érvényesülniük kell (hiszen ez a jogállamiság lényege), hanem azért is, mert a diákjogok gyakorlása a leghaladóbb pedagógiai célokat valósítja meg.

Ehhez olyan pedagógiai kultúra kialakulására van szükség, amely az iskolában a diákjogokat nem pótszerként, mintaként, modellként, tananyagként, vagy órai kísérletként tekinti az állampolgári nevelés részének, hanem a mindennapi valóság gyakorlataként.

Az igazgató, a nevelő testület, az iskolaszék, a diákönkormányzat, az iskolafenntartó, a pedagógiai–szakmai szolgáltató szervezet működésének legfontosabb szabályává kell válnia annak, hogy a diákjogok nem mások, mint a közoktatás működésének alapvető feltételei.

Láthatjuk tehát, hogy részben a pedagógiai célok megvalósítása érdekében, részben a ma diákjainak a holnap felelős felnőtté válása érdekében az intézményeknek komoly figyelmet kell fordítani a diákok öntevékenységének kibontakoztatására, a diákönkormányzati aktivitás segítésére, ösztönzésére. Szerencsére mind az intézmények, mind a települések tudnak példa értékű modelleket kínálni: A gyulai Bay Zoltán Általános Iskola, illetve a békési Németh László Középiskolai Kollégium – bár különböző korosztály számára, eltérő szervezeti működési formát választva folytatják tevékenységüket – egyben mindenképpen azonosak: a vezetés és a tantestület legfőbb jellemzője a diákközpontú gondolkodás. Mindkét intézmény partnerként tekinti diákjait, segít ötleteik megvalósítását. A Bay Zoltán Általános Iskola, osztályközösségekre alapozva, sokszínű, változatos tanórán kívüli tevékenységlehetősé-

get kínál fel diákjainak, bevonva őket azok megtervezésébe, megszervezésébe, mindenben kikéri véleményüket. A Németh László Középiskolai Kollégium pályázati források kihasználásával tanulói köztársaságot alapított, leképezve egy valóban demokratikusan működő köztársasági formát. A sort még sok példával folytathatnánk: egyesületet alapítottak a diákok a békéscsabai Madách utcai Általános Iskolában, városi diákönkormányzatok alakultak és alakulnak a megye több településén, Orosházán Gyermek és ifjúsági önkormányzat működik stb.

A Megyei Művelődési Központ és partner-szervezetei célul tűzték ki a mintaértékű példák széleskörű megismertetését, ezzel is ösztönözve azokat az intézményeket, melyek az „útkeresés” fázisában járnak. (Képzéseinken lehetőséget biztosítunk a diákönkormányzatoknak a bemutatkozásra.). A Békés megyei Humán Fejlesztési és Információs Központ kiadványai (Hírvivő, Diákhírvivő) szintén kiváló fórumai lehetnek a megismertetésnek.

Tudjuk, a legnehezebb és legidőigényesebb a szemléletváltozás elérése, de optimistán tekintve azt mondhatjuk, hogy a tendenciák kedvezőek, az innovatív készség adott, s talán a képzésben már részesült diákok – azok, akik kellő motiváltságot szereztek a közösségért munkálkodás élményeivel gazdagodva – lassú, de érzékelhető változásokat képesek beindítani az iskolai élet demokratizálására terén. Ugyanakkor nem elfelejtendő az sem, hogy kevés, ha a lehetőségek adottak, tudni kell élni velük. Hiába alakulnak ki a formák, ha a tartalom hiányzik, hiába léteznek keretek, ha szándék sincs azok megtöltésére.

s

Matekovits Mária

aligazgató, Aradi Csiky Gergely Iskolacsoport

Gyermek- és ifjúsági jogok Romániában

Románia, mint szabad és demokratikus európai állam, aláírt minden olyan nemzetközi emberjogi szerződést, amelyeket a kontinens csaknem minden állama ratifikált 1989 előtt

vagy után. Egyebek között 1990. április 28-án fogadta el a kétkamarás román Parlament *A Gyermekek Jogairól* szóló ENSZ konvenciót, amely általánosságokban foglalkozik ezzel a témával.

Romániában rengeteg törvényt, szabályt, rendeletet és határozatot fogadnak el, ezek betartása azonban rendszerint nem történik meg. Nem ismertetik ugyanis azokat, illetve kampányszerűen, a megjelenés után ellenőrzik, s utána gyakorlatilag annak betartatása elfelejtődik. Természetesen ez nem feltétlen azt jelenti, hogy országukban gondok lennének a gyermekek jogaival, de ezek ismerete szinte nem létezik.

A román oktatásban polgári ismereteket (honpolgári ismeretek, szociológia, polgári nevelés) a kötelező oktatásban 4 éven át tanítanak, polgári nevelés, illetve polgári műveltség címmel. Ugyanakkor az iskola által választható tantárgyak között csak nagyon gyéren fordul elő ilyen tárgy.

Megkérdeztem 100 középiskolás tanulót, hogy ismer-e valamilyen gyermek (esetleg ifjúság) jogi törvényt: nem hallott egy sem ilyenről. Azt többen sejtették, hogy az Alkotmány, az iskolai szabályzatok vagy akár a büntető jogi törvénykönyv alapján bizonyos szabályok vannak (szabad tanulni, szabad dolgozni, nem szabad kiskorúakat foglalkoztatni), de konkrétan, szabályzatot vagy akár tartalmi szöveget nem tudott mondani senki. Egy percig sem kell azonban azt hinni, hogy Romániában valaki ezt a témát tabunak tekinti, vagy akarattal nem akarják megismertetni az érintettekkel. Egyszerűen a témát lekezelik, mint felesleges dolgot, amely csak plusz problémát okoz.

Ugyancsak megkérdeztem majd száz pedagógust, diákjaival megismertette-e (osztályfőnöki órán vagy más alkalommal) a gyermekek jogairól szóló törvényt, vagy legalább annak tartalmát, esetleg szellemét. A válaszok megdöbbentőek: 17 szerint felesleges, a gyermek tanuljon, végezze kötelességét, s csak azután foglalkozzon a jogokkal, 23 szerint „nem adta a kezembe az igazgató”, vagy más felsőbb személy, „nem ismerem a tartalmát, de nem is tartom fontosnak”, 30 szerint van polgári ismeret óra, annak a tanárnak a dolga ez, 5, azaz öt tanár ismertette a gyermekekkel saját jogaikat és azokat (tartalmukban) ki is függesztették az osztályban.

mekekkel saját jogaikat és azokat (tartalmukban) ki is függesztették az osztályban.

A pedagógusokban értelmetlen félelem uralkodik, de így van ez a szülőknél is, hogy ha a gyermekek túl sokat tudnak saját jogaikról, visszaélnék ezen tudásukkal a felnőttek kárára. Romániának öt évre volt szüksége, hogy felfedezze: az 1990-ben elfogadott konvenció teljesíthetetlen – ez különösen 1995-ben lett kényes téma, amikor Románia kérte, hogy az Európai Unió tagjelölt állama legyen –, ha nem változtatnak egy egész csomó törvényen, ha nem hoznak számos szabályt, rendeletet, de leginkább új szemléletet.

S

Varga Zsolt

igazgató, Apáczai Csere János Művelődési Ház, Solymár

A kérdés első részére – „Van-e joga...?” – szerintem egyértelmű válasz adható: igen. Van joga, mert van törvényi háttér, van joga, mert az aktuális politika mindig megfogalmazza azt.

Sokkal összetettebb azonban a kérdés második része: „...vannak-e eszközei...?” Ez az összetettség több oldalról közelíthető meg.

A 14 éves kor alatti gyerekeknek általában nagyon szűk terük van a véleménynyilvánításra. A mai iskolarendszer kevés helyen teszi lehetővé, hogy jól működő diákönkormányzatok legyenek.

Jó diákönkormányzat csak ott működhet, ahol van közösségi élet. Ennek feltétele az, hogy ne kényszerközösségekben (pl. osztály) legyenek a gyerekek, hanem önmaguk által, érdeklődésüknek megfelelően létrehozott közösségekben (pl. klub). Ha ezek működnek, akkor van esély arra, hogy jó diákönkormányzat legyen.

A pedagógusok jelentős részének nincs energiája arra, hogy ezzel foglalkozzon. Sok esetben csak látens diákönkormányzatok működnek, ahol már előre eldöntött kérdésekben kérik ki a diákok véleményét, döntését. Ezért van az, hogy sok diák el is veszti kezdeti lelkesedését.

Középiskolában sem rózsásabb a helyzet. Pedig ez az a korosztály, amelyik a legkriti-

Körkérdés

kusabb, a legkreatívabb és szerintem a legveszélyeztetettebb. Sajnos sok helyen elfojtják ezeknek a fiataloknak a kritikai érzékét, nem tekintik őket partnernek.

Általában a helyi politika nem tudja, mit kezdjen a fiatalokkal. Akkor azonban, ha a fiatalok kezdeményezők és elég kitartóak, és persze van, aki felkarolja az ügyüket, akkor eredményt tudnak elérni. Képviselőik bekerülhetnek az önkormányzat testületébe, valamelyik bizottságába, ahol aztán rajtuk múlik, hogyan képviselik a korosztályuk érdekeit. De nem csak önkormányzati szinten, hanem egy intézmény háttérével, támogatásával is tudnak véleményt nyilvánítani. Ez a véleménynyilvánítás sokszor nem is szavakban, hanem tettekben jelentkezik és azok általában eredményesebbek.

A véleménynyilvánítás eszközei közé sorolom a véleménynyilvánítás helyét és azt a közeget, ahol kifejezheti véleményét.

A korosztály nagy része nincs tisztában jogaival, véleménynyilvánítási lehetőségével. Nincs senki, aki ebben a témában őket tájékoztatná, képeznék. Nem tudják megtanulni a véleménynyilvánítás formáit, nem ismerik azok fórumait.

Hasznosabb lenne a viták helyett a feltételrendszer megteremtését ahhoz, hogy ez a korosztály megtanulhassa, gyakorolhassa véleménynyilvánítási jogát. Minél több közösségi színteret biztosítani, játékosan megtanítani őket, partnerként kezelni. Ezek a közösségek még sok más problémára is kínálnának megoldást pl. beilleszkedési problémák, drog, korosztályi szexuális kérdések stb.

Én hiszek a közösségek személyiséget formáló erejében és a személyiség egyik fontos eleme az, hogy kulturáltan, felkészülten képes a véleménynyilvánításra.

s

Márai Gabriella

elnök, Ifjúsági Referensek Országos Egyesülete

Akinek kalapácsa van az mindent szögnek néz. Ifjúsági referensként a kérdésről az jutott eszembe, hogy annak a kérdésnek a megválaszolásához, amely a fiatalok véleménynyilvánításáról szól, azt is körül kell

járnunk, hogy ha ez velünk, általunk, a mi segítségünkkel történik, akkor mi ifjúsági referensek milyen szerepet kellene betöltsünk a gyerekek-fiatalok és a település életében, hol a mi helyünk?

A '90-es évek elején nagyon sok olyan szervezet alakult, amely célul tűzte ki a gyermekekkel, fiatalokkal való foglalkozást. Az első nagy lendület után kiderült, hogy nem is olyan egyszerű az ügy, mert nincs törvényi háttére, nem volt közigazgatási (minisztériumi) intézmény, így nincs hivatkozási alap és szakmai felügyelet. Gyorsan kiderült az is, hogy szükség van az ifjúsági feladatokkal foglalkozó szakemberekre helyi szinten is, mert csak így kaphat súlyt a civil szférában már akkorra kialakult ifjúságsegítő szakma. (Bár a '80-as években a tanácsok többsége foglalkoztatott „ifjúsági felelőst”, de a rendszerváltást követően ezek a státuszok megszűntek). Az sem mindegy, hogy 100 000 vagy 50 fiatalról van szó. Míg egy nagyvárosi ifjúsági referens átfogó, szinte csak koncepcionális ügyekkel tud foglalkozni, addig egy kistelepülési személyesen ismeri az összes fiatalot és közvetlenül is át tudja adni az információkat, segíteni a gyerekeket-fiatalokat a mindennapokban. Alkotmányunk ugyan kiemelten foglalkozik a gyermekek/fiatalok jogaival, azonban a helyi önkormányzatokról szóló 1990. évi LXV. törvényben csak általános feladatként határozza meg a gyermek- és ifjúsági feladatokról történő gondoskodást. Ezért először is az önkormányzatok azon ellenállását kell feloldani, hogy – mint nem kötelező feladathoz – rendeljenek egy főállású munkavállalót, ráadásul olyan munkakörbe, amelyet nem tudnak saját maguk meghatározni.

1995-ben, amikor elkezdtük kidolgozni az ifjúsági referens helyét, szerepét, feladatait, mi magunk is csak a Polgármesteri Hivatalban dolgozó referenst tudtuk elképzelni és ezek alapján dolgoztunk. Az azóta eltelt idő bebizonyította, hogy más formában is elképzelhető az ifjúsággal kapcsolatos feladatok ellátása. Egyre gyakrabban látunk példát – és jó példát – arra, hogy az ifjúsági referens nem a Polgármesteri Hivatal dolgozója (nincs státusza, nem tudja megfizetni stb.), hanem valamilyen közösségi területen dol-

gozik (pedagógus, közművelő, könyvtáros, „teleházas” stb.).

Az ifjúsági referens a település helyzetéről felmérést, elemzést készít, bevonva az intézményrendszert is (oktatási, szociális, gyermekvédelmi stb. intézmények), kidolgozza a helyi lehetőségeket, helyben elrendő célrendszereket határoz meg, ifjúsági koncepciót készít. Az ebben meghatározott és az önkormányzat által elfogadott feladatok megoldásához szükséges feltételeket feltérképezi, figyelemmel kíséri, javaslatokat tesz, reális követeléseket, kéréseket fogalmaz meg.

A megvalósításához költségvetést készít, majd a folyamatot ellenőrzi, segíti, koordinálja. Az ifjúsági koncepció megvalósítási időszakában felmerülő újabb problémákat folyamatosan figyeli és a képviselőtestületnek az újabb feladatokra tervet dolgoz ki. Az érdekvédelem minél szélesebbé tétele érdekében a települési civil szféra gyermekekkel és ifjúsággal foglalkozó szervezeteit megismerve bevonja a párbeszédbe, elősegíti a szervezetek együttműködését az önkormányzattal. Minél tágabb a kör, annál kevésbé tűnik el gyermek/ fiatal a látókörből, annál kevésbé sérülnek a jogok, attól válik erősebbé és demokratikusabbá a település közéleté.

A már adott, meglévő intézményrendszerekben segíti a fiatalok önszerveződését (iskolai diákönkormányzatok, klubhálózat, ifjúsági kulturális intézmény, ifjúsági információs és tanácsadó iroda, teleház stb.) Ezek után – feltételezve, hogy már minden ismeret birtokában van – feltérképezi azokat a területeket, amelyeket még nem fed be sem az önkormányzati intézményrendszer, sem a civil szféra és megpróbál ott valamilyen szerveződést gerjeszteni.

Ismernie kell az önkormányzat ifjúságot érintő szakigazgatási egységeinek, intézményeinek tevékenységét, kapcsolatot kell tartania munkatársaival. Meg kell ismernie a hivatalban és az önkormányzatban előforduló, felmerülő ifjúságot érintő ügyeket, azokat képviselnie kell az önkormányzat bizottságaiban és a döntés-előkészítési folyamatban.

Figyelnie kell a településen a gyermeki és ifjúsági jogok érvényesülését, legyen az akár diákjog, akár az alkotmányban rögzített bár-

mely gyermeki/ifjúsági jog és amennyiben megszületik majd, az ifjúsági törvényben foglaltak pontos betartása és betarttatása.

A jogok sérülésének elkerülése érdekében segítenie kell az ifjúsági párbeszéd fórumait, intézményeit (Települési gyermek és ifjúsági önkormányzat, Fórum, Kerekasztal, Ifjúsági Parlament stb.).

Az ifjúsági referens alapfeladatai között is az egyik legfontosabb, hogy figyelje a pályázatokat és azokat továbbítsa vagy hívja fel a figyelmet rájuk úgy a Hivatalban, mint a civil szférában. Feltétlenül szükséges ez azért, mert sem a hivatali apparátus (általában), sem a civil szféra egy része nem veszi figyelembe az adott lehetőségeket. A gyakorlat azt mutatja, hogy a jól működő referens körül kialakul egy érdeklődő „mag”, amely projektjeit már tudatosan, a pályázatoknak megfelelően alakítja és tevékenységét ezek alapján szervezi. A kezdetekben a pályázatok eléréséhez és a megírásukhoz is segítséget kell adni, de el kell érni, hogy minél előbb önállóan tevékenykedjenek a civil szervezetek. A Hivatalban (általában) nagy az idegenkedés a pályázatoktól, így tehát ezt is le kell küzdeni és be kell mutatni a pályázatokban rejlő lehetőségeket. A másik tevékenység a szponzorok, támogatók felkutatása a településen. Fel kell térképezni és meg kell ismerni azokat a cégeket, nagyobb és kisebb vállalkozásokat, akik szívesen támogatnak bizonyos célokat akár pénzzel, akár eszközzel, természetbeni juttatásokkal. Őket ezen keresztül lehet a tevékenységekbe bekapcsolni, miáltal ők is aktív részeseivé válnak a település életének.

Az ifjúsági referens munkájához feltétlenül szüksége van a szakmai kapcsolattartásra is. A hazai szakmai konferenciák mellett nagyon hasznos, hogy megismerkedjünk a más országokban zajló ifjúságsegítő formákkal, tevékenységekkel, mert így lehet színesíteni, új elemekkel gazdagítani az ifjúságsegítői szakmát, így lehet olyan kapcsolatokat kötni, amely a település ifjúságának mobilitását, látókörének szélesítését is lehetővé teszi.

§

Körkérdés

Tauser Mária

főszerkesztő, Iskolatévé

Fogós, ravasz kérdés ez! Ha hirtelen akarok válaszolni, azt mondom: hát persze hogy vannak! Ha viszont kicsit szétbontom a kérdést, akkor azt mondom, hogy: igazából nincsenek! Így aztán, mire gondolataim végére érek, teljesen elbizonytalodom.

Mert ugye nézhetem például pedagógiai, jogi, szociológiai, pszichológiai, kommunikációs, vagy más egyéb szempontból. Megközelíthetem tudományosan, vagy mint pedagógus, vagy mint a médiában jártas szakember, esetleg úgy, mint szülő. Csakhogy mindez nem fér bele egyetlen írásba, így hát ki kell választanom azt a vonalat, amin szeretnék végigmenni.

Mind jobban magával ragadott a téma, miközben éreztem, arcom egy „tenyényi helyen” felforrósodik, egyre izgatottabbá váltam, a gondolatok egyre gyorsabban cikáztak át agyamon, felelevenedtek gyermek- és fiatalkori emlékeim. Persze tudom, az már régen volt, más világ járt akkoriban a fiatalok társadalmára, ezért arra gondoltam, közvéleménykutatást tartok kis családomban, és felteszem a kérdést két lányomnak, hiszen ki tudná erre jobban a választ, mint az, akiről a kérdés szól. Ezért hát odamentem 17 éves elsőszülöttemhez, és megkérdeztem tőle, ő hogyan ítéli meg a helyzetet.

– Krisztike! Szerinted van-e joga, vannak-e eszközei a fiataloknak a véleménynyilvánításra?

Na, a válasz nem sokat váratott magára!

– Anyu! – mondja kissé türelmetlenül. Az attól függ...

– ...mitől is? – kérdeztem.

– Hát attól, hogy mikor szeretnéd megkapni rá a választ.

– Én arra gondoltam, esetleg jó lenne, mondjuk... most.

– Az nem fog menni, mert mindjárt indulnom kell.

– Jó, de azért még erre a kérdésre válaszolj nekem!

– De Anyu! Most nem érek rá! A Nóriékkal megbeszéltem, hogy 2-kor találkozunk a Blahán, és nem szeretnék elkésni. Tudod, együtt megyünk a Szigetre.

– Csak gyorsan válaszolj, aztán már mehetsz is.

– Anyu! Te mindig olyankor kérdezel ilyeneket, amikor tudod, hogy indulnom kell.

– Na jó! – mondja, és látom rajta, hogy megadja magát. – Hát, szerintem jogunk még csak lenne, mert ugye van gyermekvédelmi törvény, ifjúsági minisztérium, diákönkormányzat is meg minden, de nem biztos, hogy célszerű kimondani mondjuk a suliban, amit gondolunk. Itthon sem biztos, hogy mindenről kimondom a véleményemet, mert lehet, hogy nem örülnél neki, akkor meg csak vitatkoznánk, és az egész talán nem is ér annyit!

Mostmár mehetek?

– Várj még egy kicsit!

– Jaj, Anyu! Szólj Eszternek, majd ő segít neked gondolkodni.

Nos, be kell látnom, ilyen kimerítő válasz után szükségem lesz még egy véleményre, nehogy egyoldalúra sikeredjen az írás! Felteszem hát 15 éves „kisebbikemnek” is a kérdést:

– Eszter! Szerinted van-e joga és vannak-e eszközei a gyerekeknek és fiataloknak a véleménynyilvánításra?

A választ azonban meg sem várom, mert mondatom hangsúlya rögtön átfordul kérdésből felkiáltásba!

– Eszter! Ugye nem akarsz így kimenni az utcára! Öltözz fel rendesen, és vedd le magadról azt a bakancsot! És vakard le a szádról és a körmödről a fekete festéket de azonnal, mert így sehova nem mehetsz! Fésülködj meg rendesen, és kapcsold le a fürdőszobában a magnót, mert ettől az iszonyú dübörgéstől megfájdul az ember feje!

– Jól van lekapcsolom, de miért öltözzek át? És a hajamat meg hogy fésüljem meg? Mindenki így hordja!

– Ne bosszants, Eszter! Így nem mehetsz ki az utcára!

– De most miért? Az Edina és a Timi is így jönnek a Szigetre. Az ő anyukájuk megengedi nekik. Különben is! Nyári szünet van, nem kell holnap suliba menni, nem szólnak a tanárok se, hogy hogy nézek ki. Azért, mert neked nem tetszik, azért miért kell átöltöznöm?

Érzem, lassan kezd elfogyni a türelmem, ezért azzal vigasztalom magam, hogy ez csak a kamaszkor része, majd kinövi! Már csak néhány év, és elmúlik!

Bár ha visszagondolok azokra az időkre, amikor lányaim beszélni tanultak, nem dobodok fel attól a tényről, hogy életük első szava az volt, hogy: NEM! Tudom, nem ők voltak az egyetlen kisbabák, akik ezzel a szóval tudatosították szüleikben, hogy ők bizony tudják, mit akarnak, és ezt a maguk módján később persze közölni kívánták az egész családdal!

Nem ismerték különösebben se jogaikat, se eszközeiket, ennek ellenére mégis – bátran mondhatom –, hatásosak voltak!

Sokszor nyilvánítottak véleményt kéretlenül is, bár lehet, hogy nem mindig mondták ki azt, amit gondolnak, talán nem is mindig úgy, ahogy gondolják, de azt hiszem, ennek ellenére éles eszű, jókedélyű, kiegyensúlyozott gyerekek, kamaszok lettek.

Igaz, a mi családukban a „demokrácia” által keltett erőviszonyok többnyire arról szólnak, hogy amíg ők saját személyiségüket alakítgatják, önkifejezésüknek adnak hangot, közben az én idegszálaim egyre vékonyodnak!

Hát, azon kívül, hogy jól felbosszantottam magam, úgy éreztem, nem sok eredmény volt a lányaimmal folytatott csevelynek.

Gondoltam, nem kell nekem az ő véleményük, egyedül is tudom, mi a helyzet a véleménynyilvánítás terén, így hát leültem gépem elé, és a betűk közé csaptam:

Manapság a véleménynyilvánításra sokféle lehetőség kínálkozik, annak sokféle színtere, módja lehet. Kinyilváníthatják véleményüket a gyerekek és a szülők a családban, a tanárok és a diákok az iskolában, vagy véleményt nyilváníthatnak a gyerekek, fiatalok egymás közt akár baráti körben, akár iskolarádióban, iskolaújságban, vagy más egyéb módon.

A kérdés lényege talán nem is az, hogy van-e joguk, vannak-e eszközeik a gyerekeknek, fiataloknak a véleménynyilvánításra, hanem hogy annak van-e célja, értelme, van-e eredménye, hatása. Kapnak-e megfelelő teret, nyilvánosságot a vélemények, azok korlátozás nélkül elmondhatók-e, és

még sorolhatnám. Azonban ne feledkezzünk meg arról, hogy fontos különbség van a törvény által biztosított lehetőségek kihasználása és a hétköznapi életben való alkalmazhatóság között. Mert a véleménynyilvánítás – ami persze pozitív vagy negatív is lehet –, mindig attól függ, hogy az milyen következménnyel jár.

Ha félelem kíséri a véleménynyilvánítást, akkor annak tartalmát fenntartásokkal kell fogadni. Ha kényszer hatására, vagy érdekből mond valaki véleményt, az tartalmilag szintén félrevezethető lehet. Bár feltételezzük, hogy a gyermeket, fiatalt nem vezérlik oly alantas szándékok, hogy valakiről érdekből mondjon véleményt, de gondoljuk csak meg, hogy ha például a sok egyes miatt valaki retteg a szülői ököltől, vajon fest-e otthon negatív képet mondjuk egy tanárról csak azért, hogy átmenetileg elkerülje az elkerülhetlent: a verést?

De ha már a verésnél tartunk, nézzük a dolgot másképp! Különböző korok, különböző kultúrák másképp értékelték, értékelik ma is ugyanazt a módszert.

Amikor Makarenko által elcsattant az a bizonyos pofon melynek okait, körülményeit, eredményeit ma is „tanítják” az iskolákban, a mi poroszos nevelési módszerünk alapjait csak megerősítette azzal, hogy meggyőző volt benne a nevelő szándék, hogy elkerülhetetlen volt, és ami a legfontosabb, hogy ráadásul hatásosnak bizonyult. A „makarenkói pofont” nemcsak az iskolákban, hanem a családokban is előszeretettel alkalmazták hazánkban is, állítólag a gyermek érdekében, mi több, sokszor még véleményüket sem kellett érte kinyilvánítani. Nagy baj, hogy ez a helyzet mindmáig nem sokat változott. A leghatékonyabb nevelési, fegyelmezési eszköz a családokban sajnos még mindig makarenkói!

Mire első lendületből mindezt leírtam, lányaim elmentek barátnőikkel a Szigetre, izgatósságom is alábbhagyott, arcomról pedig lassan eltűnt a tenyérynői égető érzés.

§

Körkérdés

Kozma Tamás

egyetemi tanár, Debreceni Tudományegyetem

Az ifjúságkutató felelőssége

Meghalt B. A. Országúti baleset érte a nyári szünet kellős közepén. Magas, szőke lány volt, pedagógia szakos egyetemista; összehasonlító szemináriumon tanítottam. Az évfolyamtársai küldtek kétségbeesett sms-eket körbe, amikor megtudták. Így értesültem én is.

Miért nem tudtam róla többet? Miért nem figyeltem rá jobban? Miért hogy így hívta föl magára a figyelmünket? Miért nem vigyáztunk jobban B. A-ra, és a többi B. A-kra, az évfolyamtársaira, a hallgatóinkra?

A szemináriumi teremben, ahol együtt dolgozunk – tulajdonképp a könyvtárunk olvasója lenne –, jó, ha tizenötön beférnek. Ha körbeülnek az asztalokat, ahogy szemináriumon szokás, második kört kell alkotniuk a később jövőknek. Nekik nemcsak asztal nem jut, de szék sem. Tehát a padokra ülnek, amiket a folyosóról hurcolnak oda.

Így aztán kialakul a pontosan érkezők és rendszeresen készülők első, szűkebb köre, mögöttük pedig a később érkezők és kevésbé érdeklődők második, nehezebben áttekinthető köre. Ők azok, akik csak félig vannak ott. Látnak, de nem látszanak. Megtöltik a termet – mégis mintha üres maradt volna. A tekintetek is üresek.

Nemcsak az összehasonlító szemináriumon, hanem más foglalkozásokon is. Sőt gyanítom, más szakokon és más karokon szintén. Az egyetemen, ahol tanítok, az 1940-es években például közel négyszáz tanárjelölt tanult (négy évfolyamon). Nappali tagozatosok. Harminc évvel később is csak kétezren voltak. Most pedig csak a bölcsészkarra mintegy hétezeren járnak. És közel harmincezer hallgatójával ez az egyetem vidéken nem is a legnagyobb.

B-ben – néhány kilométerrel odébb – azt mondja a polgármester, hogy most már ő is szeretne egyetemet. Jó, hát nem épp olyan igazít, de azért valamilyent. Egy olyan kicsit, helyit, valami főiskola-félét. Hely van bőven, mert az egykori gyerekvárosból (állami gondozottak) lassan elmennek a gyere-

kek, újak meg már nem jönnek helyettük. Úgyhogy mihelyt lehet, lebontatja a kerítést, és jöhetne az a főiskola. Tanára is volna – az is egyre több – az iskolák kiürülnek, nem akarná elbocsátani őket. Mert jó a városnak, ha iskolája van. Odaköti az ott élőket – főleg a fiatalokat –, sőt másokat is ide vonz. B. kistérségi központ, ahogy P. is az; csakhogy P-nek mindez (mármint a főiskola) még nem jutott az eszébe. Szóval lehet, hogy P-ből is ide járnának a fiatalok. Ahonnan már csak egy ugrásnyira van az egyetem. Akár oda is bejárhatnának valamit hallgatni.

Így születnek ma derűre-borúra „főiskolák” meg „egyetemek” országszerte, sőt határainkon túl. És a polgármestereknek igazuk van. Ahogy az 1990-es évek elején a visszakövetelt kis iskolák lettek a fejlődésük motorjai, úgy ebben az évtizedben talán a felsőoktatás lesz majd az. Máris elgondolkoztató példái vannak. Nem kell a világ végére menni értük; ott van például a hányatott orsú Dél-Tirol. Tegnap még fegyverek ropogtak a hegyekben, mára pedig példamutatóan szervezett a mezőgazdaság. Nemrég megalapították – küzdelmek árán – a „regionális egyetemet” a környék mezőgazdasági főiskolájából és a tanítóképzőből. Amikor indultak, még Németországból kellett „kölcsön kérni” a hallgatókat. Most pedig már ők is alig férnek el. Éppen mint nálunk D-ben, B-ben vagy P-ben (meddig is tart az abécé?).

Sokan vannak a hallgatók, örvendetesen sokan; mégis, örömnünkbe üröm vegyül. Hogy miért, azt újabban sokan sokszor leírták. Vitathozhatunk a statisztikáikon – a napvilágra került adatok sokszor ellentmondók vagy félreérthetők –, azon azonban nem, hogy országos, sőt világjelenségről van szó. Ma tömegek járnak egyetemre.

Amit ebből mint tanár látok, az nem túl biztató. Igaz, hallgatóm van bőven. Mindenkinek jut; olyanoknak is, akiknek a kurzusait, programjait vagy tanszékeit nemrég hallgatóhiány miatt be kellett volna zárni. Mégis azt tapasztalom, hogy a fal tanár és diák között egyre magasabb.

Próbáltam ezt a falat lebontani. Csak azt tanítom, ami a legfontosabb, vagy amit annak tartok. És igyekszem, hogy olyan lapo-

san és egyszerűen mondjam, hogy tényleg mindenkinek érthető legyen. Odáig egyszerűsíték, ameddig csak lehet, hogy semmit se kelljen kétszer elmondani és kétszer meghallgatni. Szemléltetek. Én ugyan a táblakrétát szeretem a legjobban (a tábla rossz, a kréta hiányzik), de az idők folyamán sok-sok fóliát gyártottam. Most, hogy az előadótérmet modernizálták, kivetítőt is használhatok. Képeket válogatok – nem szövegeket –, hogy lekössem őket.

Talán nem eléggé vonzó, amit mondani tudok nekik? Talán nem eléggé gyakorlatias? Talán azért nem érdeklődnek, mert csalódotak? Nem erre vágytak? Nosza, próbáljuk ugyanazt gyakorlatorientálni, a hallgatók igényeinek megfelelően. Mondjuk azt, amit hallani szeretnének, ha már fizetnek érte. Szolgáltassunk nekik – vagyis szolgáljuk ki az igényeiket (főlegesen folytatnám, innen már mindnyájan tudjuk).

Külföldi kollégáimtól eltanultam, ahogy *handout*-ot készítenek. Vagyis előre megírják, lesokszorosítják és kiosztják az előadásaik dondotmentjét. Ha tartanak egyáltalán előadást. Mert azt is eltanultam tőlük, hogy a hallgató (akárcsak mindnyájan) önmagára kíváncsi elsősorban, a saját véleményére. Úgyhogy én is próbálok szóra bírni őket, ezért a sok külön foglalkozás és szeminárium. Mit csináljak? Mégis a hátsó sorba ülnek; a hátsó sorok és második körök vannak mindig tele.

Ennyit látok én mint tanár: érdektelen arcokat, sorban álló tömegeket, második sorokat és tömött hátsó padokat. Úgy élem meg – és úgy élük meg a kollégáim is – mint megújuló kudarcokat. Tegnap a távollétükkel tüntettek a hallgatóim; ma akár a jelenlétükkel is tüntetnek. Szemünk láttára építik a falat.

Csak ők? Azért mi magunk is. Például azal a bizonyos „minőségi oktatással”. Legutóbb egy holland kolléga mint egyedülálló kezdeményezést adta elő a szakkollégiumot, mint amit ő talált ki és szervezett meg. Oda nem lehet csak úgy bekerülni, állampolgári jogon, oda fölvételizni kell. És nem is akárkit vesznek föl, mert a jelentkezők többségét elutasítják. Csak a legjobbakat tartják bent, a legelkötelezettebbeket. Akiket (mondom én)

azelőtt az egyetemre vettünk volna föl. Most, hogy eltömegesedtünk, belülről építjük tovább a falakat. Ebből könnyen megjósolható, hogy mi következik, ha majd nem lesz fölvételi vizsga: belső szelekció. Nem a fölvételin buktatják ki őket, hanem az első, a második, vagy a nem tudom hányadik vizsgán, szigorlaton (ha az még egyáltalán lesz; gyanítom, rövidesen az is megszűnik).

A tanárok és hallgatók közötti falhúzásnak *strukturális* okai vannak. Vagyis nem az egyes tanár – aki szenved tőle – tudna változtatni rajta, s nem is az egyes diák; a helyzet rossz, amibe belekerültünk. A régi iskola alighanem alkalmazhatatlan. Nem működik tovább. Még összehozta a tanárt és a diákot, még leültette őket egymással szemben. Még biztosítja a kereteket és a föltételeket. De már nem szavatolja az együttlétek minőségét. Ezek az együttlétek, ezek a kudarcosak. Tanár és diák – felnőttek és fiatalok – nem tudnak mit kezdeni egymással. Másutt kelle-ne megoldást keresni.

De hol? Az utóbbi tíz évben (a kilencvenes évtized) egyre-másra láttak napvilágot az egyetemi reformtervek; valahogy úgy, ahogy harminc évvel ezelőtt a közoktatási reformok. Nyugaton ez már két-három évtizeddel előbb zajlott le, el is nevezték a „nagy várakozások” korának. Nálunk a hetvenes években akarta mindenki megreformálni az iskolát; aktuálisan a középiskolákat. Reformjaink belülről is, kívülről is jöttek, egyiket-másikat fölkapta egy-egy politizáló csoport, és úgy tüntette föl, mint *panaceát*, amely minden panaszra jó.

Ha ma meg akarnánk vonni az egyenlegét az akkori reformvitáinknak, senki sem mondhatná, hogy igaza volt, vagy hogy tévedett. Reformjaink nem valósultak meg, de nem is buktak el, hanem a rendszerváltás közben egyszerűen átnőttek a felsőoktatás reformjaiba. Most a felsőoktatás reformerei mondják azt, amit húsz-harminc éve a közoktatás reformerei mondtak. Hogy a túlzottan megnövekvő általános képzést vissza kellene szorítani, a szakképzésnek adva inkább előnyt; hogy a szakképzés diploma nélkül ma már nem sokat ér, ezért kombinálni kell a diplomával; hogy a felsőoktatást ki kell terjeszte-

Körkérdés

ni és az iskolai szelekciót csökkenteni kell (például a fölvételiket) az esélyegyenlőség érdekében; hogy nulladik évfolyamot volna érdemes bevezetni; hogy a tanárok és a hallgatók teljesítményeit valahogy mérni és mindenképp sztenderdizálni kellene; és így tovább. Régi nóta.

A régi nóta, amiből mindig ugyanaz hiányzik: a diák, a hallgató, maga a fiatal. Nem azért, mintha nem volna ott, és nem is azért, mintha nem akarnánk hallani a véleményét, kiszolgálni az érdeklődését, megfelelni az igényeinek. Hanem mert egyelőre *nem ismerjük őket*. Mielőtt a véleményüket akarnánk kérni és tudnánk meghallgatni – s mielőtt ők maguk állást foglalnának és véleményt nyilvánítanának –, meg kellene ismernünk egymást. Mindkét félnek volna mit megismernie; mindkét félnek tartogat meglepetéseket.

Híres könyvében Bourdieu (*Homo academicus*) komolyra veszi, hogy nem ismerjük egymást. Úgy fogja föl az egyetemi oktatót, mint valami természeti népet – el is nevezi *homo academicus gallicus*-nak –, alkalmazza rá mindazt, amit a szociálintropológusok kitaláltak, vagyis megpróbálja megérteni a „kultúráját”. A *homo academicus* viselkedése csak addig érthetetlen, mondja az egykori néprajzos Bourdieu, amíg nem fedezzük föl, hogy mi is hajtja őket. Külön világot építettek maguk körül, amelyen belül külön szabályok érvényesek. E világ törvényei olyan szigorúak, hogy aki átlépi őket, azt menten kiközösítik. Következésképp a *homo academicus* nem tudja megismerni saját magát, mert aki árulkodni kezdene az iratlan szabályokról, az máris a körön kívül találja magát. A *homo academicust*, mondja Bourdieu, csak a kívülálló írhatja le. Ha érti, mi történik a körön belül.

A felsőoktatás kutatásában Bourdieu könyve máig megmaradt kuriózumnak. Csak a nyelvezetét használták föl néhányan eddig az üzenetét nem. Pedig itt rejlik a megoldás: jó volna kölcsönösen többet tudni egymásról – oktatóknak a hallgatókról, hallgatóknak az oktatókról, reformereknek és politikusoknak pedig mindkettőjükről (és viszont). Bourdieu-val szólva, ez volna az egyik, ha nem a

legfőbb föladata nevelésszociológusnak és ifjúságkutatónak.

Bourdieu modorában ez valahogy így szólna. Sok fiatal él együtt a *campus* nevű területen; ez az „életterük”, itt vernek hosszabb-rövidebb időre tanyát. A campuson élve közösséget alkotnak: összeismerkednek, együttműködnek, együtt élnek. Együttműködésükből közös kultúra alakul: a közösen kialakított és elfogadott tudások, magatartási minták, értékek és normák rendszere. Kifejlesztik hagyományaikát, szimbólumaikat, hiteiket és nyelvüket. Kiéppül a közösség hierarchiája, sőt végül intézményesül.

Ez a közösség – a campus lakók – időről-időre szembekerül a külvilággal, amely „kihívja” őt. A legnyilvánvalóbban az a másik közösség, amely az egyetemen tanyáz (*homo academicus*). E közösségek, naponta találkozva, kialakítják képeiket és előítéleteiket egymásról; e képek és előítéletek lassan beépülnek a saját kultúrájukba. A campus lakók is tudják, hogy „odaát” valaki más lakik, csereviszonyba lépnek: megtanulnak kommunikálni velük, lassan elfogadják a szükségszerű szomszédságukat. Közben azonban mondák és regék alakulnak ki erről a másik közösségről. Éppúgy, mint ahogy a campuslakókról is mondák és jólértesültségek keringenek a *homo academicus* köreiből.

Ha ez pusztán tréfa volna is (nem egészen az), komoly üzenete van: ennyit tudunk egymásról. És több tulajdonképpen nem is érdekel. Van ugyan egy-egy normaszegő, aki átátkerül a túlpartra, ahol a másik törzs lakik. A fiatalok például bent maradnak az egyetemen, és oktatót válik belőlük. Az oktatók pedig nagy néha újra hallgatókká válnak (inkább egy másik egyetemen, mint ki-ki a sajátján). És a túlparton be is fogadják őket. De van egy szigorú, igen szigorú szabály: felejtse el, hogy honnan jöttél. Tagadd meg őket! S ha meg akarod érteni oktató létedre a fiatalságot, akkor kezd el újra. Most már mint másik törzsbeli *idegen*: mint oktató, mint kutató.

Így lesz mindnyájunkból „hivatásos idegen” (M. Agar: *The Professional Stranger*), mihelyt a campus népével találkozunk. Nem közjűk tartozunk, és úgy is viselkednek velünk. Igen, találkozunk, igen, kapcsolatba lépünk, igen még kommunikálunk is. De tol-

mácsra van szükségünk, hogy megérthessük egymást. Épp attól létesül – és válhat tartóssá – a kapcsolat köztünk, hogy megőrizzük a különállásunkat. Egyébként nem tudnánk két szembenálló pólust alkotni (ami minden kommunikálás föltétele).

Nem arról van tehát szó – legalábbis attól tartok –, hogy nem kérdezzük meg a fiatalságot, mit szeretne. Milyen okítást, milyen reformot, mennyi jogot, mekkora beleszólást. Megkérdeztük. Megmondták. Aztán ha elmentünk és jöttek helyettünk újak – új hallgatók, új oktatók, új reformerek, új politikusok –, megint megkérdezik, és az akkoriak megint megmondják. A játékot, ha jól emlékszem, 1968 óta űzzük; de lehet, hogy már sokkal régebben, esetleg századok óta. Hisz 1968 épp arról szólt, hogy nem úgy mennek a dolgok, ahogy a fiatalok – az akkori fiatalok, az akkori campuslakók – szeretnék volna. Ez a „megkérdezzük–megmondjuk” valószínűleg olyan régi, hogy szintén már a kultúránk részévé, rituálissá vált. Aki elég öreg campuslakó, bizony már nem ugrik be neki.

Hanem arról van szó – akárcsak hasonló (gyarmati, természeti) helyzetben –, hogy meg kellene ismernünk egymást. Többet tudni egymásról. Legalább egyszerűen csak „fölfedezni”, hogy akik szemben ülnek – szemináriumi szobában, előadóteremben –, értik, amit hallanak. Véleménynyilvánítás és érdekérvényesítés majd csak ezután jön. Az majd csak ezután jön, hogy ha az egyik kérdez – és a másik rituálisan válaszol –, akkor ezalatt ki mire gondol. A véleménynyilvánítás jogát „megadni” vagy „megtagadni” körülbelül annyi, mint népszavazást elrendelni. Totális hatalmak legjobb legitimációja.

Hol kezdjük tehát? Kezdjük talán ott, hogy a homo academicus – közülük azok, akik ezzel foglalkoznak – fölismeri, hogy „hivatásos idegen”. Aki úgy jön-megy a campuslakók között, mint aki per definitionem nem tarto-

zik közéjük, csak éppen kíváncsi rájuk. Kíváncsi a hivatásából fakadóan, s azért is, mert a campuslakók egyébként is érdeklők.

Ellentmondásnak látszik, pedig máshol – hasonló helyzetekben – sokszorosan bevált: az ilyen hivatásos idegen jobb közvetítő tud lenni, mint a beleérező, elfogadó, tenni akaró, elkötelezett gyarmati tisztviselő. Aki, ugye, sohasem lesz valódi campuslakó (bár egyszer talán ő is volt, de az más kor és más campus lehetett). Aki csak úgy tesz, mintha megértene (mennélfogva a campuslakó is úgy tesz, mintha megértené a homo academicust). A „hivatásos idegen” nem tesz úgy, mintha megértené a campuslakót, hanem elfogadja, hogy ez más lét, más kultúra, más kor, más problémák. Ő azért jött, hogy hírt adjon róluk. Hogy elmesélje másoknak, mit tapasztalt itt. Hogy közvetítsen, tárgyszerűen, ahogy csak lehet.

Nos, ez a közvetítés – a hivatásos idegené –, alighanem ez az a szerep, amelyet nem a hallgató és nem is a tanár tudhat betölteni, hanem a nevelésszociológus, az ifjúságot kutató. Előbb ő következik; előbb a megismerés és a megértés. A véleménynyilvánítás, persze, az is, de majd csak azután.

Nincs időnk rá? Gyorsan, most kellene cselekedni? Sok már a campuslakó? Túlnépesedtek, valamit ki kéne találni? Adjuk jogot nekik (beszédre legalább, ha nem is politikai cselekvésre)? Vagy „piacosítsuk” az egész egyetemet, akkor talán kevesebben lesznek (nem tudnak fizetni)? Fölösleges végigmenünk az egész csalogató párhuzamon a természeti népek kezelése és a campuslakó fiatalok között. Enélkül is tudjuk folytatni.

De én nem akarom, elég ennyi. Eszembe jut B. A., és megint megszólal – indokoltan? indokolatlanul? – a tanári lelkiismeretem. Nem ismertem B. A.-t eléggé, holott nálam tanult és velem dolgozott. De persze kit ismerem, kit ismerünk? Eléggé?

§

Komássy Ákos
Kucsera Tamás Gergely

Ifjúsági közélet

13 év

KORMÁNYZATI IFJÚSÁGPOLITIKÁK
A RENDSZERVÁLTÁS–RENDSZERVÁLTOZTATÁS UTÁN

Előjáték

Alkotmányunk, az 1949. évi XX. Törvény határozza meg a társadalmi és állami rend főbb szabályait, a gazdasági illetve jogi működési alapelveket, továbbá az állampolgárok jogait és kötelességeit, az állami szerepvállalást és a kötelezettségeket. Az Alkotmány kimondja – különösen annak 66., 67. és 70/d. paragrafusai –, hogy a Magyar Köztársaság különös gondot fordít az ifjúság létbiztonságára, oktatására és nevelésére, továbbá védelmezi a gyermekek és az ifjúság érdekeit.

A magyarországi törvényalkotás az 1971. évi IV. – az ifjúságról szóló – törvényben mondta ki a gyermek és ifjúsági korosztály társadalmi, állampolgári jogait és kötelességeit, illetve, hogy a gyermekek és fiatalok képviselőjét az Úttörőszövetség valamint a Kommunista Ifjúsági Szövetség (KISZ) látja el, továbbá ezen szervezetek rendelkeztek az ifjúsági ingatlanvagyonnal. Az államszocializmus utolsó időszakában a fent nevezett szervezetek addigi társadalmi-politikai befolyásukat elvesztették. A tulajdonukban lévő vagyont részben eladták, részben a Demokratikus Ifjúsági Szövetség (DEMISZ) – bár vitatott módon, de mint KISZ utódszervezet – átadta a Minisztertanácsnak. A Minisztertanács – a Németh-kormány utolsó döntéseinek egyikeként a 81/1990. (IV. 29.) MT rendelettel – létrehívta a Nemzeti Gyermek és Ifjúsági Alapítványt (NGYIA), amely szervezetileg a legjelentősebb ifjúsági vagyon kezelőjévé vált.

A pártállam ifjúsági szervezeteinek ellenőrzésére alakult meg 1988 novemberének végén a Magyar Ifjúsági Szervezetek Országos Tanácsa (MISZOT), amely szerveződés a következő több mint négy éven át a gyermek

és ifjúsági korosztály érdekképviselőjét ellátó szervezetként működött.¹

Az 1990–1994 közötti kormányok ([ifjúság]politikája)

A vizsgált időszakban a gyermekek jogairól szóló – az Egyesült Nemzetek Szervezete közgyűlése által 1989. november 20-án, New Yorkban elfogadott – egyezményt a törvényalkotás az 1991. évi LXIV. törvénnyel ratifikálta, elfogadva ezzel a gyermekek jogainak rendezésével, meghatározásával kapcsolatos előírásokat és elvárásokat, illetve részt vállalva a nemzetközi együttműködésben.

Az első szabadon választott kormány megalakulását követően az Állami Ifjúsági és Sport Hivataltól a Miniszterelnöki Hivatal Ifjúságpolitikai Titkársága, illetve ennek politikai államtitkári rangban lévő vezetője vette át az ifjúsági ügyek gondozását. Nevezett szervezeti egység a későbbiekben – minimális átalakulás mellett – Ifjúsági Koordinációs Titkárság elnevezés alatt működött. A kormányzati ifjúsági munka a 1044/1990. Kormányhatározat által meghatározott módon működő Ifjúságpolitikai Kabinetben, mint koordinációs testületben formálódott, alakult ki. A ciklus során egymást váltva öt miniszter koordinálta a Kabinet munkáját.

A Kabinet legfontosabb gyakorlati tevékenysége a Központi Ifjúsági Alap (KIA) felügyelete, illetve a NGYIA kuratóriumának meghatározása, kinevezése volt. A kormányzati ifjúsági feladatok – egy három évre szóló ütemezésben – 1991-ben összegzésre kerültek, de ezen irányelveknek a gyakorlatban érdemi hatása nem volt. A KIA működését az irattár későbbi megsemmisülése miatt nehéz – vagy éppen ezért könnyű – érdemben értékelni.² Az ifjúsági ellátórendszer

Ifjúsági közélet

másik jelentős eleméről, az NGYIA-ról elmondható, hogy az 1990-et követő első kormányzati ciklus két kormányzata alatt vagyónának meghatározó részét elveszítette, amely részben a korábban meglévő források megvonásának, részben a kormányzati koncepció hiányának, részben a kuratórium társadalmi hasznosság és gazdasági hatékonyság szempontjából egyaránt kifogásolható működésének volt köszönhető.

A kormányzat első számú ifjúsági partnere volt megszűnéséig – 1993 nyaráig – a MISZOT. A szervezetnek nevesített előjogai ugyan nem voltak, de az Ifjúságpolitikai Kabinet szakértői testületeiben, továbbá az NGYIA kuratóriumában tevékenykedő nemkormányzati képviselők személyének kiválasztása során erős érdekérvényesítési pozíciókkal bírt. A kormányzati–nem kormányzati ifjúságpolitikai kapcsolattartás 1992 elejétől kezdődően a Koordinációs Államtitkárság által szervezett eseti jellegű információs fórumokon történt.³

A korosztály képviselőinek problematikája és kormányzat – MISZOT közti egyre növekvő ellentétek következtében a szervezet folyamatosan erodálódott. 1992 novemberében a tagszervezetek egy része megalkotta a Nemzeti Ifjúsági Tanácsot (NIT), hozzájárulva ezzel ahhoz, hogy 1993 júliusának elején megszűnjön a MISZOT. A korábbi MISZOT tagszervezetek egy része ugyanezen évben megalakítja a Magyar Gyermekek és Ifjúsági Tanácsot (MAGYIT), más tagszervezetek – döntően azok, amelyek korábban a NIT létrehozásának voltak tevékeny részesei – létrehívták az Országos Gyermekek és Ifjúsági Parlamentet (OGYIP).

Gyakorlatilag elmondható, hogy a két oldalon alapuló – kormányzati–nem kormányzati – ifjúsági érdekegyeztetés lehetősége a MISZOT 1993-as megszűnésével ellehetetlenült. A politikai értelemben eredményes ifjúsági érdekképviselet lehetőségének megszűnésével az igazán eredményes kormányzati szakmapolitika alapjai is kérdésessé váltak.

Az 1994–1998 közötti adminisztráció politikája az ifjúságról

A helyi önkormányzatokról szóló 1990. évi LXV. törvény 1994-es őszi módosításakor az ifjúsági feladatok ellátása bekerült az önkormányzatok feladat- és hatáskörébe. Az elnagytörvényi megfogalmazás, illetve a kidolgozott kormányzati koncepció hiánya miatt – az a mai napig is szinte változatlanul fennálló helyzet alakult ki, hogy – nincs konkrét feladatmeghatározás, forrásallokáció és a feladat ellátásához szükséges szervezeti környezet kialakításának és biztosításának kötelezettsége.⁴

A KIA felügyeleti jogai a kormányváltás során átkerültek a Művelődési és Köznevelési Minisztériumtól (MKM) a Miniszterelnöki Hivatal ifjúsági ügyeket koordináló címzetes államtitkárához. Az Alap az 1995. évi LXIV. törvényben (GYIA tv.), új nevet – Gyermekek és Ifjúsági Alapprogram – és új szabályozást kapott.⁵ A GYIA működését részletesen a 2/1996. (III. 20.) ME rendelet szabályozta, leírva azon keretszabályokat, amelyek az Alapprogram pénzügyi forrásának felhasználásáról rendelkeztek. A GYIA működésével kapcsolatban a GYIA Titkárság önálló költségvetési szervként történő megalapításáról szóló az 1032/1996. (IV. 13.) Kormányhatározat adott további jogi keretet. A GYIA törvény értelmében a GYIA Tanács – amely a források felhasználásának módjáról és arányairól döntött – hat tagját az országos gyermek-, diák- és ifjúsági, illetve az ezen korosztályokat segítő társadalmi szervezetek delegálták. A testület működéséről szóló ME rendelet a törvényt „értelmezve-szűkítette”, és nevesítette a Gyermekek és Ifjúsági Érdekegyeztető Tanács (GYIÉT) Korosztályi, illetve Támogatói Tárgyalócsoportjainak 3–3 küldöttjét.

Az NGYIA működésének első négy évében több száz millió forintos vagyonszökkenést szenvedett el, elveszítve ingatlanállományának jelentősebb részét. Az új kormány – pénzügyi-szakmai vizsgálat után – 1994 őszén feljelentést tett a szervezeten több vezetője ellen.⁶ Az Alapítvány jogi helyzetén a GYIA-törvény változtatott oly módon, hogy jogutódjaként létrehozta a Nemzeti Gyermekek és Ifjúsági Közalapítványt (NGYIK), amely

kuratóriumában – a vonatkozó törvényi rendelkezések értelmében – a civil delegáltak voltak többségben. Az NGYIA-val kapcsolatban az 1994-es állapotfelmérést követően érdemi konszolidációs program nem indult be. Az 1994–1998 közötti időszakban az NGYIK a költségvetési támogatáson túl több jelentős további támogatást kapott állami pénzalapokból.⁷ A Közalapítvány létrehozta szakértői szolgálatát, illetve regionális képviselői irodáit.⁸ Mindezen jelentős állami támogatások és jogi rendezés ellenére a vizsgált időszakban tovább folytatódott a Közalapítvány törzsvagyonát adó ingatlanok eladása, az 1990 óta tartó vagyonvesztés.

Az állami tulajdonú zánkai gyermeküdülő hosszas hányódás után 1996-ban egy MKM alapítású kht-ban nyerte el jelenlegi működési formáját.⁹

A Mobilitás Ifjúsági Szolgálatot az MKM 1995-ben költségvetési szervként hozta létre. Feladata az 1996-ra Magyarország számára is elérhető uniós Youth for Europe program magyarországi koordinációja. 1996 végén a művelődési és közoktatási miniszter a MEH ifjúsági ügyeket koordináló címzetes államtitkárának adta át a szervezet felügyeleti jogait.¹⁰ A Mobilitásnak nem sikerül érdemi együttműködést kialakítani a nemzetközi ifjúsági munkát segítő másik jelentős szervezettel – az Európa Tanács által 1995 decemberében, Budapesten alapított – II. Európai Ifjúsági Központtal.¹¹

A Gyermek és Ifjúsági Érdekegyeztető Tanács (GYIÉT) több mint féléves előkészítést, egyeztetést követően 1995 elején alakult. Mind struktúráját, mind ügyrendjét tekintve a tripartit logikán alapuló munka világszertei Érdekegyeztető Tanácshoz hasonlítható. A civil kezdeményezésre alakuló, kormányzati részvétellel működő szervezet jogszabályi keretekkel nem bírt (2349/1995. (XI. 16.) Korm. határozat).¹² Ugyanakkor a GYIÉT tárgyalócsoportjai/oldalai delegálási joggal bírtak az NGYIK kuratórium, GYIA Tanács, Zánka Kht. felügyelőbizottság és a Tanácsadó Testület, illetve a Mobilitás Tanácsadó Testület nem kormányzati helyei esetén oly módon, hogy a GYIA Tanácsban a testület felét, a többi testületben a többséget adták a GYIÉT által delegált civilek.

Az 1993-ban alapított MAGYIT-ban döntő befolyással bírtak a Horn-kormányhoz közelálló szervezetek, és az ernyő ily módon jelentősebb mozgástérrel rendelkezett, mint a riválisként 1994-ben induló, az ellenzékhez közel álló és a kormányzati ciklus alatt egyre inkább háttérbe szoruló OGYIP. Az 1994–98-as időszak végére a MAGYIT és az OGYIP közti, korábban sem felhőtlen viszony olyannyira elmérgesedett, hogy a korosztályos képviselőket a két szervezet párhuzamosan akarta ellátni kül- és belföldön egyaránt.¹³

Az idősakra jellemző, hogy a Miniszterelnöki Hivatal államtitkársága mellett az MKM-ben is működött ifjúsági főosztály, később osztály, majd diákügyi iroda; s a gyermekek és fiatalok élethelyzetéről szóló jelentést egy alkalommal a művelődési és közoktatási, egy alkalommal pedig a munkaügyi miniszter állította össze.

Az 1998–2002 közötti kormány ifjúsági ügyei

Bár a Fidesz programjában nem szerepelt (szemben az MSZP-vel) az önálló ifjúsági tárca megalakítása – vélhetőleg a győztes párton belüli megállapodások eredményeképp – a kormányprogram már az ifjúsági és sporttárcát nevez meg.

Fáziskéséssel, 1999. január 1-jével – az 1998. LXXXVI. törvény alapján – megkezdte működését az Ifjúsági és Sportminisztérium (ISM), a 113/1999. (1999. VII. 16.) Kormányrendelet meghatározta a miniszter feladat- és hatáskörét.

Az új minisztérium az első évben nehezen találta helyét a kormányzati munkán belül, amelynek okai – többek között – a meglévő közigazgatási rendszerbe való beilleszkedés problémája volt. A kezdeti nehézségekből fakadó zavarok az ifjúsági ügyekre különösen jellemzőek voltak, hiszen az ezen ágazatért felelős helyettes államtitkár sikerült a legkésőbb kinevezni, aki az ifjúsági ügyeket kiemelt figyelemmel kezelő (első)¹⁴ közigazgatási államtitkárral való együttműködési nehézségek miatt fél évvel később lemondott. Helyére egy hónappal később, 1999. október 1-jétől új államtitkár került. A ciklus

Ifjúsági közélet

ezt követő időszakában az ifjúságügy a költségvetési érdekérvényesítésen belül amúgy is gyenge minisztérium legsúlytalanabb ágazatává-áldozatává vált.

A felálló új minisztérium 1999–2000-ben folyamatosan átvette az ifjúságügyhöz tartozó háttérintézményeket, alapokat, közalapítványokat.¹⁵ A 2/1999. ISM-rendelet alapján azévből kezdtek meg működésüket a Regionális Ifjúsági Tanácsok (RIT) valamint a Regionális Ifjúsági Szolgáltató Irodák (RISZI). Ambíciózus kísérletként értékelhető a regionális rendszer beindítása, ugyanakkor működésében nem kevés zavar volt fellelhető, hiszen a magyarországi ifjúsági közéletben a regionalitás gyakorlata nem létezett, létezik, emiatt a civil helyekre az országos szervezetek delegáltak és a pályázati döntések „megerősítése” miniszteri hatáskörben maradt.

A Mobilitás működési körének kiterjesztése és nagyfokú fejlesztése 2000-ben indult meg, amelynek eredményeként a háttérintézményben kezeli a GYIA, a RIT-ek és az ISM pályázati ügyeit, illetve már hagyományosan a nemzetközi pályázatokat. A későbbiekben – 2001. január 1-jétől – szintén ezen háttérintézményben kezdte meg működését a Nemzeti Drogmegelőzési Intézet, a Nemzeti Ifjúságkutató Intézet, illetve a Nemzeti Sportmódszertani és Kutató Intézet, továbbá egy ifjúsági szakkönyvtár. A Mobilitás szervezetén belül működő Nemzeti Ifjúságkutató Intézet két alaputatás – a magyarországi ifjúság helyzetéről „Ifjúság 2000” elnevezéssel és a határon túli magyar fiatalok helyzetéről „Mozaik 2001” néven – lefolytatását, és eredményeinek feldolgozását végezte, illetve koordinálta a 2001. és a 2002-es évben a gyermekek és fiatalok helyzetéről szóló jelentés szakmai előkészítését.

A tárca működésének három és fél éve során a fentiekben leírt szervezeti és ifjúsági ellátórendszer átalakulásához szükséges változtatásokhoz számos alacsonyabb szintű jogi szabályozót (alapító okirat és SZMSZ-módosítások, illetve alkotások, miniszteri utasítások, határozatok, rendeletek stb.) alkotott és léptetett hatályba, ugyanakkor az ifjúsági intézményrendszerrel nem született egységes jogszabály, továbbá az ifjúsági ágazati törvény pusztán ígéret maradt.

A kormány a ciklus elején kivonult a GYIÉT-ből, majd a vonatkozó szabályok módosításával megszüntette azt. A minisztérium kialakította a „társadalmi párbeszéd” rendszerét: az ifjúsági ügyekben 1999 áprilisában kétoldalú megállapodásokat írt alá három országos ifjúsági szervezettel (OGYIP, MAGYIT, HÖÖK). Ez a partnerségi rendszer 2000–2002 során további tizenhárom ifjúsági szervezettel bővült. Az úgynevezett stratégiai partnerségi program logikáját leginkább olyan kritikák érték, hogy a párbeszédbe a minisztérium hívta be a szervezeteket és az ahhoz való önkéntes csatlakozás lehetősége gyakorlatilag nem volt adott. A szervezetekkel megkötött kétoldalú megállapodások fragmentált kapcsolattartást jelentettek, de az együttes fellépés lehetőségét lényegében nem biztosították. A 2000. év második felében újraéledő egységes ifjúsági képviselő létrehozására irányuló civil szervezeti kezdeményezés nem vezetett sikerre.

A kormány hangsúlyosan kezelte – az eddig elhanyagolt – határon túli magyarok, így a fiatalok ügyeit. Az intézményesített párbeszéd határon túli rendszere 1999 novemberében Magyar Ifjúsági Konferencia néven (MIK) alakult meg. Az egyeztető és képviselői fórum létrejötte fontos előrelépésnek tekinthető, ugyanakkor nem kormányzati résztvevői ugyanolyan szelektív módon kerültek kiválasztásra, mint történt ez a magyarországi párbeszéd rendszerében.

2001. júniusától létrejött a nyolc irodából álló határon túli magyar ifjúsági szolgáltatói rendszer: az Agóra – Kárpát-medencei Információs és Szolgáltató Irodahálózat. Az irodahálózat előkészítése és a későbbiekben kétes jogi keretek közötti működése komoly kritika tárgyává vált a MIK-en belül, valamint az államigazgatásban.

A jelenlegi kormány gyermek- és ifjúságpolitikája

A kormányváltás után a minisztérium új néven és területtel – Gyermek-, Ifjúsági és Sportminisztérium (GYISM) (2002. évi XI. törvény), de tulajdonképpen változatlan feladatkörrel (157./2002./VII. 11. Kormányhatározat) kezdte meg a munkát.¹⁶ A korábbi

szocialista-liberális kormányhoz hasonlóan újra létrejött ifjúsági és oktatáspolitikai kabinet, irányítását a kezdetektől fogva a miniszterelnök vonta magához, illetve helyetteseként a – koalíciós partner által delegált – oktatási minisztert jelölte meg.

A GYIA – mint a legjelentősebb hazai forrásbővítő – csak az új kormányzati delegáltak kinevezése után, az őszi folyamán ült újra össze. Működésével kapcsolatos – mindenképpen pozitívnak értékelhető – változás a nyilvánossági garanciák erősödése: a jegyzőkönyvek, emlékeztetők, illetve az egyedi támogatások közzétételének rendszeresítése volt. Elmondható viszont, hogy a kormányváltás óta jelentős zökkenőkkel működik a pályázati rendszer: a GYIA működése során először fordult elő, hogy a kiírás olyan feltételeket tartalmazott, amelyet a civil szervezetek képtelenek voltak teljesíteni. A megítélt támogatások késedelmes kiutalása a nyári programokban is fennakadásokat okozott.

A GYISM 2002 decemberében terjesztette a MIK elé a testület újraalapításáról és működési elveinek megváltoztatásáról szóló miniszteri utasítás-tervezetet, de a tárca ülésen megjelent képviselői végül is a helyszínen visszavonták a minisztériumi előterjesztést. Az elmúlt másfél év tapasztalatai alapján elmondható, hogy bár a tárca működteti a MIK-et, de annak jövőjéről elképzelése nincs.

A GYISM bár az elmúlt másfél évben folyamatosan tervezte a 2/1999. ISM-rendelet átfogó módosítását, de csupán az 1/2003. (II. 4.) GYISM-rendelet megalkotására került sor, amely mindösszesen a Regionális Ifjúsági Tanácsokban egyről két főre emelte a miniszteri delegáltak számát, így a korábbi elképzelésekkel szemben sem a GYIA Tanács delegálti szerkezetén, sem az elosztási-döntéshozatali mechanizmuson nem változtatott.

A tavalyi év végén zajló, a 2003. évi költségvetésről szóló, vita során a NGYIK központi költségvetési támogatását több mint a felével csökkentették a kormánypárti egyéni képviselői módosító indítványok.

A minisztérium 2003 februárjában felmondta a „behívásos” stratégiai partneri programot, de helyette a mai napig nem ho-

zott létre semmilyen ifjúsági társadalmi párbeszédrendszert.

A miniszterelnök a kormány egyéves munkájának értékelését követően lecserélte a tárca első emberét.

Összegzés

Sem tartalmában, mint szakmapolitika, sem módszereit és formáját tekintve mint egy korosztályhoz kapcsolódó kormányzati-civil kapcsolattartás nem létezett ifjúsáspolitikai az Antall- és Boross-kormányok idején.

Az ifjúságipárbeszéd hiányában visszatükröződött a kormányzat általános társadalmi kommunikációs tehetetlensége, ugyanakkor a diktatúra után újra kialakuló civil világ még korántsem volt elég felkészült és erős ahhoz, hogy az érdekképviselőt ellássa illetve az érdemi párbeszédet kiényszerítse.

Bár a rendszerváltoztatást követő második kormányzati ciklus idején történt kísérlet az érdekegyeztetés intézményesítésére, de az időszak végére a kormányon belüli nem hatékony feladatmegosztás és a civil szervezeti háló belső kohéziójának nagymértékű csökkenése a szakmai munka, illetve együttműködés lehetőségének megszűnéséhez vezetett.

A korábbi fragmentált kormányzati ifjúsági ügykezelésen változtatott a rendszerváltozás utáni harmadik ciklus kormánya, amikor létrehozta az ifjúsági tárcát. Az ifjúságügy hangsúlyossá tétele fontos szimbolikus lépés volt, ugyanakkor az ügyek sokszor nem jutottak túl a jelképek szintjén. Az elképzeléseket számos esetben alulmúlta a megvalósult eredmény.

A jelenlegi ciklus több mint egy évében az ifjúsági tárcánál – az előzőekhez képest – módszertani, strukturális, tartalmi kérdésekben előrelépés eddig nem történt.

A rendszerváltás utáni 13 évben egyik kormányzati ifjúsági stratégia és struktúra sem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Bár fontos az ifjúságügy egységes kezelése, a gyakorlat nem bizonyította, hogy azt egy önálló tárca látja el legeredményesebben. Az ifjúságügyet, mint horizontális szakmapolitikát ugyanakkor lehetőség szerint egységesen és minisztériális szinten kell kezelni.

- 15 1999-ben rendelték az ISM felügyelete alá a Mobilitás Ifjúsági Szolgálatot (amely 2001-től Mobilitás néven működik), illetve a GYIA-t. A 2000. évre húzódott át a Zánkai Gyermek és Ifjúsági Centrum Oktatási és Üdülési Kht. átvétele, és az NGYIK ügyének áttekintése, az új kuratórium felállása.
- 16 A 2002-es kormányprogram számos ponton foglalkozik a gyermekek és fiatalok ügyével. *A Cselekedni most és mindenkiért!* című, *A nemzeti közép, a demokratikus koalíció kormányának programja – Magyarország 2002–2006* alcímet viselő program első fejezetében

már hangsúlyt kap a gyermekekkel való törődés, mint a gyakorlati politikát megalapozó feladat. A szocialista-liberális kormány bár általánosságban nem a családpolitikába, hanem az ifjúságpolitikába integráltan kívánja kezelni a gyermekek ügyét, de a program konkrét, részletes tervet nem tartalmaz a gyermekekkel kapcsolatos állami törődéssel kapcsolatban. A korosztályról szóló leghosszabb összefüggő szöveg mégis a szociálpolitikáról szóló III. fejezetben található, a szövegegészben máshol csak egy-egy mondat szól a fiatalokról.

Ifjúsági béke – egy lehetséges ifjúságpolitika váza

CÉLOK, FELADATOK ÉS STRUKTÚRA

„Képzeljünk el egy várost, amelynek lakói hirtelen haragú, verekedős polgárok. A városi tanács segíteni akar ezeken az utálatos viszonyokon, de a tanácsosok és a polgárok nem hajlandók lemondani arról, hogy a törvényeket az övükben hordhassák. Hosszú évekig tartó előkészítés után végre a városi tanács tárgyalásra szánja el magát és napirendre tűzi a kérdést: milyen hosszúságú és élességű lehet az a törv, amelyet séta közben az övben szabad viselni?...

Miként a megengedett tör hosszának és élességének megállapítása csak a legveszedősebbeknek kedvez – másokat kiszolgáltatva nekik –, úgy az ilyen ügyekben az eredmény nem okosság vagy ravaszság, hanem becsületesség és bizalom kérdése.”

(Albert Einstein)

1. Bevezető

Az ifjúságügynek többféle értelmezése ismert. Első esetben a közügyek legszélesebb értelmében vett részhalmaza az ifjúságügy: bármi, aminek ifjúsági vonatkozása van. Ez esetben ifjúságügy a tandíjhitel, a gyes, a gyermekétkeztetés stb. Általában ezen értelmezést használják kampányidőszakban.

A legszűkebb értelemben vett ifjúságügy az ifjúsági pénzeszközök felhasználása, a döntéshozatali mechanizmus és az intézményrendszer (ezt használta az ISM ifjúságügyként). Jelen dolgozat a két felsorolt értelmezési keret mellé egy harmadikat állít. Nem lép túl a oktatás/munka-családügyek által megszabott kompetenciakorlátokat, ugyanakkor nem szűkíti le a szférát pusztán a döntéshozatal mikéntjére; igyekszik az Európában már bejáratott ifjúsági szakma által lefedett területen lévő teendőket megmutatni.

Az ifjúsági korosztályokat¹ alapvetően három hatáscsoport éri: a család, az iskola (munka) és a szabadidős szféra mintái (körtárs csoport, média, internet stb.). Az oktatás(munka)üggyel és a családüggyel foglalkozó tárcák és intézményrendszerek többszáz milliárdos költségvetése sem lehet képes a harmadik „láb” kiváltására. Az alapvetően civil szervezetek „uralta” szféra, a hatalom által át nem járt véleményalkotó társulások egy nyitott társadalom modelljét kínálják egy zárt, konspirációs világ képével szemben.

A civilek (és nem kizárólag az ifjúsági szektorban tevékenykedők) feladata kettős: az állam és a profitszektor által gazdaságosan nem megoldható feladatokat vállalják át és a nyilvánosságon keresztül legyenek kontrolljai a mindenkori hatalomnak – valódi párbeszédre bírva azt.² Az egyesülés természetes joga gyakorlásával a civil szervezetek a szolidaritás utolsó bástyái és garanciái, a lokális problémák csak lokálisan adható válaszainak letéteményesei.

Az alább leírt feladatrendszer és struktúra igyekszik megfelelni azon EU stratégiai alapelveknek, amelyek normaként az ifjúsági korosztályok erőforrásainak bevonását, a partnerség erősítését (korosztályokkal, civilekkel, médiával) a részvétel növelését (decentralizáció, közösségi részvétel), a gyermekközpontú megközelítést és a forrásbővítéssel párhuzamos egyenlőbb elosztást és hatékonyságnövelést tűzik ki. A program alanyai az ifjúsági korosztályok, célja szabadidő-eltöltésükhöz a szolgáltató rendszer kiteljesítése.³ Ügyfelei elsősorban (de nem kizárólag) az ifjúsági szférában a szolgáltató öntevékeny civil szervezetek.

Jelen dolgozat nem titkoltan azzal a szándékkal készült, hogy az eddigi három kor-

mány regnálása alatt, hol semmilyen, hol hazug, hol álszent gyakorlattal ellentétben⁴ egy (és nem egyetlen) lehetséges, egyensúlyra törekvő rendszert alakítson ki az ifjúsági civil világ és a kormányzat között, nem kívánva ugyanakkor lerombolni az előző időszak elfogadható, bár általában meglehetősen felmás módon megvalósuló elképzeléseit. A nem kizárólag teoretikus alapok miatt a dolgozat vélhetőleg sok tekintetben nem felel meg a tudományosság szigorú követelményének.

A munka keretei nem teszik lehetővé, hogy a gyerekek-fiatalok vélt vagy valós (szubjektív és objektív) problémáit feltérképezze (ezzel foglalkozik többek közt az Ifjúság2000® kutatás a Nemzeti Ifjúságkutató Intézet gondozásában). A dolgozat adottságnak veszi a nyilván ezen problématerképből⁵ megfogalmazott céltételezések alapján létrejött minisztériumi feladatmegosztást, struktúrát és státúumokat, így azt is, hogy ezen problémákat a minisztériumok együtt kezelik; valamint tudomásul veszi azt, hogy mindez alapján a gyerekek-fiatalok idejének szabadidős részével vélhetőleg a Gyermek-, Ifjúsági és Sportminisztérium (GyISM) foglalkozik. Mindemiat axiómának tekinthető, hogy ifjúságpolitikai koncepció(k) önmagában(ukban) is szükséges(ek). Indokként hozható fel továbbá, hogy a legsérülékenyebb korosztályokról van szó, s a generációs logika (ahogy Európában általában), nem sülyeszthető el egy oktatási, családdügi-szociális, kulturális stb. tárca útvesztőiben.

Tanulmányomban arra teszek javaslatot, hogy hogyan lehet egy, az eddigieknél eredményesebben és hatékonyabban⁶ működő intézményrendszert kialakítani. A munka szemléletében remélhetőleg tetten érhető a teljes forrásbővítő folyamat⁷ valódi civil és nyilvános kontrollja megteremtésének és a civil önrendelkezés tiszteletben tartásának szándéka.

A javaslat (vagy bármely másik) csak akkor szolgálhat eredményes (és nem pusztán hatékony) megoldás alapjául, ha mind szélesebb körű társadalmi egyeztetés bontakozik ki az ifjúságpolitika alapvetései tekintetében (a demokráciatanulás esetében ugyanis az eljárások legalább olyan fontossággal bírnak

mint a tartalmak). Az intézményrendszer pedig csak akkor szolgálhat hosszú távú megoldás alapjául, ha létét, működését – szakmai és politikai konszenzus övezte – törvény definiálja, szabályozza.⁸

2. Az ifjúság elérésének útjai – elvi alapok

Az ifjúság területén végzett munka a gyerekek-fiatalok elérése kapcsán – pusztán elméletben – összetevőkre bontható.

- a) Szervezeteken keresztül elérhető gyerekek és fiatalok.
- b) Szervezethez nem tartozók elérése.
- c) Nem formalizált közösségekhez tartozók elérése.

Miután a civil szektor ténylegesen állami-önkormányzati feladatokat lát el, s a szervezetek működésének alfája a közösség; a közösség önmagában is érték; főként, ha másnak is szolgáltat. Ezt az értéképzést az államnak anyagilag is támogatnia kell.

Továbbá az „állam a legkevésbé gondos gazda” elve miatt az alábbiak szándékoltnak nem szólnak arról, hogy maga az állam szolgáltsa, hanem, csupán arról, hogy biztosítsa az ehhez szükséges feltételeket és eszközöket. Elméletben egy dolgozat ugyan szólhatna többről, mint az állam az igénybevevők „pénzzel való eléréséről”, azonban mindig visszatetsző, ha az állam akar kijelölni „nevelési” célokat, főképp a civil szektorban. Ugyanakkor az állam az általa preferált elképzelések feltételrendszerének megteremtésére garanciát kell teremtsen, vállaljon.⁹

Ma Magyarországon a gyermekek és fiatalok csoportjai az ifjúsági önszerveződések alacsony száma miatt alapvetően az iskola-rendszeren keresztül érhetőek el. Stratégiai kérdés a fennálló helyzet megváltoztatása; hogy a gyerekek-fiatalok minél több szocializációs mintából válogatva állíthassák össze saját követendő képüket. Tudomásul kell venni azonban, hogy a szekularizált társadalmakban kb. 10%-nál nagyobb arányban a fiatalok nem szervezhetőek, így ez nem is lehet cél.

Ifjúsági közélet

a) Szervezeteken keresztül elérhető

Az alább leírt, az ifjúsági téren tevékenykedő szervezetek strukturális modellje a civil értékteremtés szempontjából ad egyfajta képet. A szempontok egymást 5 dimenzió szerint metsző, így itt egyre szűkülő halmazokhoz hasonlíthatók.

1) Profitorientáltság szempontjából – ahol nem a jogi értelmezést, hanem a profitszerzésre való törekvést vizsgáljuk – megkülönböztetünk nonprofit és forprofit (játékgyártó kft, programszervező bt) szervezeteket. A legfontosabb kérdés, hogy az adott ifjúsági tevékenységet elsősorban az egyéni haszon-szerzés mozgatja-e.

2) A nonprofit szervezeteket társadalmi mivoltuk szerint kettéválaszthatjuk társadalmi és nem társadalmi (közalapítványok, iskola)¹⁰ szervezetekre. A civil mentalitás szempontjából egy társadalmi közegbe kevéssé ágyazott szervezet jóval kisebb mértékben teljesítheti be ilyen irányú feladatát.

3) A társadalmiak civil és nem civil (szakszervezet, párt, egyház)¹¹ szervezetekre bonthatók. A társadalmi, de nem civil szervezetek elsősorban nem a „civilitás” kiteljesedését segítik, hanem sajátos érdekképviseleti funkciójuk van (pl. párthoz kötődő ifjú-

sági szervezetek).¹²

4) A civileken belül az értékteremtés mértéke lehet a választóvonal. Az „értékteremtés”, általában egyesületre, szövetségre jellemző, míg az értékközvetítés az alapítványi formára. Az értékteremtés költséghatékony-sága és a kontrollálhatósága érdekében a lehető legkevesebb közvetítőn keresztül kell eljutni a végfelhasználóhoz.

5) Az „értékteremtésen belül”, a közhasznúság, a célcsoport, a szolgáltatás típusa szerint léteznek elsősorban a társadalomnak szolgáltató kiemelkedően közhasznú, közhasznú szervezetek és a nem közhasznú, elsősorban saját tagjainak szolgáltató szervezetek. A társadalom tagjai számára – elkötelezettség elvárása nélkül – is szolgáltatni értékesebb, mint csak a szervezet saját tagjainak előnyt biztosítani. Emiatt kiemelendők azok a szervezetek, amelyek nem kívánják meg a szolgáltatásért cserébe a tagságot, s nem egyfajta pszichológiai szinten zajló szerződéssel legitimálják magát a szervezetet. Ma már elsősorban nem a tömegszervezetek adhatnak reális választ az ifjúsági kérdésekre, hanem a fizikai vagy logikai értelemben helyi szinten létező, szolgáltató szervezetek.

Az osztályozásból következik, hogy *legin-*

ábra

(A téglalapok mérete és a csoporthoz tartozó szervezetek mennyisége közt nincs összefüggés.)

kább preferálandó a nonprofit, társadalmi, civil, értékteremtő, (kiemelkedően) közhasznú-típusú szervezetek köre, ami természetesen nem azt jelenti, hogy a „csupán” civil szervezetek ne lennének támogatandók.¹³

Mindezzel párhuzamosan az ifjúsági szervezetek társadalmi hatásának növelése érdekében olyan objektív rendszert kell kidolgozni, amely képes mérni azt (a taglétszám, mint mérőszám nem jelez társadalmi hatást, mert nem korrelál a kifejtett tevékenységgel).¹⁴ A valódi tevékenység mérése komoly szocio-pedagógiai gondolkodás-kutatás eredménye lehet csak. Ehhez kidolgozandó a társadalmi hatás modellrendszere, amely egy szervezet által megadható és ellenőrizhető publikus alapadatokból kalkulálható kell legyen.

b) Szervezethez nem tartozók elérése

Egy reális ifjúságpolitika célja nem a szervezethez kötés lehet, hanem elsősorban a szervezethez nem tartozók elérése, amelynek egyik – természetesen nem kizárólagos – elképzelhető útja a szolgáltató-, elsősorban a játszó- és információs házak rendszere (lásd: intézményesítés). Szükségszerű, hogy az első időszakban a megvalósítás jelentős hibaszázalékkal működik. Ez utóbbi azonban a versenyhelyzet miatt az évek alatt folyamatosan csökken, ha jelentős finanszírozás áll a háttérben. Ugyancsak a nem szervezethez tartozók elérését szolgálja a helyi ifjúsági munka erősítése (lásd később: ifjúsági referensek, ifjúsági önkormányzatok).¹⁵

c) Nem formalizált közösségekhez tartozók elérése

Értékteremtés szempontjából az ifjúsági szervezetek formalizáltsága és nagysága érdektelen, hiszen csak azért, mert valaki nem szervezett, és nem tudja megfogalmazni, az érdekek erőterében elég hatásosan megjeleníteni problémáit, attól még létezhet, s tudjuk jól: létezik is.

A hálózatszerűen működő „nagy” ifjúsági szervezetek előnye, hogy számon kérhetők és jobb lehetőséget adnak a minőségbiztosításra, valamint biztosítani tudják a szervezeti képzést és szocializációt. Azonban az eu-

rópai példa is mutatja, hogy az ezek szötte durva hálót csak a helyi, néha ad-hoc kezdeményezések finom fonala képes kiegészíteni, élővé tenni; sőt az amúgy is „olcsó” civil szervezetek között is ez utóbbiak lehetnek azok, amelyek leginkább költséghatékony módon működnek, hisz nincs szervezeti-irodai-érdekképviselési költségük (sem anyagi, sem humán-kapacitás értelemben), így gyakorlatilag minden erőforrásukat az alaptevékenységre fordíthatják.

A nem egyéenként és nem szervezetként megfogalmazható ifjúsági közösségeket – azokat a jogi személyiséggel nem rendelkező csoportokat, amelyek tevékenységüket a közösen megállapított célok érdekében, a fiatalok önkéntes és aktív részvételével végzik – a pályázati rendszerben ma is működő „kezesi” rendszer és jóval egyszerűbb pályázati eljárás segítheti. Számukra az egyik legfontosabb problémakör a pályázati információk megszerzése, a pályázatok megírása lehet – amit a helyi szolgáltató (ifjúsági referensi) rendszer kiépítése segíthet – hogy ezen a szerveződéseknek valós esélye legyen a források megszerzésére. Ugyancsak segítheti a korosztály becsatornázását a helyi ifjúsági önkormányzat.

2.1. Az állami intézmények működésének alapelvei

Ahhoz, hogy konkrét feladatokat, cselekvési programokat lehessen megfogalmazni, majd megvalósítani, először definiálni kell az ifjúságpolitikának és intézményrendszerének működési alapelveit, illetve az egyes intézmények kompetenciahatárait (egyfajta küldetésnyilatkozat-vázlatként).

Az állami ifjúságpolitika és az azt realizáló intézményrendszer célja, hogy magas színvonalú szolgáltatások nyújtását segítse elő az európai értelemben vett ifjúságügy területén – a problémákra egyaránt eredményes, hatékony és humánus válaszokat adva.

A kormányzati ifjúságpolitika célcsoportja a gyerekek-fiatalok korosztályai, elsőrendű együttműködői a civil szervezetek mint a szférának szolgáltatást teljesítő ügyfelek. További partnerek a döntéshozók és véleményközvetítők, valamint a társadalom. Az ifjú-

Ifjúsági közélet

ságpolitikában szövetséges mindenki, akit az ifjúság ügye motivál. Az állami ifjúságpolitika elsődleges vagyónának azt a szolgáltatói tudatot tekinthetjük, amely ügyfélnek tekintti és alázattal közelíti meg az összes olyan személyt, közösséget és szervezetet, amely az ifjúságügy terepén teljesít (mással nem helyettesíthető) szolgálatot.

Az állam feladata eljutni mind szélesebb ifjúsági körhöz – különösen a leszakadókhoz, szociálisan vagy más módon hátrányos helyzetűekhez, a segítségre szorulókhöz: többek közt a kistelepülések lakóihoz, a rossz szociális feltételek között élőkhez, a kisebbségekhez határon innen és túl, a gyermekvédelmi gondoskodásba vetettekhez, a sérültekhez és azokhoz, akik sem civil szervezeteken, sem az iskolarendszeren keresztül nem elérhetőek. Az állam így elsősorban a személyiségük kibontakozásának támogatását várók útkeresésének segítségével foglalkozik; mindazokkal, akik kevésbé képesek hozzájutni az információkhoz, és így kevésbé képesek érdekeik védelmére, elképzeléseik valóra váltására.

Az intézmények egymás álláspontját kölcsönösen meghallgató partneri viszonyt alakítanak ki az ifjúsági szervezetekkel és a szféra által kiválasztott döntéshozókkal. Az állampolgárok, gyerekek-fiatalok, ifjúsági, támogató és szakmai szervezetek lehetőséget kapnak arra, hogy folyamatosan, a mindennapok szerves részeként fejezzék ki véleményüket, ez utóbbiak súlyát a társadalmi hatáson alapuló objektív mérési rendszer adja.

2.2. Kompetenciahatárok

Mivel az ifjúságügy kompetenciahatárai meglehetősen elasztikusak, az alábbi felsorolás csupán egy olyan javaslatot mutat be, amely pusztán a szerző értékrendjét mutatja.

- Korosztályi szempontból a belépő korcsoport a kisiskolás, a kilépő a 26–30 éves korosztály. Ugyanakkor nem cél a gyerekek szervezeti taggá tétele, hanem a sokféle mintán keresztül tanulás (táborok, programok stb.), a szolgáltatások igénybevételében való segítség, s hogy önmaga is szolgáltatóvá váljék idővel. Az ifjúságügy látóteréből kikerülő aktív fiatalok segítségét

a nonprofit-, civil ügyekkel foglalkozó tárcának kell átvennie.

- A pályázatok esetében az oktatási tárcával való átfedés elkerülése miatt az iskolai, de nem tanórai programok befogadandók, de nem preferálandók. Ugyanakkor a nem szervezetben közösséget alkotó ifjúsági elképzeléseket külön is kell támogatni. A kompetenciahatárt a tartalmi szempontok (tevékenység) és a fő kötődés (iskola vagy más szerveződési terep) határozhatják meg alapvetően.¹⁶
- Az egyházak, egyházi ifjúsági szervezetek a rendszer logikájából következően nem külön emelendők ki, a civil képviseltek (országos és régiós) tagi kritériumai lehetőségét kell biztosítani számukra is az ifjúsági képviselőhöz való csatlakozásra.
- A politikai ifjúsági szervezetek finanszírozása érdekében a párttörvény módosítandó oly módon, hogy a pártoknak juttatott állami javak adott részét dedikáltan a generációra kellene fordítani. Ennek hiányában csak a politikai szervezetekkel való különalkuval akadályozható meg e szervezetek „civil térfoglalása”.

3. Feladatok – szolgáltatások

A fejezet igyekszik körvonalazni azokat a ma hiányzó, ám szükséges szolgáltatásokat, amelyek Európa (ifjúsági értelemben) már békében élő felében közmegegyezéssel elfogadottak, jelen vannak. Mindez nem jelenti azonban a ma működő szolgáltatások megszüntetését, felfüggesztését. Fontos, hogy ne közvetlenül az állam vagy egy államigazgatási attitűddel rendelkező intézmény akarja megvalósítani a szféra lehetőségeit bővítő szakértői feladatokat, pl. az ifjúsági szakemberképzést, hanem adjon terepet a civil szakembereknek, (az előző fejezetben leírtak szerint elsősorban a 3–4–5-ös kategóriájú) szervezeteknek. Ezzel alapozható meg egy közös döntéshozatalon és -vezetésen (co-decision, co-management) alapuló civil beágyazottság.

Nem felejthető el az sem, hogy ha az ifjúsági szféra bizonyos „perdöntő” szereplői: a kormányzat, a bal- és jobboldali szervezetek nem egymás vízbefojtásával lennének elfoglalva – észre sem véve, hogy közben a fürdő-

vízzel együtt a gyereket (és a valódi civil szervezeteket) is kiöntik – a feladatok jó része ma már működő szolgáltatás lehetne.

A projektek ötletgazdája egyfelől lehet az állam, másfelől maguk a civil szervezetek. A civil kezdeményezések potenciális inkubátora az ifjúsági képviseleti rendszer (részletesen lásd: később), az állami kezdeményezéseké az ifjúsági ügyekért felelős tárca.

3.1. Intézményesítés: szolgáltató (játzó- és információs) házak⁵

Az igen kis szervezeti penetráció miatt kiépítendő a szervezethez nem kötődőket elérni képes szabadidős szolgáltatóhálózat. A hálózat elemeit a civil szervezetek működtetik, ami nem csak hatékonyabb és eredményesebb működést tesz lehetővé, mintha közintézményként működnének (lásd: ifjúsági házak nem működő rendszere),¹⁸ hanem lehetőséget ad a szervezetek megerősödésére, megerősítésére (a részbeni irodafunkcióból következően).¹⁹ A céloknak megfelelően kétféle intézményi hálózat kiépítésének lehet realitása:

- játszóházak gyerekeknek (5–14 éves kor között), ahol az iskola utáni szabadidő eltöltésről és a „kulcsos gyerekek” befogadásáról van szó (ami az osztrák Spielhaus-mintájú rendszert is működteti játékkölcsönzéssel és helyszíni foglalkoztatással), és
- információs házak fiatalok részére (15–26[∞] év között), ahol a lelki tanácsadástól a koncertjegy-árúsításig terjedhet a skála.²⁰

A játzó- és információs házak esetében alapvetően nem infrastrukturális,²¹ hanem humán jellegű beruházásról lehet szó, nem egy épületet kell felépíteni, felújítani, hanem azokat a know-how-kat felfrissíteni, terjeszteni, támogatni, amelyek élettel tölthetik meg a házakat, függetlenül attól, hogy a ház ténylegesen egy pinceklub, raktár, egy ifjúsági, művelődési ház egy szobája vagy a ház maga, valamint, hogy a működtető szellemi tőke milyen szervezeti formában valósul meg.²² Ugyanakkor a szolgáltató centrumokat támogatni kell az ún. „nyitott ajtó”, „ki az utcára”-típusú projektek megvalósításában, hogy azok nem pusztán „befogadóhe-

lyek”, hanem „kiindulópontok”²³ is legyenek. Az elképzelés – mással nem pótolható – haszna, hogy a szervezethez nem tartozó gyerekeket, fiatalokat és szüleiket, valamint épp a hátrányos helyzetűeket éri el (hiszen a módosabb családok vélhetőleg másképp oldják meg gyerekeik szabadidő-eltöltését).

A fentiek értelmében stratégiai cél lehet minden városnak/kistérségnek megteremteni egy játzó- és egy információs ház működésének lehetőségét.²⁴ Fontos megjegyezni, hogy a játzóházak hatóköre jóval kisebb az információs házakénál, hiszen azok célcsoportja a gyerekek, akik kisebb távolságokat tesznek-tehetnek meg egyedül egy-egy program kedvéért, ezért azok sűrűbb telepítése kívánatos.

3.2. Közhasznú információs bázis²⁵

Kiemelt cél kell legyen, hogy az ifjúsági civil szervezeteknek legyen lehetősége internetes kommunikációra, a témába vágó információigényt kiszolgálni képes információrendszer álljon rendelkezésre.

Az ifjúsági intézményrendszer információgazdálkodási filozófiájának átalakítása szükséges (a szemlélet megfordítandó: minden nyilvános, a kivételek meghatározásával), definiálandó, hogy mi maximálisan az az információs kör, ami nem publikus. Mindez segít abban, hogy az ifjúsági szervezetek ne idegen, felettük őrkdő szervezetként tekintsenek az állami intézményekre. Bár szigorúan véve az intézményrendszer – monopol helyzetben lévő szolgáltatóról lévén szó – nem szorul rá arra, hogy a szféra kegyeit ily módon keresse, az idők folyamán azonban az emberek igényei is változnak: ha gyorsabb, ügyfél-centrikusabb szolgáltatást kapnak életük sok részén, előbb-utóbb ugyanezt a változást el fogják várni az állammal való kapcsolatukban is.

Ugyanakkor az információtöbblet és a hálózat önmagában nem jelent feltétlen átláthatóságot²⁶ és az egyenlőtlenségek problémáit önmagában az internetes ügyintézés, tájékoztatás nem fogja megoldani, hiszen az átláthatósághoz egyértelmű felelősségek (szerepek), nyílt költségvetés (előkészítés, végrehajtás, beszámolás) és (hozzáférhető és

Ifjúsági közélet

szavatoltan sértetlen) információk kellenek.

Kommunikáció

A kommunikáció fejlődése nem csupán technikai, hanem elsősorban szemléleti változást követel. Az egyik legfontosabb hírközpont egy ifjúsági portál kell legyen (és ezzel párhuzamosan ennek egy civil pandantja, az országos ifjúsági képviselő gondozásában). A honlapot és az elektronikus levélcímet a címmel, telefonszámmal, faxszámmal egyenértékűként kell kezelni. A második lépésben a honlapon található információk áramlása fordított irányt is vesz: az ifjúsági szervezetek is kommunikálhatnak az állammal, s ez jóval többet jelent, mint pusztán egy kontakt e-mail cím. (Példásképpen kiragadott lehetőségek: demokratikus politikai részvétel, szavazás-közvéleménykutatás egyes kérdésekről, interaktív közéleti hírszolgáltatás és közéleti vita az elektronikus fórumokon, mozgósítás az interneten keresztül, visszacsatolás-nyomásgyakorlás lehetősége, részvétel az ifjúságpolitika kialakításában, közhasznúsági jelentések publikálása, elektronikus közmeghallgatás). Harmadik fázisban meg kell teremteni az elektronikus ügyintézés lehetőségét.

Be kell indítani egy civilek által működtetett moderálatlan figyelő- és riasztóhálózatot (watch) annak jelzésére, hogy hol történt vagy készül visszaesemény, sérül gyermek-érdek, szabály stb.

Információs szolgáltatás – ifjúsági adatvagyon

Az információs szolgáltatás megújulásának érdekében hatékonyan kell kezelni az ifjúsági adatvagyonot. Az ifjúsági korcsoportok széles rétegeinek bevonása lehetővé teszi egy adatbázis elkészítését (az adatvédelmi szabályok legszigorúbb betartásával).²⁷ Ezzel az adatbázissal megismerhetők azok az eredmények és szereplők, akik a tartalmi együttműködés kialakításában, a konkrét eredményeket is hozó, multiplikátor hatású programok szervezésében aktív szerepet kívánnak játszani. Ide gyűjthetők az ifjúságkutatások eredményei, egy ifjúsági ki-kicsoda (szervezetek és személyek), elemzések, cikkek stb., a képzési pályázatok elméleti eredményei

(pl.: ifjúsági vezetőképzés anyagainak publikussá tétele) és a „tanácsadó” típusú szervezetek tréningeszközei is e helyen lennének hozzáférhetők. Itt lehet a pályázati nyermények nyilvános ellenőrzésének helye is. A pályázati nyertesek adataiból létrehozott adatbázis megfelelő adatainak felhasználását az interneten lehetővé kell tenni ezzel segítve az együttműködést és az átláthatóságot (hasonló programmal pályázók tapasztalatot cserélhetnek a programok lezajlása után, eredménytelenül pályázók képet kaphatnak azokról a pályamunkákról, amelyek pozitív elbírálásban részesültek stb.).

Ifjúsági szervezetek a hálózaton

Meg kell jeleníteni az ifjúsági szervezeteket a világhálón. Az egyik legfontosabb kérdés a hozzáférés biztosítása az új típusú szolgáltatásokhoz, azaz internet-hozzáférést és egyéb kommunikációt lehetővé tevő eszközöket kell üzemeltetni a szervezeteknél. Definiálni kell a szervezeti kommunikációs mutatót¹⁶ (maximális értéke 2 egység), és ezt valamennyi régióban és településtípusnál legalább 1.5-re kell emelni.

Ugyanakkor a fiataloknak közvetlenül (szervezettől és szervezettségtől függetlenül) is biztosítani kell a digitális aláírást és egy e-mail címet (az első személyi igazolvány mellé).

Az ifjúságügy szakmai lapja

Ahogy általában a komolyan vett társadalmi problémáknak, specializálódott csoportoknak stb., úgy az ifjúságügygel foglalkozók is üdvözlőnének egy szakmai periodikát. Tartalmilag az elképzelés az ifjúsági képzéshez és helyi ifjúsági munkához is szorosan kapcsolódik.

3.3. Ifjúsági képzés

A nonprofit szektor fejlődése érdekében mindenképpen szükséges, hogy minden civil szervezetnek legyen lehetősége önkénteseinek képzésére, szakembereinek államilag elismert végzettséget adó továbbképzésére.

Az ifjúsági munkához sorolhatók az iskolán kívüli legkülönbözőbb képzések (a sportbéli, játékbéli és társas életbéli ifjúsági mun-

ka, az ifjúsági üdülés, utazás, ifjúsági tanácsadás területén). Az állam feladata e körben a szolgáltatások szervezése, támogatása, finanszírozása, koordinációja. A széleskörű, egységes alapokon nyugvó, de differenciált képzési rendszer továbbfejlesztésének anyagi alapját és szakmai alapjának működtetését biztosítani szükséges. A képzés anyagai az információszolgáltatás keretében publikusak.

Önkéntesek képzése

Az önkéntesek képzésének finanszírozása három módon történhet. Az egyik a hagyományos pályázatért-pénzt jellegű út, a másik esetben a pályázó az állam által fizetett szakértőt és helyszínt¹⁷ kap. Harmadik a szakmai központok megerősítése és képzési funkciójuk iskolán kívüli képzési rendszerbe állítása. A meglévő értékekre ráépülve ezen szakmai centrumok tevékenysége kiteljesíthető oly módon, hogy nem csak saját szűk körükben, hanem egyre nagyobb hatókörrel érjenek el önkénteseket (pl.: adott témában más szervezetek önkéntesei számára képzést szervez egy ebben a témában elismert szervezet, amelynek költségeit az állam finanszírozza).³⁰

Szakmai képzés

A szakmai képzés elsősorban képzők képzésére, szakemberek képzésére, civil házak knowhow-jának ismertetésére kell irányuljon. Az ifjúsági szakmai végzettséggel rendelkezők³¹ „állami oldalon” például ifjúsági referensként önkormányzatoknál, állami intézményeknél; „civil oldalon” többek közt szervezeteknél animátorként, civil házaknál ifjúságsegítőként, ifjúsági szociális munkásként dolgozhatnak.

3.4. Helyi ifjúsági munka

A gyermek- és fiatalkorú lakosság érdekeinek képviselője érdekében kiemelt fontosságú, hogy minden városnak és kistérségnek legyen lehetősége ifjúsági referensi munkakört betölteni és legyen lehetőség minden városban a helyi döntéshozatalban való ifjúsági részvételre.

E tekintetben minden, az ifjúság életének valamely területéért felelős tárca³² között együttműködést kell kialakítani, (kompetenciatisztázás, képviselő meghatározása). Össze kell gyűjteni, magyarrá fordítani és ahol lehet, adaptálni a fiatalok helyi szintű részvételének standardjait leíró európai dokumentumokat. A működés anyagi feltételeinek részbeni biztosítása mellett fontos feladat az ilyen típusú szerveződések működése, törvényi feltételeinek megerősítése. Szükséges az önkormányzati törvény módosítása: legyen lehetőség arra, hogy a döntéshozatali folyamatokban a fiatalok ne csak mint tanácsadók, hanem mint felelős döntéshozók vegyenek részt, megeremtvve a valós, helyi co-management rendszer törvényi feltételeit.

Ifjúsági (városi, kistérségi) referens

Ki kell teljesíteni a regionális- és meg kell teremteni a helyi ifjúsági munka feltételrendszerét. Az ifjúsági munka irányítására országos, regionális és helyi szinten is kettős struktúrát kell szervezni: biztosítani kell a társadalmi részvétel és a szakszerűség követelményeit is. A társadalmi részvétel követelményét az érintett társadalmi csoportok képviselői biztosítják, a szakmaiságot pedig a szakértők (pl.: ifjúsági referens).

A városi, kistérségi ifjúsági referensi rendszer³³ a szolgáltató intézményrendszer végpontjaként értelmezhető. Definiálandó az ifjúsági referensek viszonyrendszere: képzettség, feladat-jogkör, ennek forrása³⁴ szerint, és bár az irodalom sokszor az ifjúsági referenst hivatalnoknak értelmezi, egyértelművé kell tenni, hogy a megközelítés különbsége okán nem az önkormányzat ifjúsági felületéről van szó, hanem az ifjúsági korosztályok önkormányzati szószólójáról.³⁵ Az ifjúsági referens mint hivatásos gyermekjogi képviselő láthatja el az ifjúsági jogok önkormányzati biztosának feladatát is.³⁶

A referensek munkába állításának költségeit az államnak nem pályázatokkal, hanem automatizmussal kell állnia, ugyanakkor a feladatot nem feltétlenül az önkormányzati apparátusra kell rátelepíteni. Lehetséges feladatellátók az önkormányzatok és intézményeik, információs, ifjúsági vagy művelődési

Ifjúsági közélet

házak, civil szolgáltató házak, civil szervezetek, könyvtárak stb. A feladat ellátását erős állami ellenőrzésnek kell alávetni.

3.5. Civil ifjúsági szervezetek háza³⁷

Egy hatékonyan működő ifjúságpolitikai intézményrendszer célja kell legyen, hogy minden országos és regionális, ifjúsági civil szervezet³⁸ helyiség és kommunikációs alapszüksége (egy helyiség, telefonálási-fax-internetelési és sokszorosítási lehetőség) megoldott legyen.³⁹

A helyiségbiztosítás célja alapvetően az országos és regionális szervezetek helyi csoportjainak való szolgáltatás kiteljesítése, ezért alapfeltétel, hogy a biztosított kapacitást a szervezet – a szubszidiaritás elvének megfelelően – nem programokra mozgósítja, hanem szervezetfejlesztésre, működtetésre, érdekvédelemre (magyarul a helyi csoportok vagy alapszervezet és ne a központ csináljon programot). Az ingyenes bérletet pályázati úton lehet egy évre elfoglalni. Ennek költségei az államot terhelik. A nem budapesti központú országos és a regionális szervezetek elhelyezése a civil házakban lehetséges.

3.6. Ifjúságkutatás

Háromévente szükséges elvégezni az ifjúság élethelyzetének kikerdező felmérését, évente a civil ifjúsági szervezetek, a nem formalizált közösséghez tartozók és az állami intézményrendszer strukturális és szolgáltatási (pályázattal) elemzését. Ki kell dolgozni a civil szervezetek által ellátott szolgáltatások objektív mérésének rendszerét. Évenként el kell végezni az ifjúsági civil szervezetek követéses vizsgálatát.

Monitorrendszert kell kiépíteni az ENSZ Gyerekjogi Egyezménye és az EU Ifjúsági Chartája⁴⁰ vonatkozásában; statisztikai felmérő rendszert kell működtetni, amelynek témája a gyerekcsoportok helyzetének figyelemmel kísérése.

4. Az aktorok szerepe az ifjúsági struktúrában

Az előző fejezetekben számba vett projekte-

ket megvalósítani csak olyan szereplők tudják, akik/amelyek viszonya egymással tisztázott és elfogadott. Erre tesz javaslatot az alább leírt struktúra.⁴¹ Ehhez elengedhetetlen a kiforrott jogi környezet adta biztonság, és az, hogy a rendszer a helyi igények által életre hívott szervezetekre épüljön.

Ebben a fejezetben megvizsgáljuk egy kívánatos szabályozás elemeit; a szféra által régóta áhított civil képviselő (országos és regionális) rendszerét és a helyi ifjúsági munka adta lehetőségeket. Az ifjúsági munkát három ábrán bemutatva kifejtésre kerül az egyes szinteken (országos, regionális, helyi) meghatározó szereplők e struktúrabeli feladata.⁴²

Az itt felvázolt struktúra szerint a szférát normatívával, pályázattal, projekttel és vagyongazdálkodással lehetne támogatni. A normatíva kezelése a tárcáé, a pályázati pénzek gyűjtőhelye a Gyermek- és Ifjúsági Alapprogram (GyIA), amit a Mobilitás kezel, a projekteket és a maradék ifjúsági ingatlanvagyonot az Ifjúság Kht. gazdálkodik. Ugyancsak javaslatot teszünk a finanszírozás átstrukturálására.

Mai jogi környezet

Jelenleg az „ifjúsági” szabályhálót, a szervezetek által igénybevett forrásbővítő és vagyongazdálkodó rendszert alapvetően meghatározó jogszabályok – jogforrás-hierarchikus csoportokban – a következők:⁴³

- 1995. évi LXIV. törvény, a Gyermek és Ifjúsági Alapról, a Nemzeti Gyermek és Ifjúsági Közalapítványról, valamint az ifjúsággal összefüggő egyes állami feladatok ellátásának szervezeti rendjéről,
- 157/2002. (VII. 11.) Kormányrendelet, a gyermek-, ifjúsági és sportminiszter feladat- és hatásköréről,
- 21/1996. (II. 7.) Kormányrendelet, Zánka Gyermek és Ifjúsági Centrum Oktatási és Üdültetési Közhasznú Társaság átalakulásáról,
- 81/1990. (IV. 27.) MT rendelet, a Nemzeti Gyermek- és Ifjúsági Közalapítványról,
- A többször módosított 2/1999. (IX. 24) ISM rendelet, a Gyermek és Ifjúsági Alapprogram és a Regionális Ifjúsági Irodák működéséről.

Ifjúsági referens

A gyerekek, fiatalok közösséggé szerveződését segítve, a helyi ifjúsági munka szakmai támogatásának letéteményese.

Ifjúsági önkormányzat

Az önkormányzati rendszerbe (megőrizve a felelős kormányzás jogelvét) integrálódó generációs döntéshozatal (magan az ifjúsági önkormányzaton túl ifjúsági szószóló, ifjúsági bizottsági szakértők stb.) biztosíthatja az ifjúsági korosztályokról szóló döntések helyi

szinten történő legitimálását, nemkülönben a gyerekek-fiatalok demokráciatanulását.

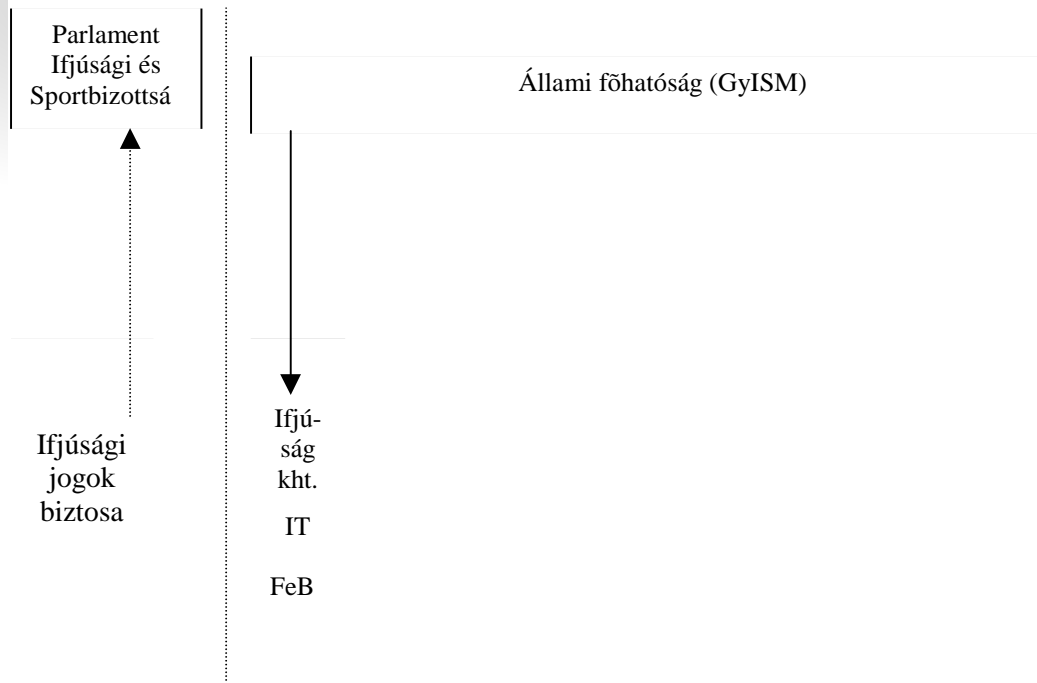
Játszó/információs házak

Az ifjúsági szervezetek intézményesítését is szolgáló intézményrendszer elsődleges feladata a gyerekek napközbeni ellátása, illetve az ifjúsági tanácsadás, ugyanakkor komoly civil szakértelem és emberi erőforrási potenciál halmozható fel az intézményeknél, továbbá azok képesek kiszolgálni e szervezetek irodai igényeit is.

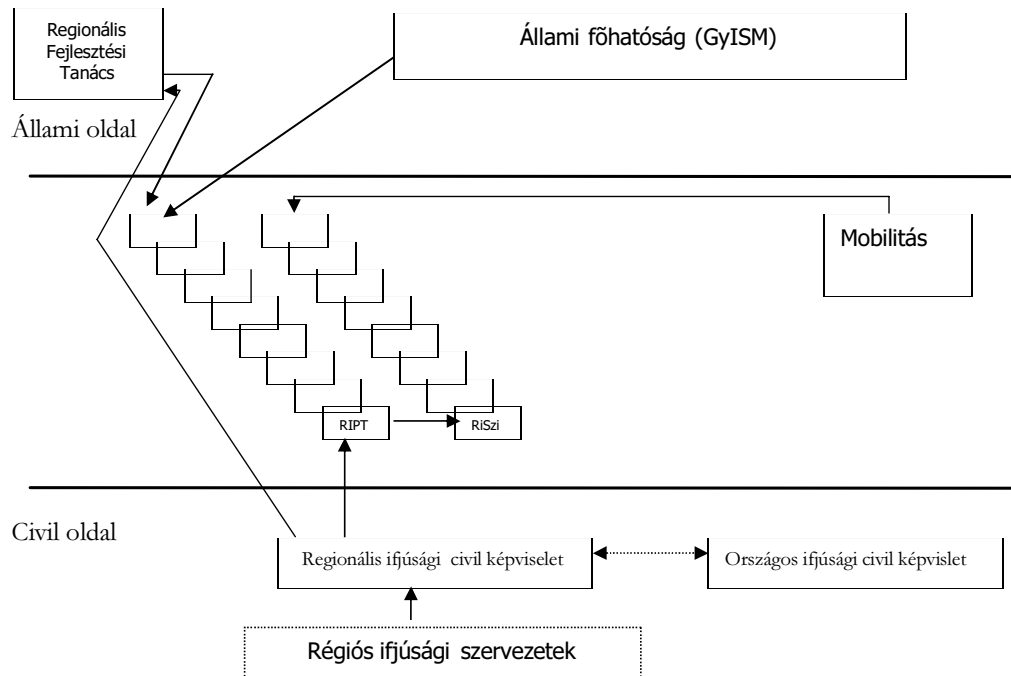
ábra

Ifjúsági közélet

4.1. Az országos rendszer⁴⁴

4.2. A regionális rendszer⁴⁵

4.3. A helyi ifjúsági munka szereplői/ifjúsági pontjai

Ifjúsági ombudsman

Az egyik legfontosabb intézkedés lehet az ifjúsági ügyek országgyűlési biztosa intézményének létrehozása. Az ifjúsági ombudsman feladata – mint a végrehajtó hatalomtól független entitás – az ifjúsági korosztályok jog- és érdekvédelme lenne.

Ifjúsági tárca

Az állami főhatóság⁴⁶ feladata a politikai koordináció, az ifjúságpolitikai célok definiálása, a tulajdonosi, alapítói, felügyelői joggyakorlás, a szabályozás és kodifikáció, a normatívák kezelése, illetve a forrásteremtés és a kommunikáció.

*Ifjúság Kht.*⁴⁷

Az Ifjúság Kht-re mint projektmenedzseri feladatokat ellátó, szakmai fejlesztő és vagyongazdálkodó intézményre van szükség. A közhasznú társaság az állami szemlélettel nem megfelelően ellátható feladatok, illetve az olyan funkciók kezelője kell legyen, amelyek ellátása akkor hiteles, ha annak fel-

ügyeletét a civilek és az állam közösen végzik. Az Ifjúság Kht-nak kettős szerepe lehet. A közhasznú társaság részben az ifjúsági tárca ötleteit fejlesztené projektté és adná át a Mobilitásnak pályáztatásra, részben olyan ifjúsági projekteket kezelne, amelyeket nem lehet beskatulyázni egy költségvetési szerv szoros szabályai közé.

A Kht. feladataként a szakmai innováció, ifjúságkutatás és -képzés erősítése, az ifjúsági szakma lapjának beindítása, a közhasznú információs bázis megteremtése, az intézményesítés és a helyi ifjúsági munka projektek (lásd: fentebb) működtetése jelölhető meg. Az intézménykezelésért, az ifjúsági turizmus (klub, tábor) és -kártya menedzselésért, a civilek házának fenntartásáért és az ifjúsági táborhelyek gazdasági fenntartásáért szintén a Kht. lehet felelős.

A vagyongazdálkodó intézmények (ZÁNKA, NGYIKA) ezen intézménybe összevonhatók lennének (feladataik azonosak, így lehetséges a költségcsökkentés).⁴⁸

Mobilitás-RISZI-k

Ifjúsági közélet

A Mobilitás és a RISZI-k alkotnák a központi és regionális pályáztató és szolgáltató rendszert.

Meghatározásukból adódóan feladatuk a pályázatok kiírása, lebonyolítása, ügykezelése, előkészítése, monitoringja, értékelése és az arról történő adatszolgáltatás lenne. A civilek számára forráspartner és szolgáltató szerepet látnának el.

Szükséges lenne a szolgáltató hálózatot ésszerűen átalakítani (Budapesten például 5 RISZI-szerű képződmény van). A Budapesti Európai Ifjúsági Központot vége használhatóvá kellene tenni a magyar fiatalok számára is.⁴⁹ A RISZI-ket ott kell működtetni, ahol az adott régió számára a leghasznosabb (központi elhelyezkedés, városlétszám, megközelíthetőség). A hálózati munka kapcsán áttekintendő a határon túli tevékenység is.

A Mobilitás (régebben: Mobilitás Ifjúsági Szolgálat, költségvetési törvényben: Mobilitás Módszertani Központ) mai konfúz feladatrendszerén (sportügyeken át a drogmódszertanon keresztül az ifjúságkutatásig) komoly profiltisztítást kell végezni, szigorú statútummal ellátva az intézményt.

A feladatkör ellátásánál azonban azért is különösen körültekintően kell eljárni, mert egy hasonló intézmény döntéshozói hamar képesek azt az illuzórikus elképzelést magukévá tenni, hogy az intézmény maga az ifjúsági szakmai kompetencia központja.

A Gyermek és Ifjúsági Konferencia és Képviselő

A Képviselő az évente legalább kétszer összehívott Gyermek és Ifjúsági Konferencia idővel remélhetőleg a szervezetté formálódó Nemzeti Ifjúsági Tanács (NIT) által évente egyszer választott delegáció lehetne. A konferencia természetesen maga határozná meg a Képviselő választásának valamennyi szabályát. A Képviselő adhatná valamennyi olyan testület nemkormányzati tagját, amelynek működése civil delegáltakkal közös döntéshozatalon alapul. Ilyen testületek:⁵⁰

a) a Gyermek és Ifjúsági Alapprogram Tanácsa (és a ma nem létező szakkuratóriumi rendszerben működő tanácsok, lásd: alább), egyfajta stratégiaalkotó és pályázatkiró ta-

nács lenne, amely szakkuratóriumai a következőképpen alakulhatnának:

- Országos Gyermek és Ifjúsági Programtanács (ma még nem létezik, illetékessége a Magyarországról beérkezett országos pályázatokra terjedne ki),
- Nemzetközi Gyermek és Ifjúsági Programtanács (tevékenységét jelenleg jogszabály nem, csak alacsonyabb rendű eszköz szabályozza, illetékessége a Magyarországról beérkezett nemzetközi célú pályázatokra terjedne ki),
- Határon túli Gyermek és Ifjúsági Programtanács (ma még nem létezik, illetékessége a határon túlról beérkezett pályázatokra terjed ki),
- Regionális Gyermek és Ifjúsági Programtanácsok (amelybe a Képviselő delegáltjának mandátuma az adott régió regionális képviselőtének megalakulásáig, de maximum egy évig tartana, illetékessége a Magyarországról beérkezett regionális pályázatokra terjed ki).

Az egyes szakkuratóriumok döntenének az illetékességi körükbe tartozó pályázatok esetében az Alapprogram pénzügyi keretének konkrét odaítéléséről.

b) az Ifjúság Kht. Igazgatótanácsa,

c) az Ifjúság Kht. Felügyelőbizottsága.

Jelen javaslat szerint valamennyi közös döntéshozatalra alapozott testületben a kormányzati pozíciókra is javaslatot tehetnek a civilek annak ellenére, hogy azok a miniszter saját kinevezési hatáskörébe tartoznak. A javasolt személyekről a miniszter dönt, a civil delegáltak esetében ilyen jogosítványa nincs, a javasolt személyeket ki kell neveznie.

Szükséges és elvárható, hogy a Minisztérium és a Képviselő rendszeresen közösen értékeljék a magyarországi gyermekeket és fiatalokat érintő folyamatokat. A szakminisztérium minden, az ifjúságot közvetlenül érintő jogszabálytervezetről és az állami irányítás egyéb eszközeiről – azok hatályba lépése előtt – tájékoztassa a képviselőt és kérje ki a civilek képviselőtének véleményét. A szakminiszter saját hatáskörben csak a képviselőt előzetes véleményének megismerése után határozzon a képviselőt illetékességi körébe tartozó jogszabályról és az állami irányítás egyéb eszközeiről.

A későbbiekben a szervezetté formálódó tanácsok (országos szinten: NIT, régiós szinten: Regionális Ifjúsági Tanácsok (RIT-ek) vehetnék át a Gyermek és Ifjúsági Konferencia (GYIK) szerepét. A dolgozatban leírt feladatok megvalósításához ugyanis elengedhetetlen egy, a lehető legszélesebb kört átfogó egységes ifjúsági tanács. E tanácsokat ifjúsági-civil szervezetek alkothatják; amelyek (főleg a valódi hálózattal rendelkezők) megjelennek az érdekegyeztetés színpadán.

A NIT az ifjúsági érdekeket megjeleníteni hivatott testület lenne, a magyarországi ifjúsági és a számukra szolgáltatni szándékozó szervezetek országos érdekképviselői és szakmai szövetsége, amely az érintett korosztályok társadalmi helyzetének jobbítása, az általuk igénybe vehető szolgáltatások bővítése és színvonalának emelése érdekében működik; helyi, valamint regionális szinten meg nem oldható ifjúságpolitikai feladatokat lát el. Célja a magyarországi ifjúsági korosztály érdekeinek szolgálata, tagközösségeinek képviselője. A RIT-ek a NIT regionális megfelelői, azzal, hogy a NIT épül a RIT-ek működésére (lásd: tagsági kritériumok) és nem a RIT a NIT régiós „deriváltja”.

A NIT és a RIT-ek feladata a civil oldalon felmerülő ötletek generálása (amolyan inkubátorház), az állami intézményrendszer kontrollja, információbeszámítás, megkerülhetetlen részvétel a döntéshozatalban. Az ifjúságpolitikában játszott szerepükben az okozhat zavart, ha nem kiszolgálják, hanem felügyelik a szférát, elitizálódnak.

A NIT⁵¹ olyan köztestület,⁵² ahol legalább 50⁵³ országos szervezet képviseli magát. Valamennyi közvetlenül ifjúságot érintő jogszabály esetében véleményezési joga van, állandó meghívottja a Parlament ifjúsági ügyekben illetékes bizottságának és albizottságainak, éves „civil” jelentést készít az ifjúság helyzetéről, amelyet a kormányzati jelentéshez kell csatolni, hasonlóképp az 5 évente születő ENSZ jelentés esetében.

A RIT az a régióban egyetlen ifjúsági, civil testület, ahol legalább 30 civil ifjúsági szervezet képviselteti magát;⁵⁴ valamennyi, a régiót közvetlenül érintő ifjúsági ügyet véleményez, delegál a régiós testületekbe.

Fontos szereplő még a Magyar Ifjúsági

Konferencia (MIK), amelynek célja a határon túli magyar ifjúsági szervezetekkel való információcsere és egyeztetés. A javaslat szerint a szakkuratóriumok egyikében (Határon túli Gyermek- és Ifjúsági Programtanács) a civil oldalt testesítené meg.

Tanácsok

Az elmúlt időszak tapasztalatai, az ifjúsági intézményrendszer fejlődése alapján szükségesnek tűnik a jogi környezet újrászabályozása is, s ezen keresztül a pályázati rendszer újraszervezése, valamint annak ésszerűsítése.

Ennek megfelelően jelen javaslat szerint a tárca pályázati rendszert működtetne, amelyet a Gyermek és Ifjúsági Alapprogram – ennek részeként⁵⁵ az Országos Gyermek és Ifjúsági Program, a Nemzetközi Gyermek és Ifjúsági Program, a Határon Túli Gyermek és Ifjúsági Program és a Regionális Gyermek és Ifjúsági Programok – alkotnak, s a Mobilitás, a Regionális Ifjúsági Irodák (a továbbiakban: RISZI) és az Agóra Irodahálózat bonyolítja le a pályázati döntésekből adódó feladatokat.

Az állami ifjúsági célú pénzalap, a GYIA döntéshozói a civil-kormányzati együttműködésre alapozott testületek (központi és regionális) lennének: itt testesülne meg a kooperativitás, a co-management és a co-decision. A pályázatok tekintetében alapvető igény, hogy más legyen a felelős a programok/stratégia kidolgozásáért és más a pénzek elosztásáért, (az Európa Tanács rendszerével közel paralell elképzelés) különben a tanácsot alkotó szervezetek maguknak osztják a forrásokat. A tanácsokat úgy kellene megalkotni, hogy bár „egy fecske nem akadályozhatja meg a nyarat”, de a döntésekhez szükséges mind a civil, mind a kormányzati résztvevők egyetértése. Tagjai nemzeti szinten az országos civil ifjúsági képviselő (egyelőre Gyermek és Ifjúsági Konferencia által delegáltak, később remélhetőleg a szervezetté formálódó Nemzeti Ifjúsági Tanács képviselői) és a kormányzat delegáltjai, regionális szinten a regionális fejlesztési tanács, a kormány és a RIT (egyelőre GyIK) delegáltjai.⁵⁶

4.4. Finanszírozási struktúra, pályázati rendszer, nyilvános kontroll

Ifjúsági közélet

A finanszírozási struktúra és a pályázati folyamat is sürgős reformra szorul.

1. A közösségek elismerése miatt az állami elosztási rendszer is több lábra kell álljon: az aktivitást egyfelől a pályázati rendszer támogatja, másfelől viszont a közösség pusztá létét a normatív finanszírozás segíti mind anyagi, mind jogi eszközökkel (a civil, közhasznú stb. normatíva ma még ismeretlen a magyar államháztartásban). A normatív finanszírozás bevezetésével az alapműködés és az alapfeladatok ellátásának finanszírozása (közösségszervezés, táborozás,) kikerül a pályázati elosztási rendszerből, így arra többé nem a hatalmi játszma, hanem pusztán automatizmusok és objektíven teljesíthető feltételek hatnak. Ilyen normatívák lehetnek:

- ifjúsági önkormányzati normatíva: az ifjúsági önkormányzat működési költségeire, lehívható a megalakulás után;
- ifjúsági referens normatíva: a referens foglalkoztatására;
- szünidei-táborozási normatíva: gyermekszámra számolt normatíva, minden 10–18 éves gyerek-fiatal számára (az adott évben egy gyerek-fiatal által egyszer vehető igénybe);⁵⁷
- közösségi/közhasznú normatíva: a közösség/szervezet működésére;
- képzési normatíva (önkéntesekre, szakemberekre);
- utazási kedvezmény (75%-os június 15-től szeptember 1-jéig) az ifjúsági civil szervezeteknek, ha táboroznak/táboroztatnak (NIT, RIT igazolhatja a kedvezmény jogos igénybevételét).

2. A pályázatokat, támogatásokat közvetlenül a tényleges szolgáltatóhoz kell eljuttatni, azaz fontos, hogy a helyi csoport vagy alapszervezet és ne a központ csináljon programot (az országos szervezet feladata a helyi csoportjainak való szolgáltatás kiteljesítése, szervezetfejlesztés, működtetés, érdekképviselet és nem programszervezés).

3. A pályázati rendszerben előnyt kell élvezzenek:⁵⁸

- a többszöröző (multiplikátor) hatású programok;
- a kölcsönösségen alapuló pályázatok;

- a szervezeti együttműködést kihasználó programok;
- a pozitív diszkriminációra okot adó helyzetek (a hátrányos helyzetben lévők pályázata, a hátrányos helyzet csökkentésére irányuló programok, a fogyatékkal élőkkel, a rossz szociális körülmények között lévőkkel vagy más szempontból hátrányos helyzetűekkel integrált programok);
- a hozzáadott érték;
- a szolgáltató, befogadó, közhasznú típusú programok;
- a szubszidiaritás érvényesítése.

4. A pályázatok céljairól legalább 33%-ban⁵⁹ a régiókban kell dönteni.

5. A teljes pályázati összeg kb. kétharmadát a régiókban kell szétosztani. E 66 egységből 22 egység állandó rész, amelyet minden régió egyformán megkap; 22 egység létszámarányos rész, amely (ifjúságlétszám-arányos) statisztikai adatok alapján kerül évente megállapításra, 22 egység pedig gazdasági fejlettséggel arányos rész, amelyben a hátrányos régiók kedvezőbb elbírálásban részesülnek.⁶⁰

6. Rendszertanilag is külön kell választani a kb. 300 000 forint alatti, a 300 000 és az 1 000 000 forint közötti és a nagyságrendileg 1 000 000 forintnál nagyobb összegű pályázati nyereseményeket. A legkisebb összegű kategóriában egyszerűbb pályázati és beszámolási szisztéma alakítható ki, a középső kategóriában a mai rendszer alapjaiban fenntartható (előfinanszírozással), a hozzávetőleg 1 milliónál nagyobb nyeresemények esetén részletekben történő finanszírozást lehet kialakítani (beépített ellenőrzési pontokkal, az elvárásokat a Youth program pályázati rendszeréhez közelítve). Általában is erősíteni kell azt a szemléletet, hogy a pályázat egy civil projekt egyik sarkalatos (de nem első!) állomása. Ugyanakkor tudni kell, hogy jelen esetben is érvényes: a decentralizált rendszerek esetében az improduktivitás aránya nagyobb lehet, mint a központosított rendszerekénél.

7. Meg kell szüntetni a pályázati díjat. A pályázat civil „alapjog”, a tényleges munkát végző civileknek a pályázat megírása nem cél, hanem a tevékenység egyik része. Így a későbbiekben el lehet törölni a pályázati dí-

jat, amely nehézkes, drága és adminisztratív feladatokkal terheli a lebonyolítót is: számla posta stb. Nem lehet anyagi lehetőségek függvénye a pályázat benyújtása. Így csökkenthető a bürokrácia is, ugyanakkor a kieső bevételt kompenzálni kell.

8. Jóval gyorsabbá kell tenni a pályázati folyamatot. Elfogadhatatlan az a helyzet, hogy nem egyszer a pályázat beadásától számított 9. hónapban még a pénzére vár a nyertes. Ez mind a pályázati logikát felborítja, mind arra készíti a pályázót, hogy „fal” pályázatokat írjon, hiszen az adott projekt finanszírozása kiszámíthatatlan. (Így az sem kizárt, hogy az adott évi nyári táborra nyert összeget tulajdonképpen a következő évi táborozásra kell költse a támogatott.)

9. Nyilvános kontrollal kell ellátni a teljes forrásbővítő folyamatot.³¹ Minden támogatást nyilvánosságra kell hozni kivétel nélkül, megjelölve az eddigi össz-szervezeti nyereményt is. A döntéshozó testületek valamennyi döntése nyilvános és az interneten publikálandó kell legyen. Az állami ifjúsági intézmények esetében is (Mobilitás stb.) a nonprofit törvény beszámolási szabályait kell érvényesíteni.

10. Be kellene vezetni az internetes pályázati ügyintézés, valamint a panaszkezelő rendszert és az elektronikus közmeghallgatás intézményét (az interneten feltehető kérdésekre az adott illetékes havonta válaszol, amely válaszok archiválásra kerülnek).

11. Ki kell bővíteni és részben automatizálni kellene az ifjúsági szektor finanszírozását biztosító bevételek körét. Legyen az ifjúsági célokra elkülönítve a központi költségvetés évente esedékes alkuin túl:

- a Parlament működést támogató, a civilek számára adott összeg ifjúsági része;
- szerencsejátékok és játékautomaták nyereségének egy része;
- speciális ifjúsági célú sorsjáték, vagy évi egy-két heti nyereményalap egy része;
- reklámadó egy része;
- kulturális járulék egy része;
- dohány és szeszdó egy része;
- idegenforgalmi típusú (állami) adóbevételek egy része.

Továbbá lehetséges az EU-források és a piaci szektor (ifjúságkutatás, média, gyógyszer-

ipar) bevonása is a finanszírozásba.

12. Szükséges a teljes forrásbővítő rendszer egységesítése, átláthatóságának megteremtése és jogszabályba (lehetőleg törvénybe) foglalása.

5. Összefoglalás

„Csak két hagyatékunk értékes: a gyökereink és a szárnnyaink.”⁶²

Az „ifjúságügy” kezelése, az állami ifjúsági struktúra és intézményrendszer működése – kimondva vagy kimondatlanul – híven tükrözi a hatalmon lévők elképzeléseit az ifjúságról, közvetve az állampolgárokról. Az elmúlt évek ifjúságpolitikája is cseppben a tenger.

A dolgozat a gyerekek-fiatalok személyiségének kibontását segítő, értékteremtő szakmai innovációk katalizálásával talán apró segítség ahhoz, hogy a rendszer működtetői egyfajta skandináv típusú, partneri viszonyt alakíthassanak ki az igénybevevőkkel.⁶³

A civil szervezetek együttműködése tekintetében mindegyik kormány⁶⁴ regnálása idején látszott egyfajta egységes ifjúsági képviselőlet lehetősége, a szakmai szervezetek nyitottak is voltak erre. A pártok „hagyják békén a többi civil szerveződések”⁶⁵ gondolata éppen csak a regnáló kormány óhatatlanul süket füléig nem jutott el soha. A fent leírtak megpróbálnak intézményes megoldást találni arra, hogy a pártpolitika ne tudjon beavatkozni az ifjúságügy szakmai működésébe. Mindehhez persze ma a legfontosabb hiányzik, és leginkább kétséges a jövőre nézvést is: a bizalmi szituáció. Enélkül ugyan lehet kiegyensúlyozott struktúrát elképzelni, de a mindenkori kormányzati úthenger és az ellenzéki aknamunka íróasztaldokumentummá silányít bármifajta elképzelést.

Irodalom

- Beke Pál: *Az ifjúsági referensek feladatai*. In.: Ifjúságsegítés – az új évezred küszöbén, IS-Mertető, ISM, 2000.
- Bíró Endre: *Nonprofit Szektor Analízis*. In: Márkus Eszter (szerk.) EMLA egyesület, 2002
- Csepeli György: *Szociálpszichológia*. Osiris kiadó, 1997.
- Council of Europe: *European Youth Trends, experts in youth research*, 1998.
- Council of Europe Youth Directorate: *Keys to participation*, 1998.
- Kilényi Géza: *A civil szerveződés szerepe a magyar társadalom életében*. In.: Civil Bp. BMK módszertani füzetek, 1994.
- Molnár Szilárd: *A civil társadalom államosítása Magyarországon 1945 és 1956 között*, kézirat, ELTE Szociológiai Intézet, 1998.
- Nagy Ádám: *Civil a pályán? – az ifjúsági intézményrendszer struktúrái a rendszerváltás után: a civil részvétel*. In.: *Politikatudományi Szemle*, 2000/1–2.
- Bauer Béla, Laki László, Szabó Andrea (szerk.): *Ifjúság 2000*, Nemzeti Ifjúságkutató Intézet

A rövidítések jelentése

BEIK	Budapesti Európai Ifjúsági Központ
BM	Belügyminisztérium
ET	Európa Tanács
EYF	European Youth Forum – Európai Ifjúsági Fórum
GYIA	Gyermek- és Ifjúsági Alapprogram
GYIK	Gyermek- és Ifjúsági Konferencia
GYISM	Gyermek-, Ifjúsági és Sportminisztérium
IMF	Nemzetközi Valutaalap
ISM	Ifjúsági és Sportminisztérium
MIK	Magyar Ifjúsági Konferencia
NGYIKA	Nemzeti Gyermek és Ifjúsági Közalapítvány
NIT	Nemzeti Ifjúsági Tanács
NKÖM	Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma
OM	Oktatási Minisztérium
RISZI	Regionális Ifjúsági Iroda
RIT	Regionális Ifjúsági Tanács (nem azonos a mai RIT jelentésével)
ZÁNKA	Zánka Gyermek és Ifjúsági Centrum Oktatási és Üdültetési Közhasznú

Társaság

Jegyzetek

- 1 Az ifjúság fogalma jelen dolgozatban tartalmazza a gyerekek és fiatalok korosztályait. Ifjúsági szervezet alatt – ahol külön nem jelzett – minden esetben a gyerekeket, fiatalokat tömörítő és támogató szervezetek és nem formalizált közösségek összessége, ifjúsági tevékenység alatt pedig az oktatási rendszeren kívüli ifjúsági tevékenység értett.
- 2 „Az ember... azért lépett be a társadalomba..., hogy már meglévő jogait nagyobb biztonságban tudja... ennek következtében az állam soha nem használhatja fel hatalmát a természetes jogok megtámadására.” (Molnár Szilárd nyomán)
- 3 A szabadidő-eltöltés jelen esetben az alapvetően iskolán és családon kívül eső idő struktúráját jelenti, amelyre nyilván a család és iskola is korlátozott mértékben hat (pl.: családi kirándulás, tanulmányi táborok stb.)
- 4 Az erről és az ifjúsági intézményrendszer aktuális állapotáról szóló elemzést lásd a szerzőtől: *Civil a pályán? – az ifjúsági intézményrendszer struktúrái a rendszerváltás után: a civil részvétel* (Politikatudományi Szemle, 2000/1-2)
- 5 A szabadidőeltöltés problematikája a fiataloknál lássuk be: nem jelentős. A Nemzeti Ifjúságkutató Intézet Ifjúság2000® kutatásából származó adatokból kitűnik, hogy a megkérdezettek saját maguk által felvázolt problématerképe valahogy így nézett ki (több válasz is megjelölhető volt): munkanélküliség 47 pont, pénztelenség 34 pont, lakás 32 pont, létbizonytalanság 14 pont, kábítószer-terjedés 13 pont, társadalmi egyenlőtlenségek 9 pont, kilátástalan jövő 9 pont, tanulási lehetőségek beszűkülése 7 pont, bűnözés 5 pont, céltalanság 5 pont, család válsága 4 pont. Magyarán a munka-lakás-pénz háromszög alapján jól körülírható a mai fiatalok legsúlyosabbnak ítélt gondjai. Mindezekről nem szól e tanulmány.
- 6 Weber parafrázálásával eredményesen a jó célok szolgálatát, hatékonyon a célok jó szolgálatát értve.
- 7 A forrásbővítő folyamatot sokszor – szűk értelemben – a pályázatok kiírásától azok elbírálá-

- sáig értelmezik, de ténylegesen az éves költségvetési törvény elfogadásától legalább a pályázatok elszámolásáig tart.
- 8 Jelen esetben nem a hányatott sorsú ifjúsági törvényről, hanem az ifjúsági intézményrendszerről szóló törvényről van szó.
  - 9 Mindemellett kiemelt figyelmet kell fordítani arra, hogy a művelődési intézményrendszerben felhalmozott szakmai potenciál ne vesszen el az ifjúságügy számára. Nemcsak azért, mert a civil szervezetek jelenleg erősen kötődnek ahhoz, hanem azért is, mert további szerveződések alakulásához is segítséget nyújthat, ahogy ez az elmúlt évtizedben is történt.
  - 10 Ugyanakkor egy rajzszakkör vagy diákkezdemenyezés már társadalmi, sőt civil körön belülnek értelmezhető.
  - 11 A közhasznú szervezetekről szóló, 1997 évi CLVI. (ún. nonprofit) törvényben szereplő szervezetek közül a köztestület elsősorban az igazgatási (önigazgatás), a közalapítvány a feladatfinanszírozás, a közhasznú társaság a szolgáltatás társadalmasítására, de nem „civilisítésére” szolgál.
  - 12 Ezen szervezetek (mögleghetősen nagy) forrásigényét másképp kell kielégíteni, lásd: később.
  - 13 Az alapvetések és az ebből következő célrendszer néha ideális helyzetet feltételez. Tudni kell azonban, hogy a valóban tevékeny szervezetek száma nem túl nagy manapság, s leginkább a vidéki, kisvárosi szervezetek megerősítése szükséges.
  - 14 Bár sok művelődési szakember, szociális munkás ellenfele lehet e gondolatnak, mindenképp szükséges tudni, hogy az állam (még inkább az állampolgár) adóforintjai mire mennek el, mennyire térülnek meg a beruházások, mennyire költséghatékony a forrásfelhasználás. Tudni kell persze, hogy különböző dimenziójú mennyiségek nem összehasonlíthatók, azaz nem feltétlenül hasznosabb egy nagytömegű, „felszínes” rendezvény egy kis létszámú intenzíven foglalkoztatott csoportnál; pl.: fesztiválok vs. névtelen drogok klubok), de van, ami összevethető és a vizsgálat csak módszertan kérdése.
  - 15 Egy-egy ilyen hely annak függvénye, hogy ki az adott helyen a „kulcsszereplő”. Ma gyakran politikai és nem szakmai szempontok alapján dől ez el, s a felhasználói oldalnak pedig alig van beleszólása.
  - 16 A direkt iskolai programok finanszírozása nem az ifjúságügy kompetenciája, de akár egy önszerveződő diákkör is eséllyel pályázhat szabadidős tevékenységgel.
  - 17 Az önkormányzati törvény a helyi önkormányzatok feladatává tette „a gyermek- és ifjúsági feladatokról való gondoskodás”-t, de azokat nem határozta meg. Ez az önkormányzatok egyetlen olyan kötelező feladata, amelyben a kötelező feladatok kereteit önálló szaktörvény nem határozza meg (Bíró Endre nyomán).
  - 18 Ennek természetesen fontos oka, hogy az ifjúsági házak a finanszírozási kényszer miatt csak kevéssé tudnak ügyelni alapfeladatokra, kénytelen sokféle egyéb tevékenységgel foglalkozni, ami bevételt hoz a fenntartáshoz.
  - 19 Nem feltétlenül kell kizárni a közművelődési intézményeket, hiszen jól képzett szakemberek alkalmasak lehetnek a működtetésre, de preferálandók a civilek azok megerősítése érdekében és jóval kisebb finanszírozási igényük miatt.
  - 20 Mindkettőre van modellszerűen működő példa: a játszóházak esetében a Napklub a VIII. kerületben, vagy a Káposztásmegyeri Zabhegyező Játszóház, az ifjúsági irodákra a Hayico hálózata.
  - 21 Hangsúlyos, hogy nem egy második (nem működő) ifjúsági ház rendszerről beszélünk.
  - 22 Ebben az értelemben a „ház” szóhasználat sokkal inkább jelkép/szimbólum, mint valós fizikai épület, bár nyilván a tevékenységhez a telephely nem nélkülözhető.
  - 23 A helyiséget általában az önkormányzat biztosíthatja (hosszú távú 3-5 éves ingyenes bérlettel), de nem kizárt, hogy ha egy településen a viszonyrendszer ezt indokolja, az önkormányzat helyett más helyiségfinanszírozó álljon a projekt mellé (ugyanakkor meg kell akadályozni, hogy az önkormányzat eltáncolhasson a feladat elől). A fenntartási költségek (alkalmazottak, közüzem, játékok, működtetés) az államot terhelik, a kiemelt programokat (pl. táborok, kirándulások) a civilek más pályázati forrásból fedezik. A know-how-t a civilek adják. (Így az államot nem terhelik beruházási épületjellegű költségek.) Olyan feltételrendszer kell kidolgozni, amely tartalmazza az ifjúsági információs charta aláírását, a kortárssegítés alapelveit, megállapodást az önkor-

Ifjúsági közélet

mányzatokkal, a bárki általi és feltétel nélküli igénybevételt és ingyenességet, a civilek versenyeztetését, a nyitva tartás kötelezettségét és idejét stb.

ábra

24 A házak működéséért a civil szervezet vezetője felelős. Ellenőrzését a többi civil szervezet (egyfajta kamara), az állam és az adott önkormányzat láthatja el. Ugyanakkor fel kell ké-

szülni, hogy a decentralizáció mindig nagy „veszteséggel” dolgozik. Szükségszerű, hogy az első időszakban a megvalósítás jelentős hibaszázalékkal fog működni, amely viszont az évek alatt folyamatosan csökken (versenyhelyzet), ha jelentős finanszírozás áll a háttérben.

- 25 Az információhoz jutás nem cél, pusztán eszköz lehet (adott cél—információszerzés—kiválasztás—alkalmazás). Ugyanakkor meghatározandó az is, hogy miből nem hatékony, érdemes információt csinálni.
- 26 Az IMF Transzparencia Kódexe szerint.
- 27 Meg kell próbálni integrálni az ezirányú civil kezdeményezéseket, de nem feltétlenül erre kell az állami rendszernek rátelepedni.
- 28 A szervezeti kommunikációs mutató az internet-hozzáférés, telefonálás (1 egység) és sokszorosítás (1 egység) lehetőségének egyszerű összege.
- 29 Hasonló rendszerrel kísérletezett a Nemzeti

Gyermek- és Ifjúsági Közalapítvány (NGYIKA) 1997-ben korosztályi szakértői szolgálat).

- 30 Egy adott régióban, ahol sok jó nemzetközi projekt és pályázat van, az azokat tető alá hozó szervezetet lehet kapacitálni tapasztalatai szervezett formában történő átadására.
- 31 Ifjúságsegítő (államilag elismert szakma): akkreditált felsőfokú szakképesítés.
- 32 GYISM, OM, NKÖM, BM
- 33 Ma optimista becslések szerint 100-150 ifjúsági referens lehet az országban.
- 34 Itt is érvényesítendő a pénzügyi segítség-döntési autonómia rendszere, azaz az állam pénzügyileg segít, a helyben lévők önállóan döntenek a személyről (nem szükséges még egy településmenedzseri rendszert létrehozni). A részvétel két alappillére: az ifjúsággal és nem csak érte (with and not just for youth) és a pénzügyi segítség-döntési autonómia (Keys to participation, Youth Directorate 98) alapelvei.
- 35 Beke Pál és Beke Márton nyomán.

- 36 A mai kisszámú munkakörben egyáltalán nincsenek meg a sztenderdizált alapvetések (van pr-os, bürokrata, érdekképviselő, szervező); tisztázni kell az elvi alapokat, s lehetőleg apparátuson kívül „működtetni” a referenst. Feltehetően pályázatattal kell betölteni a státuszt.
- 37 Ez a projekt adhatná meg az alaphangot az ifjúsági – civil szervezetekkel való viszonyban.
- 38 Az országos és regionális ifjúsági civil szervezet definícióját állapítsa meg egy leendő országos ifjúsági civil képviselő.
- 39 Itt nem a helyi csoportok, hanem az országos (regionális) szervezetek központi irodái kapnak helyet.
- 40 A dokumentumot a lehető leghamarabb le kell fordítani a kisebbségi nyelvekre.
- 41 Miután a dolgozat egy elképzelt jövőbeni rendszerről szól, nem tekintjük át részletesen a mai ifjúsági intézményrendszert. Úgy tűnik a gyakorlat alapján felvethető, hogy felépítményét, de néhány alapvetését is újra kell alkotni.
- 42 E fejezet fókuszában a regionális és országos struktúra áll, így a helyi munka szereplői nem itt kerülnek kifejtésre, az tulajdonképpen már megtörtént a projekteket tárgyaló fejezetnél.
- 43 Az alábbi jogszabályoknak is komoly ifjúsági vonzatuk van:
- 1949. évi XX. törvény A MAGYAR KÖZTÁRSASÁG ALKOTMÁNYA,
  - 1991. évi LXIV. törvény a Gyermekek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt Egyezmény kihirdetéséről,
  - 1989. évi II. törvény az egyesülési jogról,
  - 1990. évi LXV. törvény a helyi önkormányzatokról,
  - 1997. évi CLVI törvény a közhasznú szervezetekről.
- 44 A folytonos vonalú nyíl a delegálást (származtatást), a szaggatott nyíl az információirányt, közvetett ráhatást mutatja.
- 45 A régióban jelenlévő szervezet jelentése: kizárólag a régióban tevékenykedő szervezet, vagy az országos szervezet régióban jelenlévő tagjai, amelyek csak egyszer válhatnak taggá a regionális ifjúsági képviselőben.
- 46 A drogügyek kapcsán eldöntendő, hogy az ifjúsági ügyek alá tartozik-e, vagy más kompetenciája. Utóbbi esetben viszont nem az ifjúsági tárcának kell kezelnie a problémát.
- 47 Egy feladat végrehajtásának folyamata:
- 48 Gazdasági számításokat kell végezni, hogy az ingatlanok hasznosításából származó források vagy maguk az ingatlanok szolgálják-e jobban a szférát. A mai állapotnak reális alternatívája lehet a a régióként 2–3 kb. 2–500 fős táborhely megtartása, átvétele (megyei gyermek-és ifjúsági közalapítványoktól, amihez azok együttműködése is szükséges). „Tartás” esetén az összevont szervezetnek mérhető kihasználtsági és maximált költségáthárítási sztenderdeket kell adni, az előbbi esetben el kell adni az intézményrendszert. A felhalmozódott vagyontömegeből biztosítani lehetne a saját működő ifjúsági-szervezeti vagyont. Ugyancsak ebből az összegből lehetne megvalósítani a civil szervezetek házáat. Ugyanakkor az ifjúságügynek nem tárcaszintű feladata a(z ifjúsági) létesítmények akadálymentesítése.
- 49 Ma például magyar nyelvű honlapja sincs a BEIK-nek.
- 50 Ebből csak az a-b pontban meghatározott tanácsok jelennek meg a 2/1999-es ISM rendeletben.
- 51 A Tanácsok maguk határozzák meg szervezeti rendjüket és döntéshozatali mechanizmusukat, de javasolt működési alapelveik a következők lehetnek:
- Szakmaiság és konszenzusra törekvés:* Az együttműködés alapvetően a törvények, intézmények, egyéb döntések és döntéshozók szakmai alapú befolyásolásáról szól. Ugyanakkor biztosítandó, hogy az együttműködésben olyanok vegyenek részt, akik működésük során bizonyíthatóan hozzájárulhatnak az ifjúsági korosztályok élethelyzetének javításához, az e téren tevékenykedő szervezetek civil identitásának kiteljesedéséhez. A szakmapolitika akkor képviselhető eredményesen, ha az együttműködők konszenzusra törekednek és a konszenzuskényszer megjelenik a struktúrában is.
- Függetlenség és egyenlőség:* Jelenti a külső nyomásgyakorlástól való elhatárolódást, elsősorban a pártpolitikától való függetlenséget és a világnézeti semlegességet; a szakmapolitikai tevékenység célja a köz- és nem a pártpolitika mentén értelmezendő. Az együttműködés egymást partnereknek tekintő, egymás kompetenciáját kölcsönösen elismerő szervezetekről szól. A NIT nem különbözteti meg státuszában az alapító és később csatlakozó szervezeteket. Egy szervezet egy mandátumot birtokol.

Ifjúsági közélet

- Képviselési és testületi jelleg:* Az adott kereteken belül (szakmai, intézményi, egyéb kérdésekben) az adott felhatalmazással bíró(k) a teljes – képviseletre felhatalmazást adó – együttműködő hálózatot képviselik, ennek nem csak egy részét, vagy egy szervezetét. Az együttműködés nem ernyőszerkezet, háló-, mátrixszerű és nem centralizált modellt követ.
- Nyitottság és nyilvánosság:* Az együttműködőknek nyitottnak kell lenniük és maradniuk az új együttműködésekkel, új típusú együttműködésekkel szemben, törekedni kell a lehető(!) legtöbb együttműködő bevonására. A NIT tevékenysége – nem politikai háttéralkuk eredője, hanem – nyilvánosan gyakorolt és vállalható szakmapolitika és (érdek)képviselet.
- 52 Tehát e javaslat szerint törvény ismeri el.
- 53 70 katalán szervezet alkotja a katalán NIT-et (1985-ben törvény ismerte el), 400 fölötti magyar szervezet kapta a Hi-net hírlevelét.
- 54 Az országos szervezetek, ha jelen vannak az adott régióban, akkor is csak régióként egyszer lehetnek az adott RIT tagjai.
- 55 Forrásában közös, döntéshozó testületében elkülönült. Az „ennek részeként” kitétel jelen formájában ellenkezik az 1995. évi LXIV. Törvény 3.§ (3) pontjával, így az egyelőre külön ajánlásban fogalmazható meg, azzal, hogy a lehető leghamarabb el kell hagyni a törvény ezen paragrafusát.
- 56 Fentiek az Európa Tanács (ET) rendszerével közel paralell elképzelést tükröznek (bár nyilván különbségek fellelhetőek). A vázolt elképzelés és az európai minta (lásd: melléklet) az alábbi módon feleltethető meg egymásnak: az ET Ifjúsági és Sportigazgatósága mint hatálmeghatározó megfelelője itthon a GYISM. Az Európai Ifjúsági Fórum (EYF) tükörképe a Gyermek és Ifjúsági Konferencia (és az ebből esetleg létrejövő szervezet) lehet. Az Európai Ifjúsági Központok és Európai Ifjúsági Alap Tanácsadó Testületének pandantja a Gyermek és Ifjúsági Alapprogram Tanács, mint startéviaalkotó testület; az Ifjúsági Ügyek Közös Tanácsa Programtanácsának nemzeti megfelelői pedig a Gyermek és Ifjúsági Programtanácsok lehetnének (országos, határon túli, nemzetközi, regionális).
- 57 Ennek megvalósítása különleges körülményt igényel (ki utal, kinek, hogyan ellenőrizhető, hogy egy gyerek egy évben legfeljebb egyszer jusson a támogatáshoz).
- 58 A pályázat bírálati szempontrendszerében is érvényesítendő, a pályázati úrlapon jelölni kell a pályázat támogatásának különleges indokaként (pl.: a multiplikátor hatásra – hogyan kívánja terjeszteni az eredményeket). Azaz a pályázatokon közvetlenül is érvényesíteni kell az ifjúságpolitikai célokat.
- 59 Pályázati pénzek % Kíírja Elosztja
Maximum 33% Centrális Centrális
30–40% Centrális Regionális
Minimum 33% Regionális Regionális
- 60 Ugyanakkor nem szükséges a helyi kiírású és elosztású pénzeket teljes egészében azonnal „felélni”, szétosztani, lehetséges nagyobb fejlesztési célokat megvalósítani (azaz a pénzmaradványt nem elvonhatóvá és helyben maradvóvá kell tenni).
- 61 Ha az adott feladat olyan feltételeket eredményez, amelyet csak kevesen tudnak teljesíteni, azt az objektíven megfogalmazott pályázati kiírásnak kell tartalmaznia, úgy hogy csak megfelelő felkészültségű szervezet teljesíthesse azt.
- 62 European Youth Trends 1998CoE experts in youth research: There are only two lasting bequests we can give our offspring. One is roots, the other wings.
- 63 *A mai – „keleti típusú” – mi-ők viszony helyett* (Majtényi László – Székely Iván nyomán).
- 64 „Az autoriter agresszió sajátossága, hogy védtelenekre és védekezésre képtelenekre irányul, akiket előzetesen a hatalom világosan megvont határokkal elkülönített...” (Csepeli)
- 65 Kilényi Géza: *A civil szerveződések szerepe a magyar társadalom életében*, Civil, Bp. 1994, BMK módszertani füzetek.

Ifjúsági rétegek az ezredfordulón

Bevezetés

A következőkben egy olyan séma felvázolására törekszünk, amely lehetővé teszi, hogy a társadalmi tér struktúrája, az ifjúság társadalmi szerepe, valamint az elmúlt évtized eseményeiből következő problémák között összefüggést állítsunk fel. Ennek a tanulmánynak tehát nem célja a politikai, gazdasági alapú útkeresések elemzése, csupán az, hogy megvizsgálja, hogy a rendszer-váltás fiataljaira milyen hatást gyakorolt az elmúlt évtized, illetve föltárja azokat a jellemzőket, amelyekkel e társadalmi csoport gondolkodásmódja, kulturális fogyasztása és munkaerő-piaci helyzete egy új hierarchikus viszonyrendszerben értelmezhető válik.

A nyolcvanas évek végén a magyar társadalom történelmi léptékekben mérve is rendkívüli változásokkal szembesült. Néhány év alatt összeomlott a szovjet birodalom, ezzel párhuzamosan katonai értelemben egypólusúvá vált a világ. A társadalmi, politikai berendezkedés megváltozott, a magyar társadalom a kapitalista fejlődés útjára lépett. Ez a kapitalizmus azonban minden korábbihoz képest nagyobb alkalmazkodóképességet várt el a versenyképtelen magyar gazdaságtól. A globalizációval, vagy az infotársadalom kifejezéssel is illetett „új kapitalizmus” hatása gazdasági szerkezet gyökeres átalakulását, ezzel párhuzamosan a munkaerőpiac átrendeződését, bizonyos tudásfajták fel, illetve leértékelődését eredményezte. Olyan negyven év alatt szinte ismeretlen jelenséggel ismerkedett Magyarország, és a közép-kelet-európai térség, mint a tartós strukturális és funkcionális munkanélküliség – hangsúlyosan a pályakezdők munkanélkülisége –, mint a területi/térbeli, valamint a csoportok közötti horizontális és vertikális egyenlőtlenségek felerősödése.

Mindezen általános, társadalmi folyamatok alól az ifjúsági társadalom sem vonhatja ki magát. A TÁRKI háztartáspanel vizsgálatai már a kilencvenes évek elején kimutatták, hogy az átalakulás következményei halmozottan jelentkeztek a gyermekeknél és a fiataloknál. A 2000 őszén készített nagymintás ifjúsági vizsgálat, az Ifjúság2000® lehetőséget teremtett arra, hogy a fenti folyamatokat empirikusan is elemezzük. Azaz feltárjuk azokat a társadalmi szintű változásokat, amelyek az ifjúság különböző csoportjaiban az utóbbi egy évtizedben végbementek. A tanulmányban közölt elemzés egy pillanatfelvétel lenyomata. Annak a bemutatása, hogy statisztikai eszközök felvonultatásával milyen módon rögzíthető a magyar ifjúsági társadalom szerkezete.

Az elemzés elkészítésekor a nemzetközi szociológiai szakirodalom azon általánosan elfogadott alaptéziséből indultunk ki, hogy fiatalok társadalmi hierarchiában betöltött pozícióját elsősorban a tudás- és az anyagi tőkéhez való hozzájutás mértéke határozza meg¹. E két alapidimenzíó erős korrelációban áll egymással,² vagyis elmondható, hogy minél magasabb iskolai végzettséggel rendelkezik valaki, annál valószínűbb, hogy kedvező anyagi pozíciót képes felvenni. Ez az állítás fordítva is igaz, az alacsony iskolázottságú vagy az iskolából lemorzsolódó fiatalok anyagi mutatói rendkívül kedvezőtlenek.

1. Tudástőkéhez való hozzájutást a következő változókkal mértük:

- saját iskolai végzettség;
- külön órára járás;
- nyelvtudás;
- számítástechnikai tudás,
- szülő iskolai végzettsége és
- szülő foglalkozási viszonya – státushierarchiában betöltött pozíció.

2. Anyagi tőkéhez való hozzájutást a következő változókkal mértük:

Ifjúság és társadalom

- fogyasztási eszközökkel való ellátottság szintje;
- lakáshelyzet;
- anyagi helyzet megítélése;
- előfordult-e, hogy hónap végére elfogy a pénze;
- tudnak-e félretenni.

E két elméleti alapidimenziót azonban – a magyar sajátosságok figyelembe vételével – kiegészítettük több olyan szocio-demográfiai mutatóval (3), melyek közül feltétlenül kiemelésre méltó a nem, a kor, a családi állapot, a gyermekvállalás, valamint az állandó lakhely szerinti település típusa.

3. Szocio-demográfiai mutatók:

- nem,
- kor,
- családi állapot,
- gyermekvállalás,
- az állandó lakhely szerinti település típusa.

A jelentős statisztikai apparátust³ felhasználó pre-elemzések rámutattak, hogy az objektív, jól mérhető és standardizálható tényezőkn túlmenően az életmód néhány fontosabb jellegzetessége (4), a kulturális fogyasztás (5), valamint a szubjektív attitűdök (6) is meghatározzák az egyes ifjúsági rétegek életmódját, világlátását, jövőbeni orientációit.

4. Életmód:

- sportolási szokások,
- dohányzás,
- alkoholproblémák;
- drogfogyasztás.

5. Kulturális fogyasztás:

- kulturális intézmények látogatottsága (mozi, színház, kiállítás, komoly zenei koncert, disco, bál stb.);
- könyvolvasási szokások;
- tévé nézési szokások;
- rádióhallgatási szokások;
- újságolvasási szokások.

6. Szubjektív, vélemény típusú dimenzió:

- élethelyzettel való elégedettség;
- ifjúság legégetőbb problémái;
- személyes életcélok;
- az elmúlt 10 év és a jövő megítélése;
- a szülői életmód elfogadása, elutasítása;
- értékvilág;
- érdekérvényesítő, network-képesség.

Ezen dimenziók együttes figyelembe vételével a klaszteranalízis módszerével készítettünk el 22 társadalmi csoportot, és abból alakítottuk ki azt a három fő réteget, amelyet munkakategóriáknak tekintünk⁴. Jeleznünk kell, hogy munkánk e 22 ifjúsági nagycsoport feltárásával nem ért véget. Az egyes nagycsoportok jellemzését, a három fő rétegen belüli jellegzetességek kimutatását folytatnunk kell. Ebben a tanulmányban nem e 22 csoport és a közöttük lévő kapcsolat elemzésére, inkább ezek leírására vállalkozunk.

A társadalmi rétegek – egy dimenzió mentén – vertikálisan egymásra fektetett társadalmi makrocsoportok, melyek között hierarchikus sorrend van. A szociológiai szakirodalom szerint van értelme felső, alsó, illetve középrétegekről beszélni. Ezzel szemben a társadalmi csoportok – többdimenziós térben helyezkednek el. Ebben az esetben nem feltétlenül egyértelmű az, hogy melyik csoport van felül, hiszen egyszerre több szempontot is figyelembe kell venni. A kutatásunkban a klaszterelemzés módszere tipikusan társadalmi csoportokra osztotta fel elemzésünk során a sokdimenziós teret. A három fő réteget az elemzés során, a több szempontból is azonos dimenziók mentén kialakuló csoportokból képeztük úgy, hogy a réteghatárok elmozdulhatnak. A rétegek tehát valóban hierarchiát képeznek, de az egyes rétegen belüli csoportok között horizontális kapcsolatot tételezünk. Az életkor előre haladtával a fő rétegen belül létrehozott csoportok között cserélődhetnek a fiatalok, vagyis egy 18 év alatti fiatal iskolai életpályájának lezárultával más csoportba lép, léphet át.

Természetes kérdésként vetődhet fel, hogy a kialakított ifjúsági csoportok egy az egyben megfeleltethetőek-e egy-egy életpályamodellnek. Hipotézisünk szerint az egyes nagy társadalmi csoportokba tartozó fiatalok közel azonos életutat járnak be. Az esetek többségében azonos családi háttérből, társadalmi-gazdasági közegből indulva azonos iskolai és munkaerő-piaci pozíciót vesznek fel. Az egyén számára a társadalmi rétegződésben elfoglalt hely erős, néhol determinisztikus hatást gyakorol az életpályájára.

Az elemzésből kitűnik, hogy a „nyertes” csoportok tagjai a társadalmi rétegződés felsőbb részéből rekrutálódtak, míg a „vesztes” életpályamodell a társadalom alsó rétegeiből származó fiatalokra jellemző tulajdonság. Az egyes alrétegekbe tartozó fiatalok az állam szerepvállalása iránti igénye is közel hasonló, amelyet alapvetően objektív társadalmi helyzetük határoz meg. Érdekes felhívni arra is a figyelmet, hogy az állami segélyek, az állami paternalizmus iránti igény a nehezebb sorsú, a rendszerváltozás következtében vesztes pozícióba kerülő ifjúsági rétegben a legjelentősebb. A jobb helyzetben lévő, alkalmazkodásra képes fiatalok esetében is feltehető azonban, hogy az állam esetleges szerepvállalását kedvezően fogadják. Esetükben azonban a motivációk – az előzetes hipotézisek alapján – egészen eltérőek lehetnek. Elég csak arra utalni, hogy többségük számára legjelentősebb probléma a munkanélküliség mellett a lakáshoz jutás, illetve a családalapítás. Mindhárom alprobléma – ugyanakkor fő életcél – megoldására a kormányzatnak fel kell készülni, és az egyes ifjúsági csoportok igényeire adekvát válaszokat kell nyújtani.

Az ifjúság társadalmi rétegeinek, csoportjainak bemutatásakor a következő módon járunk el:

A tudástőkéhez, az anyagi tőkéhez, valamint a többi dimenzióhoz, különösképpen a rendszerváltozáshoz való viszony alapján két szélső életpálya-modellt (fő réteget) tudott az elemzés teljesen tisztán rögzíteni. E két fő réteget neveztük el a rendszerváltozás ifjúsági „nyerteseinek” és „veszteseinek”. A „nyertes” és a „vesztes” fő rétegen belül egyaránt hét-hét csoport rögzíthető, amelyeket külön-külön jellemezni fogunk. Egy fiatal akkor kerül be az adott csoportba, ha a hat fő dimenzió szerint azonos jellegzetességekkel bír. Ez persze nem jelenti azt, hogy ha egy klasztercsoportban az átlagéletkor 17,5 év, akkor ugyanebben a csoportban ne lehetnének 29 évesek. Viszont egy ilyen alacsony életkori átlagú csoportban lévő 29 évesek más dimenziók szerint sokkal inkább hasonlítanak erre a csoportra, mint a többire.

A két fő életpálya-modellbe tartozó fiatalok között a vizsgálat szinte semmiféle átjá-

rást nem mutatott ki a tudástőke és az anyagi tőke elemzése alapján. Ez azt jelenti, hogy a „vesztesek” számára az állam nyílt beavatkozása is kevés ahhoz, hogy a társadalmi hierarchiában magasabb helyet elfoglaló szűkebb csoportjainak élet és létkörülményeit akár csak megközelítsék. A „vesztesek” depriválódott csoportjai számára a pusztán életfenntartás jelenti a legnagyobb kihívást, míg a „nyertes” rétegbe tartozók egy – szűkebb elit-budapesti – része nyugat-európai szintű életmódon él a szülői család által biztosított háttér és saját munkája révén. A „vesztes” – elsősorban falusi, családostól – fiatalok képtelenek voltak alkalmazkodni a rendszerváltozás kihívásaihoz, innovatív képességük alacsony, motiválatlanok. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy az elemzett csoportok a piacgazdaság kiépülését megelőzően is kedvezőtlen társadalmi pozícióban éltek, így versenyhátrányuk versenyképtelenségé alakult át. Számukra a társadalmi mobilitás esélyei minimálisak, az egyetlen kitörés az iskolai életszakasz meghosszabbodása lehet.

A fentiekkel ellentétben a rendszerváltozás „nyertesei” képesek voltak alkalmazkodni a piacgazdaság által megkövetelt új kihívásokhoz. Életesélyeik messze kimagaslanak az egész ifjúsági társadalomból, azonban esetükben is feltételezhető, hogy versenyelőnyüket nem kizárólag a rendszerváltozás idején halmozták fel, hanem egyes csoportjaik a kibocsátó család révén már az előző rendszerben is hasonló előnyöket élveztek. A „nyertes” rétegbe sorolt fiatalok számára az egyes dimenzióban meglévő előnyök összeadódnak, azaz a magas kulturális tőke jó anyagi helyzettel párosul, amelyet az esetek többségében jelentős érdekérvényesítő képesség (network) egészít ki. Feltűnő az is, hogy egyetlen olyan „nyertes” réteget sem rögzített az elemzés, amelyben többségben élne a családostól fiatalok. Sőt azt tapasztalhatjuk, hogy a családostól, gyermeket vállaló rétegek vagy az alsó-közép vagy a végképp leszakadó deprivált rétegekbe tartoznak.⁵ Az is sajátos különbség e két rétegbe sorolt fiatalok között, hogy a vesztesek szüleinek egy része a munkaerő-piaci kihívásokra sajátos választ ad, „kivonul” a munkaerő-piacról, gazdaságilag inaktívvá válik. Az állam által

Ifjúság és társadalom

biztosított jövedelmekből vagy legfeljebb alkalmi munkákból él, ami nem elegendő gyermekeik életésélyeinek jelentős javítására.

Mindezen problémák, és leginkább az átjárhatóság hiánya felvetik azt a kérdést, hogy vajon leírható-e egy kontinuum mentén a magyar ifjúsági társadalom? Az egy országhatáron belül élő fiatalok vajon egy Magyarországhoz tartoznak-e?

Az elemzés második részében a fennmaradó köztes csoportokat, a rendszerváltoztatást valahogyan „túl- és megélőket” jellemezzük. A „középréteg” nyolc csoportjába tartozó ifjú generációk elsősorban a városok, kisvárosok lakosai, életpályájuk egyelőre felülről korlátos; azonban amennyiben az iskolai életszakaszuk meghosszabbodik, anyagi pozíciójuk a központi béremelések révén javul, úgy gyermekeik számára kedvezőbb életpálya-lehetőségeket képesek biztosítani. Ezek a fiatalok jelenleg semmilyen téren nem mutatnak kiemelkedő eredményeket, a köztük lévő különbségek csak a jelenlegihez fogható részletes elemzésekkel és a nagymintás vizsgálat révén mutathatók ki.

A „nyertes”, és a „vesztes” pozíció társadalomtörténelmi és gazdaságtörténelmi háttere

A XX. század második felétől a fejlett kapitalista országok gazdasági átalakulása következtében a munkaerő-kereslet átstrukturálódott, a mezőgazdaságban és az iparban dolgozók aránya csökkent, míg a szolgáltató és az információs szektorban foglalkoztatottak száma folyamatosan nőtt. A rendszerváltás után a nyitott gazdasággá váló és a nyugati megrendelésektől erősen függő Magyarországnak is szembesülnie kellett a fejlett világra akkor már jellemző tendenciával, hogy az iparizációs társadalom fogalma rég a múlté.

A globalizáció, amelyhez ma minden országnak és benne minden gazdasági szereplőnek alkalmazkodnia kell, leginkább az információ és a pénztőke szabad áramlását jelenti. A globalizáció folyamata a hálózat-szerűen tervezett, gyors reakciókra képes, racionalitásra érzékeny, profitorientált vállala-

latok megjelenését indította el. Legjellemzőbb vállalat típusává a multinacionális cégek váltak, amelyek a rentábilis termelés megszűnése esetén, továbbköltöznek az olcsóbb munkaerőt szolgáltatni képes országokba, munkanélküliek ezreit hagyva maguk mögött. A globalizációnak ez egy olyan sajnálatos konnotációja, amely leginkább a versenyképtelen, kevésbé képzett munkaerőt sújtja. Ez a folyamat a fejlett kapitalista országokban azzal járt, hogy elsősorban a munkaerő ára miatt bizonyos iparágak mára már teljesen kiszorultak. Ilyen a könnyű- és a nehézipar néhány ágazata, például a textilipar, vagy a hajógyártás. A munkaerőpiac igazodni kényszerült ehhez a helyzethez, és átstrukturálódott.

A networkszerűség – a hálózatiság – a gazdaságból átszivárgott a társadalomba is. Manuel Castells *Network Society* című munkájában a networkjellegű együttműködést a repülőtéren V.I.P. várótermek közönségével ábrázolja. Olyan emberek fordulnak meg itt, teremtenek kapcsolatot, alkotnak egy hálózatot, akik átlagon felüli mennyiségű és minőségű információval rendelkeznek a politikáról és a gazdaságról. Ezeket az információkat, tudástöket pedig fel is használják munkájuk során.⁶

A hálózatiság azonban nem csak az elit életmódjára, tevékenységére jellemző fogalom, attól sokkal többet jelent, hiszen a mindennapok életére is rányomja a bélyegét. Az internet vagy a CNN révén egy olyan percre pontos, hatalmas információs hálózatba kapcsolódhatunk be, mely számtalan előnyt jelent annak, aki képes belépni oda. De hálózatszerűen formálódik az úgynevezett kapcsolati tőke is. A fontos, értékes ismerősök valószínűleg másnak is azok, azaz az informális vagy a formális kapcsolatok is hálózatot alkotnak.

Az információs társadalom húzóágazata a „New Economy”, az „Új Gazdaság”, amelynek főbb komponensei a számítástechnika, a távközlés, az információtermelés. Az információs társadalom tehát nem más, mint a tudástársadalom.

A jövőre való felkészítés feladata az alapok lerakásával kezdődik. A fiatalok felkészítése, képzése jelenti az információs társa-

dalom új trendjéhez való igazodást, a munkaerő-piaci versenyképesség megtartását. Különösen igaznak véljük ezt akkor, amikor Magyarország csatlakozik az Európai Unióhoz, amelynek munkaerőpiaca már korábban átesett ezen az alkalmazkodni kevésbé képes társadalmi csoportok számára fájdalmas szerkezetváltozáson. Megjegyzendő, hogy Magyarországon rövid 10 év alatt az államszocialista gazdálkodást nem egyszerűen a kapitalista tőkés piaci termelés váltotta fel, hanem a gazdaság igyekszik a globalizálódó világ kihívásainak is eleget tenni. A szerkezetátalakítás tehát kettős teherként hárult a fiatalokra. Nemcsak azok szelektálódtak ki vagy szelektálódnak ki a munkaerőpiacról, akik alkalmatlanok voltak a piacgazdaság által megkövetelt rutinok elsajátításához, de féltő, hogy a magyar piacon még csak-csak helyet szerzők is szembekerülnek az „Új Gazdaság” kihívásaival.

A társadalomkutatók többségének álláspontja szerint azok vannak előnyös, „nyertes” helyzetben, akik olyan az EU-normákhoz, és az információs társadalomhoz képest konvertálható tudástőkét – elsősorban nyelvtudást, számítógépes ismereteket, személyes kapcsolathálózatot, felsőfokú, versenyképes végzettséget – tudnak magukénak, amely segítségével képesek átlagon fe-

lülü állásokhoz jutni, illetve sikeres vállalkozásokat indítani. Az előnyös helyzetű fiatalok képesek bekapcsolódni a hálózatok világába, az egyre nagyobb intenzitással áramló információkat rendszerezni, hasznosítani tudják. A nyertes csoport jellemzője beágyazottságuk is. Ez azt feltételezi, hogy mind ők mind szüleik rendelkeznek konvertálható társadalmi tőkével. Nem elhanyagolható ugyanakkor az az elméleti megközelítés, amely Sartre-hoz köthető, miszerint a társadalmi kapcsolatok horizontálisan, illetve vertikálisan az adott társadalmi csoporthoz tartozás harmadik generációjától a legmeghatározóbbak.

„Vesztes” helyzetbe azok a fiatalok kerülnek, akik nem képesek alkalmazkodni az információs társadalom követelményeihez. Nem beszélnek nyelveket, nem ismerik a számítógép használatát, és ezért kimaradnak egyre fontosabbá váló hálózatokból, például az internetből. Rosszabb anyagi helyzetük miatt még lehetőségük sincs a hátrányaik csökkentésére. Alapproblémájuk azt, hogy nem rendelkeznek olyan társadalmi tőkével, amely jól konvertálható gazdasági tőkévé. A csoporthoz való tartozás ismérve lehet továbbá a network-hiány, illetve megfelelő iskolai végzettség ellenére sem működő munkaerő-piaci képesség.

1. táblázat Az egyes ifjúsági rétegek

A klaszteranalízis által létrehozott nyertes, vesztes, és köztes pozíciók nagyságrendjét érzékelteti az alábbi táblázat.⁷ Ebből látjuk, hogy számításaink szerint a fiatalok kevesebb mint egyötödéről állíthatjuk, hogy valamilyen szempontból sikeres stratégiát folytattak az elmúlt évtizedben. Az adatok azt is érzékeltetik, hogy a magyar fiatalok többsége nem tudott megfelelően alkalmazkodni a gazdasági, társadalmi kihívásokhoz.

I. A RENDSZERVÁLTOZÁS NYERTESEI

I. 1. Jó érdekérvényesítő képességű, nyugat-európai szinten élő fiatalok

A fiatal generációk társadalmi hierarchiájának csúcsán él egy szűk, elit-budapesti (elit budai kerületek és az V. kerület), réteg (kb. 28000 fő⁶). Az ebbe a csoportba tartozó fiatalok az idősebb korosztályba tartoznak, tehát betöltötték a 25. életévüket, szinte meg egyező arányban található köztük nők és férfiak. A csoportba olyan fiatalok kerültek, akik között vannak tipikus „szingli” életmódot élők – saját lakás, kapcsolatban, de nem együtt élnek –, ugyanakkor jelentős részük házastársi vagy élettársi kapcsolatban él. Legfőbb jellegzetességük, hogy rendkívül jó családi háttérrel rendelkezve nagyon magas iskolai végzettséget érnek el. Majdnem 60 százalékuknak legalább az egyik szülője felsőfokú végzettségű, a kibocsátó család fenntartója, a Központi Statisztikai Hivatal besorolása szerint, értelmiségi foglalkozási kategóriába tartozik.

A rétegbe sorolt fiatalok kétharmada ren-

delkezik valamilyen felsőfokú végzettséggel, anyagi helyzetük pedig kiemelkedően jó. Bevételeiket saját forrásból szerzik, családjukban az átlagosnál nagyobb számban fordul elő vállalkozás. Nem véletlen, hogy saját lakásban laknak, viszonylag fiatalon, család-alapítási kényszer nélkül elhagyják a kibocsátó családot. Az állam segítségnyújtására nincsenek rászorulva, de amennyiben lehetőséget kapnak – feltehetően – nem utasítják el azokat.

Általános és középiskolai tanulmányai alatt különórákon próbálták egyébként is meglévő kulturális előnyüket tovább javítani. A felhalmozott tudástőke folyamánként elsősorban a magas kultúra iránt nyitottak. Az átlaghoz képest többet járnak színházba, hangversenyre, múzeumba, és több mint kétszer annyi könyvet olvasnak, mint a mintába került fiatalok általában.

A 2000-es adatok szerint ezen fiatalok nyelveket beszélnek, kétharmaduk háztartásában található számítógép, és ezzel nagyrészt a számítógépes világhálózatot is képesek igénybe venni. Vagyis semmiféle információszerzési monopólium nem befolyásolja tájékozódásukat, nyitottak és életükkel elégedettek.

A rendszerváltozás óta eltelt évtizedet pozitívan értékelik, a jövő felé pedig kifejezetten kedvezően, várakozóan és többnyire nyugodtan tekintenek. Vannak életcéljaik – mint a gyermekvállalás – és ezeket képesek is megvalósítani. Érdekes azonban, hogy szüleik életét nem fogadják el, valami mást, jobbat szeretnének, mintaadójuk és vonat-

koztatási csoportjuk – feltehetően – a Lajtán túl élő hasonló korban élő fiatalok.

A saját és családjuk kedvező helyzetét elősegíti az is, hogy olyan széles kapcsolati hálójával (network) rendelkeznek, amelyeket nemcsak egyszerűen birtokolnak, de használnak is, ezáltal érdekérvényesítő képességük kiemelkedő.

A nagyon kedvező érdekérvényesítő képességgel rendelkező, nyugat-európai fiatalok életkörülményeit megközelítő csoport tagjainak életpályája születésük pillanatától kezdve kipárnázott, a családi háttér olyan védőburkot von följük, amely, ha nem játszik el, egyenes életvonalevetést tesz számukra lehetővé.

I. 2. Modern, nyugat-európai szinten élő „felső nő”

Az előbb jellemzett csoporttal szinte azonos jellegzetességgel bír az az alréteg, amelyet „modern, nyugat-európai szinten élő „felső nőnek” neveztünk el. E szintén igen szűk csoport tagjai 24 évnél idősebb nők, 99 százalékkuk diplomás, anyagi helyzetük azonban rosszabb a fentebb leírt fiataloknál (létszámuk kb. 19000 fő). Hasonlóan az előző réteghez a kibocsátó család kedvező lehetőséget teremtett számukra, hiszen a családok több mint felénél legalább az egyik szülő felsőfokú végzettséggel rendelkezik, a KSH foglalkozási csoport leírásában a családfők háromötöde vezető vagy értelmiségi kategóriába tartozik. Az iskolai életútjuk során a fiatal nők tudásukat különórakon javították, nyelveket beszélnek, számítógépet használnak. Tudástőkéjük messze kiemelkedik az összes réteg közül.

Kulturális fogyasztási szokásaik sem sokban térnek el az előbbi csoport tagjaitól, sőt még inkább nyitottak az elit kultúra felé. Ők járnak a legnagyobb arányban múzeumba, hangversenyre, és a legtöbb könyvet olvassák az összes mintába került fiatal közül.

Az életük jelenlegi alakulásával teljes mértékben elégedettek, de az elmúlt 10 évet valamivel negatívabban szemlélik, mint az előzőekben bemutatott társaik. Jövőképük azonban optimista, bizakodva és megalapozottan várják a jövőt. Az alapvető különbség a két csoport között elsősorban a családi ál-

lapotban, az önállóság kérdéskörében, valamint az érdekérvényesítő képességben fedezhető fel. A „modern nő” alrétegébe sorolt fiatalok nem önállóak, szüleikkel, a kibocsátó családban élnek, ezért legfontosabb problémának a lakáskérdés megoldatlanságát tekintik. Anyagi helyzetük rendezett,⁸ ezért lakásproblémáikat az állami lakáshitelek révén képesek orvosolni.

Érdekérvényesítő képességük ugyan kedvezőbb az átlag fiatalnál, azonban nem kiemelkedő. Az előrejutáshoz számukra – szemben az előzőekben leírt társaikkal – jóval több saját erőfeszítésre van szükség, az életpályájukban ezért az egyéni képességeknek nagyobb a szerepe.

Összességében azonban elmondható, hogy a „modern felső nő” nyitott, érdeklődő és művelt, életkilátásai jók, születendő gyermekeik számára átörököthetik a szüleik és saját maguk által felhalmozott előnyöket.

I. 3. A „nagy” lehetőséggel rendelkező „felső” társadalmi csoportba tartozók

A „nagy” lehetőséget a kezükben tartó fiatalok – a „nyertes” réteg általános jellegzetességeinek megfelelően – elsősorban megyei jogú városokban és kisebb részt Budapesten élő 21–25 év közötti egyelőre a kibocsátó családban élő férfiak (kb. 64000 fő). A „nagy” lehetőséget szüleik biztosítják számukra, akik a kulturális és az anyagi tőke minden lehetséges előnyeit gyermekük rendelkezésére bocsátják. A réteg fiataljai többségében olyan egyetemisták vagy főiskolások, akiknek a szülei magas tudástőkét halmoztak fel, egy részük vezető beosztású vagy értelmiségi foglalkozási kategóriába tartozik, és az átlaghoz képest magas a vállalkozó szülők aránya is. Anyagi helyzetük⁹ éppen ezért igen kedvező, aminek következtében – nem meglepő módon – életükkel elégedett, de nem megalkuvó fiatalok képe bontakozik ki. Sőt, az összes réteget figyelembe véve is jelentős körökben a szülői életet elutasítók aránya. Hipotézisünk szerint bár élvezik, de mégsem fogadják el a szülei megfeszített élethosszig tartó munkáját.

Értékeikben inkább az elutasítás, a tagadás dominál, nem fontos számukra sem a munka, sem a család, sem a társadalmi hasznos-

Ifjúság és társadalom

ság, de még a szerelem sem. Ebbe a sorba illeszkedik, hogy a káros szenvedélyek által talán a leginkább megérintett csoportról beszélhetünk. A rétegbe tartozó fiatalok 76 százaléka (!) kipróbált már életében valamilyen drogot, kétharmada naponta dohányzik. Azaz az életet úgy élik, ahogy kapták: könnyen.

A nyertes-vesztes szubjektív dimenzióban nagyon kedvező pozíciót foglalnak el, hiszen ők azok, akik a legpozitívabb jövőképpel rendelkeznek, és az átlaghoz képest pedig jóval kedvezőbb véleményük van a rendszerváltás óta eltelt időszakról. Érdekérvényesítő képességük kiemelkedően magas, ami minden bizonnyal szoros összefüggésben áll a szüleik által betöltött magas pozícióval.

E csoportot összességében jellemezve elmondható, hogy életpályájuk megalapozott, és előre mutató, azonban sajátos kockázatok rejt. E kockázatot pedig a devianciák iránti fokozott hajlam, és az instabil értékvilág rejt.

I. 4. Nyitott értelmiségi

A budapesti elit kerületeiben, illetve Budapest más területein élő „nyitott értelmiségi” életet élő fiatalok szintén főleg főiskolások és egyetemisták (létszámuk kb. 83.000 fő). Ennek megfelelően koruk 19–25 év. Családi körülményeik kedvezőek, a szülők nagy többsége diplomás – 78 százalékban legalább az egyik szülő felsőfokú végzettségű –, akik a foglalkozási hierarchiában jelentős pozíciókat értek el. A csoportba sorolt fiatalok családjának fenntartója jórészt vezető; értelmiségi, esetleg egyéb szellemi beosztást tölt be. Mindezek következményeként anyagi helyzetük kedvező. Az anyagi és tudástöke eredőjeként a „nyitott értelmiségi” csoportjába sorolt fiatalok többsége különóra járt középiskolás korában, nyelveket beszél, és otthon is számítógépezik (kétharmaduk lakásában van számítógép).

A magas kultúrát jelképező kulturális tereket az átlagosnál sokkal nagyobb arányban látogatja, rendszeresen olvas, művelődik. Hasonlóan a „modern nőnek” nevezett csoportba tartozó fiatalokhoz legnagyobb problémát számára a lakáshoz jutás jelenti, hiszen a szüleinél lakik, önállóan. Perspektívája a tanulás, majd az elhelyezkedés, azaz a

megalapozott, biztos karrier. Ugyancsak a „modern nő” alrétegében leírtak köszönnek vissza akkor is, ha a kapcsolati tőkájüket vizsgáljuk. Bár az átlaghoz képest valamivel magasabb az érdekvényesítő képessége, azonban más „nyertes” csoporttal összehasonlítva ez nem jelent biztos jövőt, jó elhelyezkedési lehetőséget. Talán éppen ezért nyitott a közélet problémái iránt, fontos számára a társadalmi rend, a politika, a társadalmi hasznosság, a munka és a hivatás.

Bár az *Ifjúság2000*® nem ad megfelelő támpontot a generációsság kérdésére, más vizsgálatok¹⁰ arra engednek következtetni, hogy az ehhez a réteghez tartozók inkább harmad- mint másodgenerációs értelmiségi családokban nőttek fel.

Életpályájában adottak a lehetőségek: a családi háttér, a magas iskolai végzettség, az információszerzés és a művelődés csatornáinak széles kínálata és használata mind-mind biztosítja számára, hogy kiemelkedően sikeres életutat járjon be, sikeres és hasznos állampolgár legyen.

I. 5. Network-hiányos budapesti tanulók

Az utolsó budapesti nyertes réteget reprezentáló csoportba elsősorban férfiak, mégpedig 18 év alatti jelenleg gimnáziumba járó férfiak tartoznak (81000 fő). Előttük még semmi befejezett, lezárt pálya nincs, a jövő szempontjából értékes kapcsolataik rendkívül szűkösek, egyelőre csak a szülőkre támaszkodhatnak. A szülők az adatok elemzése alapján igyekeznek megadni minden lehetőséget, hogy a gyermekeik optimális előmenetele biztosított legyen. A kibocsátó családok több mint fele olyan, ahol legalább az egyik szülő felsőfokú végzettségű, a családfő pedig leginkább értelmiségi, szellemi tevékenységet folytat a KSH besorolása szerint, valamint az átlagot meghaladja közöttük az iparos, kereskedő kategóriába sorolt személy is. A család anyagi helyzete a fenti rétegekhez képest valamivel kedvezőtlenebb, azonban az átlaggal szinte össze sem hasonlíthatók jövedelmi viszonyaik, ily módon bevételeik jelentős részét saját keresetükből állítják elő.

Az alréteg egyik specifikuma, hogy mindenkinél magasabb körökben az otthoni

számítógéphasználat, jelentős idegennyelv-tudás. Ezek a fiatalok – életkoruknál fogva – valóban megfelelnek annak a közhelynek, hogy az igazán kedvező munkaerő-piaci helyzetbe azok kerülhetnek, akik diplomások, beszélnek idegen nyelvet, és készségszinten használják a számítógépet. Bennük ott a lehetőség, de ahogy a bevezetőben jelzett ábra plasztikusan mutatta, az anyagi tőkepozíciójuk és a tudástőke még nem áll – egyszerűen koruknál fogva – összhangban egymással.

A „network-hiányos” csoportba sorolt fiatalok az ifjúság legégetőbb problémájának a kábítószeres elterjedését ítélik, azonban ők maguk – saját bevallásuk szerint – szinte alig-alig érintettek a deviáns viselkedésformák által. Átlagnál jóval alacsonyabb közöttük a dohányzó, alkoholizáló és a kábítószert kipróbáló fiatalok aránya. Személyes életterveikben a továbbtanulás, a későbbi elhelyezkedés és a lakáshoz jutás szerepel. Értékviláguk koruknál és élethelyzetüknél fogva jellemző, hiszen fontos számukra az igaz barátság, a szépség, az érdekes élet és a műveltség.

Nagyon fiatal, szépreményű csoport képe bontakozik ki, amelyről azonban – éppen fiatal kora miatt – csak a jövő dönti el, hogy mi a valódi arca, képes-e a tálcán kínált lehetőséget valóban kihasználni. Amennyiben tudástőkéjüket tovább javítják nyitva áll előttük az út, hogy elérjék a legfelső két réteg életszínvonalát, életstílusát.

I. 6. Vidéki feltörekvő fiúk

A réteg megnevezése bár első olvasatban pejoratívnak tűnik, pusztán azt hivatott jelezni, hogy a két nem budapesti „nyertes” réteg egyikéről, azokról a főiskolás, egyetemista férfiakról van szó, akik kiemelkedő fogékonyságot mutatnak a hatalom, a politika és közélet iránt (kb. 74000 fő). E csoport tagjai főleg megyei jogú városokban, megyeszékhelyeken, valamint nagyobb városokban nőttek fel olyan családokban, ahol a tudás és anyagi tőke kedvező konstellációja érvényesült. A családok háromötödében legalább az egyik szülő felsőfokú végzettségű, ezen belül is kiemelkedő a két diplomás szülők aránya. A családfők majdnem fele valamilyen

magas beosztású szellemi tevékenységet folytat. Az anyagi javakat a szülők saját erőből állítják elő, amelyhez hozzájárul az is, hogy átlagosnál magasabb körökben a vállalkozásokat üzemeltetők aránya. Ennek következményeként jövedelmi, anyagi helyzetük kiemelkedően jó, nem budapesti viszonylatban a legkedvezőbb.

A társadalmi nagycsoportba tartozó férfiak jelentős hányada általános és középiskolás korában tanulmányait különórakkal egészítette ki, nyelveket beszélnek, kétharmaduk háztartásában otthon is található számítógép.

Ami e csoportot különösen érdekessé teszi, az egyrészt a szülői élethez való viszonyulás, másrészt az érdekérvényesítő képesség. Az összes eddig „nyertes” rétegbe tartozó fiatal vagy inkább elutasította szülei életét, vagy semleges volt azzal szemben. Ezzel szemben mindkét nem budapesti „nyertes” rétegben jelentős számban fordulnak elő a szülői életet elfogadó, azzal gyakorlatilag egyetértő fiatalok. E tényezőt érdemes a későbbiekben részletesen megvizsgálni, most azonban csak arra hívjuk fel a figyelmet, hogy a nem budapesti „nyertes” fiatalok elsősorban mintakövetők, elsősorban – valószínűleg – a szülői mintákat követők. Még egy szempontból hasonlítanak a két nem budapesti „nyertes” rétegbe tartozó fiatalok. Bár az egyik csoport főleg férfiakból a másik főleg nőkből áll egyaránt jellemző rájuk az extrém magas érdekérvényesítő képesség. A „vidéki feltörekvő férfiak” esetében rögzíthető a legjelentősebb kapcsolati háló. Ők azok, akik a legtöbb olyan ismerőssel, barátal, rokonnal rendelkeznek – saját maguk vagy szüleik révén –, akiket szükség esetén, céljaik elérése érdekében mozgatni is tudnak. Megjegyzendő, hogy e kapcsolati háló nem egészen azt az értéket képviseli, mint ha a fiatal Budapesten élne. Helyi szinten ezek a kapcsolatok kitűnő lehetőséget jelenthetnek, de nem biztos, hogy elegendőek a legelítettebb csoportba való bekerülésre.

E csoportot összességében jellemezve megállapítható, hogy perspektivikus, egyenes vonalú karrierpálya áll előttük, amelynek egy lehetséges kifutása a politikai alrendszerbe való belépés és karrierépítés.

Ifjúság és társadalom

I. 7. Konzervatív beállítottságú, de modern városi nő

A nyertesként aposztrofált fő réteg utolsó csoportjaként a „konzervatív beállítottságú, de modern vidéki nő” alrétégét mutatjuk be (kb. 40000 fő). Fontos újra jeleznünk, hogy a főrétegen belüli egyes csoportok nem hierarchikus viszonyban állnak egymással, sokkal inkább mellérendeltségi viszonyról beszélhetünk, hiszen az alapidimenzióban, a tudás- és anyagi tőkéhez való hozzájutás mértékében szinte alig van különbség az egyes nagycsoportok között. Mint az látható volt, szinte mindegyik alrétéken belül dominálnak a főiskolások, egyetemisták vagy a főiskolát egyetemet végzettek. A szülők státushierarchiában betöltött pozíciója mind a hét „nyertes” csoporton belül rendkívül magas, az egyes csoportokba a vezető, értelmiségi és egyéb szellemi tevékenységet folytató, diplomás szülők gyermekei kerültek.

A „konzervatív beállítottságú, de modern vidéki” rétegébe a 23 év feletti, négyötödös arányban diplomával rendelkező, szüleivel élő, házastársi és élettársi kapcsolatot egyelőre nem létesített nagyvárosi alkalmazott nők tartoznak. A szülői család 40 százalékában legalább az egyik szülő felsőfokú végzettségű, a KSH foglalkozási kategóriáin belül a családfőt tekintve dominál az értelmiségi tevékenység. A csoport tagjai az átlaghoz képest jobb anyagi helyzetben élnek, ez azonban a többi „nyertes”-hez képest alacsonyabb értéket mutat. Ennek ellenére a csoport tagjai életükkel nagyrészt elégedettek, és mint ahogy azt korábban jeleztük a szülői életmódot képesek és hajlandók is elfogadni.

A csoportba sorolt fiatal nők általános és középiskolás tanulmányaik alatt különóra jártak, nyelveket beszélnek. A különböző kulturális intézményeket, ezen belül is az ún. magas kultúrát jelképező múzeumokat, színházat, hangversenyeket jóval az átlagot meghaladó mértékben látogatják. Kulturális fogyasztási szokásaik a „modern felső nő” réteggel jellemzőit közelítik. Az otthoni számítógéppel való ellátottság azonban a korábbi kategóriákban jellemző kétharmados arányhoz képest alacsonyabb, esetükben nem éri el az 50 százalékot. Megjegy-

zendő, hogy ez az arány még mindig messze az Ifjúság2000®-ben mért átlag felett található.

Az eddig jellemzett összes alrétéghez hasonlóan a csoport tagjai is szeretnék gyermekeket – a leggyakoribb említés a legfeljebb két gyermek –, azonban az életcélok között ebben az esetben messze kimagaslik a családalapítás, a gyermekvállalás, és a lakáshoz jutás. Értékvilágukban kiemelt szerep jut a kultúrának, műveltségnek, a vallásnak és hitnek, a nemzetnek, a társadalmi hasznosságának és jövőnek. Az értékskálakon elfoglalt pozíció arra utal, hogy értékeken alapuló céljaikat munkájuk révén kívánják elérni. Ehhez nagy segítséget jelent, hogy érdekérvényesítő képességük, kapcsolati hálójuk az összes réteget együtt nézve a harmadik legmagasabb. Fontos versenylőny ez még akkor is, ha a nem budapesti network jelentősége leginkább helyi szinten érvényesíthető.

Az alrétég tagjai perspektivikus, jó kiinduló helyzetben lévő, tradicionális értékeket valló de ugyanakkor modern nők, akik számára az elkövetkezendő évek legnagyobb kihívása – hipotézisünk szerint – a gyermekvállalás és a karrier összeegyeztetése lesz.

II. KÖZTES RÉTEG, A RENDSZERVÁLTOZÁS TÚLÉLŐI

A rendszerváltozás „nyertesait” és „vesztéseit” könnyen azonosíthatjuk. Az anyagi tőke és a tudástőke alapján készített elemzés mentén jó néhány olyan pont rögzíthető szinte egy halmazban, amelyek arra utalnak, hogy a rendszerváltozás „vesztesei” és a köztes réteg között nincs lényeges távolság. A „köztes” rétegbe sorolt csoportok át-átnyúlhatnak a „vesztések” jellemzőibe, és háromnegy olyan csoport rögzíthető, amely mindkét – illetve az összes többi – dimenzió alapján inkább negatív képet mutat. Mindez arra utal, hogy a „köztes rétegen” belüli fiatalok helyzete korántsem felhőtlen, kitörési ponttal csak kevesen rendelkeznek.

II. 1. Vidéki jó, anyagi helyzetben lévő perspektivikus nők

E viszonylag széles – főleg kisvárosi – társadalmi csoport tagjai nagyon fiatalok, legna-

gyobb részük 18. életévét sem töltötte be (létszámuk nagyságrendileg 130000 fő). Jelenleg gimnáziumban tanulnak, és a kibocsátó családban élnek. A család jelenti számukra a hátszínigot, a megfelelő bázist, hiszen a szülők 53 százaléka érettségizett, egynegyedük pedig rendelkezik felsőfokú végzettséggel. A családfő, az Andorka-féle besorolása szerint értelmiségi, egyéb szellemi és iparos, kereskedő foglalkozást űz. Ami a helyzetét a többséghez képest kedvezővé teszi, hogy a szülők által biztosított anyagi feltételek az átlag feletti, de a „nyertesekétől” jelentősen elmaradó értéket mutat. Amennyiben iskolai életútjuk tovább folytatódik – márpedig erre lehetőség van, hiszen legfontosabb életcéljuk a továbbtanulás főiskolán, egyetemen – lehetőségük nyíthat megközelíteni a „konzervatív modern nő” kategóriáját. Egy területen biztosan elérték e „nyertes” réteg tagjait, hiszen az otthoni számítástechnikai eszközökkel való ellátottság már most is magasabb (56%), mint az említett csoportnál. A „vidéki jó anyagi helyzetben lévő perspektivikus nők” általános iskolai és jelenlegi középiskolai tanulmányaik alatt külön órára járnak, nyelveket beszélnek, és művelődnek. Egyaránt képesek befogadni a „magas” kultúra, valamint a városi kultúra által kínált előnyöket, vagyis a „vesztes” réteg tagjaihoz képest többet járnak színházba, múzeumba, de a szórakozásaik egyik fő tere a disco. A szülők által eddig biztosított életükkel alapvetően elégedettek, és az összes többi csoportot figyelembe véve is a szülői életet leginkább elfogadják. Ez természetesen adódhat abból az egyszerű tényből, hogy még gimnáziumi, szakközépiskolai tanulók, más típusú életpályával csak a későbbiekben fognak megismerkedni. Értékeiket dominálja az igaz barátság, a szerelem és a műveltség.

Helyzetüket összességében elemezve kijelenthető, hogy életpályájuk nyitott, perspektivikus, családi körülményeik a „vesztes” réteghez képest kedvező, azonban a legelidebb csoportokba való bejutás esélye – kiemelkedő esélypotenciál híján – valószínűtlen.

II. 2. Vidéki tanárnő

A „köztes réteg” második nagy létszámú csoportját szintén alapvetően nők, méghozzá

19–23 éves főiskolás, egyetemista nők alkotják. (130000 fő) Az előző csoporthoz képest itt tehát egy korosztállyal magasabb, a középiskola padjaiból már kikerült nőkről beszélhetünk.

A „vidéki tanárnő” csoportjának tagjai számára biztosított családi háttér kedvezőtebb, mint a fentebb jellemzett csoport esetében. A szülők 53 százalékanak nincs érettségije, a családfő – jó néhány esetben az anya – egyéb szellemi, illetve szakmunkás foglalkozást űz. A KSH foglalkozási besorolását tekintve fontos, hogy a családfő egyharmados arányban kilépve a munkaerőpiacról gazdaságilag inaktív.

A csoport jövedelmi helyzete nem kiemelkedő, és a bevételi források között megjelenik az állami támogatás is. E csoport tagjai bár iskolai életútjuk során jártak különóra, speciális a hálózati társadalomban fontos tudástőkével – otthoni számítógép és ezáltal internetkapcsolat, nyelvtudás – kevésbé rendelkeznek. Az ifjúság legégetőbb problémájának a munkanélküliséget és a pénztelenséget ítélik, terveik között leginkább a tanulás és a saját lakáshoz jutás szerepel. Az állam segítő kezére mindkét esetben szükségük lehet, potenciális diákhitel, valamint használtlakás-hitel felhasználók.

Értékvilágukat a tradíció részben a hit, a társadalmi hasznosság és a jövőorientáció határozza meg. Mindezen értékek, valamint a korlátozott életpálya-lehetőség leginkább a vidéki, egyedül élő tanárnőket juttatják az elemzők eszébe. Életpályájuk, jövőbeni lehetőségeik kulcsa a megfelelő partner megtalálása, a tartós párkapcsolat kiépítése.

II. 3. „Párkapcsolatra vágyók”

A rendszerváltozást túlélők harmadik csoportjában, az előzőekhez hasonlóan alapvetően 19–23 éves főiskolára járó, vagy már azt befejező elsősorban falun élő nők találhatók (128000 fő). Életük fő értelme a szerelem, a partner megtalálása, az önálló életvitel megteremtése. Egyetlen dimenzióban sem mutatható ki kiemelkedően jó eredmény, mindezen az átlagos eredményeket mutatják. A családon belül a szülők háromötödének nincs érettségije, a családfő szakmunkás, iparos, kereskedő illetve egyéb szellemi te-

Ifjúság és társadalom

vékenységet végez, anyagi bázisát saját erőből biztosítja.

A csoport tagjainak tudástőkéje valamint kulturális fogyasztási szerkezete nem kiemelkedő, iskolai életútja során lényegesen nem javította pozícióját, nem beszél nyelveket, és nem használ az átlagosnál nagyobb mértékben számítógépet. A szülői háttérhez képest iskolai végzettsége kedvezőbb, egyfajta mobilitási potenciál fedezhető fel esetükben. Ez a potenciál azonban felülről erősen korlátozott, hiszen nem kapcsolódik hozzá network és kiemelkedő motivációs készlet.

Hasonlóan az előző csoport tagjaihoz életpályájuk kibontakozásában döntő fontosságú lehet a partner és annak pozíciója. Az állami szerepvállalás – hipotézisünk szerint – gyermekkorától kíséri, arra később is támaszkodik.

II. 4. „Társadalmi rendbe simulók”

A köztes réteget jellemezve ez idáig egyetlen olyan csoportot sem rögzíthettünk, amelynek tagjai saját családban, házastárssal, élettársal és gyermekkel éltek volna (kb. 70000 fő). A „társadalmi rendbe simuló” nők a 15–29 éves korosztályt reprezentáló fiatalok egyik kivételes alrétege, hiszen esetükben családos, gyermekes (62 százalék) idősebb korosztályba tartozó anyákról beszélhetünk. Hasonlóan a következő csoporthoz esetükben a tudás és az anyagi tőke szinte egymásra csúszik, teljesen együtt jár. Középiszkolai végzettséghez képest nem kiemelkedően magas – de a többséghez képest így is kedvezőbb – állami forrásokkal kiegészített jövedelem párosul. A „társadalmi rendbe simuló” városi nők elégedettek életükkel, jövőbeni orientációjukat a gyermek és a lakásfelújítás határozza meg. Értékviláguk legfontosabb elemei a család, a vallás és a munka. Felhalmozott tudástőkéjük nem kiemelkedően magas, többségük (60 százalék) szakközépiszkolát végzett vagy gimnáziumot, egyharmaduk szakmunkásbizonyítvánnyal rendelkezik. Életkoruknál fogva első munkába állásuk még a rendszerváltozás határán történt, azonban a munkanélküliség nem érintette meg e csoport tagjait, vagyis megszerzett ismereteiket a piacon képesek voltak hasznosítani.

A szülők, akikkel egyébként már nem élnek együtt, hasonlóan saját magukhoz alapvetően érettségizett vagy szakmunkás végzettségű személyek. E csoport tagjai már megszületett vagy a jövőben megszületendő gyermekeik számára képtelenek olyan életutat biztosítani, amely elegendő lenne a későbbi nyertes pozíció elfoglalásához. A mostani helyzetük egy átlagos, nem kiemelkedően perspektivikus élet leélését vetíti előre, amelyben helye lehet a kultúrának is.

II. 5. „Konzervatív” alsó-közép városi nő

A köztes réteg utolsó női csoportját csak igen finom különbségek választják el a fentebb jellemzett csoporttól. Ők is házas vagy élettársi kapcsolatban élők, gyermekes városi 24. életévet betöltött nők (kb. 45000 fő). Szintén jórészt érettségizettek, vagy szakmunkás oklevéllel rendelkezők, a szülői család összetétele sem különbözik lényegesen a fenti csoportnál leírtaktól. A kulturális fogyasztásuk egyaránt kiterjed a magas és a városi kultúrára. Életcéljuk a gyermeknevelés, a lakásfelújítás. Értékeik inkább konzervatív beállítódást sejtetnek. Megfér gondolkodásukban a család, a szerelem, a szabadidő, a magyarság, a társadalmi hasznosság és a jövő.

Az igazi és jelentős különbség mégis ott mutatható ki, hogy a „konzervatív alsó-közép városi nők” mindegyike volt vagy jelenleg is munkanélküli. Míg tehát társaiknak megvolt a stratégiájuk a gazdasági rendszerváltozás legjellemzőbb momentumának elkerülésére, ez számukra nem sikerült. Az ok elsősorban ott keresendő, hogy míg a „társadalmi rendbe simulók” leginkább a munkanélküliség által kevésbé sújtott közép-magyarországi, közép- és nyugat-dunántúli régiók városaiban laknak, addig e csoport tagjait inkább a válságövezetekben, így Észak-Magyarországon, Dél-Alföldön találjuk meg. Ennek ellenére jelenlegi életükkel nem elégedetlenek – feltehetően – tényként fogadják el azt.

Az állami segítséget nem utasítják el, többségük jelenleg is állami jövedelmekből, GYES-ből, GYED-ből él. A munkaerőpiacra való visszalépésük – az eddigi életpálya alapján – nehézkesnek tűnik, ezért az állam

hathatós támogatását feltehetően kedvezően ítélik meg.

II. 6. Társasági, „bulizós” férfi

A „köztes réteg” első férfi többségű csoportjában fiatal, 18. életévüket be nem töltött kisvárosi vagy falusi szakközépiskolába vagy szakmukásképző intézetbe járó fiúk találhatók.

A csoport mintegy 80 ezer tagot számlál, akik számára az életpálya egyelőre nyitott, bár felülről korlátos. A szülők több mint hatvan százalékának nincs érettségije, a családfele leginkább szakmukásként, iparosként, kisebb részt egyéb szellemiként dolgozik. A család jövedelmén belül az állami segítségnyújtásnak kicsiny szerepe van. A csoport tagjai elégedettek a szülők által biztosított jövedelemmel, mint ahogy kialakított életükkel is. Ebben az életben a szabadidőnek, a barátoknak, a férfivá válásnak és kisebb részt a jövőnek van szerepe. Az élettel való elégedettséget jelzi az is, hogy a réteg tagjai inkább a szülői életet elfogadók táborába tartoznak. Jelenlegi életük hordozza a továbblépés lehetőségét, amennyiben középiskolai tanulmányaikat befejezve főiskolán vagy egyetemen továbbtanulnak – ez egyébként életcéljaik közé tartozik – és az iskolai végzettség mellé egyéb ismereteket is felhalmozhatnak. Az út azonban egy másik irányba is folytatódhat, ha jelenlegi iskolájukat nem fejezik be, lemorzsolódnak, vagy az általuk égető ifjúsági problémaként érzékelt kábítószert, alkohol csábításának nem tudnak ellenállni.

II. 7. „Nihilisták”

A mintegy 140.000 fősre becsülhető csoport fiataljai nőtlen és a szülői családban élő 23–27 éves férfiak. Többségük szakmunkás vagy szakközépiskolai végzettségű, sokat próbált férfi. Életükben a férfi–nő kapcsolaton kívül igazán semmilyen érték nem játszik központi szerepet. Személyes életterveik földhözragadtak: lakás, család, gyerekek. A megálmodott jövő egyik legfőbb akadálya élethelyzetük, hiszen gyakorlatilag mindegyikük volt munkanélküli vagy jelenleg is munkanélküli, és a kilépést ezen életmódból részben a saját (kényszer)vállalkozásban,

részben vállalkozók által biztosított munkában találta meg. A szülői családra jövőbeni elképzeléseinek megvalósításában nem támaszkodhat, hiszen a szülők több mint felének nincs érettségije, a családfők szakmukásként dolgoznak vagy maguk is gazdaságilag inaktívak. A család bevételeinek egy részét állami forrásokból szerzi, a rendelkezésre álló jövedelem összességében átlagos, vagy valamivel átlag alatti.

Az ifjúság legégetőbb problémájának a munkanélküliséget vagy a pénztelenséget tekintik, ami minden biztonnyal mindennapi élethelyzetéből adódik. Sem a nyertes-vesztes dimenzióban, sem a szülői léttel szembeni attitűdökben, sem pedig az érdekérvényesítő képességet tekintve eredményei nem térnek el az átlagtól. Az élettől keveset várnak, de az adatok alapján keveset is adnak. Életpályájuk meghatározó momentuma a munkanélküliség, illetve az attól való félelem. Az állami beavatkozást eddig is elfogadták, és arra minden biztonnyal ez után is igényt tartanak.

II. 8. Családos vidéki szakmunkások

A társadalmi csoportok jellemzését egy az előzővel közel azonos nagyságú, idősebb korcsoporthoz tartozó fiatalokat tömörítő alréteggel zárjuk (kb. 125000 fő). Még egyszer hangsúlyoznunk kell, hogy az egyes fő rétegeken belüli csoportok nincsenek hierarchikus, alá-fölé rendeltségi viszonyban egymással. A rétegek között alig-alig, de a rétegen belüli csoportok között lehet átjárás, amely főleg az életkori dimenzióknak tudható be.

A „családos vidéki szakmunkások” a kisvárosok és a falvak jellegzetes lakói. Közel kétötödük szakmukásképzőt végzett, azonban mintegy 45 százalékuknak 8 osztálynál nincs magasabb végzettsége. Így a tudástőke hierarchiában meglehetősen alacsony, a „vesztesekre” jellemző pozíciót foglalnak el. Mintegy 90 százalékuk jelenleg társas vállalkozásban vagy önállónál dolgozik, a munkanélküliség egyelőre e csoport tagjait nem sújtotta. Jövedelmi pozíciója átlag körüli, életkörülményeivel, életével nem különösebben elégedett.

Személyes életterveit meghatározza, hogy családos, gyermeket vállalókról beszélünk,

Ifjúság és társadalom

hiszen elsősorban a gyermekvállalást, gyermeknevelést, valamint a lakásfelújítást tekintik az elkövetkezendő néhány év legfontosabb feladatának. Az értékpreferenciái is a család és annak jövőjének biztosítása körül mozog, hiszen kiemelkedően fontos számára a család, a szerelem, a munka, a jövő. Életpályája azáltal, hogy tanulmányait egy alacsony szinten befejezte, nem beszél nyelvet, a hálózati világba nem tud bekapcsolódni, erősen behatárolt. Hosszú távon a család jövőjének megalapozásáért folytatott küzdelem, valamint az egészségügyi kockázatot magába rejtő rizikófaktorok (dohányzás, alkohol, mozgásszegény életmód) nem javítják életkilátásait.

II. A RENDSZERVÁLTOZÁS VESZTESEI

III. 1. Deprivált falusi férfiak

Az ifjúsági társadalom legnehezebb helyzetben lévő csoportját, „deprivált falusi férfiaknak” nevezte el a kutatói team. Az ebbe a rétegbe tartozó mintegy 122 ezer fiatal rendkívül nehéz körülmények között él, jövője szinte kilátástalan. A tudástökéért és az anyagi javakért folytatott harcban alulmaradt társaival szemben. E csoport tagjai legjellemzőbb módon az Észak-Alföld és a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei falvak lakói.¹¹

Korosztályi összetételt tekintve a „deprivált falusi férfiak” az idősebb korosztályt képviselik, többségük betöltötte a 24. életévét. Családi hátterük a kibocsátó és a saját család esetében is rendezetlen, egyharmaduk nem ép családban nőtt fel, sőt az állami gondozásban nevelkedettek messze az átlag feletti arányt képviselnek a többi réteggel összehasonlítva. A csoport tagjai között fele-fele arányban oszlanak meg a házastársi, élettársi közösséget létesítők, valamint az egyedülállók. A csoport minden második tagja gyermeket nevel, azonban többségük – közel kétharmaduk – szüleivel vagy élettársa, házastársa szüleinél él, azaz lakáskörülményeik rendezetlenek.

Az iskolai életútjuk nagyon korán lezárult, 82 százalékuk nyolc osztályt vagy még nyolc osztályt sem végzett. Jellemző, hogy a csoport tagjainak mintegy hatoda hat osztály elvégzése után abbahagyta tanulmányait.

Olyan, a rendszerváltozás előtt, vagy közvetlen a változások időszakában megszerzett alacsony tudásszinttel rendelkeznek, amely csak a munkaerőpiac legkevésbé megfizetett álláslehetőségeit vagy még azt sem teszi számukra elérhetővé. A gazdasági rendszerváltozás óta eltelt években képzettségük nem javult, egyáltalán nem rendelkeznek olyan tudásfajttával, amely konvertálható lenne akár csak a magyar munkaerő-piacon. Az európai uniós csatlakozás pedig nemhogy javítaná – de hipotézisünk szerint – tovább rontaná jelenlegi helyzetüket. Az alacsony iskolázottság körükben átöröklődik apáról fiúra, mert a szülők több mint 90 százaléka nem rendelkezik érettségivel. Ha a KSH foglalkozási kategóriarendszerét vesszük figyelembe, nyilvánvalóvá válik, hogy a szülői család családfője többségében gazdaságilag inaktív, vagy munkanélküli. Azaz – szemben a nyertes réteg gazdaságilag aktív szüleivel – szembevetendő, hogy a munkaerő-piaci kihívásokra ezen csoport válasza leginkább a „kivonulás” kifejezéssel jellemezhető, hiszen nemcsak a szülők, de gyermekeik körében is jellemző életmód a munkanélküli segélyből a jövedelempótló támogatásból való életmód, valamint az inaktivitás. Mindezen okok miatt a csoport – illetve következőben jellemzésre kerülő két alréteg – bevételi szerkezetében jelentős, domináns szerepet játszik az állami forrás, a különböző segélyek, pótlékok, támogatások.

A „deprivált falusi férfi” az összes jellemzésre kerülő csoportot is figyelembe véve a legelégedetlenebb jelenlegi életével, anyagi körülményeivel, jövőbeni kilátásaival. Deprivált helyzetüket jól jellemzi, hogy a múlt és a jövő egyaránt negatív megítélés alá esik esetükben, sőt a rendszerváltozás óta eltelt évtizedet és a következő éveket is a legnegatívabban ítélik meg. Ezen fiatal motiválatlanok, jövőkép nélküliek. Számukra a legjelentősebb probléma a munkanélküliség, a pénztelenség, ugyanakkor közel egyharmaduknak semmiféle életcélja nincs, az elkövetkezendő öt évben semmit sem akarnak megvalósítani. Megjegyzendő azonban, hogy az összes ifjúsági réteget összevetve körükben a legmagasabb a szülői életmódot elutasító aránya, azaz pontosan tudják, hogy mi

az a létforma, amit nem szeretnének maguk és gyermekeik számára, azonban kitörési pontjuk, lehetőségük nincs, és tudástőke hiányában nem is valószínű, hogy lesz. Ezek a 24 év feletti falusi, alacsony iskolázottságú és a munkaerőpiacról gyakorlatilag kiszorult fiatalok a legalacsonyabb érdekérvényesítő képességgel rendelkeznek. Nincsenek egy olyan modern hálózati világba bekapcsolva, amely a már többször emlegetett kitörést lehetővé tenné számukra.

Az állam számára a „deprivált falusi férfiak” olyan célcsoportot jelentenek, amely a biztosított segélyeket, támogatásokat felszipantja, bevételeit szinte kizárólag ebből a forrásból fedezi. Amennyiben az állam nem folyósítja a pusztá létfenntartást lehetővé tevő jövedelmüket, helyzetük kritikussá válhat, a kriminalizáció valamint az alkalmi munkavégzés válhat egyetlen bevételi forrássukká. Megjegyzendő továbbá az is, hogy az állami szerepvállalás fokozottabb jelenléte azért is fontos ebben a csoportban, mert e réteg tagjain belül az egészségügyi kockázatok az átlagosnál magasabb arányban jelentkeznek. A dohányzás, az alkoholfogyasztás, a mozgásszegény életmód – valamint a kutatás által nem vizsgált étkezési problémák – hosszú, de akár középtávon is az egészségügyi intézményrendszer számára potenciális betegeket jelentenek.

III. 2. Perspektíva nélküli falusi tanulók

A fentebb jellemzett csoporttal szemben a „perspektíva nélküli falusi tanulók” a fiatalabb korosztály képviselői, többségükben nem töltötték be a 20. életévet. Földrajzilag e csoport tagjai főleg az Alföldön található falvak nagy számú reprezentánsai (kb. 123000 fő)

A csoport közel 50 százaléka jelenleg szakmunkásképző intézetben vagy szakközépiskolában tanul, azaz – szemben az előző csoporttal – szerezni fog valamiféle – azonban kétes konverziós értékű – iskolai végzettséget. Ugyanakkor a csoport több mint egyötöde fiatal kora ellenére már kilépett a munkaerőpiacra úgy, hogy szakmunkásvégzettséggel rendelkezik, de egy közel tíz százalékos csoport a nyolc osztályt sem végezte el. A szülői háttér számukra nem jelent va-

lódí erőpozíciót, hiszen a szülők 82 százalékának nincs érettségije, szakmunkásként, betanított vagy segédmunkásként dolgoznak. A családfők több mint egyharmada kiégett a munkaerőpiacról: nyugdíjas, rokkant nyugdíjas, eltartott, mintegy egyhetedük munkanélküli. A bevételi források éppen ezért jelentős mértékben állami támogatásokra alapozottak. A gyermekeik számára a kitörést az iskolai életszakasz meghosszabbodása, valamint a konvertálható tudás megszerzése jelenthetné, azonban az általános és középiskolás időszak alatt plusz ismereteket e fiatalok nem szereztek, különóra nem jártak, nyelveket nem beszélnek, számítógépet nem használnak. A kulturális tereteket alig-alig látogatják, nem olvasnak, nem művelődnek, ezzel szemben a televízió meghatározó szerepet tölt be életükben.

A „perspektíva nélküli falusi tanulók” a munkanélküliséget, a pénztelenséget tartják az ifjúság legégetőbb problémájának, ugyanakkor mintegy egyötödük számára nincs motiváció, életcél, megvalósítandó feladat. Akik rendelkeznek életcéllal elsősorban a tanulást valamint a jó munkahelyet említik. Értékviláguk szegényes, szinte alig-alig található olyan érték kategória, amelyben kiemelkedő mutatót rögzíthetnénk. Életükben – feltehetően a korosztályi jellegzetességeknek megfelelően – talán a szépség és a női nem játszik szerepet.

Hasonlóan az elsőként jellemzett „vesztes” alréteghez a „perspektíva nélküli falusi tanulók” közül is minden negyedik csonka családban nőtt fel, jelenleg – legnagyobb arányban – a kibocsátó családban élnek, nőtlenek, hajadonok. Életüket, anyagi helyzetüket kritikusan ítélik meg, elégedetlenek. Az elmúlt tíz évet vizsgálva ők állítják ki a második legrosszabb bizonyítványt, amelyben a szülők elszegényedése (munkanélküliség, inaktivitás) nagy szerepet játszhat. Az Ifjúság2000® fiataljaira összességében egyfajta mérsékelt optimista jövőorientáció jellemző, azonban e csoport tagjai – negyedmagukkal – negatívan viszonyulnak a jövő felé is.

Összességében megállapítható, hogy a „perspektíva nélküli falusi tanulók” bár valamivel kedvezőbb induló pozícióból indul-

Ifjúság és társadalom

nak, mint az előzőekben jellemzett „falusi depriváltak”, helyzetük mégsem jó. Nincs érdekérvényesítő képességük, nincs valódi életcéljuk, ismeretük, tudásuk nem elegendő a jelentős előrelépéshez. Helyzetüket – feltételezésünk szerint – nem javítja, inkább rontja az esetleges gyermekvállalás és családalapítás. Az állami szerepvállalásra több szempontból is szükségük lehet – lakás, családalapítás, gyermekvállalás – félő azonban, hogy kilépve a munkaerőpiacra ők is inkább a „kilépést” a „kivonulást” választják, így végképp rászorulnak az egyetlen biztos forrásra, az államra. Ha e negatív forgatókönyv érvényesül, végső helyüket az előbb vagy a következőkben jellemzett ifjúsági csoportban találhatják meg.

III. 3. Hagyománytisztelő, deprivált falusi nők

A „vesztes” réteg harmadik csoportját azok a hagyománytisztelő, elsősorban alföldi, észak-alföldi, dél-dunántúli falusi lányok alkotják, akik betöltötték a 25. életévet, házastársi vagy élettársi kapcsolatban élnek, 93 százalékuknak legalább egy gyermeke van. Ők képezik az összes 22 réteg közül a második legnagyobb lélekszámú, mintegy 145.000 fős női csoportot.

Több mint 40 százalékuk legfeljebb nyolc osztályt végzett, és mintegy harmaduknak van szakmunkásképző bizonyítványa. Ezen, a rendszerváltozás előtt szerzett ismeretek a munkaerőpiacon szinte használhatatlanok, nincs mögöttük plusz tudás, nyelvismeret, nem ismerik, és nem használják a számítógépet. A szülői család sem jelent igazán kedvező hátteret, védőburkot számukra, hiszen a szülők majd 90 százalékának nincs érettségije, az Andorka-féle besorolás szerint segédmunkások, mezőgazdasági fizikai dolgozók, illetve a KSH besorolása szerint több mint egyharmaduk gazdaságilag inaktív, vagy munkanélküli. Gyermekeik majd háromnegyede szintén a gazdaságilag inaktívok kategóriájába tartozik, amely abból adódik, hogy többségük, háromötödük a vizsgálat pillanatában GYES-en, GYED-en volt, vagy háztartásbeli. Bevételei forrásuk ily módon alapvetően az állami segítségnyújtás, GYES, GYED, családi pótlék. Megjegyzendő

azonban, hogy a családanyai teendők előtt többségük megtapasztalta a munkanélküli létet, ily módon a munkaerőpiacra való vizs-zatalálásuk legalábbis kétséges.

Bár életük legfontosabb momentuma a gyermek, a család, ami kifejeződik életterveikben, értékpreferenciájukban, de a materiális értékek sem idegenek számukra. Személyes életterveik a lakásfelújítás, valamint a gyermekvállalás, azonban mintegy egyhatedük egyáltalán nem rendelkezik a jövőre vonatkozó elképzelésekkel. Értékpreferenciájukban jól megfér egymás mellett a gazdaság, a pénz, valamint a család, a tradíció, a hit.

Az elmúlt tíz évben lezajlott változásokat, ezeknek a társadalomra és a személyes élethelyzetre gyakorolt hatását nagyon negatívan¹² ítélik meg, jövőképük reményvesztett, negatív, amelyhez egy igen alacsony érdekérvényesítő képesség járul. Nem látható az a momentum a tudás és anyagi tőke hiányában, amely kitörési pontot jelentene a réteg tagjai számára.

III. 4. Perspektívátlan, veszélyeztetett falusi férfiak

A „vesztes” réteg negyedik csoportjába alapvetően az alföldi falvakban élő 21–25 éves férfiak tartoznak. Egynegyedük a viszonylag magas életkor ellenére sem rendelkezik nyolc osztállynál magasabb végzettséggel, többségük (58 százalék) azonban szakmunkás (142000 fő). E csoport tagjai a rendszerváltozást megelőző néhány évben, vagy pont a rendszerváltozás idején léptek ki az egyre differenciálódó munkaerőpiacra, így a szerkezetátalakítás, a gazdasági rendszerváltozás tehetetlenül és váratlanul érintette őket.¹³ Tudásuk, ismereteik még egy az állam által befolyásolt piac nélküli piac keresleti igényeit volt hivatott kielégíteni, képzettségük, felkészültségük az új helyzetre nem volt adoptálható. E csoportba sorolt fiatalok közül mindenki hosszabb-rövidebb ideig megtapasztalhatta a munkanélküliséget, mintegy egyötödük jelenleg is munkanélküli vagy alkalmi munkából él. Nem meglepő módon az ifjúság legégetőbb problémájának a munkanélküliséget tartják, személyes életterveikben pedig a legfontosabb szerep a megfelelő jó

munkahelynek, valamint az önálló életvitel megteremtésének jut. Ennek oka pedig az, hogy ugyan többségük betöltötte a 20. életévét, mégis otthon él szüleivel, önálló egzisztenciája nincs. A család vélhetően kevésbé tud hozzájárulni céljai eléréséhez, mert a szülők közel 80 százaléka sem rendelkezik érettségi bizonyítvánnyal, általában szakmunkásként, betanított munkásként dolgoznak, míg egynegyedük gazdaságilag inaktív. Jövedelmi helyzetükkel és életlehetőségükkel elégedetlenek, de szüleik életével szemben nem lázadók. Legfontosabb érték számukra a pénz, a jövedelem a gazdagság. A fenti vesztes csoportokhoz hasonlóan nem csak a rendszerváltozás óta eltelt időszakot vizsgálják roppant kritikusan, hanem a jövőbe vetett hitük is kétséges, a következő évek elé alapvetően borúlátóan néznek.

A csoport leírásakor feltétlenül említést kell tenni egy olyan rizikófaktorról, amely a jövőbeni krónikus betegségek kialakulását, az egészségügyi veszélyeztetettséget kialakíthatja. A „perspektívtalan falusi férfiak” körében kimagaslóan magas a dohányzók és az alkoholfogyasztók aránya. Kétharmaduk naponta dohányzik, egyharmaduk legalább heti rendszerességgel a pohár fenekére néz, és a családon belül is majd egyharmaduknál előfordult alkoholprobléma. A munkanélküliség, valamint a rizikómagatartások fokozott jelenléte arra hívja fel a figyelmet, hogy e csoport hosszú távon és tartósan az állami segítségnyújtás és beavatkozás különböző formáira fog támaszkodni.

III. 5. Tradicionális, vallásos falusi nők

A „vesztes” rétegen belüli következő csoport tagjai jórészt a középső – 21–25 év – életkori csoportba tartozó falusi nők. Az elemzés azt mutatta ki, hogy ez a legnagyobb létszámú, több mint 145.000 fős női csoport. A „hagyománytisztelő deprivált nők” csoportjától eltérően legnagyobb részben (kétharmadban) még nem házasok, nem élnek élettársi kapcsolatban, 80 százalékuk a kibocsátó családban lakik. Az életkor előre-haladtával, a családalapítással, a gyermekvállalással párhuzamosan azonban e csoportból hipotézisünk szerint többen csatlakoznak „hagyománytisztelő deprivált nők” csoportjába.

A „tradicionális, vallásos falusi nők” egyharmadának szakmunkás, közel felének pedig érettségi bizonyítványa van. Az iskolázottság korábbinál magasabb szintje azonban nem jelenti automatikusan az átkonvertálhatóságot, amit az is bizonyít, hogy szinte mindegyikük volt már munkanélküli és 15 százalékuk jelenleg sem talált állást a munkaerőpiacon. Többségük azonban a kutatás pillanatában alkalmazásban állt, bár az így, valamint a család által biztosított anyagi lehetőségeik meglehetősen korlátozottak. A családi hátteret vizsgálva megállapítható, hogy a szülők közel kétharmadának nincs érettségije, domináns a családfenntartó esetében részben a szakmunka, részben az inaktivitás.

Életük fő célja a család, a gyermekvállalás és a lakáshoz jutás. Életükben fontos szerepet játszik a vallás, az egyház, amit az is bizonyít, hogy az értékskálán kiemelt fontosságot tulajdonítottak a hitnek, a tradíciónak, a békés világnak.

A rendszerváltozás óta eltelt időszakot igen negatívan értékelik – feltehetően a család életkörülményeinek kedvezőtlen irányba mozdulása ebben az időszakban zajlott –, jövő-orientációjuk az összes eddigi vesztes csoporthoz képest jobb, azonban még így is jóval az átlag alatt van. Jelenlegi életükkel összességében elégedetlenek, de a szülői életformával szemben ambivalens álláspontot alakítottak ki, nem lázadók, de nem is elfogadók. A család és önmaga által teremtett kapcsolati háló hiányos, nem alkalmas az előremenetel biztosítására.

Összességében e csoport tagjai előtt egy szűk mezsgyén kijelölt életpálya áll, amelynek egy lehetséges kifutása a végképp leszakadók táborába való lesüllyedés.

III. 6. Érvényesülni vágyó, földhöz ragadt férfiak

Szintén vidéki elsősorban falusi, kisebb részt kisvárosi 20–26 éves férfiak tartoznak a „érvényesülni vágyó, földhöz ragadt férfiak” csoportjába. E csoport tagjai képezik a legszélesebb bázisú, legnagyobb lélekszámú alréteget, több mint 160.000-es lélekszámmal.

A kutatás pillanatában közel háromötödük szakmunkás, egyharmaduk érettségi bizo-

Ifjúság és társadalom

nyitvánnyal rendelkező aktív, dolgozó fiatal volt. A szülői háttér nem nyújt számukra biztos, egyenes vonalú életpályát, hiszen a szülők 77 százaléka nem rendelkezik érettségivel, a családfő főleg szakmunkásként, betanított munkásként dolgozik. Az életükben nincs semmi különleges, földhözragadt, ingerszegény. Legfontosabb problémának a munkanélküliséget, a pénztelenséget tartják, egyhatedük nem tervez a jövőbe, a többiek számára a lakás és a családalapítás a fő cél. Jövőbeni elképzeléseik megvalósítását jelenlegi jövedelmi helyzetük nem biztosítja, éppen ezért elégedetlenek életükkel. A múlt és jövő megítélésében is kritikusak, az átlag alatti értéket mutatják. Érdekérvényesítő képességük átlagos vagy valamivel átlag alatti. Számukra a hatalom, a gazdagság jelenti a fő értéket.

A kulturális intézményeket nem látogatják, szinte kizárólag a diszkó jelenti a szórakozást számukra. Életmódjukban megjelennek azok a rizikófaktorok, amelyek végső soron elvezethetnek a pszichoszomatikus tünetegyütteshez.

Hipotézisünk szerint az állami szerepvállalás iránti igény leginkább a családalapításkor, a gyermekvállaláskor fogalmazódik meg bennük. Élethelyzetük alapvetően negatív megítélése, kedvezőtlen jövedelmi viszonyaik az állami segítségnyújtás elfogadását vetítik előre.

III. 7. „Mintha világban élő” budapesti vesztesek

Az egyetlen Budapestre koncentrálódó „vesztes” kategória tagjai 24 évnél idősebb, csonka családban felnőtt, saját családdal nem rendelkező fiatalok. 40 százalékuk szakmunkás és szakközépiskolai végzettségű (kb. 95000 fő). Hasonlóan az előzőekben jellemzett társadalmi csoporthoz a munkaerőpiacra való első kilépésük még a rendszerváltozást megelőzően vagy azzal párhuzamosan történt, de a „nyertes” pozícióban lévő budapesti társaikkal szemben nem voltak képesek alkalmazkodni a kialakult helyzethez. Ennek oka részben a családi háttér, a szülők több mint felének nincs érettségije, többségük szakmunkásként dolgozik, részben pedig az, hogy iskolai pályafutások idő-

szaka alatt nem sikerült tudásukat, képzettségüket külön órákon keresztül javítani, nem beszélnek nyelvet és a többi budapesti fiatalhoz képest elenyésző körükben a számítástechnikai ismeretekkel rendelkezők aránya.

E csoport sorsának alakulása is rámutat az egész kutatás egyik fő tanulságára. A magyar ifjúsági társadalom legfontosabb jövőt eldöntő kérdése a tudástőkéhez való hozzájutás lehetősége. Azok és csak is azok a csoportok képesek alkalmazkodni a hálózati társadalom kihívásaihoz, akik rendelkeznek olyan tudásanyaggal – minimum egy főiskolai diploma, nyelvtudás, számítástechnikai ismeretek –, amelyet képesek átkonvertálni. Ahhoz azonban, hogy e tudás valóban kamatoztatható legyen, és anyagi tőkévé is átalakuljon megfelelő szülői háttérre és networkre van szükség. „Mintha világban élő” budapesti vesztesek egyik kritériummal sem rendelkeznek. A saját maguk által megszerzett tudás nem elég korszerű vagy nem elég magas, a szülői háttér, valamint az igen alacsony érdekérvényesítő képesség ezt a hiányosságot nem tudja kompenzálni. E fiatalok elégedetlenek sorsuk alakulásával, negatívan viszonyulnak a múlthoz és a jövőhöz is. Egyhatedüknek nincs semmiféle konkrét személyes életterve, többségük számára a cél – a budapesti fiatalokhoz hasonlóan – a lakásszerzés, valamint a családalapítás.

Értékeikben követik a budapesti többséget, „mintha világban” élnek, azaz igyekeznek úgy élni, azokat az elveket vallani, mint a többiek, elképzeléseik, esetleges terveik megvalósítására azonban – annak ellenére, hogy négyötödük dolgozik – kevés esélyük van.

ÖSSZEGZÉSKÉNT

2000 őszén a Központi Statisztikai Hivatal, a Nemzeti Ifjúságkutató Intézet, a Századvég Politikai Elemzések Központja és az MTA Politikai Tudományok Intézete munkatársainak közreműködésével a politikai rendszerváltozás utáni legjelentősebb ifjúsági vizsgálat zajlott le. 2004-ben – reményeink szerint – lehetőség nyílik az adatfelvétel megismétlésére. Négy év alatt számos olyan rendszer-

és környezeti szintű változásnak lehetünk szemtanúi, amelyet érdemes és fontos is vizsgálni. Olyan új kérdésekre kívánunk választ adni, mint például milyen következményei lettek a képzettségi szerkezet átalakulásának, pontosabban annak, hogy a szakmunkásképzés az oktatási rendszeren belül leszűkült és leértékelődött, míg az oktatás expanziójának következtében egyre többen járnak érettségít adó középiskolai képzésre és az erre épülő felsőoktatásba. Milyen lehetséges válaszai vannak a fiataloknak a korábban ismeretlen diplomás munkanélküliség elkerülésére? Az ifjúsági életszakasz meghosszabbodása, az iskolarendszerben eltöltött hosszabb idő milyen módon hat a munkavállalásra, a családalapításra és gyermekvállalásra és az ifjúsági életforma átalakulására?

E kérdések megfogalmazása azokra az előfeltételezésekre épül, melyeket – részben a fenti tanulmány mögöttes folyamataira, részben az azóta eltelt időszakban készített ifjúságszociológiai vizsgálatokban megjelent jelenségekre¹⁴ reflektálva – az alábbiakban foglalunk össze, ezzel is erősítve a folyamatos nagymintás ifjúságkutatás fontosságát.

Átalakulóban van a képzettségi szerkezet. A munkaerő-piaci prognózisok, valamint a munkaadók egyértelműen jelzik, hogy a magyar munkaerőpiacon mára hiány keletkezett többek között a jól felkészült, képzett (esetleg nyelvet beszélő) szakmunkásból. A fiatal, képzett szakmunkások előtt az Európai Unió egyes országainak a munkaerőpiaca is nyitott és ez a 2004-es csatlakozás után a magyar munkaerőpiac számára komoly konkurenciát jelenthet. Az Ifjúság2000® utóelemzése alapján azt feltételezzük, hogy az érettségít adó középiskola általánossá válása, a felsőoktatás expanziója, csak látszólag jelenti az esélyegyenlőség alapvetően kedvező irányú változását. Az érettségivel rendelkezők számára szinte lehetetlen munkát találni a munkaerőpiacon. A másik oldalon a középiskolai képzésből kimaradók, vagy az általános iskola szintjén megrekedők helyzete viszont kilátástalanná vált. Ahogy ezt az ifjúság szerkezeti elemzése is kimutatta, olyan mély társadalmi szakadék húzódik meg a képzett és az iskolából kimaradók

vagy legfeljebb nyolc osztállyal rendelkezők között, ami a társadalom kasztosodásának veszélyét is magában hordozza. Ezek a fiatalok ugyanis tovább örökítik a meglévő hátrányaikat. Ebből a helyzetből a kiút a munkaerőpiacon jól hasznosítható tudás megszerzése. A tanulás önmagában ugyanis nem biztosítja az érvényesülést. Hipotézisünk szerint – amelyet az Ifjúság2004 vizsgálatban szeretnénk részletesebben is megvizsgálni –, számukra a szakmunkásképzés presztízsének visszaállítása az esélyegyenlőség újra értelmezését is jelentheti

Ma úgy tűnik, hogy a felsőoktatás expanziója nem teljesen átgondoltan, tervezetten történt. A '90-es évek elején úgy tűnt, hogy az égető szükségszerűségeen túlmenően a felsőoktatás egyfajta parkoló pályaként üzemelhet. A köztudat úgy érzékelt, hogy a felsőoktatásban eltöltött idő, a „valamilyen” diploma megszerzése a nagylétszámú korosztályok számára elegendő ahhoz, hogy a tudásukat, diplomájukat kamatoztatni is tudják, a munkaerőpiacon versenyelőnyhöz jussanak. Ez az elképzelés egészen a 2000-es évek elejéig működőképesnek tűnt. A munkaerőpiac telítődése után azonban a felsőoktatás – hasonlóan a középiskolák egy részéhez – olyan hallgatókat kezdett „termelni”, akik az intézményi rendszerbe való belépésük pillanatától potenciális munkanélküliek voltak. Így az esélynövekedés valójában nem következett be. Egyszerűen csak a krízishelyzetek elodázódásáról beszélhetünk. Ennek okai szerte ágazóak, de fontos megemlíteni a tanulmányban is hangsúlyosan szereplő kapcsolati tőke hiányát, amely elsősorban a kibocsátó család korlátozott kapcsolati rendszerére vezethető vissza. Azok a csoportok, amelyek ugyan rendelkeznek tudástőkével, de hiányos a kapcsolati tőkéjük könnyen sodródhatnak a köztes állapotból a vesztesek közé. Fontos feladatnak tekintjük, hogy a jövő évi nagymintás kutatásban a kapcsolati tőke hasznosulását, az esélyegyenlőtlenség kialakulásában játszott szerepét hangsúlyosan is vizsgáljuk. A felsőoktatás kapuinak értelmű megnyitása további következményekkel járt együtt. A '80-as, '90-es évek oktatásszociológiai tanulmányai nagy reményeket fűztek a képzettségi szint

Ifjúság és társadalom

emelkedéséhez, azt az illúziót hordozva, hogy a felsőoktatás kapui a társadalmi hierarchia alsó részén elhelyezkedő rétegek (így alacsony iskolázottságú, községben élők gyermekei) számára is megnyílik. Már az Ifjúság2000® is jelezte, hogy ezen remények túlzónak bizonyultak. A felsőoktatás a középfokú és a felsőfokú végzettségű szülők gyermekei számára jelenthet bizonyos esélyeket. A társadalom többi – egyébként jóval szélesebb – rétegei számára a felsőoktatás továbbra is csak a felemelkedés lehetőségét, de nem alternatíváját hordozza. Mindezen kérdések megválaszolását – reményeink szerint – elősegíti az Ifjúság2004.

Felhasznált irodalom

- Bourdieu, Pierre: *Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke*. In: A társadalmi rétegződés komponensei (szerk.: Angelusz Róbert) Új Mandátum, 1997., 80–135 p.
- Castells, Manuel *The Rise of the Network Society*, Blackwell Publishers (Oxford, and Malden, MA), 1996.
- Davis, Kingsley-Moore, Wilbert E.: *A rétegződés néhány elve*. In: A társadalmi rétegződés komponensei (szerk.: Angelusz Róbert) Új Mandátum, 1997., 10–23 p.
- Fukuyama, Francis. *The End of History and the Last Man* (1992), publ. Penguin
- Gábor Kálmán: A középosztály szigete Belvedere 2001
- Kapitány Balázs: *Az értékeállítódások különbségei különböző kohorszokban, életkorokban*. In: Család és népesség – itthon és Európában 254–278 p. KSH – Századvég Kiadó, 2003.
- Kolosi Tamás: *Terhes babapiskóta*. Osiris, 2000.
- Nan Lin: *Társadalmi erőforrások és társadalmi mobilitás – a státuselérés strukturális elmélete*. In: A társadalmi rétegződés komponensei (szerk.: Angelusz Róbert) Új Mandátum, 1997., 383–416 p.
- Parsons, Talcott: *A társadalmi rétegződés elméletének átdolgozott analitikus megközelítése*. In: A társadalmi rétegződés komponensei (szerk.: Angelusz Róbert) Új Mandátum, 1997., 80–135 p.
- Róbert Péter: *Társadalmi mobilitás*. Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság–Századvég Kiadó, 2000.

- Szabó Andrea-Bauer Béla-Laki László: *Ifjúság 2000© Gyorsjelentés*. Nemzeti Ifjúságkutató Intézet, 2001.
- Szabó Andrea-Bauer Béla-Laki László: *Ifjúság 2000© Tanulmányok I.* Nemzeti Ifjúságkutató Intézet, 2001.
- Zinnecker, Jürgen: A fiatalok a társadalmi osztályok tükrében in: *Civilizációs korszakváltás és ifjúság* (szerk. Gábor Kálmán) Szeged 1993. 5–28p.

Jegyzetek

- 1 A hat fő dimenzió együttes elemzése alapján készített modell dimenziói:
  1. a tudástőkéhez való hozzájárulás;
  2. az anyagi tőkéhez való hozzájárulás;
  3. a szocio-demográfiai változók;
  4. az életmód (sportolási kedv, devianciák);
  5. a kulturális fogyasztás jellemzői;
  6. a szubjektív, vélemény típusú változók.
- 2 A korrelációs együttható 0,45. A téma részletesebb értelmezését lásd: Róbert Péter: A kulturális és anyagi erőforrások szerepe a státusz-megszerzés folyamatában in: Róbert Péter: *Társadalmi mobilitás* Andorka Rudolf Társaság – Századvég Kiadó 2000. 84–113p.
- 3 Közel 50 változó többdimenziós elemzése, főleg klaszteranalízissel és dimenziócsökkentő eljárásokkal.
- 4 Az egyes csoportok elnevezésekor arra törekedtünk, hogy azt a két-három különösen fontos tulajdonságot emeljük ki, amely megkülönbözteti őket bármely másik alrétegtől. Néhány esetben az objektív tényezők hasonlósága miatt a névadást az értékskálán elfoglalt pozíció határozta meg.
- 5 Mindez természetesen összefüggésben áll az iskolai életszakasz kitolódásával, az első munkába állás, valamint a tervezett gyermekvállalás időpontjának jelentős megváltozásával.
- 6 Ld. Bourdieu tanulmányát
- 7 Itt kell megjegyeznünk, hogy a klaszteranalízis kimutatott egy olyan csoportot, amelyet egyetlen dimenzió mentén sem tudtunk tovább szűkíteni és specializálni. Bizonyos mutatók arra utalnak, hogy a nem elemzett csoport leginkább a köztések jellemzőit hordozzák. Így őket a későbbiekben mélyfúrások segítségével kívánjuk jobban megismerni.

- 8 A számítások statisztikai becslés alapján készültek.
- 9 Azonban kevésbé kedvező, mint az előző csoport esetében azt leírtuk.
- 10 Az anyagi helyzet jellemzésekor mindig családi jövedelmet vizsgálunk. A kibocsátó család esetében a szülők által biztosított jövedelmi viszonyokról, míg a házastársi, élettársi kapcsolatban élőkénél a saját jövedelemről beszélünk.
- 11 Bauer-Gábor-Kabai-Tibori: Jogtudat és diákjogok a magyar felsőoktatásban 2003.
- 12 Az Ifjúság2000© nagymintás ifjúsági vizsgálat semmilyen információt nem közöl a vizsgálatba került fiatalok etnikai jellemzőiről. Hipotézisünk szerint azonban a „deprivált falusi” rétegekbe tartozó fiatalok között az átlagosnál magasabb arányban találhatók roma származásúak, ezt azonban csak más, elsősorban kisebbségi vizsgálatok tudnák megerősíteni.
- 13 Sorrendben az előző két csoport után a harmadik legnegatívabban.
- 14 Erről a jelenségről részletesen lásd Laki László: „Munkaerő-piaci helyzet, gazdasági aktivitás, foglalkoztatottak, földbirtoklás és vállalkozás” In: Szabó-Bauer-Laki (szerk) Ifjúság2000© Tanulmányok I. Budapest, 2002.
- 15 Például Gábor Kálmán első éves főiskolásokat és egyetemistákat vizsgáló kutatása, a 2003-as „A diákjogok érvényesülése a felsőoktatásban” című vizsgálat vagy a Sziget, illetve a nagy kulturális rendezvény-kutatások.

Rózsahegyvi Viktória

Gyermeknapközbeni ellátása önkormányzatok és civil szervezetek együttműködésében

Bevezetés

Az 1997. évi XXXI., a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló törvény 1999. december 1-jétől a helyi önkormányzatok számára kötelezően nyújtandó ellátásként írja elő a gyerekek napközbeni ellátásának megszervezését.² Az elmúlt évtizedekben – beleértve a rendszerváltás utánit is – nem volt hasonló feladat, ezért nem alakult ki intézményesült megoldási forma sem. Ez a még szabadon formálható rugalmas keretek lehetőségét kínálja a nonprofit szervezetek állami feladatvállalásához.

Az 1997. évi CLVI., a közhasznú szervezetekről szóló törvény megalkotta a közhasznú és a kiemelkedően közhasznú szervezetek definícióját, és ezekhez különböző szintű kedvezményeket rendelt. A kiemelkedően közhasznú szervezeteknek és támogatóiknak jelentősen nagyobb kedvezményt biztosítanak a jogszabályok, mint az ilyen státusszal nem rendelkezőknek. Kiemelkedően közhasznú lehet az a szervezet, amely „[...] tevékenysége során olyan közfeladatot lát el, amelyről törvény vagy törvény felhatalmazása alapján más jogszabály rendelkezése szerint, valamely állami szervnek vagy helyi önkormányzatnak kell gondoskodnia [...]”³

A két viszonylag új törvény rendelkezéseinek eredőjeként új távlatok nyílhatnak a szociális területen működő nonprofit szervezetek és az önkormányzatok számára. Ezek a gyermekjóléti ellátás elvállalásával hosszú távon biztosíthatják a működésükhöz szükséges forrásokat, az önkormányzatok rugalmas, a lakosság igényeihez könnyedén alkalmazkodó szolgáltatókkal működhetnek együtt. Ez a fajta szerződés kötés Magyarországon még új megoldásnak szá-

mít, ám a nyugat-európai országokban általánosan elfogadott jelenség.

A cikk írója az általa ismert négy magyarországi játszóházat kívánja bemutatni: történetüket megalakulásuktól napjainkig, tevékenységüket, a finanszírozási formákat és a játszóházakban dolgozók képzését. Elképzelhető, hogy más, hasonló intézmények is léteznek hazánkban, amelyek nem kerültek a szerző látókörébe. Remélem, ebben az esetben a cikk elégséges motiváció ahhoz, hogy az érdemtelenül kihagyott játszóház dolgozói, önkéntesei tollat ragadjanak, és egy későbbi lapszámban bemutakozzanak.

Gyermekjóléti alapellátás Magyarországon

A gyermekjóléti szolgáltatások a szociálpolitikai rendszerek szerves részét képezik. A gyermek- és ifjúságvédelmi és -ellátási szolgáltatások elsősorban preventív jellegűek, de az állam erőfeszítéseket tesz a kialakult veszélyeztetettség megszüntetéséért is. A dolgozat keretei szűkek a gyermek- és ifjúsági ellátás illetve -védelem teljeskörű bemutatásához, ezért az alábbiakban a veszélyeztetettség megszüntetése érdekében tett törvényi rendelkezések és gyakorlati erőfeszítések nélkül, csupán a prevencióval, elsősorban a napközbeni ellátással foglalkozó intézmények ismertetésére kerül sor.

„A (gyermekjóléti) alapellátásnak hozzá kell járulnia a gyermek testi, értelmi, érzelmi és erkölcsi fejlődésének, jólétének, a családban történő nevelésének elősegítéséhez, a veszélyeztetettség megelőzéséhez és a kialakult veszélyeztetettség megszüntetéséhez, valamint a gyermek családjából történő kiemelésének a megelőzéséhez.”⁵

A törvény alapelvei:

1) A gyermekvédelmi szervek a gyermek érdekét mindenek felett figyelembe veszik.

2) A meghatározott ellátások igénybevétele önkéntes (csak törvényben meghatározott esetekben kötelezhető a szülő az ellátás igénybevétele).

3) Tilos az eljárás során bármiféle hátrányos megkülönböztetés nemhez, nemzeti-séghez, etnikai csoporthoz való tartozás vagy politikai, vallási meggyőződés alapján, származás, vagyoni helyzet, cselekvőképesség hiánya vagy korlátozottsága miatt.

A települési önkormányzatok kötelesek gyermekjóléti szolgálatok megszervezésére. A szolgálat feladata többek között a településen élő gyerekek szociális helyzetének figyelemmel kísérése, a gyermek panaszainak meghallgatása, azok orvoslására való törekvés, az oktatási intézmények gyermekvédelmi feladatainak segítése, szükség esetén környezettanulmány készítése stb. A törvény megnevezi a napközbeni gyermekellátás intézményeit: úgymint bölcsőde, óvoda, iskolai napközis foglalkozás, családi napközi, házi gyermekfelügyelet. A házi gyermekfelügyeletet a szülő otthonában gondozó látja el, ha a gyermek nappali intézményben nem helyezhető el (pl. betegség miatt), és a szülő a napközbeni ellátást nem, vagy csak részben képes megoldani. A már régóta ismert intézménytípusok általában a szülők és a gyerekek rendelkezésére állnak az ország legtöbb településén. Ugyanakkor a törvény lehetőséget ad más, nem nevesített gyermek-ellátási formákra is.⁷

Jelenleg a törvényi kötelezettségeknek nem minden település tud megfelelni. A gyermekjóléti szolgálatok megteremtéséhez nincs elegendő szociális munkás szakember, ezért még ha formailag léteznek is, tartalmában nem biztos, hogy mindenhol az elvárásoknak megfelelő ez az intézmény.

Játszóházak, a gyermekjóléti alapellátás modelljei

A játszóházak működése ékes példája az állam és a civil társadalom együttműködésének. Az alább ismertetett modellek a non-profit szervezetek tevékenységére épülnek,

az állam pedig a finanszírozó szerepét vállalja magára. Ez a konstrukció alkalmas arra, hogy a lakóhely igényeinek legmegfelelőbb, az állam számára a legolcsóbb megoldást kínálja a gyerekek napközbeni alapellátásában.

A játszóházakban nem csupán felügyelet, de fejlesztés is folyik. Minden pedagógiai igyekezet célja a gyerekek individuális⁸ és szociális nevelése.⁹ A bemutatandó négy magyarországi játszóház modell: a káposztásmegyeri Zabhegyező Játszóház, a Magyar Máltai Szeretetszolgálat Játszva megelőzni programja, a Mikkamakka Játéktár és a Nap Klub egymás munkáját nem ismerve, egymás eredményeit nem használva jött létre Budapest IV., III., V. és VIII. kerületében. Céljaik és a célok eléréséhez használt eszközök nagyon hasonlóak. A kezdeményezések legfőbb problémája is azonos: a segítő szándékhoz a finanszírozót a legnehezebb megtalálni.

A káposztásmegyeri Zabhegyező Játszóház

Az 1991 nyarán alakult Gyerekanimátorok Egyesülete olyan – zömében közép- és főiskolás vagy egyetemista – fiatalokat tömörít, akik szabadidejükben gyerekprogramokat szerveznek országsszerte. 1992-ben néhány egyesületi tagnak lehetősége nyílt arra, hogy megismerje a német Spielhausok működését.¹⁰ Az egyesület vezetői jól ismerték az Újpesthez tartozó, ám valójában különálló, elszigetelt Káposztásmegyer II. lakótelep problémáit.¹¹ A probléma és a Németországban megismert lehetséges megoldás inspirálta őket arra, hogy a modellt felhasználva Káposztásmegyeren megkíséreljék egy magyarországi játszóház megalapítását. Az Újpesti Önkormányzat nyitott volt az új ellátási formára. 1993. december 20-án a Káposztásmegyeri Zabhegyező Játszóház megnyitotta kapuit, bár az Önkormányzattal kötött Együttműködési megállapodás aláírására 1994. március 8-án került sor.¹² A szerződés értelmében a IV. kerületi Önkormányzat biztosította a ZABHEGYEZŐ Gyerekanimátorok Egyesületének a káposztásmegyeri Zabhegyező Játszóház fenntartási költségeit.

Mivel az önkormányzati támogatás az alapellátást¹³ volt hivatott fedezni, a kezdetektől meghatározó volt az alapítványok és más szervezetek által kiírt pályázatok szerepe a Játszóház költségvetésében. A pályázati úton elnyert összegek biztosították a programok pénzügyi hátterét. Ezen kívül a Munkaügyi Központ által támogatott két közhasznú foglalkoztatott és egy polgári szolgálatos státusz¹⁴ eredményezett jelentős költségmegtakarítást.

A káposztásmegyeri Zabhegyező Játszóház életre hívásával olyan intézményi keret jött létre, amely lehetőséget nyújt a gyerekeknek az értelmes szabadidő-eltöltésre az utcai csavargás helyett. Megkönnyítendő a kötött foglalkozások relatív szabályozottságára való ráhangolódást, az állandó ügyeletesek teret biztosítottak a gyerekek igényei szerinti kötetlen játékokra is. A kötetlen játék célja az igénykielégítés, a kötött foglalkozások – szakkörök, klubok, nagyprogramok stb. – feladata új igények támasztása, az igény szint emelése volt. A viszonylag homogén rossz családi körülmények miatt a gyerekek nagy részénél jelentősen sérült az életkoruknak megfelelő szocializációs folyamat: jelentős hányaduk nem képes megfelelni a velük szemben támasztott társadalmi elvárásoknak, nem vagy csak nagy nehézségek árán képesek beilleszkedni a nekik szánt közösségekbe.

A Játszóházban dolgozók célja az volt, hogy kiegészíteni, szélsőséges esetben pótolni tudják a családi elmaradt alapvető szocializációs tevékenységét. A káposztásmegyeri Zabhegyező Játszóház animátorai problémakezelési modelleket próbáltak bemutatni a gyerekek számára. Olyan játékokat játszottak velük, amelyek során egyfajta kreativitást, szemléletet sajátíthattak el, és ezek segítségével – remények szerint – a továbbiakban alkalmazkodni tudtak a számukra új helyzetekhez. A rendezvények során állandóan döntéshelyzetet teremtettek a gyerekek számára. Az elképzelések szerint ezek a játékok is megismertették velük a saját érdeklődési körüket, és később a gyerekek az itt kikristályosodott készségekre és képességekre alapozva tudnak majd tanulmányaik során érdeklődésükkel egyező irányban orientálódni.

A Játszóház animátorai olyan programokat is kínáltak, amelyek lehetőséget teremtenek a családoknak a szabadidő együttes eltöltésére. A szülők részt vehettek a kirándulásokon, a gyerekekkel együtt kézműveskedhettek a nagyprogramokon stb. Ezt a gondolatot szolgálta az 1997 októberében JÁTÉKA néven megnyílt játékkölcsönző is. A JÁTÉKA célja az volt, hogy a családok számára megfizethetetlenül drága, ám nagyon jó minőségű társasjátékokat elérhetővé tegye, ezáltal újabb együttjátszási lehetőséget biztosítson a felnőttek és a gyerekek számára. A JÁTÉKA szolgáltatásait olyan gyerekek is igénybe vették, akik egyébként keveset voltak a Játszóházban, ezért a játékkölcsönző szolgáltatásain keresztül őket is be lehet vonni a szocializációs folyamatba. A káposztásmegyeri Zabhegyező Játszóház évről évre megrendezte nyári táborát. A pályázaton nyert támogatások lehetővé tették, hogy a részvételi díj az önköltségi ár alatt maradjon.

1996-ban Gyulán megnyílt a második, a káposztásmegyerihez hasonló játszóház, amelyet a gyulai önkormányzattal kötött szerződés alapján a Zabhegyező Gyerekanimátorok Egyesülete gyulai helyi csoportja működtetett. Sajnos, egy évi működés után különböző pénzügyi és személyi okok miatt a gyulai játszóház működése nem volt tovább megoldható, így ennek a modellnek a franchise-rendszerű elterjesztése már a kezdeti szakaszban megakadt, és további próbálkozások nem is történtek az egyesület más helyi csoportjainál.

1998-ban a Káposztásmegyeri Zabhegyező Játszóház a Soros Alapítvány Mintaintézménye lett.

A játszóház animátorai rendszeres képzésen vettek részt. A képzési rendszer három időszakból állt, ami szervesen illeszkedett az Egyesület képzési rendszerébe: szocializációs időszak, foglalkozásvezető, programvezető.

A szocializációs időszak célja, hogy az animátori munkához kedvet érző gyerekek megismerkedhessenek a helyi csoportjukban dolgozó animátorokkal, megtanuljanak rengeteg dalt, játékot, kézművestechnikát stb., amelyek ismeretében képesek közreműködni egy gyerekprogram lebonyolításában.

A körülbelül egyéves szocializációs időszak után a képzés célja a 14-16 éves fiatalok foglalkozásvezetővé, majd programvezetővé képzése volt. Foglalkozásvezetővé az válhatott, aki egy konkrét feladatot képes önállóan megoldani, jártas több kézműves-technikában, illetve a túravezetésben, ismer nagyobb mennyiségű dalt, játékot, táncot. A képzés kétheti rendszerességgel kétórás klubokon folyt. A módszer főként gyakorlatra épült, csak alapvető elméleti kiegészítéssel. A képzés része volt a folyamatos „vizsgázás”: havonta egy-egy program zajlott a Játszóházban a képzősök munkájaként a képzésvezetők koordinálásával. A folyamatos visszacsatolás, a gyerekektől érkező jelzések, a sikerélmény hatalmas motiválóerőt jelentettek.

A programvezető egy néhányórás, több helyszínes, de meghatározott célú rendezvényt meg tud szervezni és le tud vezetni más animátorokat irányítva. Ebben a szakaszban jelentős volt az elméleti képzés, ami hangsúlyozottan középiskolások számára is fogyasztható szintű ismeretekből állt. A témákat szituációs játékokkal, kiselőadásokkal, csoportos esetmegbeszélések során dolgozták fel. Mivel a képzés résztvevői jelentős gyakorlati tapasztalattal rendelkeztek, e képzés feladata csupán az eddig használt tudás elméleti rendszerezése volt.

Sajnos, a Káposztásmegyeri Zabhegyező Játszóház működése az utóbbi néhány évben már csak halvány árnyéka volt a kilencvenes évek végi aranykorinak, amikor a fent leírtak mind maradéktalanul megvalósultak. A megtorpanásnak két, egyenlő súlyú oka volt. Egyrészt az önkormányzati támogatás összege nominálisan évekig nem változott, ezért annak reálértéke jelentősen csökkent. Ez elsősorban a bérekre volt negatív hatással, és szembe kellett nézni a ténnyel, hogy a Játszóház szakképzett és gyakorlott ügyeletesei más munka után néztek. A pályázatokon nyerhető összegek esetlegességük miatt a biztos támogatást nem pótolták, emiatt és a fluktuáció miatt a szolgáltatások – köztük a Játéka és a fejlesztő foglalkozások – szinten tartása sem volt lehetséges.

A másik ok a Zabhegyező Gyerekanimátorok Egyesülete taglétszámának csökkenése

volt. Az alapvetően személyes kötődésekre épülő egyesületben egész generációk maradtak ki, vagy maradtak képzetlenek érdeklődés hiányában. Emiatt a helyi csoportok létszáma – köztük a káposztásmegyeri is – erősen csökkenő tendenciát mutatott. Ez a játszóházi önkéntes animátorok esetében azt jelentette, hogy egyre kevesebb volt a szakkörtartó, és nem csak a pénzhiány, hanem az önkéntesek kis létszáma is nehezítette a programszervezést.

A 2003. évi változások azonban ismét reményekre adnak okot. A IV. kerületi Önkormányzat kilátásba helyezte az együttműködési megállapodás újratárgyalását. A Játszóházban új, fiatal animátorok vették kezükbe az irányítást, új generáció képzése indult be, s ők szint vihetnek a Játszóház életébe.

Játszva megelőzni: A Magyar Máltai Szeretetszolgálat játszóter-játszóház programja

Hasonlóan a káposztásmegyeri Zabhegyező Játszóház esetéhez, a Magyar Máltai Szeretetszolgálat „Játszva megelőzni”-programja is egy olyan világlátott szakember kezdeményezéséből nőtt ki magát mintaintézménnyé, akinek rálátása volt egy budapesti lakótelep szociális problémáira és az ezekből adódó, a gyerekeket súlyosan érintő feszültségekre.

Az MMSZ Budapesti Központja a III. kerületben volt, a Központ akkori vezetője évek óta Békásmegyeren tanított, és egyéves holland ösztöndíj után vágott bele a játszóter-játszóház program létrehozásába. Az Óbuda-Békásmegyeri Önkormányzat készségesen partnernek bizonyult, így 1998 júliusában a Gyűrű utcában megnyílhatott az első „máltai játszóter”, majd decemberben a hozzá tartozó játszóház is. A kezdeti sikereken felbuzdulva 2000 májusáig további két játszóter nyitotta meg kapuit. Mindhárom játszóter megépítését a Soros Alapítvány, az ISM, a Fővárosi Önkormányzat és a III. kerületi Önkormányzat forrásaiból finanszírozták. Ekkor fogalmazódott meg a program alaptézise, hogy szociológiai felmérés készüljön arról: hogyan változnak a lakótelepen élő gyerekek életkörülményei és szocializációs

folyamatai, ha a teljes területet lefedik máltai játszóterekkel.

2000-ben a Szociális és Családügyi Minisztérium preventív családpolitikai projektet indított, és az ilyen profilú civil programok számára szerződésben garantált hálózatfejlesztő támogatást biztosított.¹⁵ Ez az állandó forrás lehetőséget biztosított arra, hogy a máltai játszótér-programot vidéki városokban is elindíthassák. A játszótér építési szándékozó önkormányzatoknak önrészként a játszótér helyszínéül szolgáló területet, az építési költségek (mai áron 40-50 millió forint) 30%-át, és legalább öt évig a működési költségek 50%-át kellett biztosítani. Ezenkívül a településen egy civil szervezetnek¹⁶ vállalnia kellett a játszótér-játszóház működtetését a máltai követelményeknek megfelelően. A Magyar Máltai Szeretetszolgálat játszótérei hangsúlyozottan nem város-, hanem közösségfejlesztési céllal jöttek létre, azaz a helyszín kijelölésekor csak olyan terület jöhetett számításba, ahol a település lélekszáma meghaladta a húszezret, és az adott környéken legalább ezer gyermek élt. A jelentkező önkormányzatok közül az építés és működtetés fennmaradó költségeit finanszírozó SZCSM választotta ki azokat, amelyekkel szerződést kívánt kötni. A program eredményességét mutatja, hogy 2002 augusztusáig öt vidéki városban: Esztergomban, Tatabányán, Miskolcon, Szegeden és Pápán nyílt máltai játszóház, illetőleg további három Budapest III. kerületében. Óbudán-Békásmegyeren a hat máltai játszótér valamelyike a kerületben élő összes gyerek számára elérhető közelségben van, azaz megvalósult a kerület „lefedettsége”. A szociológiai felmérés folyamatban van, annak feladata lesz a program elemzése és egy lehetséges jövőkép megalkotása.

Az első három játszótér működése során a működési elvek kiforrottak, letisztultak, és kialakultak a jelenleg is érvényben lévő alapelvek.

A Játszva megelőzni program elsődleges célja, hogy a lakótelepeken felcseperedő gyerekeket megóvja az unalombűnözéstől, azaz attól, hogy jobb elfoglaltság híján rongálják környezetüket, kegyetlenkedjenek az eléjük kerülő állatokkal, bandázással bos-

szúságot, rosszabb esetben kárt okozzanak a környék lakóinak. A primer prevenció a játszótéren, illetve a játszóházban hatékonyabb, mint bármilyen intézményben, ahol merevebb keretek között próbálnak prevenció munkát végezni. Ennek oka, hogy a gyerekek önként jönnek a helyszínre, fogékonyabbak a játékokon keresztül elsajátítható ismeretekre és könnyebben fogadják el a szabályokat, ha azok mindenkire – a felnőttekre is vonatkoznak.

A munkatársak közös játékokat, programokat szerveznek a játszótérre látogatóknak, betartják és a személyes jó példát a gyerekek elé állítva betartatják a játszótér házirendjét. Nagy figyelmet fordítanak a rendre, a rendrakásba bevonják a gyerekeket is. A játszótéren a gyerekek egymás közötti viszonyaira is ügyelnek a szociális munkások: az agresszív, csúnya beszéd nem megengedett, mindenkinek figyelnie kell pajtásaira, valamint a játszótér és a többi gyerek tulajdonára. Az itt dolgozó szakembereknek lehetőségük nyílik arra, hogy a gyerekeken keresztül elérjék azokat a családokat, amelyeknek ugyan szükségük lenne rá, de nem veszik igénybe a családsegítőt és a gyermekjóléti szolgálatot, és a játszótéren kötetlen formában nyújthatnak nekik értő segítséget.

A máltai játszótér kialakítása is azt a célt szolgálja, hogy a legkisebbektől a legnagyobbakig mindenki találjon magának elfoglaltságot, és az eltérő korú gyerekek ne zavarják egymást a játékban. A bekerített, parkosított, de teljesen belátható játszótéren jól elkülönül egymástól a kicsik és nagyobbak tere: játékszerek választják el az életkori sajátosságoknak megfelelően berendezett területeket. A mászóházak és hinták, valamint a talaj burkolata biztonságos és környezetbarát.

A játszótér bejáratánál helyezkedik el a játszóház. Itt található a wc-k, a pelenkázó, a játékraktár, és a rossz idő esetén használható foglalkoztatók. A játszóházban játékkölcsönző is működik, ahonnan zálog ellenében szabadtéri (homokozójátékok, hulahoppkarika stb.) és szobai játékok (társasjátékok, könyvek) egyaránt kölcsönözhetőek. A játékok csak a játszótér területén használhatóak. A játszóház előtt padokkal és asztalokkal berendezett, fedett „szín” várja a beszélgetni,

társasozni, vagy egyszerűen megpihenni a gyókat. A játszóház melletti szabad tér alkalmas sorversenyek és egyéb közös játékok megrendezésére.

A játszóterek dolgozói minden esetben szociális munkások vagy pedagógusok, de akad közöttük gyermekvédelmi gyakorlattal rendelkező teológus is. A munkatársak a felsőoktatás keretein belül tettek szert a munka ellátásához szükséges szakismeretre, ezért a Magyar Máltai Szeretetszolgálat nem biztosít számukra rendszeres és elmélyült elméleti képzést.

Az egyes játszóterek dolgozói hetente kétszer beszélnek meg az aktuális problémákat, eseményeket, a teendőket. Havonta egyszer a játszóterek vezetői többórás stúdiómon vesznek részt tapasztalatcsere céljából. Minden játszótér félévente rendez magának szupervíziót, ahol külső szakember segítségével dolgozzák fel a játszótéri szociális munkások által kiemelkedő fontosságúnak ítélt eseteket, és ezek tanulságainak felhasználásával a hasonló szituációkra kielégítő megoldást keresnek a szakember útmutatásai alapján. Éves rendszerességgel kerül sor azokra a kétnapos konferenciákra, amelyek célja az elmúlt év értékelése, a következő évi tervek megvitatása, valamint szakmai előadásokon keresztül az elméleti tudás frissítése. 2002-ben első ízben került sor olyan képzéssorozatra, amelynek célja a szociokulturális animáció bemutatása volt. A képzést olyan animátorok tartották, akik ilyen irányú tapasztalatokra a Zabhegyező Gyerekanimátorok Egyesületében tettek szert először. Ennek ellenére nem beszélhetünk a két szervezet együttműködéséről, mert a képzésre nem az Egyesület színeiben került sor, csupán az animátorok személye volt kapocs, rajtuk keresztül juthatott el a Zabhegyező ismereteinek egy része a máltaiakhoz.¹⁷ A játszótér program vezetőinek szándékában áll a képzés folytatása.

A Magyar Máltai Szeretetszolgálat a nagy sikerre való tekintettel a lehető legszélesebb körben kívánja elterjeszteni „Játszva meglőzni”-programját. Jelentkező önkormányzatban nincs hiány, ám a szigorú feltételeknek a települések nem minden esetben tudnak megfelelni. Távoli cél: az ország minden sű-

rűn lakott, rossz szociális adottsággal rendelkező településére, településrészére máltai játszóteret lehessen telepíteni. A Magyar Máltai Szeretetszolgálat ezt állami segítséggel, egy közalapítványon keresztül, jogszabályban rögzített normatív támogatással, önkormányzatok és civil szervezetek együttműködésével látja megoldhatónak. Az önkormányzatok és civil szervezetek hozzáállása nem lehet a program kerékkötője, a cél maradéktalan megvalósulásának valószínűleg csak finanszírozási problémák szabhatnak határt.

Mikkamakka Játéktár

Mindkét eddig ismerttetett mintaintézményben sikerrel működött játékkölcsönző. Az azokhoz hasonló, 1993-tól a Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola egy vizsgálószobájában működő játékkölcsönző, a Mikkamakka Játéktár képezte a ma azonos néven ismert játéktár és játékmódszertani központ alapját. Két alapvető különbség van azonban közöttük: egyrészt a Mikkamakka Játéktár komplex rendszerré nőtte ki magát, míg a másik két intézmény játékkölcsönzője valóban megmaradt alaptevékenységénél; másrészt a Zabhegyező játszóháza és a máltai játszóterek bár megadják a lehetőséget arra, hogy a szülők együtt játsszanak gyermekeikkel, elsősorban arra koncentrálnak, hogy a gyerekek önállóan vagy kortársaikkal közösen tudják tartalmasan eltölteni az idejüket. Ezzel szemben a Mikkamakka Játéktár – mint látni fogjuk – hangsúlyozottan a gyerekek és a szülők közös játékának helyszíne.

A Mikkamakka Játéktár és Módszertani Központ 1994 decemberében nyitotta meg kapuit a Honvédelmi Minisztérium egyik kihasználatlan gyermekintézményében¹⁸. Az új intézmény beindítását a Soros Alapítvány és az Országos Egészségbiztosítási Pénztár pályázati támogatása tette lehetővé. 1995-ben a játéktár működtetői saját alapítványt hoztak létre a játéktár működtetése érdekében.

1997-ben a HM teljesen megszüntette gyermekintézményeit, így a Mikkamakka Játéktár Központja elfoglalhata a használaton kívüli helyiségeket. A kibővített területen az

Alapítvány megalapította a Mikkamakka Játékóvodát is. A Mikkamakka Játéktár és Módszertani Központnak sikerült az, ami a másik két modellnek nem: állami támogatás nélkül elkezdtek a központtól eltérő budapesti helyszíneken és vidéki településeken is terjeszkedni. Csepelen, Úriban és Nyíregyházán nyílt új játéktár a Soros Alapítvány támogatásával. Egyedülálló, hogy profitorientált szervezetet is sikerült bevonni a finanszírozásba: 1999-ben a Campona Bevásárlóközpontban nyílt játéktár Sárkányvár néven.¹⁹ 2000-ben a Mikkamakka Alapítvánnyal is szerződött a Szociális és Családügyi Minisztérium a máltai játszótereknél már említett preventív családpolitikai projekt keretében. Az eddig soroltakon kívül Óbudán, Kalocsán, Velencén, Szegeden és Nagykanizsán nyílt új játéktár az SZCSM, az önkormányzatok és a lakosság aktív közreműködésével. A Mikkamakka Játéktárak esetében az SZCSM a hálózat új játéktárainak megalapítását finanszírozta, a működtetésükből nem vállalt részt. Az önkormányzatok a helyszínt biztosították térítésmentesen.²⁰ Az eredeti tervek szerint évente 5–10 játéktár nyílt volna a már említett hármastársi együttműködés keretében. A kezdeti sikerek után azonban az expanzió kizárólag financiai okokból megtorpant. Vállalkozó szellemű önkormányzat és szakember lenne, de az SZCSM 2001 után nem támogatta tovább a hálózat bővítését. A játéktárak működtetésének biztos anyagi bázisa a kezdetektől nem megoldott, a finanszírozást főként pályázatokból oldják meg. A játéktárak szolgáltatásai térítéskötelesek: 1 óra 500 Ft, a teljes nyitva tartás idejére (4 óra délelőtt vagy 4 óra délután) 800 Ft. Ezenkívül cégeknek, intézményeknek ajánlanak fél- vagy egésznapos programokat (úgy mint kézműves foglalkozások, művészi műsorok, vetélkedők, táncház, népek játéka, népi játékok stb.) szolgáltatási díj fejében. A térítési és szolgáltatási díjakat természetesen visszaforgatják az alaptervekenységbe.

A Mikkamakka Játéktár saját definíciója szerint nem gyermekmegőrző és nem játszótér, hanem a klasszikus értelemben annak ellenére, hogy a Játéktárban található játékszerekkel helyben is lehet játszani, azokat ki lehet köl-

csönözni, valamint a szakképzett játékmesterek szervezett programokkal várják a gyerekeket. A Játéktár megalkotói szerint „a játéktár egy olyan integrált tér, ahol ép és fogyatékos gyermekek közösen, szüleik jelenlétében együtt játszhatnak, szakemberek (gyógypedagógusok, pszichológusok, pedagógusok, szociálpedagógusok) irányítása, értő figyelme, segítsége mellett kb. 3 hónaptól 8 éves korig”.²¹ A Mikkamakka-módszer lényege, hogy minden a játékon keresztül történik. A játékmesterek, konzulensek a problémás gyermek játszótársaként arra törekednek, hogy a gyermek, a szülő és a konzulens közös játékélményei során felmerülő szituációkat a gyerek irányítsa. A játék közben a gyerektől érkező jelzéseket, reakciókat a játékmesterek személyes példamutatással segítenek a szülőnek dekódolni, így indirekt módon próbálják korrigálni a szülő gyermekkel való kommunikációját, illetve speciális esetben a gyerekhez fűződő viszonyát. Sérült gyermekek esetében az ép társak által adott minta a leghatékonyabb „fejlesztő eszköz”, másrészt viszont a koragyermekkorban a sérült gyermekkel való együttjátszás jelentős szerepet játszik az ép gyermek toleranciájának, a másság elfogadása képességének kialakulásában. A játéktérben mindig jelen van két konzulens, akik a nem terápiás céllal érkező szülők kérdéseire is készségesen válaszolnak, illetve szívesen játszanak a „csak játszani vágyó” gyerekekkel is.

A Mikkamakka Játéktárak kialakítása, berendezése, játékszerei maximálisan a fenti célokat szolgálják. A helyben használható és kölcsönözhető játékok nagyon szigorú válogatás után kerülnek a Játéktárba.²² Anyaguk gyermek- és környezetbarát, témájuk a gyermek fejlődését szolgálja. A berendezési tárgyak „gyerekméretűek” és biztonságosak, a dekoráció barátságos, családias hangulatot áraszt. A főbb játékrészletek: kreatív és építősarok, társasjáték- és puzzle részleg, kúszómászó, bébirészleg, bábjátékos stb., illetve tornaterem várja a mozogni vágyókat.

Az Alapítvány céljainak támogatására, de önálló jogi személyiségként 2001-ben létrejött a Magyar Játépedagógiai és Játéktári Egyesület. Az Egyesület célja a szakmai-módszertani tevékenység koordinálása, így

tevékenységi körében megjelenik a Mikkamakka Játéktárak módszertanáról szóló publikációk és könyvek megjelentetése, tanfolyamok szervezése stb. A Mikkamakka Játéktár képzése professzionális: a 120 órás tanfolyam akkreditált, OKJ-vizsgával zárul. Azoknak, akik játéktárban szeretnének dolgozni, kötelező az elvégzése. A képzés – jellegéből adódóan – azonban nem csupán a játéktár dolgozóinak szól, hanem mindenkinek, akit érdekel a „Komplex játékdiaagnosztika és terápia a nevelési gyakorlatban”. Ezenkívül a szakképzett játékmesterek egy tucat rövid (ált. egynapos) tanfolyamot, bemutatót ajánlanak a tanulni vágyóknak, köztük iskola-előkészítő játékokról, koragyermekkorai fejlődésről vagy magáról a Mikkamakka-módszerről. A játékkultúra terjesztésének eszköze a negyedévente megjelenő *Játékkalauz* periodika is. Napi tanácsok az *Anyák Lapja* c. országos terjesztésű színes magazin „Mikkamakka” és „Az anya is nő” c. állandó rovataiban olvashatók.

A Mikkamakka Játéktár tagja a Játékkönyvtárak Világszövetségének.²³ A Mikkamakka-módszer nemzetközi hírnévre tett szert, a Központ vezetője számos előadást tartott a szövetség konferenciáin, a tagországok elismerik a Mikkamakka Játéktár működési alapelveit, és egyre inkább magukévá is teszik azokat. A Mikkamakka Játéktár tehát nem csupán arra használja külföldi kapcsolatait, hogy beépítse saját modelljébe a hasonló profilú külföldi szervezetek tapasztalatait – ahogy azt az előző két magyar intézmény esetében láttuk –, hanem innovatív módon maga is megosztja velük az itthoni módszertant.

Nap Klub

A Nap Klub Alapítvány története és tevékenységi köre eltérő az eddig bemutatott szervezetekétől. Az Alapítvány célja a kezdetektől a lakótelepi közösségfejlesztés volt, önszerveződő helyi közösségek létrejöttének segítése. Mivel azonban egyrészt a Nap utcai lakótelepen zömében rossz szociális körülmények között élő kisgyermekes családok laktak, másrészt a felnőtteket legkönnyebben arra lehetett rábírni, hogy gyermekeik

érdekeiben tegyenek valamit: az első öntevékeny csoportokat kisgyermekes családok számára kívánták életre hívni, s így a cél eléréséhez vezető út első állomása a játszóház volt.

1991-ben négy, a lakótelepen élő pedagógus, könyvtáros, szociológus és újságíró elhatározta, hogy a lakótelep életének jobbá tétele érdekében civil szervezetet alapít. Az alulról jövő civil szerveződés iskolapéldájaként 1992-ben nagy küzdelmek árán, 200.000 Ft. alaptőkével létrejött a Nap Klub Alapítvány. Az első év a tárgyi feltételek biztosításával telt, ezért valódi klubéletről 1993-tól beszélhetünk, amikor a Nap Klub beköltözött a Józsefvárosi Önkormányzattól kapott önálló helyiségbe. A bevezetőben már szó volt arról, hogy a klub első látogatóit a játszóház vonzotta. Ebben az esetben a játszóház kifejezést olyan klubnapra alkalmazták, ahol kézműves foglalkozások, táncház, közösségi játékok, vetélkedők stb. várták az érdeklődő gyerekeket és szüleiket. Ezeknek az alkalmaknak a keretmesébe ágyazott változata volt a rendezvény, ami rendszerint egy-egy jeles naphoz kötődött. Ilyenkor fellépőkkel egészült ki a játszóház programja, és a foglalkozásokat az ünnep fűzte láncra. A játszóház látogatóiból verbuválódtak az első nyári tábor résztvevői, a nyári táborozás azóta hagyománnyá vált.

A játszóház mellett az első felnőtteknek rendezett és nagy sikert aratott program a Gordon-féle szülői eredményességi tréning volt. A két tanfolyamot összesen 40, a lakótelepen élő szülő végezte el, és a továbbiakban ők jelentették a Klub segítőinek aktív magját. A tanfolyamok hatékonyságát növelte, hogy az Alapítvány munkatársai a foglalkozásokkal párhuzamosan gyerekprogramot is szerveztek, ezért a tanfolyam résztvevőinek nem okozott gondot a gyermekek felügyeletének megoldása arra az időre. Ebből a magból szökkent szárba a későbbiek folyamán több sikeres mentálhigiénés program, amik gyerekeknek és szülőknek is nagy segítséget jelentettek egyes problémáik megoldásában. A Nap Klub vezetői tehetséggondozó műhelyt is beindítottak a halmozottan hátrányos helyzetű gyerekek számára, ám ez a kezdeményezés a szülők és az iskolák ne-

gatív hozzáállása miatt egy év után elbukott.²⁴ Szintén a játszóházakból fejlődtek ki a különböző, „napklubos” szóhasználatlallal élve érdeklődési körök: a rendszeresen, viszonylag állandó gyerekközösségek számára megtartott szakkörök amelyek a dzsesszbalettől a számítástechnikán át a környezetvédelemig sokféle tematikus programot kínáltak a gyerekeknek.

Az Állatbarát Kör tagjain keresztül jutottak el a Klub vezetői oda, hogy a lakótelepi környezet megújítása érdekében 1993 tavaszán összehívhatták az első szülői fórumot. A fórum eredményeként elindult a „Tiszta utcákért, rendes házakért, játszóterekért!”-mozgalom, amelynek keretében a lakók az önkormányzat által biztosított anyagok felhasználásával önkéntes munkával két játszótér felújítottak. A lakók azóta is sajátjuknak érzik környezetüket, és felügyelik annak állapotát. A gyermek- és családi programok után felmerült az igény felnőtt programok szervezésére is: ma már varrótanoda, számítógép-kezelő és nyugdíjas klub is működik a Nap Klub Alapítvány helyiségében.

A gyerekeknek tartott programokból indult ki a helyi közösségfejlesztés, a Nap Klub alapítói szándékaik szerint eljutottak odáig, hogy a programok kapcsán kialakult felnőtt baráti kapcsolatokra alapulva az önszerveződő közösségek saját kezükbe vették a lakótelep életének jobbá tételét. A társasházak lakói 2001-ben megalakították a Szomszédügyi Tanácsot, amely egyfajta lakótelepi önkormányzatként működik, a kis közösségek érdekegyeztetésének fóruma.

A Nap Klub Alapítvány működtetői számára már az első pillanatokban nyilvánvalóvá vált, hogy a legnagyobb problémát a forrásteremtés jelenti. Az Alapítványnak szponzori vagy hosszabb távú adományozói szerződésai nem voltak, a bevételek túlnyomó többségét a pályázati támogatások jelentették. 1997-től a Fővárosi Önkormányzattal kötött közszolgálati szerződés valamelyest tervezhetőbbé tette az Alapítvány gazdálkodását, de ez a támogatás sem érte el a bevételek egyötödét, a Nap Klub tevékenysége továbbra is pályázatfüggő maradt. A „szervezeti bumm”, azaz a civil szektor robbanás-szerű expanziója és a támogatások viszony-

lag állandó összege azonban azt eredményezte, hogy az egyes szervezetekre fajlagosan kevesebb pályázati összeg jutott. Emiatt nem egy Nap Klubos kezdeményezés halt el finanszírozhatatlanság okán. Az Alapítvány működésének tíz éves évfordulója alkalmából rendezett ünnepségen csillant fel a remény: Józsefváros polgármestere együttműködési megállapodást ígért az Alapítványnak. Talán ez kiutat mutathat a fennmaradásért heroikus küzdelmet folytató Nap Klubnak, és bizakodásra adhat okot a munkatársaknak a jövőre vonatkozóan.

Összegzés

Négy különböző, a maga nemében egyedülálló, modellértékű intézményt próbáltunk legalább felületesen bemutatni. Az eltérő gyermekellátási koncepciók, a különböző szakembergárda, a más-más körülmények dacára a négy példa alapján levonhatunk bizonyos általános következtetéseket a civil szervezetek és önkormányzatok együttműködésében történő gyermekjóléti alapellátásra vonatkozóan.

A legfontosabb megállapítás: megfelelő pénzügyi háttér nélkül nem biztosítható egyenletes színvonalú ellátás. A négy szervezet közül a Magyar Máltai Szeretetszolgálat *Játszva megelőzni* programja fejlődik a legdinamikusabban. A játszóterek kialakítása és működtetése franchise-rendszerben, azaz sz-tenderdek alapján történik. A máltai játszótérek finanszírozásából azonban részt vállal a Szociális és Családügyi Minisztérium is, a másik három modellnek nincs állandó költségvetési forrása. Ebből nyilvánvalóan az következik, hogy állami szerepvállalás nélkül a gyermekjóléti alapellátás civil projektjei hosszú távon nem, vagy csak nagy nehézségek és az alaptevékenység rovására történő erőfeszítések mellett finanszírozhatók.

A négy intézmény eltérő kapcsolatot alakított ki a telephelyeket biztosító önkormányzatokkal. A Nap Klub tíz éves működés után jutott el odáig, hogy az önkormányzat a helyiségen kívül más támogatásra is ígéretet tett. A Zabhegyező Játszóház erős függésben van az önkormányzattal, eltartott szerepbe kényszerül, amelyben szűk a mozgástere, az

önkormányzat diktál. Ezzel szemben a Játszva megelőzni program játsszóterei és a Mikkamakka Játéktárak maguk választják ki, hogy az együttműködésre jelentkező önkormányzatok közül melyek felelnek meg az általuk szabott feltételeknek. Önkormányzatokkal a szó legszorosabb értelmében vett partneri viszony kialakítása ma még nagyon kevés civil szervezetnek adatik meg. Ez a két modell ebben is példaértékű.

Fontos tényező a közreműködők motiváltsága. A Zabhegyező Játszóházban és a Nap Klubban működésük elején kizárólag önkéntesek dolgoztak. Mindkét szervezet rövid időn belül megtapasztalta, hogy a gyerekek érdekei állandó stábot kívánnak. A rendszerességet, a folyamatosságot, az ígért programok megtartását azonban önkéntes segítőkön nem, csak fizetett alkalmazottakon lehet számon kérni. Míg az első esetben csak az elkötelezettségre, a tevékenység okozta pozitív életérzésre, a gyerekektől kapott szeretetteljes visszajelzések által kiváltott örömeire lehet apellálni, a státuszban lévő alkalmazottat munkaszereződése és munkaköri leírása kötelezi a feladatok elvégzésére.²⁵ A munkavállaló azonban a fizetéséért dolgozik, tehát ez a lépcső csak a piramis alját jelentő, rendezett finanszírozásra épülhet rá.

Szintén a minőség alapkérdése a játszóházakban dolgozók képzése. A Nap Klub önkéntesei eltérő végzettségűek és tapasztalatúak, csak a megtörtént esetek megbeszéléséből, a „saját kárukon tanulnak”, formalizált képzésben nem vesznek részt. Az itt tapasztaltak azonban több klubvezetőt motiváltak arra, hogy a szervezet tevékenységéhez valamilyen módon illeszkedő felsőoktatási intézménybe jelentkezzenek (pedagógia, gyógypedagógia, szociális munkás stb.). Ily módon az önkéntesek képzése esetleges és szintén önkéntes.²⁶ A Zabhegyezők sok animátor sok éves tapasztalatát összegezve alakították ki képzési rendszerüket, ami jó alapot adott a zömében nem szakirányú végzettségű önkénteseknek az animátortornakához, és szintén sokukban támasztotta fel az igényt végzettséget adó képesítés megszerzésére. A Máltai Játsszótereknek és a Mikkamakka Játéktáraknak kizárólag szakirányú végzettséggel rendelkező munkatár-

sai vannak, akik a gyakorlati tapasztalatokat a már megszerzett elméleti tudásra építhetik rá. A képzési rendszer csúcának a Mikkamakka Játéktár akkreditált tanfolyama tekinthető, azaz tudásukat nem csak a saját érdekkörükben lévővel osztják meg, hanem külső érdeklődőkkel is. Mint láttuk, a képzésben való részvételt meghatározza a közreműködők motiváltsága, tehát képzeletbeli piramisunk tetejére újabb követ helyezhetünk.

A négy intézmény eltérő szintű feladatot vállal magára. A Zabhegyező Játszóház és a Máltai Játsszóter-program a primer prevenciót tűzte ki céljául és a szocializációs folyamatokba illeszkedő igényszint-emelést. A Nap Klub már próbálkozott egyfajta fejlesztőprogrammal a tehetséggondozó műhely keretében, azonban az sem érte el célját. Ezzel szemben a Mikkamakka Játéktár határozott célja az integrált foglalkozások során a játékerápiával történő fejlesztés. Nyilván a kitűzött cél és a képzettség kölcsönhatásban állnak egymással; jó lenne, ha egyre több intézmény fel tudná vállalni, hogy integrált játék keretében fogyatékkal élő, vagy hátrányt okozó körülmények között nevelkedő gyerekek számára is képesek legyenek elfoglaltságot biztosítani. Ehhez azonban – mint az a fentiekből világosan látszik – lényegesen magasabb szintű tudásra és tapasztalatra van szükség.

Vélhetőleg az eltérő cél és az ehhez kapcsolódó eltérő eszközrendszer az oka annak, hogy míg a Zabhegyező Játszóház, a máltai játsszóterek és a Nap Klub szívesen látja az egyedül érkező gyerekeket is, sőt a játszóház és a klub egyfajta gyermekmegőrző funkcióra is felkészült, addig a Mikkamakka Játéktár deklaráltan együtt várja a szülőket és a gyerekeket.

Véleményem szerint a rendszer legnagyobb problémája a kommunikáció hiánya. A Zabhegyező Játszóház és a Nap Klub Budapest más-más kerületeiben ugyan, de hasonló helyzetű gyerekeknek kezdett el tartalmas szabadidő-eltöltési lehetőséget kínálni szinte egyszerre, a kitalált programok is nagyon hasonlítottak egymásra, mégis külön-külön keresték az utat, mert nem tudtak egymásról. A Nap Klub önkéntesei tizenegy év lakótelepi

közösségfejlesztés tapasztalatait adhatná át a máltai *Játszva megelőzni* program munkatársainak – ha a Magyar Máltai Szeretetszolgálat tudna a Nap Klub létezéséről, vagy ha a napklubosok keresnék a kapcsolatot a máltaiakkal. A Mikkamakka Játéktárak és a Máltai Játzóterek üzemeltetői jól ismerik egymást, ám mégsem állnak kapcsolatban, mert bár nyilvánvalóan ugyanazért a célért működnek, ugyanazokat a problémákat kell leküzdeniük és ez együttműködve esetleg könnyebb lenne, a két szervezet vetélytársnak tekinteni egymást, hiszen ugyanazokból a szűkös forrásokból próbálják meg a működéshez szükséges pénzt előteremteni.

Jó lenne hinni, hogy ez a dolgozat – ha másban nem is – az információáramlásban segítségére lehet a négy mintaintézménynek; hinni abban, hogy hiánypótló tevékenységüket valamivel könnyebben végezhetik, ha összefognak, ha megismerkednek egymással, és együtt próbálnak fellépni azért, hogy az állam politikai kurzustól függetlenül felkarolja a gyermekjóléti alapellátásban tevékenykedő civil szervezetek ügyét – a gyerekek, mindannyiunk érdekében.

Melléklet

A német és francia játszóház-modell és animátorképzés bemutatása

A német játszóház-modell²⁷

A „Nyitott Ajtók” (Offenen Türen) olyan ifjúsági és szabadidős intézményeket jelentenek, amelyek minden 6-25 év közötti fiatalnak – függetlenül politikai, vallási, nemzeti, egyesületi hovatartozástól – rendelkezésére állnak. „Nyitott Ajtók” Házat csak jogi személy üzemeltethet. Az önkormányzat és a működtető közötti szerződést kezdeményezheti az önkormányzat és egy olyan civil szervezet is, amely működési területén tapasztal ellátási szükségletet. A települések önkormányzatának ifjúsági bizottsága évente dönt intézmények létesítéséről.²⁸

A városi ifjúsági tanács (Jugendamt) bizottsági ülése előtt a játszóházat működtetni kívánó NPO-nak pályázatot kell benyújtania az önkormányzati támogatásra. Az egyes

programokra a működési költségen felül külön lehet pályázni a városi és a szövetségi ifjúsági tanácshoz is. Különleges támogatási forma az eszközkölcsonzés: a játszóházak az ifjúsági tanács dia- és filmvetítőit, kameráit stúdió-felszereléseit stb. szükség esetén térítésmentesen kölcsönözhetik.²⁹

A játszóház lehetőséget kínál a gyerekeknek és fiataloknak kötetlen játékok keretében az informális kommunikációra, különféle tematikus csoportmunkákra, valamint arra, hogy iskolaidőn kívül találkozzanak kortársaikkal. A gyerekeknek rendelkezésére áll tanácsadás és szociális segítőszolgálat. A „Nyitott Ajtók” Háza minden esetben megfelel annak az alapkövetelménynek, hogy párhuzamosan több különböző jellegű programot kínálhasson a gyerekeknek. Ennek megfelelően külön „munka- és funkciószobákat” (fa- és fémműhelyt, fitness-termet, stúdiót, fotóműhelyt stb.), valamint szemináriumi termeket rendeznek be itt. Általában a játszóházak mellett játszótér, illetve sportpálya is található. Ezek a nyitvatartási időn túl is igénybe vehetők. A sportpályák nagy részét télen szabadterei korcsolyapályává alakítják. Minden szakkört, és programot fő-, illetve mellékállású szociálpedagógusok vezetnek, gyakornokok, polgári szolgálatosok, önkéntes fiatalok, a látogató gyerekek szüleinek segítségével, támogatásával.

A játszóház a rendszeres elfoglaltságon kívül alkalmankénti nagyprogramokról is gondoskodik. A játszóház dolgozói elkísérik a gyerekeket sportrendezvényekre, vagy szerveznek számukra házibajnokságokat a legnépszerűbb sportágakban. A játszóház látogatói egésznapos kirándulásokon, éjszakai túrákon ismerkednek szűkebb lakókörnyezetükkel, arra is van lehetőség, hogy az intézmény szervezésében belföldi, sőt külföldi cseretáborozásokon vegyenek részt. A „Nyitott Ajtók” Háza az év során a hagyományos rendezvényekkel is várja a gyerekeket: karácsonyi partin, farsangi karneválon stb. ismerkedhetnek a gyerekek az ünnepek történetével, a hozzájuk kapcsolódó hagyományokkal. A nyári szünet alatt kiemelkedő a játszóházak és szabadidőközpontok jelentősége. A *Mi van Bonnban?* elnevezésű vakáció-akció keretében a szabadidős intézmények széles kör-

ben együttműködnek egymással, és nagyszabású programokat szerveznek a gyerekek számára, hogy lehetőséget nyújtsanak az aktív és tartalmas szabadidő-eltöltésre. A játszóházak teret biztosítanak a látogatók által kezdeményezett projektek megvalósításának is. A gyerekekkel közös munka segít a kapcsolatépítésben. A beilleszkedési program módszertanához tartozik, hogy a gyerekek segítenek az animátoroknak berendezni a programhoz a helyiségeket, elvégezni a kisebb javítási munkákat vagy takarítani. A közös munka a közösségépítés és a játszóházhoz való kötődés erősítésének fontos eszköze.

A játszóházakban csak képzett animátorokat foglalkoztatnak. A németországi szociokulturális animátorképzés céljai: megélni ismert és ismeretlen helyzeteket, reflektálni a hatásokra, tudatosítani a válaszokat, kipróbálni kedvelt és nem kedvelt szerepeket. A képzés során csoportprodukció kidolgozásának folyamatán keresztül kreatív problémamegoldási módszereket sajátíthatnak el a résztvevők. A képzés nyitott vagy zárt csoportokban zajlik. A csoportdinamikus képzési formában a játék mint eszköz kap szerepet.

Az animátorképzésnek három szintje van. Az első szint célja saját tapasztalat szerzése – együttjátás –, a csoporttagok egymás iránti bizalmának, s ezzel az együttdolgozás feltételének megteremtése játékos módszerekkel. A második szint a „kiképzési év”. Előfeltétele az első év elvégzése. Ebben az időszakban a képzésvezetők koncentráltan készítik fel a résztvevőket az animátorszerepre. A rendszeres találkozókon kívül ismerkedési hétvégéken sajátíthatják el az animátor-módszertant, valamint gyakorlati ismereteket a festés, zene, testépítés, tánc, videó, fotózás, smink stb. területén. A képzést alapvizsga zárja. A harmadik szakaszban a résztvevők terepgyakorlaton vesznek részt egy animátor felügyelete mellett. A gyakorlat során eszmegbeszélések segítik a képzés résztvevőit a problémák megoldásában, esetleges kudarcok feldolgozásában, a hatások rendszerezésében és tudatosításában. Ha a gyakorlatvezető animátor elfogadja a gyakorlók munkáját, a képzés az animátori képesítés megszerzésével zárul.

A franciaországi játszóház-modell³⁰

A francia iskolarendszer sajátos időbeosztása nehéz helyzetet teremt a kisgyermekes szülők számára.³¹ A szülők munkába indulása és az iskolakezdés, a tanítási idő vége és a szülők megérkezése közötti, valamint az iskolaszüneti napokon a gyermekfelügyelet megoldásának több formája létezik Franciaországban. Az egyéni ellátásokon kívül az iskolai napközik és a szabadidőközpontok-játszóházak kommunális megoldást kínálnak a problémára.³²

Általában nonprofit szervezetek tartják fenn ezeket az intézményeket, bár találunk példát önkormányzati működtetésű játszóházra is. Az alapkoncepció szerint a játszóház-alapítás helyi kezdeményezésre történik, hiszen a lakossággal közvetlenebb viszonyban levő nonprofit szervezetek önkéntesei jobban ismerik közvetlen környezetük problémáit, igényeit, mint a bürokraták. A lakóhelyi problémafeltárás és igényfelmérés után a játszóház működtetésére vállalkozó nonprofit szervezet betérjeszti a költségvetését, eszközigényét és szolgáltatás-tervezetét a helyi önkormányzathoz. A tervet megtárgyalása, majd elfogadása után az NPO és az önkormányzat szerződést köt egymással. Ebben rögzítik, hogy a bevételek mekkora hányada lesz önkormányzati támogatás és hány százalékát kell a játszóháznak előteremtenie a működéshez. A szerződés tartalmazza a helyiségre vonatkozó rendelkezéseket is: vagy az önkormányzat biztosít helyet a játszóháznak, vagy – ritkábban – a rendelkezésre álló pénzből a működtető szervezet épített az igényeinek megfelelőt. A helyiség nagyságát erősen befolyásolja a környéken lakók gazdasági és szociális helyzete, az állami és lakóhelyi támogatás nagysága és a várható gyereklétszám.³³ A játszóházi szolgáltatás igénybevétele nem ingyenes. A térítési díj nagysága a család anyagi helyzetétől függ; hivatalos kereseti kimutatás alapján állapítják meg.

A játszóház célcsoportjai élesen elkülönülnek. A 6–11, 12–14, 15–18 éves gyerekekkel lehetőség szerint külön házban, de legalább külön csoportban foglalkoznak.³⁴ A játszóházakban külön helyiséget tartanak fenn arra, hogy a gyerekek zavartalanul ta-

nulhassanak, és az animátorok segítségével felkészülhessenek a másnapi órákra. Sok játszótérben egy másik helyiségben külön órarend szerint is tartanak felkészítő foglalkozásokat: minden nap adott korosztálynak, adott tantárgyból.

A szabadidő hasznos eltöltését szakkörök biztosítják. A szakköri munka nem csupán a Magyarországon ismert, rendszeres, hanem igényfelmérés – feliratkozás – után megtartott időszakos foglalkozások keretében folyik. Lehetőség van szabadfoglalkozásra is: külön olvasó- és zenehallgató sarok, valamint játékok, sportszerek, rajzeszközök stb. állnak a gyerekek rendelkezésére, ahol az animátorok csak felügyelnek, nem irányítanak. Sok helyen külön helyiséget tartanak fenn a gyerekek kezdeményezései számára. Ily módon lehetőség nyílik arra, hogy a gyerekek animátori segítséggel programot szervezzenek maguknak. A játszótérekben működnek gyermek- és ifjúsági könyvtárak, valamint játékkölcsönzők is.

Szerdán, az iskolai szünnapon egésznapos programot szerveznek a gyerekek számára. Lehetőség van kirándulásra, uszoda-, múzeum-, mozilátogatásra, kulturális programokra; nagyobb játszótéri programokra, amelyeket a gyerekekkel közösen szerveznek (bábelőadás, színdarab, kiállítás stb.); játszótérek közötti bajnokságokra, vetélkedőkre. A játszótérek önállóan működnek, de ezeket a programokat rendszerint kerületi szinten szervezik meg. Hétfvégén a játszótérek nincsenek nyitva.

A nyári és a téli szünnapra az animátorok táborokat szerveznek. A szülők a játszótér prospektusából választhatnak a különböző sport-, környezetvédő, vízitáborok stb. közül. Ezek a táborok általában 5-6000 frankba kerülnek, azaz egy tíznapos tábor részvételi díja eléri a minimálbér összegét. Azok a gyerekek, akiknek a családja nem engedheti meg magának a tábor befizetését, a hosszú iskolai szünnapokban is a játszótérben maradnak – a hazai napközis táborokhoz hasonlóan. Ilyenkor az évközi szerdai napokhoz hasonló programok várják a gyerekeket: van példa rockfesztiválra, városi szinten megrendezett, nemzetközi ifjúsági focibajnokságra stb.

Sajátos formája a nevelésnek az utcai animátori munka. Az utcai animátorok a veszélyeztetett körzetekben dolgoznak, rendszerint egy játszótér munkatársai. Feladatuk a csellengő gyerekek megtalálása. Az utcagyerekek hajlamosak garázdaságra, kisebb lopásokra, ezért fontos a bűnmegelőzés. Ennek egyik aktív formája, hogy az utcai animátor elfoglaltságot kínál a gyerekeknek. Egy spontán focimeccs, vagy aszfaltrajz-verseny apróbb díjakért megfelelő program lehet egy-egy délutánra. Sokszor előfordul, hogy a játszótérben játszó gyerekek is kimennek az utcára, s példát mutatva kedvet csinálnak az utcán csatangolóknak a játszótéri programok látogatására.

Franciaországban a szocio-nevelő animáció több évtizedes múltra tekint vissza. Az „Aktív Nevelési Módszerekkel Működő Központok” (Centres d'Entrainement Aux Methodes d'Education Active), a CEMÉA 1936-ban alakult a szabadidő hasznos eltöltésének segítésére. Az aktív nevelési módszer lényege, hogy minden ember lehetőséget kapjon tehetsége kibontakozásához, képességei fejlesztéséhez. A program állandó és folyamatos, arra épül, hogy a gyerek saját maga ossza be a szabadidejét egy animátor segítségével. A képzés két nagy területre oszlik: önkéntes és hivatalos animátorokéra. A hivatásos animátorok képzése egyesületek szakmai irányítása alatt és állami formában valósulhat meg. Az animátorok szert tesznek pedagógiai, módszertani, adminisztrációs, irányítási ismeretekre, megtanulják csoportvezetési technikák alkalmazását, valamint néhány fontosabb technikai eszköz használatát. A képzési idő kétharmada gyakorlat, azaz az animátorok már tanulmányaik során megismerkednek leendő munkájukkal. A CEMÉA segít a tanfolyamra járóknak az elhelyezkedésben is. A CEMÉA az általa képzett animátorok munkáját a későbbiekben is ellenőrzi, hogy az aktív nevelési módszerek maximálisan érvényesüljenek a gyakorlatban. A CEMÉA továbbképzéseket, tapasztalatcserét elősegítő találkozókat is szervez. Ezek során a különböző szakterületeken dolgozó animátorok és az önkormányzatok hasonló funkciót ellátó munkatársai együttműködve fejleszthetik tudásukat, összevethetik

tapasztalataikat, közösen dolgozhatnak hasonló problémáik megoldásán.

Jegyzetek

- 1 Ezúton szeretnék köszönetet mondani az elmúlt tíz évben a játszóházi animációról tanultakért Tóbiás Lászlónak, akinek mulhatatlan érdemei vannak animátorként a Káposztásmegyeri Zabhegyező Játszóház létrehozásában és konzulensként az e cikk alapját képező diplomamunka megírásában.
- 2 94. § és 156. § (2) bekezdés.
- 3 5. § a) pont
- 4 1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról
- 5 u. o. 38. § (1) bek.
- 6 A német és a svéd modellben nappali anyák néven ismert ez az ellátási forma.
- 7 Az újonnan meghonosított ellátási formák elterjedtségéről még nem készült felmérés.
- 8 Individuális nevelésen a gyerek személyiségének és képességeinek – pl. kreativitás, fantázia, új dolgokra való fogékonyság, kommunikációs képesség, az őt körülvevő folyamatok kritikus szemlélése és megítélése, konfliktusok elviselése és feloldása valamint a tolerancia – erősítését értjük.
- 9 A szociális nevelés azt jelenti, hogy a gyereket másokkal közös cselekvésre, szolidáris viselkedésre, csoport- és közösségi tudat fejlesztésére, felelősségvállalásra tanítják játékos formában, a játszóház látogatóinak viszonylag állandó közösségében.
- 10 Ld. melléklet
- 11 A nyolcvanas évek elején a főváros Káposztásmegyer területén kezdett lakásokat építeni. Budapesti lakótelepi viszonylatban itt jó elrendezésű, nagy lakások épültek. A lakásokat tanácsai bérleményként utalták ki, főként nagycsaládosoknak. Az itt lakó hétezer embernek több, mint fele gyermekkorú. Ez a tény már önmagában is feszültséget okozott, mert így kevés lett az általános iskolai férőhely. A lakótelepen munkahely nem épült, ezért a munkaképeskorú lakosságnak nagy utat kell naponta megtennie; ez a beígért metróvonal hiányában hosszú időbe telik. A lakosság szociális összetétele viszonylag egységesen alsóközépréteg, ám a Budapest különböző helyei-
ről ideköltözött lakosság nem érett lakóközösséggé. Délutánonként, tanítási idő után a gyerekek és fiatalok egy része az utcákon, lépcsőházakban keres magának elfoglaltságot, mivel közösségi és kulturális szolgáltatásokat nyújtó intézmény nincs a lakótelepen. A lakótelep-építés szocialista nagyberuházásnak indult. A rendszerváltás után az állami forrásokat átcsoportosították, az építkezés abbamaradt. A félbemaradt lakótelep kielégítetlen szükségleteinek problémájával a IV. kerületi Önkormányzat magára maradt, a megoldáshoz szükséges anyagi források nélkül.
- 12 A megállapodás az 1993. évi III. törvényre épült, ami így rendelkezik a gyermekek napközbeni ellátásáról:
  - „60. § (1) A gyermekek napközbeni ellátásaként annak a nappali felügyeletét, gondozását, nevelését és étkeztetését kell megszervezni,
    - a) akinek szülei, nevelői, gondozói (a továbbiakban szülő) munkavégzésük v. betegségük miatt a napközbeni ellátást nem képesek biztosítani,
    - b) [...]
    - c) akit egyedülálló személy nevel és időszakként nem képes a napközbeni ellátást biztosítani,
    - d) [...]
    - e) aki részére a szülő szociális helyzete miatt a napközbeni ellátást nem képes biztosítani.
  - (2) Az (1) bekezdés c) pontjának alkalmazásában egyedülálló az is, akinek a gyermek napközbeni ellátásáról azért kell egyedül gondoskodnia, mert a másik szülő a napközbeni ellátásban nem tud részt venni.
61. § A napközbeni ellátás a helyi igényeknek megfelelően nappali, hetes vagy hosszabb időszakra szóló gondozás keretében is megszervezhető, különösen bölcsődében, óvodában, napközi otthonban. „

A törvény 61. §-a ugyan elsősorban a már megszokott, napközbeni alapellátásra szakosodott, hagyományos intézményekről tesz említést, de csupán ajánló jelleggel, azaz alapértelmezésben más intézmény is elláthatja a törvényben előírt feladatokat. Ez a más intézmény képezte az együttműködés megállapodás alapját.
- 13 Ide értendő a helyiség rezsije, az állandó ügyeletések munkabére és azok közterhei, il-

Körkérdés

- letve a szakkörtartók díjazása.
- 14 Közhasznú foglalkoztatott státuszba a Munkaügyi Központ által nyilvántartott munkanélküli vehető fel. Ha a munkavállaló a feltételeknek megfelel, a Munkaügyi Központ szerződés alapján a bérköltség és közterhei 70%-át téríti a munkáltatónak 1 éven át.
  - 15 Ugyanezen támogatásban részesült a Mikkamakka Alapítvány is, ld. később)
  - 16 A budapesti játszótereket a Magyar Máltai Szeretetszolgálat üzemelteti, a vidéki helyszíneken „csupán” a szakértelmet biztosítja a játszótérek megépítésénél és beindításánál.
  - 17 A képzés anyaga természetesen rengeteg olyan elemet is tartalmazott, amelyet a képzésvezetők nem a Zabhegyezőknél sajtóztottak el, hanem sokrétű tevékenységük során más forrásokból építettek bele saját tudásukba.
  - 18 A játéktár a helyiségeket először ingyenesen, a HM dolgozók gyerekeinek ellátásával viszonozva kapta meg használatra, majd méltányolható bérleti díjat fizettek.
  - 19 A Sárkányvár teljesen elkülönül az Alapítvány játéktáraitól, a Campona Bevásárlóközpont üzemelteti, a bevétel költségek után fennmaradó része is a bevásárlóközpont leti, holott a Mikkamakka Alapítvány munkatársai működtetik.
  - 20 A központi és az óbudai helyszínért bérleti díjat kell fizetni az ingatlanok tulajdonosainak, amelyek ezekben az esetekben nem az önkormányzatok.
  - 21 www.mikkamakka.hu
  - 22 A Mikkamakka Játéktárak egyik szolgáltatása a játékforgalmazó cégek illetve a vásárlók felé, hogy minősítik a magyar piacra kerülő játékokat.
  - 23 International Toy Library Association
  - 24 Az iskolai pedagógusok is és a szülők is úgy értelmezték a tehetséggondozást, mintha annak a célja a korrepetálás lenne. Ahelyett, hogy a hátrányos helyzetű, de kiemelkedő képességű gyerekeket küldték volna a Nap Klubba, a magatartás- és tanulászavaros gyerekek utolsó felzárkózásra való lehetőségét látták benne. A tehetséggondozás ügyét felkaroló szakemberek azonban ezt nem tudták vállalni.
  - 25 Aki próbált már meg önkéntest szervezni gyereknapra a vizsgaidőszak kellős közepén, vagy főállásban számviteli területen dolgozót rávenni az évvizsga hajrában arra,

Ifjúság és társadalom

- hogy farsangoljon a gyerekekkel, az érti igazán a különbséget.
- 26 Az eszmegbeszélésekből és saját élményeiből elsajátítható ismeretek hasznossága nem lebecsülendő, néhány év gyakorlatban szerzett tapasztalata néha többet ér bármely szakirányú végzettségénél!
  - 27 Freizeitangebote-Bildung-Sport in den Jugendhäusern des Jugendamtes der Stadt Bonn (Der Stadt Bonn, Jugendamt (évszám nélkül) – a bonni példán keresztül ismertetem a németországi rendszert.
  - 28 Das Kinder und Jugendhilfegesetz, (Der Bundesminister für Frauen und Jugend, 1990. 06. 26.)
  - 29 Richtlinien über die Förderung der freien Kinder- und Jugendhilfe in Bonn (Stadt Bonn, Jugendamt, 1992)
  - 30 Illyés Judit: Le loisir comme un moyen d'intégration por les enfants d'immigrés (szakdolgozat, 1997 Paris) és Les centres de vacances et de loisirs en France dans le cadre general de la protection des mineurs (CEMÉA 1992)
  - 31 A gyerekek 8.00–17.00 óra között vesznek részt tanórákon. A szülők általában este hét óra felé érnek haza, mert a nyolcórás munkaidő közben kétórás ebédszünet jár a munkavállalóknak. Szerdán nincs tanítás.
  - 32 Az iskolai napközi működése nem kapcsolódik a dolgozat témájához.
  - 33 Működik mind 50, mind 3000 m² alapterületű játszótér, valamint, játszótéri funkciót ellátó, iskolában működő intézmény is.
  - 34 A játszótérben dolgozó animátorok reggelente hét órától várják a gyerekeket, majd a csoportot nyolc órára átkísérik az iskolába. Tanítás után a gyerekek ismét egy animátor vezetésével mennek át az iskolából a játszótérbe, ahol uzsonnát és programokat biztosítanak számukra.

Irodalom

- 1) Lévai Katalin: Az önkormányzatok és a nonprofit szektor közötti együttműködésről. *Esély*, 1996/1.
- 2) Széman Zsuzsa: Az önkormányzatok és a civil szervezetek feladatvállalása a vegyes „jóléti modellben” *Társadalomkutatás*, 1996/1-2.
- 3) *Együttműködési lehetőségek civil szervezetek és*

Ifjúság és társadalom

- a helyi önkormányzatok között.* Szerk.: Tóbiás László, Hálózat a Demokráciáért Program (USAID-UWI) Budapest, 1998
- 4) Rózsahegyi Viktória: *Nonprofit szervezetek és önkormányzatok együttműködése a gyermekjóléti alapellátásban.* Kézirat
- 5) www.mikkamakka.hu
- 6) www.mmszbp.hu
- 7) *Beszámoló a városi közösségfejlesztés egy modelljének kidolgozására, megvalósítására indított kísérlet tapasztalatairól.* Nap Klub Alapítvány, kézirat

Hörkérdés

A sikeres uniós ifjúsági struktúrák

NEMZETI IFJÚSÁGI TANÁCSOK EURÓPÁBAN

Bevezetés

Napról napra fontosabbá válnak azon értékek és értékrendek ismerete, és döntően értékelése, amelyek elősegíthetik az ifjúság minél hatékonyabb érdekképviseletét. A fiatalok véleménybefolyásoló ereje látszólag nem komoly, de igazából ők az új dolgok, a szokásostól eltérő szemléleti elemek családokon és egyéb mikroközösségeken belüli terjesztésének legfontosabb képviselői. A felnövekvő generációk azok, amelyek számára a demokrácia, az érdekképviselet, és a láthatóság elmélyítése talán az egyik legfontosabb perspektíva. Ez az élet számos területén új ismeretek, készségek megtanulását jelentő folyamat. Ezeknek a folyamatoknak adnak „otthont” több más mellett az ifjúsági szervezetek. Mára már azonban túlnőtték kezdeti kereteiket, s olyan szolgáltatásokat, lehetőségeket, kihívásokat is nyújtanak, melyek csakis széleskörű összefogással, egységes képviselettel képzelhetők el. S mégis: Magyarországon, az európai mintától eltérően, még nem létezik egy, az ifjúsági szervezetek egészét tömörítő ernyőszervezet, a Nemzeti Ifjúsági Tanács (NIT). Mindazok ellenére van ez így, hogy számos kérdés megválaszolásában nemcsak igény, de szükség is lenne rá.

Komoly érvek szólnak amellet, hogy az ifjúsági szervezetek minél szélesebb körének a munkáját össze kellene hangolni. Hogy miért is lenne fontos a már meglévő szervezeteket tömörítő egységes testület megalakítása? Hogyan épülhetne fel egy NIT Magyarországon? És mindez hogyan felelhetne meg hosszú távon a nemzetközi kihívásoknak? A tanulmányban ezekre a kérdésekre kísérlem meg feltárni a lehetséges válaszokat, elsősor-

ban különböző, már jól működő ifjúsági tanácsok példájából merítve.

A tanulmány első részében bemutatásra kerül az a hat EU-tagállambeli NIT, melyek mindegyike az ifjúsági érdekképviselet egy-egy jól behatárolható, sajátos típusát jelöli. A második részben röviden kitérek a legnagyobb európai ifjúsági politikai platformra, az Európai Ifjúsági Fórumra. Így kerülhet sor általános következtetésekre a tanulmány harmadik részében, mely összefoglalja, rendszerezi a nemzetközi és hazai tapasztalatokat, s közben párhuzamok és ellentétek felállításával kapcsolódási pontokat keres egy esetleges magyar NIT számára. A tanulmány nemcsak megkísérli feltárni azokat a kihívásokat, melyek a hazai ifjúsági szervezetek strukturális felépítésével kapcsolatban felmerülhetnek, hanem egyben keresi is az azokra adható válaszokat.

I. rész

Nemzeti ifjúsági tanácsok az Európai Unióban

A hazánkban már sok év óta tart az egységes ifjúsági tanács létrehozásának folyamata – és annak megkérdőjelezhető sikeressége – fokozottan hívják fel a figyelmet arra, hogy a nemzetközi példák ismerete, valamint ezek hatékony és megfelelő alkalmazása ezen a területen is elengedhetetlen. A tanulmány olyan országokat vizsgál meg részletesebben, ahol a Nemzeti Ifjúsági Tanácsok több évtizedes múlttal rendelkeznek, továbbá az ifjúságpolitikának kialakult hagyománya van az adott országban.

Hat Európai Unió tagország (Egyesült Királyság, Spanyolország, Franciaország, Dánia, Svédország, Németország) ifjúsági taná-

csainak felépítése, működése képezte a vizsgálat tárgyát. E hat ország kiválasztása egy előzetes kutatómunka eredménye, mely alapján kijelenthető, hogy ezen országok ifjúsági tanácsai nemcsak földrajzi, hanem szerkezeti, mentalitásbeli, jövőképbeli, és sok más aspektusból is kiválóan lefedik, és egyben jellemzik az Európai Unió Nemzeti Ifjúsági Tanácsait. A későbbi következtetések szempontjából fontos még megemlíteni, hogy mindegyik vizsgált NIT – csakúgy, mint átmenetileg a MAGYIT-OGYIP ernyőszervezetek együttműködésé-
ként létrejött magyar Nemzetközi Ifjúsági Koordinációs Iroda – egyben az Európai Ifjúsági Fórum tagja is, amelyről a következő részben még lesz szó.

Az egyes Nemzeti Ifjúsági Tanácsokról készült bemutatók elsősorban az alábbi szempontok alapján kerültek összeállításra:

- alapértékek
- kialakulás, történelem
- célcsoport, fókuszterületek
- szerkezeti felépítés
- döntéshozatali mechanizmus
- operatív működés
- rendezvények, képzések
- állami szintű döntésekben vállalt előkészítő szerep
- finanszírozási formák

Az információkat személyes találkozókkal, elektronikus és hagyományos levelezéssel, faxos megkeresésekkel, telefonbeszélgetésekkel, tanulmányok és honlapok tanulmányozásával gyűjtöttem össze. Az egyes bemutatásoknál és összehasonlításoknál nagyban támaszkodtam egy szerzőtársaimmal közösen írt korábbi tanulmányra (Bank–Farkas–Korányi–Molnár–Tersánszky, 2000). Az így kapott hatalmas mennyiségű információt rendszereztem, és különböző szempontok alapján párhuzamot állítottam fel az Európai Unióban és a Magyarországon fellelhető helyzet között, hogy végül a következtetés lehetőségét meghagyjam az olvasónak.

British Youth Council (Brit Ifjúsági Tanács, www.byc.org.uk)

A Brit Ifjúsági Tanács (BYC) 1948-ban ala-

kult meg. A 70-es években számos változáson esett át, megfiatalodott és sok szempontból „nemzetibb” jelleget öltött. A szervezet 16–25 év közötti fiatalokat képviselő testület Nagy-Britanniában. Független szervezet, mely non-profit jelleggel működik. A fiatalok irányítják a tanácsot, pénzügyi és stratégiai döntéseket hozva. A szervezet célja az ifjúsággal kapcsolatos kormányzati szintű döntések minél szélesebb körű előkészítése, és a fiatalok társadalmi és közéleti részvételének fokozása. A BYC egy ernyőszervezet, amely tagszervezetein keresztül több mint 3 millió fiatal brit állampolgárt képvisel. Skóciában, Walesben és Észak-Írországban nemzeti szervezetként működik.

Célok

A BYC szinte minden, a fiatalokat érintő kérdéssel foglalkozik. A Tanács hatást gyakorol a kormányra, valamint reagál annak ifjúsággal kapcsolatos döntéseire. Alapcéljaik közé tartozik az érdekképviselet, az esélyegyenlőség elősegítése, a fiatalok támogatása a döntésekben való részvételben, valamint a fiatalok társadalmi és civilszervezeti életbe való bekapcsolódásának fejlesztése.

Ahhoz, hogy a kitűzött célok megvalósulhassanak a szervezet számos programot szervez, melyek során találkozhatnak a fiatalok és a döntéshozók, valamint az ifjúság megtanulhatja, hogy vállalhat aktív szerepet a demokrácia építésében. Ilyen például a Parlamentáris Ifjúsági Napok, mely egy évente megrendezésre kerülő esemény. Ezen a rendezvényen több mint 1000 fiatal vesz részt, párbeszédet kezdeményezve a különböző parlamenti képviselőkkel, miniszterekkel és egyéb döntéshozókkal. A Parlamentáris Ifjúsági Napok célja az, eredményes viták keretében a bűnözés, kábítószer, oktatás, minimálbér, hajléktalanok stb. kérdéseiben a kétirányú kommunikációt elmélyítse. A BYC koordinálja a Helyi Ifjú Hangok projektet, amely a lokális tanácsok létrehozásához és működtetéséhez nyújt ingyenes információt és segítséget. A brit ifjúsági tanács igyekszik feltérképezni és számon tartani az összes vidéki tanácsot és fórumot, ennek eredményeképpen 2003-ban már több mint 700-zal vannak kapcsolatban. A BYC célki-

Körkérdés

tűzéseit regionális szinten próbálja megvalósítani, aktívan bevonva a helyi ifjúsági szervezeteket, hozzájárulva ezzel fejlődésükhöz.

Szervezeti felépítés

A Közgyűlésen történik a vezetőség és más bizottságok megválasztása, az éves terv, költségvetés és jelentés elfogadása, az új tagok jelentkezési kérelmének elbírálása. Érdekes, hogy ekkor választják a tiszteletbeli elnököket és alelnököket, akik a három legnagyobb politikai pártot képviselik az Alsó-Házban. Megbízatusuk egy évre szól és visszahívhatók, ha azt három teljes jogú tag kezdeményezi. A Közgyűlés választja meg a Végrehajtó Bizottság tagjait: az Elnököt, alelnököt, pénzügyi vezetőt és nyolc általános tagot, akik a titkárság és más választott személyek segítik munkáját. A mindenkori Végrehajtó Bizottság a Közgyűlésnek tartozik beszámolóval és egy naptári évben legalább hat alkalommal ülésezik.

Tagság

A Brit Ifjúsági Tanács ernyőszervezetként szolgál mindenféle ifjúsági szervezet számára, kezdve a legkisebb helyi tanácsoktól, a legnagyobb országos szervezetekig, mint például a cserkészlet, vagy az egyetemi hallgatók uniója.

Ahhoz, hogy egy szervezet teljes taggá váljon, lehetővé kell tennie, hogy bárki részt vehessen a döntéshozatali mechanizmusában. A teljes tagság anyagi kötelezettséggel is jár, a tagoknak méretükhöz és lehetőségeikhez mérten kell hozzájárulni a költségvetéshez. A tagszervezetek taglétszámuk alapján delegálhatnak egy vagy több tagot a Közgyűlésre.

Pénzügyi helyzet

A támogatás nagy része az oktatási tárcától érkezik, kisebb részben a tagdíjakból és adományokból. Konkrét adatok sajnos csak az öt évvel ezelőtti állapotról voltak elérhetőek, bár a kapcsolódó dokumentumok és programleírások időben jelentős fejlődési dinamikát mutatnak a pénzügyi költségek terén is. 1997-ben az összes támogatási forrás 142 169 GBP volt. Az oktatási minisztérium mellett igen nagy hányad származik még (45

Ifjúság és környezet

000 GBP) a Nemzeti Lottó Bizottságtól. Ebben az évben kb. 200 önkéntes támogatta, a szervezetet. Egyéb más támogatás (pl. az akkori Európai Közösségtől) 45 000 GBP. Fontos még megjegyezni, hogy az egyes projekteket a legtöbb esetben „kofinanszírozással” valósítják meg, melyben a kormányzat további jelentős szerepet vállal.

Consejo de la Juventud de Espana (Spanyol Ifjúsági Tanács, www.cje.org)

A Spanyol Ifjúsági Tanács (CJE) létrejött a spanyol ifjúsági mozgalomnak köszönhető. Megalapítását fiatalok ezreinek sokévi küzdelme előzte meg. A CJE alapító okirata szerint a szervezet célja „szervezettséget nyújtani határok nélkül annak érdekében, hogy a spanyol fiatalság részese lehessen az ország politikai, szociális, gazdasági és kulturális fejlődésének”. Az 1984-ben alapított ernyőszervezet a különböző ifjúsági mozgalmakat, csoportosulásokat fogja össze. Spanyolország demokratizálódásának idején, 1977-ben több mint 100 ifjúsági szervezet követelte érdekeik intézményesített képviselését. Hét éves harc után a Spanyol Ifjúsági Tanács első gyűlése 1984. december 8–9. között zajlott le.

Alapértékek

A Tanács a fiatalok érdekeit védelmezi és kommunikálja a közsféra felé, részt vesz a fiatalokat érintő döntések meghozatalában, javaslatokat dolgoz ki a problémákra. A szervezet főbb céljai a közé tartozik az ifjúsági részvétel elősegítése, a kooperáció kialakítása a szociális intézményrendszerrel az átfogó ifjúsági politikák alkalmazása érdekében, a közvélemény figyelmének felhívása a fiatalokat érintő problémákra, kutatások és tanulmányok folytatása, illetve támogatás és szolgáltatás nyújtása a tagszervezeteknek.

A CJE legfontosabb testülete a Közgyűlés, kétévente kerül megrendezésre. A tagok annak alapján küldhetnek egy vagy több delegáltat, hogy hány régióban tevékenykednek, illetve hány tagszervezetük van (nemzetiségi és régióon belüli ifjúsági tanácsok esetében). A Végrehajtó Bizottság 15 nappal a Közgyűlés előtt ülésezik, s az azzal kapcsolatos kérdéseket készíti elő. Az Állandó Bizottság – ami elnökségként működik – hajtja végre a határozatokat.

Tagok

A CJE tagja lehet bármely olyan ifjúsági szervezet, vagy szövetség, mely legalább 15 tartományban tevékenykedik, valamint 5000 tagot számlál. Ifjúsági jóléti szervezeteknek minimum 10000 taggal kell rendelkeznie.

A tagokkal összefogva kiemelt figyelmet fordítanak a tömegtájékoztatásra, az egyes programok tervezési fázisában is fontos tényező, hogy az mennyire jól kommunikálható. A sajtóval igen jó kapcsolatot ápolnak, míg a szervezet maga is rendelkezik egy igen nagy példányszámú újsággal.

Kormányzati kapcsolatok

A Spanyol Ifjúsági Tanács kapcsolata a kormányzattal főként a Spanyol Ifjúsági Intézetten keresztül valósul meg, ami a Munkaügyi és Szociális Minisztériumokhoz tartozik. Eddig ez rendkívül tartós és gyümölcsöző

együttműködésnek bizonyult. Adott esetben más kormányzati szervezetekkel is konzultál és dolgozik az adott ügy mibenlététől függően. Ilyen például drogügyekben az Egészségügyi Minisztérium, vagy a terrorizmussal kapcsolatban a Belügyminisztérium. Jelentős támogatást kap az államtól, amely bevételének fő forrása, a pályázati pénzek, és tagdíjak mellett.

Comite pour les relations nationales et internationales des associations de jeunesse et d'éducation (CNAJEP, www.educpop.org/74)

A francia nemzeti ifjúsági tanács 1901-ben alakult, az 1901. július elsejei törvény alapján a fenti névvel. A CNAJEP egy olyan ernyő/irányító szervezet, mely felölel minden önkéntes egyesületet, szövetséget és nemzeti mozgalmat, mely a fiatalsághoz illetve a közoktatáshoz kapcsolódik. Feladata a tagok közti információcsere biztosítása, továbbá összehangolása, a tagok nemzeti illetve nemzetközi szintű mozgalmi és szándékai kifejezésének elősegítése. Ezzel kíván hozzájárulni egy globális ifjúsági és nevelési politika kialakításához. A CNAJEP céljaiban és felépítésében is folyamatosan fejlődik, mely fejlődésnek végső célja, hogy hatékonyan tudja képviselni, szervezni, megvédeni és fenntartani a fiatalok érdekeit külföldön és belföldön egyaránt.

Körkérdés

Célok, törekvések

Szociális céljai megvalósításának érdekében a CNAJEP különösképp törekszik a szervezetek és önkéntes tagjainak elismertetése, mint a demokrácia fejlődésének egy fontos tényezője, valamint olyan szociális törekvések megvédésére és elősegítésére, melyek a gyermekek, az ifjúság és a nevelés érdekében alakultak ki. Kiemelten fontosnak tartják a diszkrimináció minden formája elleni küzdelmet.

Szerkezeti felépítés

Az alapszabály értelmében bármely szervezet csatlakozhat, amely önkéntes tagokból áll és amely biztosítja tagjai számára a függetlenséget. A tagok számára szinte az egyetlen fontos szabály az, hogy elfogadják a CNAJEP minden olyan döntését, melyet egyhangú szavazással hozott. A Közgyűlés évi 5 alkalommal ülésezik, a Végrehajtó Bizottság évente 13 alkalommal. Az elnökség tagjai a Végrehajtó Bizottságból kerülnek ki, tagjai az elnök, pénzügyi felelős, 6 különböző területért felelős elnökhelyettes, és 3 általános elnökhelyettes. Elnököt és alelnököt évente választanak.

Érdekeség, hogy a CNAJEP-nél nincsen korhatár korlátozás. Ezt azzal magyarázzák, hogy a szervezet célja a fiatalság érdekeinek minél hatékonyabb képviselése és emiatt bárki lehet tag, aki ezt a célt megfelelőképp elő tudja segíteni. A szervezet adatai és becslései alapján a valamivel több mint 70 tagszervezet tagjainak körülbelül 50 százaléka 35 év alatti, ez körülbelül 2 millió embert jelent. A CNAJEP az egyetlen ilyen jellegű ernyőszervezet Franciaországban.

A francia ifjúsági tanács olyan nagyobb problémákat is magáénak vall, amelyek a fiatalok mellett még más korcsoportokat is érintenek. Ilyen többek között a környezetvédelem, a globalizáció és a gyors technikai fejlődés. Programjaikba igen gyakran más szervezeteket is bevonnak, nem egyszer külföldről is.

Tagság

Tagok lehetnek azok a szervezetek, amelyek demokratikus alapon szerveződnek, hozzájárulnak a költségvetéshez és elfogadják a Működési Szabályzatot. Minden tagkérelmet a Közgyűlés bírál el.

Ifjúság és környezet

A szervezet bevételei több részből állnak: tagdíjakból, más civilszervezetek adományából, a kormány által jutott szubvenciókból, az elvégzett szolgáltatásokért kapott tiszteletdíjakból áll. A CNAJEP-et elismeri és támogatja a francia Ifjúsági és Sportminisztérium, mint a legfontosabb ifjúsági- és diák-szervezetet, mely képviseli a fiatalok érdekeit az aktuális nemzeti és nemzetközi kérdésekben egyaránt. Ezekért a tevékenységekért a szervezet számos minisztériumtól kap még támogatásokat.

A szervezet bevételei több részből állnak: tagdíjakból, más civilszervezetek adományából, a kormány által jutott szubvenciókból, az elvégzett szolgáltatásokért kapott tiszteletdíjakból áll. A CNAJEP-et elismeri és támogatja a francia Ifjúsági és Sportminisztérium, mint a legfontosabb ifjúsági- és diák-szervezetet, mely képviseli a fiatalok érdekeit az aktuális nemzeti és nemzetközi kérdésekben egyaránt. Ezekért a tevékenységekért a szervezet számos minisztériumtól kap még támogatásokat.

Dansk Ungdoms Fællesråd (Dán Ifjúsági Tanács, www.duf.dk)

A II. világháború idején, 1940-ben, Dánia német megszállása alatt alapították. Eredeti neve Dán Ifjúsági Szövetség. Az alapítást „Dánia múltja és történelme iránti tisztelet, és a jövőjébe vetett bizalom” inspirálta. Eme jelmondat mögött komoly politikai okok is húzódtak. A dán ifjúság egy kis csoportja a szervezeten keresztül próbált meg ellenállást kifejteni a német megszállás ellen. A háború befejeztével a Dán Ifjúsági Szövetséget a parlament felkérte, hogy vegyen részt a Nemzeti Ifjúsági Bizottság vezetésével kidolgozandó háború utáni dán ifjúságpolitikai munkában. A vállalkozó szellemű ifjúsági szervezetek és a hatóságok között erős és szoros kapcsolat alakult ki, amely együttműködésüket a mai napig leginkább meghatározza. A szervezet 1951-ben vette fel mai nevét.

Alapértékek

A névváltoztatással párhuzamosan a szervezet alapvető célja is megváltozott, középpontba az ifjúság társadalomban elfoglalt szerepe került. A főbb céljaik közé sorolhatók a tagszervezetek képviselése, az ifjúság problémáinak megoldásához való hozzájárulás, a fiatalok bevonása a döntéshozatali folyamatokba és a különböző társadalmi csoportok esélyegyenlőségének biztosítása. Különösen fontos még a szervezet számára a globális esélyegyenlőség, nemzetközi együttműködés, a kulturális megértés, a béke és

prosperitás.

Szerkezeti felépítés

A szervezetben vállalt tisztségeknek és tagságnak nincs életkorbeli behatárolása. Hallgatólagos megállapodás azonban, hogy a tagszervezetek által a tisztségekre jelölt tagok jelölését csak 35 éves korig támogatják. A két vezető pozíciót betöltő elnök és elnökhelyettes általában férfi és nő. Nemre vonatkozó más feltétel nincs érvényben, ez is inkább csak szokás jelleggel működik.

A rendes tagsághoz az ország szinte egész területét lefedő tevékenység és legalább 400, 35 évnél fiatalabb tag szükséges. Fontos, hogy konkrét területhez és ideológiai alaphoz kötődő tevékenységet folytasson, mely összhangban kell, hogy legyen a tanács alapszabályában rögzített értékekkel. Szükséges hogy a szervezet demokratikus felépítésű legyen és a vezetőket szabadon válasszák.

A tanács legfelső szerve a Közgyűlés, ahol éves rendszerességgel a tagszervezetek képviselői kidolgozzák a költségvetést, az éves tervet, megválasztják az elnököt, az elnökhelyettest és a vezetőséget. A vezetőség választja a végrehajtó bizottságot, amelynek feladata a mindennapos teendők ellátása.

A DYC tagszervezeteinek meglehetősen eltérő a mérete és a taglétszáma, ami miatt szükséges volt egy új szavazási rendszer bevezetésére: az Elnökségben és a Végrehajtó Bizottságban a legjelentősebb tagszervezeteknek képviseltetniük kell magukat. Egy szervezet szavazati jogának nagyságát annak mérete és taglétszáma alapján állapítják meg.

A DYC legfontosabb céljának tekinti, hogy az ifjúságot befolyásoló kérdésekben döntéshozó szereppel bírjon. Ebből az okból alkották meg a hivatalos dán ifjúságpolitikát, és folyamatosan figyelemmel kísérik a helyi, fiatalsággal kapcsolatos kísérleteket. Az iskolai oktatáshoz hasznos segédanyagokat publikálnak a demokrácia tárgykörében. A hivatalos dán hatóságok (minisztériumok, parlament) folyamatosan tanácskoznak a DYC-vel, különösen egy új törvény elfogadása előtt, vagy egy régi módosításakor. A törvénytervezetek elkészítésében a nemzeti tanács jelentős szerepet vállal, mind Dániában, mind az Európai Unióban.

Mint Dán Nemzeti Ifjúsági Szervezet a

működéséhez szükséges összeg nagy részét az állami lottóból befolyt pénzekből fedezi. A költségvetést a tagszervezetek között az oktatási minisztérium által elfogadott szabályzat alapján osztja szét a következő kritériumok alapján: méret, szerkezeti felépítés, földrajzi lefedettség, nemzetközi aktivitás. További pénzügyi támogatást a helyi önkormányzatoktól kapnak a „vállalkozói munkatörvény” alapján.

Landsradet för Sveriges Ungdomsorganisationer (Svéd Ifjúsági Tanács, www.lsu.se)

A Svéd Ifjúsági Tanácsot, az LSU-t, a Kelet és Nyugat fiatalsága közötti kapcsolat erősítésére 1949-ben alapították. Ma az LSU mind nemzetközi, mind nemzeti ügyekkel kapcsolatban tevékenykedik. Ennek a kooperatív munkának köszönhetően a szervezet minden tagja gazdag tapasztalatokat szerezhethet, projekteket dolgozhat ki, s így hatással lehet a társadalomra. Az LSU tagszervezetei több mint másfélmillió tagot számlálnak.

A Svéd Ifjúsági Tanács céljai az ifjúsági szervezetek alapvető érdekeltségeivel kapcsolatos fórumok szervezése, az ifjúsággal szorosan együttműködő hazai és nemzetközi szervezeteknek hálózat biztosítása, az Európai Unió Emberi Jogok Nyilatkozata és a Gyermek Jogai alapján való működés. Az LSU nemzeti szinten a tagszervezeteket általánosan érintő kérdésekkel foglalkozik. Ötleteket, tapasztalatokat cserélnek, az éppen aktuális témák kapcsán szemináriumokat szerveznek, és az ifjúsági munka társadalmi fontosságát hangsúlyozzák. Az LSU nagyobb kampányokat is folytat a xenofóbia, a rasszizmus ellen, előadásokat tart, képzéseket nyújt az ifjúsági szervezetek elnökeinek, vezető beosztású tagjainak.

Szerkezeti felépítés

Legfelső törvényhozó testülete a Közgyűlés, mely minden év decemberében ülésezik. Mindegyik tagszervezet szavazati joggal rendelkezik. Itt határozzák meg a jövőre vonatkozó irányelveket, és itt választják meg az elnökségi tagokat is. Az elnökség 15 különböző tagszervezetből kikerülő tagból áll. Az elnökség öt tagja helyet kap a Végrehajtó Bi-

Körkérdés

zottságban is. Ezen kívül másik három az elnökséggel kapcsolatban álló, különböző „földrajzi” területekkel foglalkozó bizottság is dolgozik az LSU-ban.

Tagfelvétel

Tag lehet a szervezet, ha nemzetileg elismert, a szervezetbeli tagságnak önkéntes, a tagok többsége 35 év alatti. A tagok felvételéről a képviseleti gyűlés dönt.

Kapcsolat a kormánnyal

Az LSU-val kapcsolatot tartó elsődleges kormányzati szerv a Ifjúságügyi Nemzeti Elnökség. Mióta új ügyvezető igazgatójuk van, kapcsolatuk jelentősen megjavult. Évekkel ezelőtt kisebb vita volt közöttük azon, hogy az elnökség mekkora szerepet játsszon a vezetés és a szervezetfejlesztés terén. Az LSU szerint a kormánynak és szerveinek nem szabad beavatkozni a szervezetek terveibe. Úgy tűnik, hogy most már a kormányzat is hasonlóképpen gondolkodik.

Pénzügyi támogatások

Az LSU anyagi támogatásáról nagy részben a Belügyminisztérium és az Ifjúságügyi Nemzeti Elnökség gondoskodik. A tagdíj és egyéb hozzájárulások csak kisebb részt tesznek ki. Jelentős még a pályázati úton szerzett támogatás is.

Deutsches Nationalkomitee Für Internationale Jugendarbeit (Német Ifjúsági Tanács, www.dbjr.de)

A szervezetet 1963. március 5.-én alapították, jelenleg két tagja van: Német Szövetségi Ifjúsági Tanács (DBJR) és Politikai Ifjak Szövetsége (RPJ). A DNK feladata irányvonalak meghatározása a fenti két szervezet nemzetközi szereplésével kapcsolatban, valamint azok reprezentálása külföldön.

Tagok

Német Szövetségi Ifjúsági Tanács – Deutscher Bundesjugendring (DBJR)

A szervezetet 1949-ben alapították azzal a céllal, hogy a szövetségi és helyi szinten is aktív ifjúsági tanácsok számára közös plat-

Ifjúság és környezet

formot biztosítsanak. A tagszervezetek fenntartják függetlenségüket, azonban együtt dolgoznak, közös érdekeiket együttesen próbálják meg érvényesíteni. A DBJR az összifjúsági érdekeket kommunikálja a Parlament, a Kormány, általában a döntéshozók, és a közvélemény felé. Véleményt formál az ifjúságpolitikával kapcsolatos napirenden lévő témákról. Saját belső konferenciáin és ülésein kívül a DBJR szemináriumokat, kongresszusokat és programokat szervez. Fókusz területként kezelik a fejlett észak és az elmaradott dél közötti konfliktus mérséklését, a világgazdaság igazságtalanságának enyhítését. Az alapvető döntéseket csak konszenzusos alapon hozhatják meg. A Végrehajtó Testület tagjait évente választja a Közgyűlés.

Politikai Ifjak Szövetsége – Ring

Politischer Jugend (RPJ)

A Politikai Ifjak Szövetsége 1950-ben alakult a német törvényhozásban jelen lévő pártok ifjúsági szervezeteinek kezdeményezésére. Deklarált célja egyesített kampányok folytatása a fiatalokat érő antidemokratikus hatások ellen, a fiatalság politikai célokra való kihasználásának megelőzése. Az RPJ sem jellemzőiben, sem funkcióiban nem autonóm szervezet. Célja a politikai ifjúsági szervezetek közös meggyőződését reprezentálni, közösen fellépni az antidemokratikus befolyás erősödése ellen. A Politikai Ifjak Szövetsége nem rendelkezik önálló menedzsmenttel. Munkáját a Szövetségi Bizottság koordinálja, melybe mind a négy tag egy-egy delegátust jogosult küldeni. Az elnököt minden évben más szervezetből választják. Az elnökséget aktuálisan ellátó szervezet felelős a technikai és egyéb kérdések rendezéséért. Az RPJ bizottsági szövetségi, tartományi városi szinten foglalkoznak az adott problémával.

A DNK elnökségébe a DBJR öt tagot jogosult delegálni, az RPJ pedig négyet. A DNK belföldön nem fejt ki semmilyen tevékenységet, kizárólag külföldre koncentrálnak. Évente legalább kétszer üléseznek, itt döntenek külföldi szervezetekbe történő delegálásokról is. Számos szabályozási koncepcióval rendelkeznek olyan esetekre, ha a megegyezés lehetősége ezen üléseken valamilyen ok mi-

att nem adott.

Pénzügyi finanszírozás: a költségvetés felhasználásra vonatkozó instrukciók a DNK Ellenőrző testületétől érkeznek. A Nemzeti Tanács finanszírozása javarészt a Szövetségi Költségvetés ifjúsági fejezetéből történik. A DBJR és RPJ tagdíjai is jelentős hányadot képviselnek, csakúgy mint a pályázatokon nyert összegek és egyéb civil szervezetektől kapott támogatások. A DNK titkársága felelős a költségvetési források elosztásáért és informálja arról a DBJR és RPJ Központi Bizottságát.

Tehát így épül fel a hat Nemzeti Ifjúsági Tanács az Európai Unióban. Habár sok kérdést eltérően közelítenek meg a különböző tanácsok, az egység és az együttműködés gondolata mindenhol nagyon erősen jelen van. A nemzetközi példák számos kérdést vetnek fel egy Nemzeti Ifjúsági Tanács létrehozását, annak jellegét, felépítését, hosszú távú működését illetően. Az Európai Ifjúsági Fórum konkrét elvárásokat is megfogalmaz az olyan NIT-ek kapcsán, akik tagjává szeretnének válni – a következő részben erről is lesz szó röviden. S hogy Magyarországon, a sajátos kultur- és intézményi környezetben, ifjúsági struktúrában hogyan alakulhat ki egy átfogó ifjúsági érdekképviselet? – erre keressük a választ majd a III. részben.

II. rész

Nemzeti Ifjúsági Tanácsokat tömörítő nemzetközi ernyőszervezetek

A térségi együttműködések és a globalizáció előretörésével egyre inkább előtérbe kerültek a regionális civilszervezeti hálózatok. Ezek az új struktúrák legtöbbször az országok közötti együttműködések leképezéseként jöttek létre, rugalmasságukból kifolyólag azonban hamar számos dimenzióban túlmutattak azokon. Egyik ilyen megaternyőszervezet az Európai Ifjúsági Fórum, melynek tagjai már rég nem csak az EU-beli Nemzeti Ifjúsági Tanácsok, hiszen szinte már az egész európai térség képviselteti magát. A Civilszervezetek Világszövetsége az ENSZ szárnyai alatt jött létre civil kezdeményezésként, s mára ez a viszonylag új szervezet is tevékenységeiben túlnőtte kezdeti

kereteit. Az alábbiakban röviden ismertetésre kerülnek ezek a szervezetek, illetve sajátos elképzeléseik a tagjaikként felsorakozó NIT-ekről.

Európai Ifjúsági Fórum (Youth Forum Jeunesse, www.youthforum.org)

Az Európai Ifjúsági Fórumot (EIF) Nemzeti Ifjúsági Tanácsok és nemzetközi ifjúsági civilszervezetek alapították, hogy képviselje a fiatalok érdekeit egész Európában. Ez a szervezet képviseli az ifjúsági szervezeteket az Európai Unióban, az Európa Tanácsban és az ENSZ-ben is. A Fórumnak jelenleg 93 tagja van, akik együtt több tízmillió fiatalot képviselnek.

Az EIF legfontosabb céljai, hogy konzultációs testületként működjön minden releváns nemzetközi szervezet felé ifjúsági témákban, hogy ösztönözze az ifjúságpolitikák fejlesztését a kormányzati és intézményi szinten, hogy befolyásolja a nemzetközi intézmények ifjúsághoz kapcsolódó intézkedéseikben. Kiemelten fontos még a fiatalok és ifjúsági szervezetek társadalomban, döntéshozatalban való részvételének ösztönzése, valamint a kölcsönös megértés és esélyegyenlőség elősegítése Európában.

Az Európai Ifjúsági Fórum legfontosabb döntéshozatali szerve a Közgyűlés, ami két-évente ülésezik. Ekkor választják meg az elnökséget és a főtitkárt is. A főtitkár a főállású dolgozókat foglalkoztatja és az irodát vezeti. A Végrehajtó Bizottság általában évente kétszer gyűlik össze, az elnökség az itt hozott döntéseket dolgozza ki, valósítja meg. A Nemzeti Ifjúsági Tanácsoknak mindenkor ugyanannyi szavazata van összesen, mint a nemzetközi civilszervezeteknek, de egy-egy döntésnél mindkét pillérben el kell érni egy minimum támogatói arányt. Van egy külön Tanács az EU tagállambeli NIT-eknek is az EIF-en belül, de ennek jelentősége az utóbbi években jelentősen csökkent.

A Fórumot az EU, az ET, ENSZ és más szervezetek is jelentősen támogatják, bár az átutalások nem egyszer a szervezet fennmaradását is veszélyeztető módon (későn) érkeznek meg, költségvetése több millió euró. Sok kritika éri a szervezetet, hogy a tagok

nem érzékelik ennek a pénznek a tényleges hasznosulását. A legtöbb kiadás a béreknél, utazásoknál, kiadványoknál és programoknál (főleg szemináriumoknál) jelentkezik.

Egy országból csupán egyetlen egységes ifjúsági ernyőszervezet lehet az EIF tagja. A kétéves megfigyelő jogú státusz után válhat az adott NIT teljes jogú taggá. A tagdíj befizetése (ami országonként eltérő, de nem egyszer meghaladja az évi 4000 eurót) a szövetség előfeltétele. A megfigyelői státuszról is a Közgyűlés dönt. Az EIF nem szól bele az adott ország ifjúsági tanácsának kialakításába, de a tagság feltétele a demokratikus és autonóm szervezet, az ifjúság részvétele a döntéshozatalban, az európai értékek képviselése és az egységesség.*

III. rész

A magyar NIT kialakulásának és fenntartható működésének feltételei

A külföldi példákon keresztül megismerkedhettünk a Nemzeti Ifjúsági Tanács – legáltalában tágabb értelemben vett – fogalmával. Az egységes ifjúsági tanács koncepciója minden egyes országban az összehangolt együttműködésre, az egységre koncentrált, mégis az egyes megvalósulások minden esetben mások és mások voltak. Ez következik az eltérő kultúrákból, társadalomképből, földrajzi helyzetből, intézményi keretkből, megalkulási időkből stb. Vajon akkor mi használható ezekből a példákból egy új NIT létrehozása során? A kérdésre talán nincs is egyértelmű válasz, mégis bizonyosan feltárhatók olyan területek, melyek támpontot adhatnak további lépések megtételére.

Ebben a részben a tanulmány a magyar ifjúsági struktúra elé állított EU-s írott és íratlan normáknak, a hazai ifjúsági párbeszéd, részvétel, és képviselő hatékonyabbá tételének, a hitelességnek, az átláthatóság és láthatóság kihívásaira próbál választ keresni.

* Magyarország két ifjúsági ernyőszervezete ez utóbbi miatt hozta létre a Nemzetközi Ifjúsági Koordinációs Irodát, hogy így a külföldiek összehangolva képviselve lehessenek a legnagyobb európai politikai ifjúsági platformban. Az EIF ezt azonban csak átmeneti megoldásként fogadta el, az utóbbi évek Bizottsági találkozói rendre téma e szervezet tagságának felülvizsgálata. Valószínűsíthetően a kizárás – kedvező fordulat hiányában – akár egy éven belül is várható, ami jelentősen megnehezítené a magyar ifjúság érdekeinek érvényesítését az Európai Unióban.

Immár nem a tágabb értelemben vett Nemzeti Ifjúsági Tanácsról lesz szó, hanem a magyar NIT-ről.

Ahhoz, hogy konkrét következtetéseket vonhassunk le, először általános megállapításokra szükséges jutnunk. Ehhez azonban meg kell találnunk az ide vonatkozó szignifikáns párhuzamokat és ellentéteket a különböző külföldi és magyar példák között. A tanulmány elején felsorolt módszertani szempontok alapján mutatjuk be főbb vonalakban a szervezetekre jellemző tulajdonságokat párhuzamosan a magyar jelenségekkel és folyamatokkal.

Alapértékek

A vizsgált szervezetek eszmeiségüket tekintve viszonylag egységesek, mégis minden egyes Nemzeti Tanács egyedinek tekinthető. Ez a nemzeti sajátosságokból, a földrajzi elhelyezkedésből, a társadalmi berendezkedésből és természetesen a diákság eltérő felfogásából fakad. Az egyik legfontosabb alapérték a fiatalok lehető leghatékonyabb érdekképviselése. Ez megnyilvánulhat az ifjúsággal kapcsolatos kormányzati döntéshozatal előkészítésében, csak úgy mint ifjúságpolitikai kérdésekben, de – mint pl. Angliában – a fiatalok lakhatási körülményeinek javításában is. Láthatjuk tehát, hogy az érdekképviselő igen széles skálán mozog. Fontos még, hogy a társadalom ifjú tagjai később aktív polgárokká váljanak, tevékenyen szerepet vállalva a nemzet életében. Ennek megvalósítása igen szereteágazó és diverzifikált. A teljesség igénye nélkül megemlítünk egy-két példát.

A Nemzeti Ifjúsági Tanácsok rendszeresen szerveznek képzéseket tagjaik számára. Ezek lehetnek konferenciák, szemináriumok, tapasztalatcserék, vagy egyszerűen csak nyári táborok. Ezek a programok túlnyúlnak az egyszerű szolgáltatás kategóriáján, és rögtön kamatoztatható tudást jelentenek minden

érintett számára.

A külföldi tanácsok nagy hangsúlyt fektetnek továbbá a demokráciák működésének elsajátítására, melynek a képzések mellett talán az egyik leghatékonyabb módja, ha az ifjúsági szervezeteket a fiatalok maguk működtetik és irányítják. Óriási tapasztalat ez a bekapcsolódók számára, hiszen elsajátítják a demokratikus szavazás és döntéshozatal módját, megtanulnak egy nagyobb közösségben dolgozni, esetleg más embereket irányítani, vagy épp másokért dolgozni, és nem utolsósorban aktív állampolgárrá válni. Ez hazánkban sincs másképp, és talán ezt tekinthetjük a leendő magyar Nemzeti Ifjúsági Tanács egyik legkiemelkedőbb adottságának. A magyar ernyőszervezetek komoly figyelmet szentelnek az érdekképviseletre, a szervezet demokratikus felépítésére és fiatalok szervezetbeli tisztségére, a fiatalok kibontakozási lehetőségeire. A nagy taglétszám, és azok diverzifikált jellege elengedhetetlen követelmény egy NIT demokratikus működése esetén, melyhez természetszerűen kötődnie kell a megfelelő információs és döntéshozatali mechanizmusnak.

Kialakulás, történelem

A vizsgált Európai Unió országok Tanácsai több évtizedes múlttal rendelkeznek. Elég csak megfigyelni a Brit Ifjúsági Tanácsot, melyet 1948-ban, a Svédet, melyet 1949-ben, a Dánt, melyet 1940-ben és a Franciát, – amely talán az összes közül a legnagyobb múlttal rendelkezik – 1901-ben alapították. Kivételt képez Spanyolország, ahol a kezdeményezés 1977-ben fogalmazódott meg először, és 1984-ben nyilvánult meg konkrét tettekben. A nagy többségnél az alapítás ideje a II. Világháború idejére tehető. Ez érthető, hiszen a diákság és a fiatalság talán a legfogékonyabb a háború ideje alatt teljesen leromlott nemzetközi kapcsolatok újjálesztésére és további szoros együttműködések kialakítására. A teljesen szétesett Európát újra egységesebbé, és az országokat egymás iránt kulturálisan, társadalmilag és gazdaságilag nyitottá kellett tenni. Ebben a munkában vállaltak alapozó tevékenységet a lelkes Ifjúsági Tanácsok.

Magyarországon ettől eltérő a helyzet.

Történelmi okok miatt nem alakulhattak ki ezek a szervezetek: a szovjet megszállás következményeként létrejövő úttörőmozgalom teljesen feleslegessé tette egy ernyőszervezet alapítását, hiszen az maga volt az ifjúság „egészét” tömörítő testület. A rendszerváltást, és a demokratikus folyamatának megjelenését követően fogalmazódott meg az igény a tevékenységi körök és alapértékek alapján elkülönülő ifjúsági szervezetek létrejöttére. A régiek újjálesztésével és újak alapításával szükség volt egységesebb, érdekérvényesítő szervezetekre. Arra azonban még várni kellett, amíg olyan szervezetek is életképesé válhattak, amelyeket már nem a korábban „elhíresült” szervezetek vezetői irányítottak (többnyire más szervezeti néven).

Több ilyen kezdeményezés is 1993–1994-ben indult útjára. A közel 10 éves működésük elárulja, hogy van még mit tanulni a külföldi társaktól, de ugyanakkor megállapítható, hogy igencsak aktív és programokban bővelkedő évtizedet tudhatnak maguk mögött a szervezetek. A lemaradás egy része a szervezetek nemzetközi léptékben mért rövid történelmének következménye, mely a szervezeti kultúra, a feladatok és felelősségek megfelelően hatékony allokációja terén mutat relatív hiányosságokat. Másfelől a külföldi példákhoz hasonlítva nehezíti a helyzetet a Nemzeti Ifjúsági Tanács működéséhez szükséges tágabb értelemben vett intézmények hiánya, melyek létrejöttének késedelme további lemaradást okozhat, esetlegesen egyfajta szakadékot is létrehozva. A magyar ifjúság képviselőinek érdekében komoly érvek szólnak tehát amellet, hogy minél hamarabb megszülessen egy egységes ernyőszervezet, és annak a fenntartható működéséhez szükséges környezet.

Szerkezeti felépítés, döntéshozatal

Kivétel nélkül minden egyes szervezet esetében a döntéshozatal alapját, magját a Közgyűlés képviseli. Itt különböző rendszerességgel – a svédeknel például minden év decemberében, a franciáknál évente öt alkalommal – gyűlnek össze a küldöttek és vitatják meg az előre rögzített napirendi pontokat. Itt választják meg többek között az Elnökséget, a Végrehajtó Bizottságot. A Köz-

Körkérdés

gyűlés határozatait ez a testület hajtja végre és hivatali ideje alatt vezeti az Ifjúsági Tanácsot. Általában egy elnököt és néhány alelnököt, elnökhelyettest választanak. Feladatuk lehet általános, de inkább meghatározott területekért felelősek. Ilyen lehet például a pénzügy, a külügy stb. Eltérés legfeljebb a választott tagok számában és hivatali idejükben van, ami többnyire egy év. Az ő mindennapi munkájukat segíti a titkárság, aminek tagjai többnyire főállású alkalmazottak. Feladatuk az ügymenet mindennapos menetének biztosítása.

Szerkezetileg egy másik nagy egységet képeznek a Bizottságok. Ezek egyes területek képviselőit, felülvizsgálatát vállalják. Sok esetben azonban az állandó bizottságok mellett ideiglenes bizottságokat is felállítanak a szervezetet éppen foglalkoztató témákban. Igencsak sajátosnak mondható a Dániában felállított Fejlesztésért Felelős Bizottság, amely a harmadik világban nehéz körülmények között élő szegény gyermekeket próbálja pénzügyileg támogatni. Szavazási mechanizmusban általános, hogy a tagszervezetek taglétszámuk és földrajzi kiterjedtségük alapján kapják a Közgyűlésen szavazati joggal rendelkező delegált helyeket.

Magyarországon a szerkezeti felépítés szintén a Közgyűlés, Elnökség és Bizottság hármasra tagolódik. Formális különbség csupán, hogy bizonyos esetekben a Bizottságok munkáját munkacsoportok látják el. A magyar ernyőszervezetek Közgyűlésein minden tagszervezet egy szavazattal rendelkezik, s nem pl. földrajzi kiterjedésének megfelelően delegál képviselőket. Erre magyarázat lehet, hogy az egyes tagszervezetek taglétszámát, vagy épp földrajzi értelemben vett méretét nehéz pontosan meghatározni, többnyire a megfelelő dokumentálások, vagy a fogalmak tisztázása hiányában. Magyarországon egyelőre nem véghez vihető a tagszervezetek a delegáltak számával arányos pénzügyi hozzájárulása, hiszen a szűkös anyagi lehetőségek következtében a hazai ernyőszervezetek csak jelképes tagdíjat számolhatnak fel.

Rendezvények, képzések

Erre a tevékenységi körre általában jellemző az aktualitás, vagyis a szervezetet pillanat-

Ifjúság és környezet

nyilag foglalkoztató kérdésekkel kapcsolatban rendez előadásokat, konferenciákat. Angliában fontosnak tartják a demokráciára való nevelést, még az iskolai tanórákba is integrálják. Dániában kiemelt szerepet kap a harmadik világ, beleértve annak ifjait és diákszervezeteit, továbbá segítséget nyújtanak diákszervezetek alapításához tréningek és képzések formájában. Franciaországban különös figyelmet kap például a diszkrimináció elleni küzdelem, a környezetvédelem, a technikai fejlődés és a globalizáció.

Fontos még megemlíteni a mindenhol nagy népszerűségnek örvendő diákcsera programokat, ahol hosszabb-rövidebb külföldi tartózkodás során a fiatalok tanulmányozhatják más hasonló szervezetek, vagy országok kultúráját, felépítését. Ezen programok kivitelezésében nagy segítséget nyújthatnak más országok Nemzeti Ifjúsági Tanácsai. Végül, de nem utolsó sorban nem szabad megfeledkezni a tagok képességeit és készségeit fejlesztő tréningekről, képzésekről. Gondolunk itt motivációs, prezentációs és vezetési tréningekre.

Nemzetközi szinten általánosan megfigyelhető, hogy a fiatalokat, és így az ifjúsági szervezeteket egyre személyre szabottabb szolgáltatásokkal kívánják megszólítani és bevonni a Nemzeti Ifjúsági Tanácsok. Magyarországon azonban még ez a koncepció igencsak gyerekcipőben jár. Meg kell keresni az ifjúsági szervezeteket, s a szolgáltatásokkal és az elismert érdekképviselővel vonzóvá tenni számukra a belépést. Minden érintettet ajánlatos megszólítani – természetesen eltérő eszközökkel – így a kormányzat és a civilszervezetek mellett magukat a fiatalokat is. Fontos megteremtteni a megfelelő marketing hátteret és tartalmat ahhoz, hogy a tanács üzeneteivel ténylegesen eljusson a fiatalokhoz. A szolgáltatásokat úgy célszerű összeállítani, hogy a tizen- és huszonevesek számára konkrét csomagokat is kínál, mint például a nyáron rendkívül hasznos ifjúsági szállásbörze, hogy így érje el a fiatalok tömegén keresztül az ifjúsági szervezeteket, és fordítva. Arra ugyanakkor mindig érdemes figyelni, hogy amit egy ifjúsági (tag)szervezet el tud látni, azt a NIT több okból se vállalja magára. Hasonló kezdeményezések mostanában kezdenek kifejlődni

az EU tagállamaiban.

Célcsoport és fókuszterületek

Minden ország Nemzeti Ifjúsági Tanácsának esetében a célcsoport az „ifjúság”. Az „ifjúságot” azonban eléggé tág fogalomként és eltérően értelmezik. Van, ahol pl. nem határozzák meg a tagok felső életkorát, amellyel a Tanácsban még szerepet vállalhatnak. A célcsoportot a fogalom nehéz definiálhatósága miatt sokszor célszerűbb a „fókuszterületek” felől megközelíteni. Ezen belül beszélhetünk az országok sajátos adottságairól, helyzetéről. Ebből a szemszögből tehát legalapvetőbb csoport az ifjúság. Erre épülnek a speciális csoportok. Magyarország esetében ilyen a határon túli magyar anyanyelvű ifjúság érdekképviselője, programok szervezése. Az EU-csatlakozás lehetősége is nagy kihívást jelent a magyar fiataloknak.

Skandináv országokban különösen támogatják a harmadik világ országainak ifjúsági szervezeteit, fiataljait. Nem szabad kihagyni a vallási alapon szerveződő szervezeteket sem, hiszen jelentős hányadot képviselnek a tagszervezetek sorában, és állandó programjaikkal tovább színesítik a fiataloknak nyújtott programok skáláját. S mindenekelőtt: az ifjúsági ernyőszervezetek célcsoportja az általuk potenciálisan elérhető fiatalok összessége kell, hogy legyen.

Finanszírozás

Az alapvető anyagi feltételek biztosítása elengedhetetlen feltétele egy ifjúsági ernyőszervezet, egy Nemzeti Ifjúsági Tanács zökkenőmentes működésének. Problémákat okozhat, ha egy szervezet idejének nagy részét a pályázatok írása, és az anyagi feltételek megteremtése teszi ki, akadályozva alaptevékenységének teljes körű ellátásában. A vizsgált országokban bevett szokás a rendszeres éves kormányzati támogatás, amely a fenti szervezetek költségvetésnek jelentős hányadát, (kb. 70%-t) teszi ki. Skandináv országokban a lottóbevételek egy részét kapják meg a tanácsok, Franciaországban a lóverseny fedési működési költségeik nagy részét. Spanyolországban a minisztériumi támogatás a jellemző.

A magyar sajátosságokat figyelembe véve kiemelten nagy figyelmet kell fordítani a

NIT egységére és pénzügyi finanszírozásának zökkenőmentes biztosítására. Míg Nyugat-Európában bevett szokás, hogy ezen szervezetek éves rendszerességgel kormányzati támogatásban részesülnek, addig hazai „társaik” főleg pályázati pénzekből és egy-egy dotációból fedezik működésüket. Magyarország ebből a szempontból még messze van az EU-s szinttől, de dicséretes a törekvés, hogy a kormányzat európai színvonalú ifjúságpolitikát kíván megvalósítani. Ehhez azonban szükség van az érintettek aktív bevonására a stratégia megfogalmazásában és tényleges megvalósításában.

A magyar fiatalság érdeke is, hogy a magyar egységes ifjúságpolitika megszületésével, és a magyar Nemzeti Ifjúsági Tanács megalapításával, ez a néha kevésbé rendezett és nem túl hatékony támogatási rendszer megváltozzék. Fontos lenne, hogy Gyermek-, Ifjúsági és Sportminisztérium felkarolja az ifjúsági szervezetek ilyen egységének dotálását, valamint a különböző döntési és allokációs folyamatok tekintetében bízson a NIT kiváló „hely- és nyelvismeretében”.

Az általános következtetésekből megállapítható: ahhoz, hogy Magyarországon egy európai mintának megfelelő Nemzeti Ifjúsági Tanács jöhessen létre, egyes területeken nagyobb változtatásokra van szükség, míg más területek már alkalmasak eme szerep betöltésére, vagy akár túl is mutatnak azon. A magyar viszonylatokat figyelembe véve, a szerkezeti felépítést, döntéshozatal megvizsgálva jelentős eltérést nem találtunk az EU-s országok Ifjúsági Tanácsaihoz képest.

Az alapértékek, fókuszterületek és helyi sajátosságok is többé-kevésbé megfelelően vannak képviselve a magyar ifjúsági ernyőszervezetek által. Mivel a szervezett programok, konferenciák és szemináriumok szakmai hátterét ezen értékek, kérdések és fókuszterületek jelölik ki és határozzák meg, ezért ezeknél is hasonló a helyzet, bár az aktivitás mélysége és terjedelme egyaránt sokszor hagy maga után kívánnivalót.

Az ifjúsági ernyőszervezetek pénzügyi biztonságának megoldása azonban még számos kihívást rejt magában Magyarországon, melyre megoldás lehet az egységes ifjúsági Tanács létrejötte, és az ehhez szükséges

Körkérdés

anyagi támogatás biztosítása. Ezen a területen az állami és a civilszféra szoros együttműködése szükségeltetik, hiszen addig nem tud hatékonyan fellépni az ernyőszervezet, míg nincs egy egységes Ifjúsági Tanács, és amíg nincs Tanács, addig nincs nagy mértékű anyagi támogatás sem. Szükség van továbbá a nemzetközi kapcsolatok kiszélesítésére és elmélyítésére is, mely a bilaterális kapcsolatokra is kiterjed, hogy a külföldi szakmai tapasztalatokat hasznosítva minél gyorsabban jöhessen létre, és minél hatékonyabban működhessen a magyar NIT.

Alapvető érdeke minden szervezeti szereplőnek, hogy az egységes képviselőben jobban érvényesíthesse tagjai érdekeit. Ehhez azonban fontos felismerni, hogy nem várható el egy rögtön tökéletes rendszer létrehozása, az majd folyamatában csiszolódik, formálódik olyanná, amilyenné tagjai éppen akarják. A tanács hosszabb távú sikere nem a költségvetés nagyságában, vagy akár az elnökség összetételében keresendő, hanem az összefogást motiváló alapértékekben. Lényegében ennek felismerése, és döntően tudatosodása, a magyar NIT elindításának egyik

Ifjúság és környezet

legfontosabb előfeltétele.

A Nemzeti Ifjúsági Tanács fogalma Magyarországon nem definiálható egyetlen mondattal, hiszen jelentése állandó változásban van. Az mégis megállapítható, hogy a NIT magában foglalja mindazokat a kihívásokat, amelyekkel ez a tanulmány foglalkozott. A válaszok leginkább kérdések, keresésük mégis indokolt. Csak így képzelhető el ugyanis egy sikeres és fenntarthatóan működő ernyőszervezet. A lehetőségek adottak, csak tudni kell őket kihasználni.

Irodalom

- Bank-Farkas-Korányi-Molnár-Tersánszky: *Nemzeti Ifjúsági Tanácsok Európában*, OGYIP, 2000
Tobias Flessenkemper: *2003 Survey*, Council of Europe, 2003
www.byc.org.uk
www.cje.org
www.dbjr.de
www.duf.dk
www.educ-pop.org/74
www.lsu.se
www.youthforum.org

Női szerepek és anyaság – fiatalkorú bűnelkövetők szemszögéből

2000 március-áprilisában a szakdolgozatomhoz készítettem húsz interjút a Szociális és Családügyi Minisztérium R-i Javítóintézetében. Az érdekelt, hogy a fiatalkorúak bírósága által javítóintézetben letöltendő szabadságvesztésre ítélt lányok miképpen látják helyüket a világban, mint nők és leendő családanyák.

A javítóintézetbe főiskolás gyakornokként kerültem, ekkor kezdtem el érdeklődni a fiatalkorú bűnelkövetés problematikája iránt. Az ekkoriban olvasott tanulmányok közül meglehetősen sokban volt jelen – kimondva, kimondatlanul – az a feltételezés, hogy „ezek a lányok” nem fogják tudni jól betölteni azon szerepüket, melyre nemük predesztinálja őket, s mint anyák, „nem fogják megállni helyüket”.

Ez elgondolkodtatott: vajon van-e jogunk ahhoz, hogy ezeket a fiatalon valahol félresiklott életeket halálukig előrevetítve beskatulyázzuk, s egymásból logikusan nem következő tényeket önkényesen egy kalapba téve ítélkezzünk? Azt hiszem, hogy egy ember bármilyen okból elkövetett bármilyen bűntette nem elég indok arra, hogy a „bűnöző” címke mellé még ráragasszuk a „rossz anya” bélyegét is.

A női bűnelkövetők szinte minden szempontból hátrányosabb helyzetben vannak, mint a férfiak. Statisztikák szerint iskolázatlanabbak, szociálisan rosszabb körülmények között érkeznek a büntetés-végrehajtó intézményekbe, mint ellenkező nemű sorstársaik – s fokozottan igaz mindez a fiatalkorúakra. Tehát már mielőtt újabb deviáns minősítést megkapnák, mint „bűnözők”, eltérnek az általánosan ideálisnak, normálisnak tekintett helyzetűektől. Vagyis, ha az ő női létüket, párkapcsolatukat, anyaságukat valami már alapjaiban is negatívan befolyásolta, az hátrányos helyzetük, alacsony szocializált-

ságuk, szegénységük volt, és nem maga a bűntett, amelyért valamilyen ítéletet róttak rájuk.

Többszörösen is stigmatizáltak érzem tehát ezeket a fiatal lányokat, nőket, s arra voltam kíváncsi, ők mit gondolnak „férfiasságról” és „nőiességről”, hogyan képzelik jövőjüket, milyennek szeretnék életüket – ha csak rajtuk múlna.

A lányok

A lányokat – interjúalanyaimat – pár kivétellel jól ismertem. 2000 március-áprilisában, mikor az interjúk készültek, már régi ismerősök voltunk, hiszen az 1999-es szemeszter intenzív gyakorlatát a javítóintézetben töltöttem.

Húsz lánnyal beszélgettem, közülük négy volt akkor előzetes letartóztatásban, tizennégyen „javítósok” voltak, ketten pedig már utógondozottak, az anyákat, a „külsős” utógondozottakat nem számolva ez volt az intézet bentlakóinak akkori teljes létszáma.

A lányok két legfiatalabbja tizenöt éves, egyikük ötödik hónapos terhes, a négy legidősebb – az egyik utógondozott, a többi szabadulását türelmetlenül váró javítós – tizenkilenc éves volt az interjúk elkészültekor.

Iskolai végzettségük:

A befogadás idején meglévő legmagasabb iskolai végzettség

4 osztály	2
5 osztály	2
6 osztály	6
7 osztály	2
8 osztály	3
kisegítő iskola – 4 osztály	3
kisegítő iskola – 6 osztály	2

Ami rögtön feltűnik, az az a tény, hogy a lányok legnagyobb része már az általános iskolából kimaradt, legtöbben a hatodik osz-

tályt végezték el utolsónak, s mint az interjúkból, valamint máskor lezajlott beszélgetéseinkből kiderült, nagy részük ekkor „férjhez ment“, ami automatikusan iskolai pályafutásának végét jelentette.

Legtöbbjük tulajdon elleni bűncselekményt követett el, lopást illetve rablást. A javítóintézeti büntetésüket töltő lányok közül csak kettőnek nem szerepelt a vádiratában tulajdon elleni bűntett, egyikőjüket garázdaságot ítélték el, a másik lányt pedig különös kegyetlenséggel elkövetett gyilkosságban való társtetteségért.

A négy előzetes közül ketten szintén lopási ügyben várják az ítéletet, egy lány az új kábítószer törvény alapján kábítószerrel való visszaélés büntette miatt van az intézetben, a negyedik pedig újszülött gyermekének meggyilkolásáért.

A köztudatban szívósan tartja magát a „cigánybűnözés“ rögeszméje. Ezt a huszadik század folyamán következetesen szította maga a mindenkori belügyminisztérium is, a cigányrazziáktól az ötvenes évek fekete személyi igazolványain át egészen a csak 1989-ben megszüntetett rendőrségi „cigányvonalvezetői“ hálózatig.

Gönczöl Katalin a nyolcvanas években folytatott kutatást a szegénység és bűnözés reprodukciójáról. A kutatásba bevont 123 család szinte minden jellemzőt tekintve hátrányosabb helyzetben volt, mint az országos átlag: nagy létszámú, sokszor többgenerációs családjaik rossz lakáskörülmények között éltek, alulfizetett ipari munkákból tartották fent magukat, legtöbbször segédmunkásként dolgoztak, iskolai végzettségük is jóval alacsonyabb volt, mint az átlag. A szerző ehhez hozzáfűzi, az előítéletes következtetések elkerülése érdekében, hogy a megkérdezett családok között csak minden ötödikben talált olyan felnőttet, aki cigány származásúnak vallotta magát. (Gönczöl, 1991)

A köztudatban – és a rendőri gondolkodásban – mégis makacsul tovább él a „cigány bűnöző“ képe. Egy 1996–97-ben a rendőrök körében végzett kutatás során a megkérdezettek 54%-a szerint „a roma identitás kulcseleme a bűnöző életmód“, 50%-uk egyetértett azzal az állítással, hogy „a roma kisebbség körében tapasztalható magas bű-

nözési ráta mögött genetikai meghatározottság áll“. A rendőrök 74%-a szilárdan hisz abban, hogy „a lakosság szorgalmazza a rendőrség kemény fellépését a cigányokkal szemben“. (Lakatos, 2000)

A húsz interjú során tizenkét lánnyal beszélgettem cigányságukról. Közülük egy volt beás cigány, aki nem két, hanem egyenesen három nyelven beszél anyanyelvi szinten: a beás nyelven kívül ismeri édesapja horvát cigány nyelvjárását is. Oláh cigánynak vallotta magát közülük hat lány, közülük öten csak úgy említették származásukat, hogy „oláh“, egyikük azonban teknővájóként definiálta családját, ők egyébként a mai napig teknővájásból és kosárkötésből élnek. A „csopor-tosításkor“ kisebb gondot okozott nekem az a fiatal lány, aki ugyan muzsikusként beszélt magukról, de az interjúból kiderül: szülei oláh cigányok, akik azonban az asszimilációs törekvéseik érdekében tudatosan nem tanították két gyereküket valódi anyanyelvükre, amiért egyébként ő neheztel is. *„Úgy előttünk nem is beszéltek anyuék cigányul, csak maguk között. És én ezért haragszom is rájuk, mert hogyha cigány vagyok, akkor tudjak cigányul.“*

A családképek, női szerepek vizsgálatához a pszichológiában jól ismert *„Egy napom tíz év múlva“* témájú projektív tesztet választottam. A módszer elődje Amerikában született meg, ahol Szalai Sándor elképzelése alapján dolgozták ki, és segítségével a társadalmi tudatban élő célokat, vágyakat, az életvitellel kapcsolatos értékeket vizsgálták. Később – fogalmazás formájában – bevonult az iskola-pszichológia eszköztárába, a gyerekek jobb megismerésének érdekében.

A fogalmazás-íratás fel sem merült bennem, hiszen jól ismertem leendő interjúalanyaimat, s tudtam, írásbeliségük igen gyenge lábakon áll, két-három mondatnál többet nem sokuktól várhatnék. Ezért aztán minden lánnyal egy általam felépített interjúvázlat segítségével beszélgettem. A tíz év múlva lezajló nap részletes, napszakonkénti felbontású leírása mellett még megkérdeztem, ha lehetne három kívánságuk, mit kérnének. Ezenkívül többükkel beszélgettem még arról, vajon a roma családokban eltérő szerepei vannak-e a nőknek, mint a többségi társadalomban.

Feltűnő volt, mennyire nem mernek végiggyakartatni, álmokat kifejezésre juttatni. Talán nem merészség ennek énvédő funkciót tulajdonítani, hiszen legtöbbször olyan behatárolt, a kitörésre szinte semmilyen esélyt nem adó világban él, amelyben a személyiség, ha egészséges akar maradni, nem tűz ki maga elé nagy célokat, amelyek teljesítéséről öntudatlanul is tudja, lehetetlen – ellentétben azokkal szerencsésebb kamaszokkal, aki oly sok mindenről álmodozhatnak... De ezek a lányok másban is különböznek a többségi társadalomtól: ők nem az ábrándjait írták le, hanem elmesélték nekem a hétköznapjaikat, hiszen legtöbbször már most asszony, férjjel (élettárssal). Életük 2010-ben csak abban lesz más, mint a mostani, hogy addigra valószínűleg gyermekeik is lesznek.

A legnagyobb problémát azonban, amit ez az interjú szinte mindegyiküknek jelentett, egyik interjúalanyom fogalmazta meg: „Hogy őszinte legyek, nem tudok így előre tervezni, bárhogy is... Mert még mindig azon vagyok, hogy mi lesz holnap... Jó, azt tudom, hogy mit szeretnék, de... holnapig jutok el.”

Interjúelemzések

Családmodellek. Élettársi kapcsolat, vagy házasság?

Az elmúlt évek érték- és attitűdkutatásai szerint Magyarországon mind a mai napig a házasság igen magasra értékelt. Egyre több jel mutat azonban arra, hogy a köztudat változóban van: már nemcsak a törvényesített kapcsolatban való együttélés az egyetlen elfogadott családforma. Erre már a nyolcvanas években felhívták a figyelmet a társadalomkutatói, de ez az átértékelődési folyamat a kilencvenes évekre látványosan felgyorsult. A házasságkötés nélküli együttélés a fiatalok körében egyre inkább elterjed, de egyes nyugat-európai országokhoz képest még mindig alacsony az aránya a tartós párkapcsolatokon belül. Az, hogy az emberek előítéleteiben ez az együttélési forma továbbra is első sorban az alacsonyan iskolázott rétegekre jellemző – ez azonban már nem igaz. (Tóth, 1999) Kutatások sora bizonyítja, hogy az élettársi kapcsolatot tudatosan vállalók kö-

zött egyre több az érettségizett, diplomával rendelkező nő.

A húsz megkérdezett lány közül arra a kérdésre, hogy amennyiben találna valakit, akivel komolyan tervezné a jövőjét, akkor az vajon az élettársa, vagy a férje lenne, tizenötön adtak határozott választ: ezek közül heten mondták, hogy az élettársi kapcsolatot preferálják, míg nyolcan a házasság mellett voksoltak. A fennmaradó öt fiatal válasza széles skálát mutatott: „először együtt élnék vele, hogy kiismerjem, utána mennék hozzá feleségül”, „mindegy, nem tudom”, „inkább élettárs, esetleg a pénzügyi kedvezményektől... Egyikőjüknek nincsen semmi kifogása a papír nélküli kapcsolat ellen, de gyermeket csak a férjének szülne. („...mert ha már gyereket szülnék neki, akkor a férjem lenne”) Csupán egyetlen lány gondolja úgy, hogy soha többet nem lesz élettársa, ennek azonban az is lehet az oka, hogy korábbi párjával, akinek gyermekét most hordja a szíve alatt, nagyon csúnyán összeveszett.

Azok, akik egyértelműen élettársat szeretnének, a következő érveket sorakoztatják fel: kisebb elkötelezettség, könnyebb válás, a papír szükségtelensége.

„Azért, mert... mert abba nem vagyok elkötelezve, hogy... na most ővele éljem le az egész életem.”

„Nálam az nem számít, a papír, de most komolyan.”

„Az élettárs, az jobb, szerintem. (...) Mert sokan úgy vannak, hogy összeházasodnak, akkor elválnak egy idő után...Az egyik az, hogy nagyon sok hercehurca, sok pénzbe kerül, ott osztozkodni, hogy mi kié, meg micsonda... meg akkor hivatalos helyre járni állandóan... Á, nincs értelme, szerintem.”

Ezek közül a lányok közül csak egy van, aki még soha nem élt együtt senkivel, a többiek tapasztalatból beszélnek. Hármójuknak jelenleg is van élettársa, akik várnak „feleségük” szabadulására, illetve kettőjüknek a párja egyben a tettestársa is volt, ők Tökölön raboskodnak. Három lánynak volt már tartós, együttélésen alapuló kapcsolata, de ezek már az intézetbe kerülésük előtt megszakadtak.

Pongrácz Tiborné *Gyermekvállalás házasság nélkül* c. tanulmányában szintén kutatja

a házasság mellőzésének indokait. (Pongráczné, 1999) Ő úgy találta, hogy a nagyon fiatal, igen alacsony végzettségű, főként cigány származású anyák nem tudják pontosan meghatározni, miért is tartózkodnak az együttélés szentesítésétől. Az én interjúalanyaim is szinte mindannyian hasonló jellemzőkkel írhatók le, ők azonban általában tudtak valamilyen magyarázattal szolgálni döntésükre. Érdekesnek találtam az idézett cikkben azt az okfejtést, hogy azok a „házasságellenesek“, akiknek nem anyagi, családi akadály áll a házasságkötés útjában, „saját életükben ne tudják, nem akarják elfogadni a házassággal együttjáró törvényes kötöttségeket“. Számomra az intézeti interjúkból nem ez a következtetés adódott. Azok az intézeti lányok, akik próbálták megfogalmazni, miért is van az, hogy nem szeretnének házasságot kötni választottjukkal, nem bánnak jól a szavakkal, főleg nem az elvont fogalmakkal. Ezért lehet az, hogy ilyen „közhelyekhez“ nyúltak, mint a „nem kell a papír“, vagy a „drága a válás“. Ahogy életükről mesélnek, világosan látszik, hogy nagyon komoly elköteleződésen alapuló, monogám kapcsolatot terveznek azzal a férfival, akit „férjem“-nek, vagy egyenesen „uram“-nak titulálnak. Tehát szó sincs egyfajta könnyelműségről, léhaságról, csupán talán arról, hogy legtöbbször az egész életében csak negatív élményeket szerzett a „hivatalos emberekkel“ való találkozásokkor, s életük fontos, örömteli eseményét, „férjhezmenésüket“ nem akarják ugyanazokkal a tisztviselőkkel megosztani.

Nyolc lány volt, akik mindenképpen összeházasodnának azzal, akik szeretnek. Az ő érveikből idéznék:

„Hát, együtt az egész. Házasság, minden. Szerintem fontos. A gyerekek számára.“

„Hogy valaki mellettem legyen.“

„Férjet, nem szeretem az élettársakat, még soha nem volt, és soha nem is lesz. Mert akkor így csak nem teheti meg azt velem, mint egy... mint egy izével, aki... Érted?“

„Hát én így most szűz vagyok, hozzámennek feleségül.“

„Szerintem jobb, hogyha valaki rendesen megházasodik, mint hogyha csak összeköltöznek. (Biztonságosabb?) Szerintem igen.“

A nyolc lány közül hat még soha nem élt együtt senkivel, csupán egyiküknek volt már élettársa.

A húsz lányból kilencen „voltak már férjnél“. Ők ezt valóban így emlegetik, csupán néha, rám való tekintettel magyarázzák meg, hogy „élettársi kapcsolatba mentem“ – kivéve azt a nem roma származású, előzetes tartóztatásban lévő lányt, aki következetesen „élettárs“-ként beszél volt párjáról, s nem „férj“-ként. A közül a tizenegy lány közül, akik még nem éltek együtt soha senkivel, többen megjelenik a szüzesség, mint érték.

A továbbiakban megkülönböztetés nélkül használom a „férj“ és „élettárs“ szavakat, amennyiben a téma ezt lehetővé teszi.

Gyermekvállalás, -nevelés

Azoknak a lányoknak a többsége, akikkel az interjúk készültek, rossz anyagi körülmények között élnek, alacsonyan iskolázottak, cigány származásúak. Róluk szokás azt gondolni, hogy sok gyerekük lesz, akiket igen fiatalon hoznak majd világra. Most még nem lehet tudni, vajon mi történik velük, ha szabadulnak, de terve, elképzelése mindegyiknek van leendő gyermekeivel kapcsolatban.

Az egyik kislány – tizenöt évesen – most várja első gyermekét, ő azt mondja, nem is szeretne már többet. A skála másik végén az a lány helyezkedik el, aki kérdésemre, hány gyermeket tervez, nevetve felelt: „*futbalistacsapat... amennyi jön*“.

A válaszok nagyon eltérőek voltak. Hat gyereket szeretne egy, négyet egy, három-négyet egy, kettőt-hármat egy, egy-kettőt egy, és egykét tervez két lány. A leggyakoribb válasz (11 fő) a két gyerek volt, általában megtoldva azzal: egy fiú, egy lány. Ezek az elképzelések ellentmondani látszanak előítéleteinknek: kérdés azonban, a születendő gyerekek édesapja mit gondol majd feleségének terveziről. Akadálya lehet a családtervezésnek például a tradicionális roma közösségekre jellemző gondolkodásmód, hogy az az asszony, aki valamilyen fogamzásgátló módszert alkalmaz, ezt szabados életmódja miatt teszi. Probléma lehet még az is, amit védőnők, egészségügyi alkalmazottak előszeretettel emlegetnek – nem mentesen némi cigányel-

lenességtől –, hogy a roma asszonyok maguk is idegenkednek néha a különböző tablettáktól, spiráloktól, s az erősen macho férfiak is többnyire mereven elutasítják az óvszerhasználatot. (ld. pl. Neményi, 1999)

A húsz lány közül nagyon kevesen éltek már valaha is bármilyen születésszabályozó eszközzel, ha igen, akkor ez a kondom volt, fogamzásgátló tablettát csupán egyikőjük szedett rendszeresen. Az intézetben időről-időre előfordulnak abortuszok, az egyik nemrég szabadult, beás cigány lánynak például féléves gyakorlatom ideje alatt kettő is volt (ami azt jelentette, hogy tizenkilenc éves korára már négy művi terhesség-megszakításon esett át). Szélsőséges példa az a lány, aki jelenleg gyermeket vár, de korábbi terhességeit párja egész egyszerűen „kirúgta belőle“. Interjúalanyaim azonban szinte egyöntetűen elvetik az abortusz eshetőségét.

„Mert hogyha már terhes lennék, nem vetném el, az biztos.“

A lányok véleménye erősen megoszlik azal kapcsolatban, vajon mi az első gyermek megszületésének ideális időpontja. Egyik interjúalanyom azért szeretne akkor szülni, amikor már betöltötte a tizenhétet, mert „akkor anyámnak már nem kéne aláírni a papírt, tudja. Hogy kihozhassem a gyereket a kórházból.“ De említi még más is a tizenhét-tizenkilenc éves kort. A leggyakoribb azonban az, hogy az első gyermeket húszas éveik első felében szeretnék világra hozni, de van példa huszonnyolc-huszonkilenc éves korban tervezett, sőt harmincon felüli első terhességre is.

Amikor arról a bizonyos, 2010. évi, tavaszi napról beszélnek, mindegyikőjük emlegeti a gyermekekkel kapcsolatos teendőit. Ami mind a húsz interjúban előfordul, az az óvoda és az iskola megemlézése.

„Igen, mindenhova járnának, ami úgy kell, óvoda, iskola.“

„Hát akkor a gyerekekre figyelnék... gondozni... ha már olyan idősek, akkor óvodába, iskolába vinném őket... és akkor velük foglalkozni, nem szórakozni.“

Ezt azért tartom nagyon jó jelnek, mert azoknak a gyerekeknek, akik jártak óvodába, sokkal több esélyük van a zökkenőmentes

beilleszkedésre, könnyebb előrehaladásra az általános iskolában. Hány, de hány ép értelmű cigány gyereket helyeznek át a mai napig kisegítő iskolába csupán azért, mert ott-honról hozott hátrányait, „másságát“ nem „csiszolta“ az óvoda... A lányok közül egyébként nagyon kevesen jártak maguk is óvodába gyermekkorukban.

Nagyon gyakran jelenik meg az interjúkban délutáni időtöltésként a közös játék, tanulás a gyerekekkel.

„Elsőnek tanulnák a gyerekekkel, utána... utána játszanánk vagy valami.“

„(...) osztán játszok, foglalkozok a gyerekekkel, hogy okos legyen.“

„(...)a gyerekeimnek segíték a tanulásban, hogyha iskolások... meghát olyan elfoglaltságokat próbálok nekik nyújtani, amivel szellemileg följebb viszem őket.“

Esti, közös programként a legtöbbször a tévénézés, videózás szerepel, egyvalaki említ olvasást, és egyetlen lány meseolvasást.

„Este pedig mesét olvasnánk a gyerekeknek, vagy valami, és kész.“

A gyerekekkel kapcsolatban a legtöbbször a játékot említik, akár arról kérdeztem, hogyan telik a szabadidejük, akár arról, vajon bevonnák-e őket a házimunkába.

„Hát mit, gyerekek, játszanak, oszt kész.“

„Tanulnának, játszanának, azért gyerekek.“

Nagyon kevesen tervezik azt, hogy a gyerekeket bevonják az otthoni teendők ellátásába.

„Hát hogy a szobájukat takarítsák ki, az a minimum. Hát így a háztartásban, a főzésnél... tanuljanak meg főzni, legyenek ott mellettem, főleg a lányom.“

„Hát... mit tud segíteni... hát én mikor ilyen kisebb voltam, tizenkét éves lehettem, vagy tíz, és mindig anyám mosogatott, és én mindig odamentem hozzá, hogy mit segítek, hányszor... ő is, mikor mosott, én is odamentem, öblögetni a ruhákat, ilyeneket... ha már nagyobb lenne a gyerekem...“

Konkrétan arról, hogy milyen gyereknevelési, -fegyvelmezési eszközöket alkalmaznának, nem sokan beszéltek. Aki viszont igen, az általában össze is kötötte a témát azzal, hogy vajon ő hogyan tudja majd a gyermekét megóvni attól, hogy büntettet kövessen el.

Körkérdés

Ilyenkor azt boncolgatják, mi lehetett az az ok, amiért ők „megtévedtek“, és nagyon meghatóan tervezik azt, hogyan védik majd meg az ehhez hasonló ballépéstől gyermekeiket. (Bár egyikőjük, az intézet jelenleg egyetlen beás lánya, ezt összeköti azzal is, hogy eltiltja majd fiát-lányát a többi cigány gyerektől...)

A leggyakoribb tervezett szülői magatartás egyfajta meleg-megengedő attitűd, amit azonban jóval több odafigyeléssel szeretnének párosítani, mint ami – szerintük – nekik kijutott.

„...hát a neveléstől függ, hogy milyenek lennének a gyerekek. (...) Hát a magam módján nevelném őket. Nem rosszra ugvebár, szigorú nem lennék hozzájuk, mert hát az se... de azért...veréssel úgyse nevelném őket, mert azzal nem lehet. Eltiltanám őket esetleg a tévétől, ilyesmit. (...) És nem engedném más cigány gyerekekkel játszani. Mármint olyan cigány családból, ahol úgy vannak nevelve, mert sokat tanulhatnak. Nem vagyok fajgyűlölő, hisz...mert tényleg nem, csak azért... én is másoktól tanultam...“

„Biztos, hogy nem úgy nevelném őket, ahogy én voltam nevelve. Hát, hogy nem bánák olyan rosszul velük, meg hogy nem engedném nekik, hogy ne legyen meg az, amit ők akarnának... nem lenne semmi rájuk engedve, mert nem csinálhatnának azt, amit ők akarnának, merthogy én is azt csináltam, merthogy tudom én azt, hogy milyen...amúgy meglenne mindenük, az biztos.“

„...meg hogy az a gyerek ne kerüljön olyan helyzetbe, mint kerültem én. Jobban, jobban fogok vigyázni, sokkal. Nem azt mondom, hogy tiltanám valakitől, vagy bármi, mert az rosszabb, ha valakit tiltanak, hanem odafigyelek. (...) Bármi gondja-baja legyen, ne féljen tőlem, mondja el nekem(...), mintha a barátja lenne.“

„Én szeretném, hogyha a gyerekeim nem úgy nőnének fel, mint én, többet odaadva és jobban figyelnék rájuk...Igen, igen, úgy érzem (hogy rám nem figyeltek). Odafigyeltek, csak nem parancsoltak, az meg más...én mondjuk valamit csináltam, akkor nem mondták azt, hogy jaj, mért csináltad... jól van, kaptam egyet és kész, de az elmúlik, ha-

Ifjúság és környezet

mar felejt az ember... (...) Most nem figyeltek úgy rám, ahogy kellett volna. És tudom, minden családban van egy... egy olyan, akibe mindig bele(rúgnak)... hát ez kár, hogy én lettem.“

Az asszony szerepe a családban

„Akkor kisgyerekeket megetetném, megmosdatnám, elvinném őket óvodába meg iskolába...“

„Aztán otthon kitakarítok...“

„...kimosnám a koszos ruhájakat, és felkészíteném őket másnapra.“

„...megyek már a piacra...“

„Fölkelek... kitakarítok, mosok, főzök, gyerekeimet rendbeteszem, elmegyek a boltba...“

A hús interjúból tizennyolcban kizárólag az asszonyok végzik a házimunkát, övük a gyerekek körüli összes munka, ők gondozzák az állatokat... A lányok a lehető leghagyományosabb női szerepre készülnek, illetve sok esetben nem is készülnek, hanem ezt a szerepet töltik be élettársi kapcsolatukban. Hiszen, ne felejtjük el, kilencen nem a terveikről beszélnek, hanem a jelenüket, közelmúltjukat mesélik el.

„Hát végülis úgy semmi (feladata nem lenne a férjének), mert gondolom azért nő a nő, hogy neki legyenek ilyen feladatjai, a férfi meg a férfimunkát végezze.“

„Nekem azért nem olyan nagy, mint egy mittudomén, mint egy férfinak... hogy nekem akkor kellene (munka után), az nekem nem akkora nagy dolog...“

A háztartás körül végzett munkákat felosztják férfi- és női feladatokra. A férfiak segítségét egyedül a különféle kerti teendőkkel kapcsolatban várják el, de azt sem „kötelezően“. („...hát én biztos, hogy nem ásnák... elég itt, amit kapálok...“) Másik, tipikusan a férjek feladatkörébe tartozó ténykedés a „szerelés“. Azok a lányok, akik jelenleg is együtt élnek valakivel, beszámolnak arról, hogy partnerük szokott ugyan nekik segíteni, de ők ettől kicsit kényelmetlenül szokták magukat érezni, és bár hálásak érte, nem tartanak rá feltétlenül igényt.

„Nem engedném neki, hogy csinálja. Így is van úgy, hogy hazamegyek, és akkor segít.“

Aszondja, üljél le, majd én elmosogatok. És szó nélkül megcsinálja. Csak nem szeretem soha, mert idegesít, hogy ott vagyok, azt' ő csinálja.

Egyetlen olyan családleírás szerepel a hús interjúban, amely egyenlő feleket tételez fel az együttélésben. A leggyakrabban használt szó itt a „közös”.

„Én vagy ő elviszi a kislányt óvodába vagy iskolába (...) hazahozzuk, közösen megvacsorázunk és játszunk a gyerekekkel. Együtt takarítunk, közös takarítás legyen. Ő (az életárs) segíthet a főzésben, hogyha hazajön.”

A férjnek, élettársnak a gyerekek körül sem szánnak semmilyen munkát, a legtöbb, amire a férfit megkérnék, az az, hogy hozza haza a gyereket az óvodából, iskolából, esetleg az, hogy tanuljon, játsszon vele, „ha én nem érek rá”.

Munka, megélhetés, mobilitás

Ehhez a fejezethez három szempont szerint néztem át a lejegyzett beszélgetéseket: az első a tanulással, legmagasabb iskolai végzettséggel kapcsolatos tervek, a második a „háztartásbeliség” és „munkábaállás” dilemmája, a harmadik pedig, hogy férjükkel kapcsolatban milyen elvárásaik, álmaik vannak. Amikor azt a kérdést feszegettem, elmennének-e dolgozni, sokszor éreztem, hogy az igenlő válasz csupán az én kedvemért hangzik el, valószínűleg próbáltak megfelelni annak a képnek, amit szerintük én elvárhatok tőlük. Éppen ezért nemcsak azt tekintettem mérvadónak, hogy erre a kérdésre igenlő vagy tagadó választ adtak-e, hanem hogy vajon megjelent-e annak a jövőbeli napnak a leírásában az otthonon kívüli munkahely.

Ami a tanulást illeti, mindannyian be szeretnék fejezni a nyolcadik osztályt, többen szeretnék utána valamilyen szakmát is találni. Sokuk valóban meg fogja szerezni az általános iskolai végzettséget, még a javítóintézet belső iskolájában. De vannak azért, akiknek még a nyolc osztály megszerzése is nagyon nehéz lesz: ők azok, akik most az intézet iskolájának „alap” csoportjába járnak, és csak már mint szabad állampolgárok tudják az iskolát befejezni. Ezt mindegyikőjük szeretné, van, aki teljesen racionálisan be-

számol arról, hogyan jár majd vissza az intézetbe kéthetente, magántanulóként, van, aki az utógondozón marad, míg célját el nem éri, de volt olyan interjúalanyom is, aki nincs tisztában azzal, milyen lehetőségei lehetnének „kint”. („*Hát, kimegyek, csak kijárom.*”) A rájuk általában jellemző alacsony tanulási motiváció azonban kétségeket ébreszthet a tervek kivitelezhetősége iránt.

A kitanulni vágyott szakmák a következők: fodrász, kozmetikus, bolti eladó, felszolgáló, szakács, szövőnök, varrónő. Többen szeretnék kereskedelmi szakközépiskolában továbbtanulni.

Összesen tizennyolcan mondták azt, dolgoznának, ki határozottabban, ki kevésbé.

„Hát hogyha jól menne az iskola, meg hogyha felvennének, dolgoznék biztos.”

„Ha lenne munkahely, akkor igen. (És van?) Nem nagyon...”

„Csak dőgoznák...”

Ezzel szemben, ha alaposan áttanulmányozzuk, hogyan képzelik el egy napjukat tíz év múlva, azt vehetjük észre, hogy csupán ötüknél jelenik meg a munkahely. Ők azok, akik valóban leírják, hogy elmennének dolgozni, és tényleg ehhez igazítják az egész napot. Ezzel szemben a többieknél csupán egy félmondat a „persze, dolgoznék”, s utána folytatják a háztartásbeli feleség napjának leírását. Tizenegy lánynál halvány nyoma sem volt annak, hogy el tudná képzelni, amint mindennap elmegy a munkahelyére. Ezt az arányt az is magyarázhatja, hogy legtöbbjük édesanyja szintén háztartásbeli volt. Azok, akiknek főállásban dolgozik, dolgozott az édesanyja, mindannyian belevették a nap leírásába a munkahelyet. Hogy a rendszeres munka világa igazából mennyire ismeretlen legtöbbjük előtt, jól mutatta, hogy mennyire nem tudták „dekódolni” például a „szabadság” fogalmát, vagy hogy mennyire nem értették néha, miért kell külön a hétköznapokról beszélni – miben tér az el a hétköznapoktól?!

Csupán ketten mondták azt, hogy ha lenne rá lehetőségük, és a férjük keresetéből megélnének, akkor ők nem mennének el dolgozni.

„Az az igazság, hogy azért nem mennék el dolgozni, hogy... vagyis elmennék én, csak...”

Körkérdés

(...) sokkal jobb nekem az, hogy otthon rend van (...) meg várom otthon a gyerekeket haza.(...) az sokkal jobb nekem.“

„Hogyha úgy... lenne úgy megélhetésem, hogy nem lenne szükséges, akkor biztos nem dolgoznék.“

A családfőtől azonban mindannyian elvárják, hogy dolgozzon. Hogy mit, az majdnem mindenkinek mindegy. Ketten említenek konkrét munkakört: üzletvezető és vállalkozó. Általános elvárás, hogy dolgozzon többet, mint ők, és keressen is többet, ha ez lehetséges.

„Azt hiszem (többet keresne). Abból élnénk, az én pénzemből meg fejlődnék.“

„Roma nőnek lenni”

Ma Magyarországon cigányként felnőni azt jelenti, hogy az ember életének minden egyes állomásán előítéletekbe ütközik. A romák az ország többségi lakói által leginkább lenézett, megvetett kisebbsége. Beszélgetőtársaim közül tizenkettővel készíthettem interjút arról, cigánynak vallja-e magát, s ez mint jelent az ő mindennapi életében, és mit jelent neki, mint nőnek, leendő anyának.

A lányok képviselik Magyarországon cigányságának minden csoportját, ha nem is azonos létszámban. Egy beás, hat, a nyelvüket beszélő oláh, egy asszimilálódott, a nyelvet gyerekeinek át nem adó oláh családból származó lány, és öt romungró (köztük három budapesti), azaz magyar cigány lány mesélt nekem arról, milyen egy roma nő élete ma.

Az interjúkat a következő szempontok alapján elemeztem (bár az egyes nézőpontokat néha meglehetősen nehéz volt egymástól elválasztani):

- melyek cigány *identitásuk* kulcsfontosságú pontjai – ennek megfogalmazásakor kikhez viszonyítják saját csoportukat: a nem cigányokhoz, vagy egy másik cigány csoporthoz;
- mit tartanak a roma *családok* tipikus jellemzőinek, amiben eltérnek a többségi, nem cigány családoktól;
- milyen különbségeket látnak az *egy-egy cigány csoportok* családképe között,;
- milyen *gyermeknevelési* jellegzetességeket sorolnak fel, amelyek szerintük csak a ro-

Ifjúság és környezet

mákra jellemzőek – és mi volt a referenciacsoport;

- elmondásuk szerint miben tér el a *cigány nők élete* a nem cigányokétól (vagy az ő csoportja és más cigány csoportok közötti különbségek);
- melyik csoportra mekkora fokú *hagyománykövetés* jellemző.

Roma identitás. A saját csoport

Ezt a témakört általában – de nem minden interjúban – az a kérdés vezette föl, hogy „ha téged megkérdeznek, cigánynak mondanád/vallanád magad?“. A válaszok ilyenek, és ezekhez hasonlóak voltak:

„Én nem valloim igazán cigánynak magamat, merthogy félvér vagyok. Apukám horvát állampolgár volt.“

„Én nem szégyellem, hát most mért szégyelném...“

„Persze, én az vagyok, csak én nem oláh-cigány vagyok, hanem mi muzsikások vagyunk. Én sose tagadom le, hogy az vagyok, én nem is szégyellem. Hát jó, tudom, sokan vannak, akik letagadják, meg szégyellik, de én nem.“

„Hát, félig igen, merthogy...vagyishogy hát...anyu is az, muzsikus cigány volt...meg az apu is... merthogy anyu meg apu ilyen rokonságba' álltak, és hogy... ja.“

„Igen. Romungrica.“

„Hát én cigány vagyok. Azt mondanám.“

„Hát, én magyar cigány vagyok. De, mit tudomén, ha meglátok egy olyat, mert... ilyen tök bolond meg primitív...“

A legtöbb válaszban tehát a közös nevező az, hogy rögtön mintha „védekezve támadnának“ – igen, ők „azok“, de nem szégyellik, igen, ők cigányok, de nem olyanok, mint azok a „primitívek“... A beszélgetésekben igyekeztem ezt ellensúlyozni, és következetesen arról érdeklődtem, milyen pozitívumokat találnak saját másságukban. Ami érdekes volt, hogy viszonyítási csoportként ebben a kérdéskörben nem igazán szerepeltek a „magyarok“ (nem úgy, mint a később tárgyalandó, gyerekneveléssel kapcsolatos érvekben). Általában más cigány csoportok hasonlították magukat, ebben kiténtek a magyar cigányok, akiknél a legkedvesebb jelző az oláh-cigányokra a „maradi“ volt.

„...szóval, mi nem tudunk úgy cigányul beszélni, meg mittudomén, meg úgy táncolni se... hanem ilyen rendes cigány. Nem tudom, ilyen igazi... rendesek.“

(magát „muzsikus“-nak definiáló magyar anyanyelvű lány)

„... mert minden cigányba van más. Mert van fejlett, meg alacsony. (...) Hogy nem tudnak számolni, írni, tudatlanok.“ (romungro)

„Itt is (Budapesten) vannak elmaradottak, de... vidéken primitívek. Ilyen elmaradottak. Még rosszabbak. Itt is vannak azok, hát de vidéken több van. Nem is tudok velük nagyon kijönni. Nem lehet rendesen szót érteni velük.“ (romungro)

A cigányság többségi társadalommal szembeni pozitív vonásait csupán egyetlen lány (magyar cigány) fogalmazta meg, és ezeket a nagyobb segítőkészségben, cselekvésre kész szolidaritásban határozta meg:

„Hát hogy valahol jobbak, már bocs, mint a magyarok, merthogy a cigány ám az (...) ha maga megszorulna, és hozzám jönne, és én még alig ismerném, én száz százalék, hogy adok, ha ezt kéri...megcsinálná egy magyarral, száz százalék, hogy nem támogatná, mint a cigány.“

A lányok között van egy, aki a többiekkel ellentétben nagyon erőteljesen asszimilálódott oláh cigány családból származik, olyan szülőktől, akik a mindenáron való beilleszkedés érdekében feladtak mindent, ami „szégyellni való cigányságukhoz“ kötötte őket. Lányuk azonban nem hálás ezért: úgy gondolja, hogy ha már romának született, akkor joga lett volna azokhoz a dolgokhoz is, amik segítségével büszke lehet származására.

„Nem (beszélek cigányul), és szégyenlem is, hogy nem. (Nem is tudott soha, senki a családotokban?) De, csak nem tanítottak direkt. Mert azt akarták, hogy ne tudjunk cigányul. Anyu az nem úgy, nem úgy nevelt, hogy most te cigány vagy, csak cigányzenét hallgass, csak cigányul táncoljál... Előttünk nem is beszéltek anyuék cigányul, csak maguk között. És én ezért haragszom is rájuk, mert hogyha cigány vagyok, akkor tudjak cigányul. (...) Csak egyetlenegy dologtól félek, (...) hogy a gyerekem szégyellni fogja, hogy ő most cigány.“

A roma nők élete. Hagyománykövetés

A magukat oláh cigánynak megnevező lányok ketten élték azt az életmódot, amelyet „tradicionális, falusi roma kultúrának“ szoktunk tekinteni. Egyikőjük öndefiníciója a „teknős“ volt, s mint kiderült, családjának elsődleges megélhetési forrása valóban a teknővadás, és a kosárkötés (ezekben a munkákban interjúalanyom is részt vesz, ha éppen nem elviselhetetlen családi körülményei elől nem menekül a fővárosba, ahol leggyakrabban prostitúcióból tartja fenn magát). Ebben a két nagycsaládban (a magát csak „oláh cigányként“, foglalkozás nélküli csoportosítás szerint megnevező lánynak például tizenöt testvére van) több generáció él együtt, háztartásukban lova(ka) is tartanak.

A többi kétnyelvű, magát oláh cigánynak valló lány Magyarország nagyvárosaiból érkezett. Az ő cigányságuk alapja elsősorban az anyanyelvüknek vallott roma nyelv, de nagy különbségek vannak köztük a tekintetben, családjuk mennyire élt, él tradicionálisnak tekinthető életet.

A családon belüli teljes azonosulást a roma hagyományokkal, s ezek közül is főleg a nők szereprendszerének meghatározásában csupán két beszélgetőtársam említett: egyikük még szoros kapcsolatban ezekkel a normákkal, a másik pedig élettörténete miatt már inkább külső szemlélőként.

„Most, hogy így a J-vel vagyok, nem mássabb (az élete, mint roma nőnek), de ha rendes oláh cigánnyal lennék, akkor másabb lenne. (Ő nem oláh cigány?) Nem, romungro. Oláh cigánnyal lenni, hosszú szoknya, kályha mellett egész nap... kisgyerekre ügyelni, sehova...“

(És akkor nektek otthon nem is volt ilyesmi, hogy hosszú szoknya meg...?) De volt. Volt, amikor még szűz voltam. Csak elb...tam.“

(A történetet nem volt hajlandó bekapcsolt diktafon mellett elmondani, de amit utána mesélt, az érthetővé tette a három kívánság egyikeként említett „Hogy menjek vissza abba az időbe, amikor, nem tudom, hány éves lehettem, amikor J. el akart szöktetni, és még szűz voltam“ mondatot.

Körkérdés

Emögött ugyanis az rejtőzik, hogy ő akkor nemet mondott a szöktetést javasló, jelenlegi romungro élettársának, és hozzáment a szülei által számára kiszemelt oláh cigány fiúhoz. Megtartották a lakodalmat, de utána a férfi kijelentette, a lány nem volt szűz, kéri vissza, amit adott érte... A történet hatalmas szégyent jelentett mind beszélgetőtársamnak, mind családjának.)

A másik lánnyal, aki a hagyományos oláh cigány házasságot leírta nekem, még nem történt hasonló, ő magára erős érvennyel vonatkozó szabályoknak tartja a férjhez menés törvényeit.

„Hát én így most, hogy szűz vagyok, hozzámennék feleségül.

(Ez fontos, hogy szűz...?) Igen.

(Mi az még szerinted, ami más az oláh cigányoknál?) Hát az, hogy csak úgy mehet szűz lány feleségül, hogyha még szűz.

(Ezt honnan lehet tudni?) Hát merhogya a gyerek foglalkozik vele, meg nem tudom... lefekszik vele, akkor észre lehet venni. És ha kiderül, az nagy szégyen.“

A többi oláh cigány lány az életnek ezen szabályzásait csak mint „elmaradott“ dolgot említi, s akik ezek szerint élnek, „régifajta cigányoknak“.

Ha a romungro lányoktól kérdeztem, miben „más“ az ő életük, miben különböznek az ő női életüket szabályozó normák, szinte mindig az oláh cigányokhoz hasonlították magukat, ahol „természetesen“ a pozitív tulajdonságok hordozója soha nem a másik csoport volt.

„Szóval nálunk járhat úgy az asszony, ahogy ő akar. Meg nincs ez a kendő, mondjuk, az öregasszonyoknál van, az igaz. Fiatalnak nincs.“

„A romungricáknál a szokások azok nem olyan... mint az oláh... rosszak a szokások az oláh cigányoknál... (a romungricáknál) nem olyan rosszak. Hát hogy nagyon meg vannak fogva a cigány... cigány lányok... nevelésük is... kiskoruk óta arra nevelik őket, hogy kell mosni, főzni, takarítani... mondjuk egy lánynál ez természetes dolog, de.. nem... szóval, nem nagyon engedik őket az utcára... akkor a szoknyák is, az öltözködések is... ez a romungricáknál nincs.“

Ifjúság és környezet

Amikor arról érdeklődtem, mégis melyek azok a jellegzetességek, amik nem az oláh cigányokkal való összehasonlításban írhatók csak le, hanem önmagukban is működőképesek, a kapott válaszokban a viszonyítási csoport már a többség, a nem cigányok voltak.

„Hát végülis, nem tudom. Hát más. Mások a szokások... főzés (nevet)... meg hogy mikor engedjük el jobban... mert például cigányoknál nem szégyen az, ha tizenhárom-tizen négy éves korban... mint a magyaroknál.“

„Hát például hogyha összeházasodnék valakivel, és elválnék tőle, az már nagy szégyen nálunk. Sőt, cigány családokban ki is tagadják az olyat. Vagyis... más.“

Neményi Mária kutatta, milyen sztereotípiák élnek a magyar egészségügy dolgozóiban a roma kismamákról, és ugyanezen vélemények hogyan jelennek meg a cigány asszonyok énképében. (Neményi, 1999) Az egyik nagyon jellegzetes, mélyen a köztudatba ivódott kép a terhes roma nőkről, hogy sokkal többet bírnak, mint a „magyarok“. Ennek a feltételezésnek van alapja: a tradicionális életmód keretein belül nagyon nehéz fizikai munkát végző asszonyok áldott állapotuk közepette is ugyanúgy folytatják mindennapi életüket, mintha mi sem történt volna. Ez azonban azt is jelenti, hogy például sem a dohányzást, sem az alkoholfogyasztást nem hagyják abba (a hagyományaikat erősen őrző cigány közösségben egyébként egyáltalán nem jellemző az asszonyokra az ivás, meg is szólnák őket, ellentétben a dohányzással). Mindezek a tényezők azonban koraszülésekhez, kis testsúlyú csecsemők születéséhez vezetnek nagyon sok esetben, ami ellentmond a „mindent elbíró“ cigány asszonyok legendájának.

„...mondjuk, ha terhesek... akkor a magyar az biztos nem megy el fát vágni, nem? Mint egy cigány... az, hogy mondjam, jobban, jobban bírja, mint egy magyar. Merhogya más, mittudomén a szervezetük, vagy nem tudom. Ők jobban, merthogy rá vannak szorulva. Magyar egyáltalán... az fekszik otthon, azt nyávog...“

Gyerekevelési szokások

Amikor a gyerekevelés kérdéseiről volt szó, újból megjelent a kettős viszonyulás: az oláh cigányok a „magyarokhoz“ hasonlították magukat, a romungrók viszont a nem cigányokon kívül a továbbra is negatív példaként emlegetett oláh cigányokhoz is.

„Hát másabb (a családi életük), az biztos, mert a... nem az, hogy (a magyarok) jobban foglalkoznak a gyerekekkel, náluk is ugyanúgy törődnek a gyerekekkel, csak... Más. Mások a szokások. (...)“ (budapesti, magyar cigány)

„Igen (máshogy nevelik a gyerekeiket), de én nem szeretném úgy nevelni. De kivétel a cigányok, mer’ van aki normálisan neveli, van, amelyik meg rendesen. (...) Igen, meg szeretik nagyon a gyerekeket... csak nem tanícsák annyit, nincs annyi türelem, meg ilyesmi, néha-néha a cigányok ilyenek, azok a régebb fajta cigányok.“ (városi oláh cigány)

„Nem, mert én... én úgy vagyok vele, hogy cigányul biztos tanítanám őket... táncolni, énekelni, ez biztos bennük is lenne, ezt nem kéne tanítanom nekik... de hogy így vigyázni, vezetés... támogatni őket bármiben, amiben tudom, és hogy egy normális körülménye... (...) Hát de úgy gondoltam, hogy így normálisan, például iskolába is, minden... akkor is törődni vele, amikor már nagyobb.“ (városi oláh cigány)

„Hát, más az ő életük, merthogy általában a cigány gyerekek nem kapnak meg annyi mindent, amennyit a magyarok megkapnak. Jó, hogy van ilyen cigány, aki megadja a gyerekeknek, aki módosabb, meg hogy jobban élnek, de a legtöbbik nem. (...) De, így gondolom (hogy a cigányok jobban szeretik a gyerekeiket, mint a magyarok). Mert hamar is elkezdik a családalapítást, meg hogy jobban figyelnek rájuk...“ (budapesti, muzsikás)

„Hát például hogy azért a gyereket azért... úgy mászkálhatnak az utcán... több lehetőségük megvan mindenre, mint egy oláh cigánynak... nincsenek olyan rövid pórázon.“ (budapesti romungrica)

„Szerintem ez így van, lehet, hogy te megharagszol, de szerintem a cigány asszonyok tudják a legjobban szeretni a gyerekeiket... mert ők tényleg nagyon tudják szeretni.“ (asszimilálódott, oláh cigány szülők lánya)

Az interjúrészletekből is kitűnik, mennyire fontosnak tartják a romák a gyermekközpontúságot, -szeretetet. Érdekes azonban, mégis mit tartanának átvevésre érdemesnek a többségi társadalom gyerekevelési normáiból: odafigyelés a nagyobb gyerekekre is (a tizenéves cigány gyerekek már szinte felnőttek számítanak, ezért aztán felnőtteknek kijáró függetlenséget élveznek, főleg a fiúk), nagyobb következetesség, tudatosság a gyerek sorsának tervezésében. Fontos pozitívum, hogy nagyon sok lánynál megjelenik az az igény, hogy segítsék gyerekeiket az iskolában, tanulásban – tehát a szándék megvan, hogy gyermekeik integrációja sikerebb legyen, mint az előző generációké, kérdés, az iskolák pedagógusai, a helyi segítő szolgálatok, gyermekvédelmi intézmények és a szociális szféra egyéb intézményei mennyire tudják majd őket ezen törekvésekben segíteni.

Az egyik interjúban megjelenik a hierarchikus, az asszony munkáján alapuló tradicionális cigány család képe. Nem véletlen, hogy pont az a lány beszél erről, aki tudatosan akar változtatni az otthonról hozott mintákon, és egyenrangúságon, a munka megosztásán alapuló családban szeretne élni. Amikor leírja a cigány nő szerepét a házasságban, pontosan azt a képet vázolja, amelyet társai festettek eljövendő életükről, elképzelve egy napjukat tíz év múlva.

„A nő, az nagyon sokat dolgozik, a cigány nő. Annak megállása nincsen. Hát például ilyen, hogy egy cigány ember, férfi nem dolgozik otthon sokat. Egész nap a nő, és nincs az, hogy odamegy, hogy segítsen neki főzni, például. A nők, azok otthon mindent egymaguk csinálnak. És, hogy csak a gyerekek meglegyenek, fel tudja nevelni őket...“

Számomra az interjúk legnagyobb tanulsága az volt, ahogy a sokszorosán stigmatizált lányok kemény maszkja mögül gyermeki arcok tekintettek ki. Hatalmas kettősséget érezek bennük: egyrészt azt a naivitást, a belátási és tervezési képesség szinte teljes hiányát, amely általában tíz-tizenegy éves gyerekekre jellemző, és ehhez azt az élettörténetet, amelyet a hátuk mögött tudhatnak, és ami ennek dacára felnőtté teszi őket. Pszichoszociális fejlődésükben volt egyszer, va-

Körkérdés

lahol egy olyan akadály, amelyen már nem tudtak átkelni.

Amikor arról beszélnek, milyen is roma nőként élni, az „anya” archetípusát írják le: meleg, megengedő, gyerekszerető. Romantikusabb ciganológusok véleménye is ugyanaz, de amíg a fiatal korban megkezdett családi élet, korai gyermekvállalás teljesen normális volt abban a védő-óvó környezetben, amelyet egy tradicionális roma közösség nyújthatott asszonyainak, a mai, komplex világban ez már nem működőképes. A hajdani, erősen és biztosan megkonstruált szereprendszerből szinte semmi nem maradt már a roma nőknek – csak a gyerekszülés, -nevelés, és az irgalmatlan mennyiségű munka. Az a legenda, hogy a „cigány nő erős”, teljesen szertefoszlik a tények tükrében: a legtöbb halvaszületés, vetélés, beteg kisgyermek a roma családokban történik.

Zárszó

A legtöbb lány nagyon hagyományos női szerepre készül, illetve már működő élettársi kapcsolataikban eszerint élnek. Elgondolkodtató volt, mennyire látják reálisan saját életesélyeiket. Álmaik, vágyaik nem voltak: nagyon behatárolt világ az övék, ahonnan nehéz kitörni.

Többségük alacsony iskolázottságú, hátrányos társadalmi helyzetű szülők gyermeke, s ők maguk is szinte mindannyian még mindig az általános iskola akadályaival próbálnak megküzdeni. Továbbtanulási lehetőségeik sem merészkednek túl a valóság határain: egyszerűen kitanulható szakmákat szeretnének szerezni. Amire azonban igazán készülnek, az a családi élet. Igazából szinte mindannyian a főállású anya szerepére készülnek, de tudják, egy keresetből nehezen élnének meg, azonban eddigi életük során közülük csak kevesen kaptak családjuktól mintát a rendszeres munkavégzésre.

A szerencsésebb helyzetűek által „érdemtelennek” bélyegzett, nehéz sorsú szegénység évszázadokon át szinte változatlanul születik újra meg újra. A lányok, akikkel beszélgettem, a kitörési lehetőséget nem fogalmazzák meg tudatosan, de minden mondatukban, mellyel leendő gyermekeikről be-

Ifjúság és környezet

szélnek, benne van: nekik sikerülni kell. Őrájuk majd odafigyelnek, elviszik őket óvodába, iskolába, vigyáznak rájuk, és nem hagyják, hogy ők is olyan helyzetbe kerüljenek, hogy már tizenévesen a „bűnelkövető” címkét kapják.

Nagyon fontos lenne, hogy amikor ezek a lányok és sorstársaik kiszabadulnak a zárt intézetekből, gondos, családsegítésben is képzett pártfogókhoz kerüljenek, akik segítenék nekik az újabb ballépést elkerülni, és megvalósítani azt az igazából olyan szerény álmot, hogy legyen egy családjuk, amiben boldogan élhetnek. Erősen motiváltak arra, hogy fiaik-lányaik élete jobb legyen, ezt kéne a segítő folyamatban felhasználni, a védőnőtől kezdve a pedagógusokon, és a gyermekjóléti szolgálatok munkatársain át mindenkinek.

A társadalom- és kriminálpolitika színterén pedig arra kellene törekedni, hogy minél kevesebb embert – legyen akár fiatal-, vagy felnőttkorú bűnelkövető – kelljen elzárni családjától, barátaitól, a külvilágtól, az „igazságos büntetés” nevében. Ehelyett különböző alternatív büntetőjogi módszerekkel kellene segíteni mindkét oldalt: az áldozatnak és az elkövetőnek is, de hiszen róluk is olyan gyakran kiderülhetne, ha érdekelné ez a hatalom gyakorlóit, hogy áldozatok ők is.

Irodalom

Gönczöl Katalin: *Bűnös szegények*. Budapest, KJK, 1991.

Lakatos Elza: Élődsi fagyöngyök. Belügyi figyelem a cigányrazziáktól a fekete személyikig. *Népszabadság*, 2000. ápr. 15.

Neményi Mária: „Testükbe zárva” – A termékenységgel kapcsolatos női szerepviselkedések fiatal roma nők körében. in: Neményi Mária: *Csoportkép nőkkel*. Budapest, 1999.

Pongrácz Tiborné: Gyermekvállalás házasság nélkül. In: Pongrácz Tiborné–Tóth István György (szerk.): *Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről*. Budapest, 1999.

Tóth Olga: Családformák és együttélési minták a mai magyar társadalomban. In: Pongrácz Tiborné–Tóth István György (szerk.): *Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről*. Budapest, 1999.

Büki Gabriella–Csorba Katalin–
Rigler Dorottya

Elblicelt Taigetosz

FOGYATÉKOS EMBEREK – LÁTHATLAN ÁLLAMPOLGÁROK

Bevezető

Madridban volt egy kongresszus, ahol – több mint négyszáz résztvevő – úgy döntött, hogy elég volt a hallgatásból és a halogatásból. Úgy döntöttek, hogy elindítanak egy olyan akciót, amely révén a nyilvánosságban tudatosodnia kell a több mint 50 millió európai fogyatékos embert illető jogoknak. Üdvözölték, hogy a 2003. évet az „Európai Fogyatékos Emberek Évének” nyilvánították, és elfogadtak egy nyilatkozatot, amelynek vezér gondolata, hogy „a befogadó társadalom alapja a diszkrimináció-mentességgel párosuló pozitív cselekvés”. Szép és nemes gondolat.

Hasonlóan a világ sok más régiójához, az Európai Unió az utóbbi évtizedek során hosszú utat tett meg a fogyatékos emberekkel szembeni paternalista filozófiától a számukra a saját életük irányításához szükséges jogaik biztosításáig. A régi szemlélet, amely jórészt a szánalomra és a fogyatékos emberek vélt tehetetlenségére alapul, ma már elfogadhatatlan az esélyegyenlőségi területen tevékenykedők, a fogyatékosok és érdekvédelmi szervezeteik, s a szakemberek számára.

A hangsúly a fogyatékosok társadalmi „beilleszkedését” segítő rehabilitációról áttevődik a társadalom átalakításának globális filozófiájára, amely minden személy, beleértve a fogyatékosokkal élő embereket is, szükségleteinek befogadására és ellátására irányul. A fogyatékos emberek esélyegyenlőséget, valamint egyenlő hozzáférést követelnek minden társadalmi erőforráshoz, azaz a befogadó oktatáshoz, az új technológiákhoz, az egészségügyi és szociális szolgáltatásokhoz, a fogyasztási javakhoz, a termékekhez és a szolgáltatásokhoz.

Az a társadalom, amely számos tagját kirekeszti: elszegényedett társadalom. A fogyatékos embereket segítő feltételek javítását

célzó intézkedések mindenki – például a nehezen halló, botal közlekedő idős emberek, a babakocsit toló szülők és az olvasni még nem tudó gyermek – számára rugalmas, kiismerhetőbb és biztonságosabb világ kialakítását eredményezik. Ahogyan a fogyatékos-sággal élők fogalmaznak:

„*Amit ma a fogyatékosügy nevében megteszünk, annak a holnap világában mindenki számára értelme lesz.*”

Társadalmunk berendezkedése gyakran azt eredményezi, hogy a fogyatékos emberek nem élhetnek teljes mértékben emberi jogakkal, és szociálisan kirekesztődnek. A rendelkezésre álló statisztikai adatok például azt mutatják, hogy a fogyatékos emberek elfogadhatatlanul alacsony színvonalú oktatásban és foglalkoztatásban részesülnek.

Magyarországon a fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról szóló 1998. évi XXVI. törvény értelmében fogyatékos személy az, „aki érzékszervi – így különösen látás-, hallásszervi, mozgásszervi, értelmi képességeit jelentős mértékben vagy egyáltalán nem birtokolja, illetőleg a kommunikációjában számottevően korlátozott, és ez számára tartós hátrányt jelent a társadalmi életben való aktív részvétel során”.

Magyarországon a 2001-es népszámlálás szerint kb. 577.000 fogyatékos ember él, ez a szám azonban a valóságban jóval nagyobb lehet. Ha a WHO nemzetközi statisztikáit vesszük alapul, akkor az összlakosság kb. 10%-át kell valamilyen mértékben fogyatékosnak tekintenünk, ez Magyarországra levetítve kb. 1 millió embert jelent. Azonban a fogyatékosok száma világszerte növekszik.

A fogyatékkal élők közül a legnagyobb arányt a testi fogyatékosok és mozgássérültek képviselik (40%), majd őket követik az értelmi fogyatékosok, a siketek, a vakok és az

autisták csoportjai. (Magyarországon – a világ néhány más országával ellentétben – a szervi problémákkal küzdő személyeket, súlyos, visszafordíthatatlan betegségben szenvedőket, vagy például a szervátültetetteket a hatályos jogszabályok alapján nem tekinthetjük fogyatékosokkal élőknek.) Ha emellett még a fogyatékosok családtagjait is figyelembe vesszük, akkor a fogyatékosügyben közvetlenül érintettek köre még jobban kibővül. Egy ilyen jelentős népességű csoport érdekeinek figyelembe vétele, esélyeik egyenlőségének biztosítása nélkül pedig elképzelhetetlen bármilyen társadalmi haladás.

Bár a jogi feltételek adottak ahhoz, hogy a fogyatékkal élők – amennyire csak lehetséges – integrált oktatási formákban részesüljenek, a jelenlegi gyakorlat szerint sok esetben a normál intézmények (és a többi szülő) jóindulatától függ, járhat-e a fogyatékos gyerek bölcsődébe, óvodába vagy iskolába. Ma Magyarországon a fogyatékos gyerekek 30%-a nem fejezi be általános iskolai tanulmányait, a felsőoktatásba 2000-ben beiratkozott 250.000 hallgatóból pedig mindössze 320 volt fogyatékos személy.

Jelenleg a fogyatékos fiatalok és felnőttek többsége gazdaságilag inaktív, eltartott. A megfelelő képzettség hiánya tovább súlyosbítja amúgy is jelentős hátrányaikat az álláskeresésben. A legtöbb munkalehetőséget azért nem tudják igénybe venni, mert nem biztosított bejutásuk az épületekbe, illetve a legtöbb munkaadó nem szívesen alkalmaz fogyatékos embereket, mivel úgy érzi, nem jelentenek teljes értékű munkaerőt.

Ma Magyarországon a fogyatékosok éppen azokon a területeken: az oktatásban és a munkavállalásban szenvedik el a legnagyobb hátrányt, amelyeken lehetőségük lenne a hátrány „ledolgozására”, így a folyamat önmagát gerjeszti.

Interjúinkban látás- és hallássérült, értelmi és mozgásfogyatékos fiatalokat kérdeztünk helyzetükről, érzéseikről, váraikozásaiokról és törekvéseikről.

Mozgásban korlátozva

A mozgáskorlátozottság a mozgásszervrendszer veleszületett vagy szerzett károsodása,

mely az érintett egyén fizikai aktivitását maradandóan csökkenti. A mozgásképesség csökkenése társadalmi elszigetelődést eredményezhet, ezért a mozgásfogyatékoság nem tekinthető csupán a mozgási funkciók károsodásának.

A különböző típusú mozgáskorlátozottság osztályozására még nem jött létre egységes és teljes rendszer. A mozgásfogyatékoság lehet genetikai eredetű, okozhatják méhen belüli káros hatások, szülés közben fellépett komplikációk, izületi, izom-, valamint csont- és idegrendszeri betegségek, súlyos balesetek.

Becslések szerint ma Magyarországon a valamilyen mértékben mozgásukban korlátozott személyek száma megközelíti a 300 000 főt.

A mozgássérültek többségének alapfokú (bölcsődei, óvodai, általános iskolai) nevelése és oktatása elkülönített iskolarendszerben, mozgásjavító gyógypedagógiai iskolákban történik. Speciális képzésüket többek között a Mozgássérültek Állami Intézete biztosítja. Korai gondozásukat egészségügyi, korai fejlesztő és gyógypedagógiai szolgáltató központokban végzik. A mozgássérült gyermekek rehabilitációjának, illetve rehabilitációjának célja a sérülés típusától, súlyosságától függő optimális teljesítmény és állapot elérése, a hátrányos társadalmi helyzet megszüntetése, és a teljes értékű társadalmi integráció, valamint az önellátás megvalósulásának elősegítése. Integrált oktatásuk gyakorlati megvalósulását nehezíti, hogy az ahhoz szükséges feltételeket az oktatási intézmények többsége nem tudja biztosítani.

Becslések szerint ma mindössze minden ötödik mozgásfogyatékosnak van állandó munkája. A mozgássérültek esetében – a megfelelő képzettség hiánya mellett – a munkavállalás legfőbb akadálya az, hogy az érintettek nehezen, vagy egyáltalán nem tudnak eljutni a munkahelyre. A helyhez kötött munkavállalók számára megoldás lehetne a távmunka elterjesztése.

Noha a húsz főnél többet foglalkoztató cégeket törvény kötelezi, hogy a munkahelyek 5%-ában megváltozott munkaképességű embert alkalmazzanak, a munkaadók általában attól félnek, hogy a mozgássérült munkavál-

lalo nem tud rendszeresen munkába járni, illetve állapotából kifolyólag sokat betegeskedik majd, ezért inkább vállalják az amúgy is csekély összegű rehabilitációs járulék befizetését.

A jogszabályok értelmében az egészségügyi, az oktatási, a szociális és az államigazgatási célokat szolgáló épületeket, a kulturális és sportlétesítményeket 2005-ig, a tömegközlekedési eszközöket 2010-ig kell akadálymentesíteni. Ennek ellenére elenyésző számú középület van az országban, amelyben a mozgássérültek szabadon tudnak közlekedni.

A közlekedési nehézségek meghatározzák a mozgássérültek mindennapjait. A mozgáskorlátozottak számára a civil szervezetek által üzemeltetett, speciálisan átalakított járművek jelenthetik az egyedüli kényelmes megoldást. A fogyatékos tanulók utazási kedvezményeikre, a súlyosan mozgáskorlátozott személyek pedig gépjármű-vásárlási, átalakítási és közlekedési támogatásra jogosultak. Azonban még ha a mozgássérült személy rendelkezik is gépkocsival és a speciális parkolási engedéllyel, akkor is a kijelölt parkolóhelyekkel való gyakori visszaélés miatt közlekedése nem mindig egyszerű.

A Mozgáskorlátozottak Egyesületeinek Országos Szövetsége (MEOSZ) hazánk egyik legnagyobb – kiemelkedően közhasznú – civil szervezete: mintegy 163 ezer taggal, 82 tagegyesülettel és 542 helyi csoporttal. A MEOSZ tevékenységének fő területe a mozgáskorlátozottságból eredő sajátos érdekek feltárása, megfogalmazása, egyeztetése más csoportok érdekeivel, e sajátos érdekek képviselése, védelme, érvényesítése, különösen a jogalkotás befolyásolására irányuló munkában – ahogy ez olvasható a civil szervezet honlapján.

Értelmi fogyatékosok – értelmi fogyatékosok

Az értelmi fogyatékosok a központi idegrendszer korai fejlődése során bekövetkezett káros hatások eredőjeképpen alakul ki. Párhuzamos sérülésként gyakran kapcsolódnak hozzá testi fogyatékosok is. Az értelmi fogyatékosok lehetséges kiváltó okai lehet-

nek genetikai eredetűek, ill. szerzett, a környezetből származó káros hatások.

Az értelmi sérülés mérésének legalapvetőbb módszere az intelligencia-hányados meghatározása. A WHO felosztása szerint az értelmi sérült emberek intelligencia-hányadosuk alapján a következő csoportokba sorolhatók: 70–85: enyhe visszamaradás, 50–69: debilitás, 20–49: imbecillitás, 0–19: idiócia.

Az enyhén értelmi fogyatékos embereken sokszor nem is lehet észrevenni fogyatékoságuk meglétét. Felnőttkori társadalmi beilleszkedésük sikeresnek mondható. Képesek az önálló életre, a családalapításra, a munkavégzésre. A közép-súlyos értelmi fogyatékos embereknél már található külső, a sérülés meglétére utaló jegeket. Ők már nem képesek önálló életvitelre, de állandó fejlesztéssel önállóságuk nagymértékben növelhető. Együttműködők, igénylik a barátságot, egyes esetekben a párkapcsolatot is. A súlyos és legsúlyosabb értelmi sérült emberek állandó ápolásra szorulnak, sokan közülük szinte egész életüket speciális intézményekben, ágyhoz kötve töltik. Arcukon és testükön súlyos elváltozások, aránytalanságok, hiányosságok láthatók.

Az értelmi fogyatékkal élő embereket nem kizárólag értelmi sérülésük szintje alapján sorolhatjuk különböző csoportokba. Léteznek bizonyos genetikai eredetű, általában középsúlyos értelmi fogyatékosággal járó, veleszületett fogyatékos-csoportok is, melyeket állandó tünetegyüttesek jellemeznek. Ilyen rendellenesség pl. a Down-szindróma, illetve a Williams-szindróma.

Az értelmi sérült gyermekek nevelésének egyik legfontosabb szakasza a már csecsemő- és kisgyermekkorban elkezdődő korai gyógypedagógiai segítségnyújtás. Az értelmileg sérült gyermekek és fiatalok nevelése, tanítása speciális, ún. eltérő tantervű, ill. ún. foglalkoztató iskolákban történik. Fogyatékoságuknál fogva nevelésük célja nem az általános műveltség alapjainak megszerzése; hanem a szűkebb környezetben a mindennapi élethelyzetek megoldására való felkészítés.

A legutóbbi népszámlálás adatai szerint az értelmi fogyatékosok száma eléri a 100 000 főt. Ha az értelmi sérült emberek családtagjait is az érintettek közé soroljuk, akkor ez a szám

már megközelíti a 300 000-400 000-et. Ma hazánkban az értelmi fogyatékkal élőket segítő, érdekeiket képviselő alapítványok és civil szervezetek közül a legkiterjedtebb munkát az ÉFOÉSZ (Értelmi Fogyatékosok és segítőik Országos Érdekvédelmi Szövetsége) végzi.

Autizmus – autisták

Az autizmus görög eredetű szó, jelentése „önmagára irányultság”, mely utal az autizmussal élő emberek jellemző sajátosságára, az önmagukba fordultságra. Az autizmus kialakulásának hátterében a központi idegrendszer fejlődési zavara áll, melynek okai között genetikai eredetű és a környezetből származó hatásokat feltételeznek.

A legújabb vizsgálatok szerint a tág értelemben vett autizmus nem annyira ritka állapot, mint azt korábban feltételezték. A nukleáris csoport (az autizmusban legsúlyosabban érintettek) a lakosság átlagosan kb. 4 tízezrelékét teszi ki, de az enyhébb, vagy átípusos esetekkel együtt számuk eléri a lakosság 10-25 tízezrelékét. Ezekből a kutatási eredményekből kiindulva megállapítható, hogy Magyarországon kb. 16.000-20.000 ember érintett az autizmus valamilyen formájában. Közülük kb. 2.000 fő 10 év alatti, kb. 1.000 fő pedig 10-16 év közötti gyermek, ill. fiatal. A fiú-lány arány átlagosan három az egyhez.

Az autista embereknél már kisgyermekkorban megjelennek az autizmus három fő tünetcsoport köré rendeződő jellegzetességei. Az egyik fő tünetcsoport a társas viselkedés, a szociális készségek elemeinek sérüléseit öleli fel. Az autista gyermekek általában nem kezdeményeznek kapcsolatokat, keresik a magányt. A másik embert tárgyként kezelik, nem figyelnek reakcióira, érzéseire. Az idegenekkel szemben ugyanakkor sokszor túlzottan kedvesek és befogadóak. Hangulatuk általában erősen ingadozó, viselkedési kontrolljuk alacsony.

A sérülések másik része a kommunikáció területén jelentkezik. A probléma gyökere a kommunikációs szándék hiánya, esetenként magának a funkciónak a sérülése. Az autista gyermekek beszédfejlődése egyenetlen vagy késik, a beszéd teljes hiánya is előfordulhat

náluk. Énképük, éntudatuk zavart. Az elvont fogalmakat nem képesek megérteni. Nem érzékelik a másik ember szándékait, így könnyű őket becsapni, kihasználni. Beszédük hangsúlya, hanglejtése furcsa, gépies. Jellemző rájuk a neologizmus (új szavak képzése és használata). Sok esetben hiányzik náluk a metakommunikáció elemeinek alkalmazása is. Gyakori a szemkontaktus gyenge, vagy nem megfelelő használata, esetleg hiánya.

A sérülések harmadik fő csoportja a kognitív képességeket (tanulás, érdeklődés) érinti. Az autizmus bármekkora intelligencia-hányados (akár kiemelkedő, átlag feletti I.Q) mellett előfordulhat, azonban igen nagy arányban (75 %) jár együtt súlyos értelmi fogyatékossgal. Az autisták egyes területeken kiemelkedő képességekkel rendelkezhetnek, ezek azonban szigetszerű képességek. Nehézségekkel küszködnek a problémamegoldás, az információk rendezése, a tanultak általánosítása, új helyzetben történő alkalmazása terén. Figyelmük zavart, nem képesek a lényegre összpontosítani. Vizualis emlékezőképességük jóval erősebb a verbálisnál. Jó a mechanikus memóriájuk. Jellemző rájuk a funkció és fantázia nélküli, sztereotip játék (tárgyak sorba rendezése, pörgetése), a szerepjátékok hiánya. Érdeklődési körük szűk, általában szociális tartalommal nem bíró témákra irányul (térképek, menetrendek stb.)

Az autizmus jellegzetes tüneteként gyakran megfigyelhetők a szenzoros érzékelés rendellenességei. Az autizmussal élők bizonyos érzékszervei túlságosan erősen, vagy ellenkezőleg, túlságosan gyengén érzékelhetik a külvilág felől érkező ingereket. Az autista gyermekekre jellemző saját testük érzékelésének, illetve a környező világ megismerésének zavara. Utóbbi okozhatja a jellegzetes ragaszkodást a változatlansághoz, a sok esetben bizarr rituálékhoz, az új helyzetek okozta frusztráció pedig düh- és szorongási rohamokat idézhet elő. Az autizmus az egyén egész élete folyamán fennáll, az autizmussal élő életét nem rövidíti meg.

Az autista gyermekek a korai diagnózis felállításától kezdve speciális oktatásra, nevelésre jogosultak. Azonban ma Magyaror-

szágon az autistákat ellátó rendszer nagy hiányosságokat mutat, melyek már az autizmus korai diagnosztizálásának szakaszában megmutatkoznak. Az autizmussal diagnosztizált gyermekek megfelelő neveléséhez, ellátásához az intézményi feltételek is hiányoznak.

Az autizmust ma már a vonatkozó jogszabályok önálló fogyatékosságként tartják számon, így lehetőség nyílik arra, hogy az autizmussal foglalkozó szervezetek hatékonyabban érvényesíthessék az autista emberek érdekeit.

Az autista kisgyermeknek a diagnózis után megkezdődő speciális korai fejlesztése nagyon fontos, mivel jelentősen enyhítheti az autizmus jellegzetes tüneteinek kialakulását. Az intézményi nevelés megkezdése a többségi óvodák és általános iskolák keretein belül indított speciális autista csoportokban volna ideális. Az autista gyermek nem érti a szociális viselkedés szabályait, ezért könnyen csúfolódás, bántalmazás áldozatává válhat. Tanárai és osztálytársai részéről nagyobb toleranciára szorul. Speciális megoldást jelenthet az ún. fordított integráció, amikor egészséges gyermekeket fogad be autista tanulói közé egy speciális intézmény.

Az autizmussal élő emberek állapotának távlati kilátásai kedvezőtlenek: száz autistából 5 válik önálló felnőtté, 25 ér el bizonyos önállóságot, de állandó irányításra, támaszra szorul. A már felnőtt autisták nagy része ma még más diagnózissal él családjá körében vagy pszichiátriai, ill. szociális intézményekben.

Hallássérültek

A halláskárosodásnak számos oka lehet. A veleszületett formák előfordulása 0,2 %, az ok itt elsősorban genetikai meghatározottság. A szerzett hallássérülések leggyakoribb okai: méhen belüli károsodás, koraszülés, fertőző betegségek, gyógyszerártalom, zajártalom, időskori meszesedés, kezeletlen magas vérnyomás, cukorbetegség, egészségtelen táplálkozás.

A hallásvesztésnek két fő típusa van. A vezetésszerű jellegű hallásvesztésnél a hang nem éri el a belső fület, mivel a külső és a

középfül eltömődött vagy sérült. Az idegi eredetű hallássérülés a hallóideg, a hallópályák vagy a hallókéreg károsodása. Ez a típusú hallássérülés súlyosabb az előbbinél, az érintettek hallókészülék viselése, illetve a cochleáris implantáció (csigabeültetés) segíthet. A kettő együttes fellépése az ún. vegyes típusú hallássérülés.

A halláscsökkenés legsúlyosabb foka a teljes sükettség, amely mindenképpen feltételez idegi komponens is. A hallássérültség korai diagnózisa azért fontos, mert a beszédfejlődés elengedhetetlen feltétele a jó hallás. A hallássérülés ezen kívül befolyásolja a személység fejlődését is. A kommunikációs akadályok következtében a külvilágról való információfelvétel, a gondolkodási műveletek rendellenesen fejlődnek, szocializációs nehézségek léphetnek fel.

A nagyothallókat (elsősorban a beszéd frekvenciáján - 200 Hz-4 KHz – mérve, a decibelben meghatározott hallásvesztés alapján) alapvetően három kategóriába szokták sorolni: enyhe fokban nagyothallók (20-40 dB), közepesúlyos nagyothallók (40-60 dB), valamint súlyos fokban nagyothallók (60-80 dB). Jogi értelemben siketnek kell tekinteni azt a személyt, akinek a hallásküszöb-értéke mindkét fülön 90 dB felett van.

Ma Magyarországon a valamilyen mértékben halláskárosodott emberek aránya elérheti a lakosság 10%-át. Ebből kb. 60 000 a siketek, s 300 000 a halláskárosodottak száma.

A halláskárosodott embereknek nem a hangok hiánya jelenti a legnagyobb problémát, hanem a másokkal való kommunikáció nehézsége. A hallássérülteknél gyakran kialakul egyfajta elszigetelődés-, elmagányosodás-érzés. A teljesen siket emberek esetében már maga az „örök csend” depressziót okozhat.

A SINOSZ a magyarországi hallássérültek érdekvédelmi szervezete. A Szövetséget 1907-ben alapították „Cházár András Országos Siketnéma Otthon” néven. A szervezet 1950-ben újjáalakult „Siketnémák Szövetsége” néven. 1952-ben az alapszabályban helyet kapott az érdekvédelmi feladat meghatározása is, amely indokolta az újabb elnevezést: Siketek és Nagyothallók Országos Szövetsége.

A siketek jelnyelve a hallássérültek egyik kommunikációs lehetősége, manuális jelekből álló rendszer, melyben minden kézjel egy-egy szónak felel meg. A siketek hivatalos helyeken jelnyelvi tolmács közreműködését kérhetik, de a közintézmények általában nem foglalkoztatnak saját tolmácsot. Jelenleg a jelnyelvi tolmács-szolgálat biztosítása a SINOSZ feladata. A szolgáltatás magánszemélyek számára indokolt esetben TB támogatással igénybe vehető, az intézmények és hivatalok számára a Szövetség díjazás ellenében biztosít jelnyelvi tolmácsot.

Hazánkban 1802-ben kezdődött el a hallássérült gyermekek intézményes oktatása, 1925-ben pedig megkezdődött a nagyothalló gyermekek elkülönített képzése. Ma Magyarországon az általános iskolás korú hallássérült gyermekek mintegy 55-60 %-a jár speciális iskolákba, ahol módosított általános iskolai tantervek szerint tanulnak. A fennmaradó 40-45 % hallók között, integrált iskolákban tanul. Az országban kilenc speciális intézmény működik hallássérültek részére.

A hallássérült fiatalok mintegy 10%-a jelentkezik középiskolába. Egyetemre, főiskolába ennél már lényegesen kevesebben jutnak be. A felsőoktatásban már speciális segítségre van szükségük a hallássérült diákoknak.

A hallássérülteket is érinti a fogyatékos munkavállalók fő problémája: a munkáltatók megijednek a fogyatékoság tényétől, félnek a kommunikációs zavaroktól. Ráadásul a fogyatékosok munkaerőpiaci helyzetét hátrányosan érintette a privatizáció is. A legtöbb hallássérült dolgozót rokkantnyugdíjazták, így viszont a hallássérültek nem vehetnek részt a munkaügyi központok által szervezett átképzéseken, lényegesen csökken a munkavállalási esélyük.

Érzékelni a színeket

A környezetünkről nyert, érzékszerveink által közvetített információk legnagyobb részét, kb. 80 %-át a látásunk adja. Ennek segítségével tájékozódunk és észleljük a veszélyhelyzeteket, de a látás jelentőséggel bír az emberi kapcsolatokban is. A jó látáshoz a

szemek ép voltán kívül tökéletes együttmozgásukra, jó beidegzésre is szükség van. A látás kialakulása nagymértékben segíti az ember mozgásának és értelmének fejlődését.

Hazánkban kb. 2.300 súlyos látássérülés történik évente; a sérültek 8%-ánál teljes látásvesztés következik be, tehát évenként kb. 200 munkaképes korú felnőtt veszíti el a látását. Átlagosan ilyen nagyságrendű a veleszületetten vak, illetve fiatal korban látásukat veszített személyek száma is.

A látásra rombolóan hat az anya dohányzása és alkoholfogyasztása magzati korban, a vírusfertőzések, illetve az általában később kialakuló szem-, és érrendszeri betegségek, valamint a baleset miatt bekövetkező szem-sérülések.

A WHO definíciója szerint vakságnak nevezük az állapotot, ha a látásélesség a jobban látó szemén nem haladja meg az 5%-ot, illetve a látótér nem nagyobb, mint 20 fokos. Magyarországon a súlyos látássérültek és vakok száma megközelíti a 40-45.000-t. Mintegy 3%-uk veszi igénybe az intézeti elhelyezést az ország öt látássérülteknek otthont adó intézményének egyikében, többek közt a Vakok Állami Intézetében.

A vak gyermekek képzését és alapoktatását a Vakok Óvodája és Általános Iskolája végzi. A gyengénlátók oktatására Budapesten és Debrecenben létesült általános iskola, a halmozottan sérült gyerekek számára pedig a katolikus egyház tart fenn intézetet Budapesten. A látássérült fiatalok közép- és felsőfokú tanulmányaikat már általában integrált környezetben, látók között végzik. Az országban kb. 150 középiskolás vak diák tanul, a felsőoktatásban pedig 85 látássérült hallgató vesz részt. Tanulmányaikat elvben egyre jobb technikai segédeszközökkel végezhetik, azonban ezek nagyon drágák, és beszerzésüket az OEP nem támogatja.

A vak emberek mindennapi tájékozódásának, közlekedésének leggyakoribb „kellékei” a fehér bot, esetenként pedig a vakvezető kutya, amely akár a látó segítőt is pótolhatja. Az igényjogosult vak ember a kutyához térítésmentesen, de egy-két éves várakozás után jut.

A XIX. század elejéig a vakok nem olvashattak és írhattak. Azóta több kísérlet is történt egy speciális jelrendszer kialakítására.

Ezek közül a gyerekkorában megvakult Louis Braille által kifejlesztett Braille-írás a legelterjedtebb, melyet 1829-ben tettek közzé, Magyarországon pedig 1890 körül vezettek be.

A speciálisan látássérültek számára készített eszközök mellett oktatásukban és társadalmi integrációjukban rendkívül nagy az informatika jelentősége is. A látássérültek általában egy speciális beszélőrendszerrel olvassák az Internetes honlapokat. Jelenleg három különösen közérdekű oldal olvasható teljes mértékben az úgynevezett BraiLab rendszerek segítségével: a MÁV menetrend, a budapesti buszok menetrendje, valamint a vakok számára kialakított levelezőrendszer. Az informatika előrelépést hozhat a hangos könyvek terjesztésében is. Hangos könyvtár működik az ország nagyobb könyvtáraiban, s megkezdték a hangos könyvek digitalizálását is. A Magyar Elektronikus Könyvtár 1997 óta működik. A látássérült diákok helyzetét nagymértékben megkönnyítené, ha elterjedne a távoktatás. Ezt célozza a Magyarország részvételével indult LEARN-ED Copernicus projekt.

Hazánkban 1901-ben társadalmi kezdeményezésre megalakult a Vakokat Gyámolító Országos Egyesület, 1918-ban pedig a vak emberek összefogásával a Vakok Szövetsége. 1945-ben a Vakokat Gyámolító Országos Egyesület beolvadt a Vakok Szövetségébe. Az 1976-ban jóváhagyott alapszabály már a Vakok és Gyengénlátók Országos Szövetsége elnevezést rögzíti.

Magyarországi felmérések szerint a különböző fogyatékos csoportok közül leginkább a látássérülteket fogadja el az ép társadalom. Ennek ellenére az emberek alapvetően úgy gondolják, hogy aki nem lát, az nem tud munkát végezni, önálló életet élni. Pedig a vak és gyengénlátó emberek túlnyomó többsége önálló háztartásban, családban él, gyermeket nevel, és a szociális támogatások helyett saját munkájával megkeresett jövedelemből kívánna élni.

Négy ember, négy életpálya, négy vélemény

Idézet Platón Államából: „...akik ... csenevésznek születtek, egy megközelíthetetlen,

titkos helyen annak rendje és módja szerint eltüntetik”.

Jobb nem belegondolni sikerült-e valakinek „elbliccelnie” annak idején Taigetoszt, a spártaiak áldozati hegyét. A horrorisztikus időutazás és múltidéző helyett inkább a mai huszonévesek közül négy érintett fiatal beszélt arról, hogyan élnek fogyatékossgukkal, és hogyan próbálnak boldogulni, érvényesülni az őket körülvevő világban.

Viszonozni a segítőkészséget

Mozgáskorlátozott interjúalanyként egy a 27 éves, Little-kóros fiatalembert választottuk. A Little-kór a születés körül bekövetkező központi idegrendszeri sérüléssel járó tünetegyüttes. Esetében ezt az állapotot a születése közben bekövetkezett agyvérzés okozta. Interjúalanyunk úgy látja, hogy egy sérült gyermek születése a családtagokból először kétségbeesést, majd tenni akarást vált ki, végül pedig, amikor a lehetőségek és korlátok már körvonalazódtak, félelmet és bizonytalanságokat éreznek azzal kapcsolatban, hogy meg tudnak-e felelni egy fogyatékos gyermek nevelésével járó sokrétű kihívásoknak.

Ő hat évig a Pető Intézetben élt és tanult. Nagyon szerette az intézeti életet, mert úgy érzi, ott olyan szemlélet- és gondolkodásmódot sajátított el, aminek egész későbbi életében, az integrált környezetben is hasznát veszi. Nincs betegségtudata, és vallja a Pető-módszer egyik alaptézisét, mely szerint nem csak a környezetet kell a mozgássérülthez alakítani, hanem a mozgáskorlátozottak is alkalmazkodnia kell az őt körülvevő világhoz. A Pető Intézetben eltöltött évek után visszakerült a családjához, s a felnemzeti általános iskolában integrált környezetben, „mélyvízben” volt alkalma gyakorolni az intézetben szerzett tapasztalatok gyakorlati alkalmazását. Úgy gondolja, hogy a sérült gyerekek oktatásában, a hozzájuk való viszonyulásban a jó szándék legalább olyan fontos, mint a különböző elméletek és szakanyagok.

A középiskolát Egerben végezte, s a hűmán tárgyakból kiemelkedő eredményeket ért el. Komoly gondot jelentett azonban, hogy tanárai nem voltak tisztában azzal,

hogy a reál tárgyakban felmutatott gyenge teljesítménye a Little-kór következménye, ugyanis agyában sérült a matematikai-logikai összekapcsolásokért felelős központ. Az érettségi után az egri főiskolára nyert felvételt. Tanulmányait kénytelen volt megszakítani, de célja a szociálpedagógiai diploma megszerzése.

Barátaival kapcsolatos kérdéseinkre elmondta, hogy általában jobb viszonyt tart fenn az épekkel, mint sérült sorstársaival. Emberi kapcsolataiban némiképpen teljesítményorientált, azaz azokkal találja meg leginkább a közös hangot, akik helyzetükből a maximumot próbálják kihozni, és akarnak valamit az élettől, függetlenül attól, hogy sérültek-e, vagy sem. Megkérdeztük tőle, hogy sikerült-e elfogadnia fogyatékoságát, és ha igen, mi segített ebben; hogy sérültsége mennyiben járult hozzá közéleti szerepvállalásához, illetve, hogy helyzete vagy eddig elért eredményei miatt mennyire érzi magát kivételesnek. Saját bevallása szerint helyzete elfogadásában a legtöbbet az irodalom, az olvasás segített, illetve érdekli a hit és a teológia mint tudomány. A vallások közül a buddhizmus áll nagyon közel hozzá, mivel ennek egyik legfontosabb tanítása, hogy az ember képes legyen a világot saját magán felülemelkedve nézni. A buddhizmusból kiindulva úgy gondolja, hogy ha az ember lelke ép, a teste bármilyen fogyatékos lehet. Fontosnak tartja azt is, hogy tudjon nevetni magán, vagy akár fogyatékoságán is. Állítása szerint sérültsége csak annyiban járult hozzá közéleti szerepvállalásához, hogy fogyatékosként fokozott racionalitással kellett felmérnie azt, hogy mire alkalmas, milyen utat követhet, s a politikában találta meg azt a területet, amiben a legjobb tud lenni, ahol a leginkább kiteljesedhet. Ezt inkább ésszerű döntésnek tartja, mint kivételezett helyzetnek. Irracionális vágyai pedig csak gyerekkorában voltak, ma már a megvalósítható dolgokra koncentrálnak.

Arra a kérdésünkre, hogy jónak tartaná-e, ha az orvostudomány fejlődése következtében nem születne több sérült gyermek, azt felelte, hogy a károsodások minél biztosabb kiszűrése pozitív cél. Utolsó kérdéseink arra vonatkoztak, hogy mit vár el az épektől, ho-

gyan viszonyul hozzájuk, és hogyan kezeli zavarukat vele szemben. Válaszából kiderült, hogy az épektől csak annyit vár, amennyit ők várhatnak tőle, s annak megfelelően közeledik hozzájuk, amilyen viszonyulást tapasztal a részükről. Úgy gondolja, hogy a fogyatékosok nem várhatják el a társadalomtól, hogy tálcán nyújtson nekik mindent. Szerinte a fogyatékkal élőknek meg kell tanulniuk tisztességesen kérni, viszonzni a segítőkészséget és mosolyogni. Tehát az ép és a fogyatékos emberek részéről is a nyitottságot tartja a legfontosabbnak.

Ha pedig úgy érzi, hogy az épek zavarban vannak a vele való érintkezés során, egyszerűen beszélgetni kezd velük. Nyíltan és őszintén.

Megérteni és megfesteni a világot

Értelmi fogyatékos interjúalanyként egy Dombóváron élő 27 éves fiatalembert választottuk.

Őt édesanyja születése után közvetlenül állami gondozásba adta a Dombóvár közelében fekvő Majsapusztára, egy bentlakásos nevelőintézetbe. Itt nevelkedett, itt végezte el általános iskolai tanulmányait, majd felnőve a településen létesített foglalkoztató műhelyekben végzett egyszerűbb, manuális munkákat. Bár több jó barátja is akadt a majsapusztai nevelőintézetben, a lelki sérülés, amit az okozott neki, hogy a családjától távol kellett felnőnie, mind a mai napig érezteti hatását lelkiállapotán.

Néhány évvel ezelőtt édesanyja kivette a bentlakásos intézetből, és gondnoksága alá vette. Azóta édesanyjával és 13 éves kisöccsével él dombóvári lakásukban. A Dombóvári Jóléti Kht. közreműködése révén munkalehetőséget kapott egy helyi katolikus általános iskolában, ahol portásként és karbantartóként dolgozik.

Munkája végeztével szinte minden nap el látogat a Kht. által 2001-ben létrehozott napközi otthonba, ami kb. 30 helyi értelmi sérült fiatal és felnőtt számára nyújt tartalmas napközbeni elfoglaltságot. Az otthon lakói különböző kézműves foglalkozások elsajátításával és gyakorlásával fejleszthetik képességeiket és tehetik napjaikat kellemessé és

színessé. Ő az otthonban működő műhelyekben elsajátítható szakmák közül kitanulta a cirokseprű-készítést, így szükség esetén munkát vállalhat, és továbbra is rendelkezhet saját keresettel.

Már egészen kiskorától kezdve szívesen és tehetségesen rajzolt. Az utóbbi években készített rajzai már egészen kifinomult technikáról árulkodnak, ami azért is említésre méltó, mivel soha nem tanították rajzolni; a részletek kidolgozásának módszereit saját tapasztalatai alapján fejlesztette ki. Rajzai általában színesek; rajzeszközként grafit- és színes ceruzát, zsírkrétát, vízfestéket használ, ill. ezek kombinációit. Szívesen rajzol csendéletet, állatokat, tájakat és emberi arcokat. Rajzai általában nem saját elképzelésén alapulnak, hanem fényképek alapján készíti őket. Rendkívül élethű arcképei közül több az intézmény lakóit, ill. barátait, munkatársait, tehát hozzá közel álló embereket ábrázol. Sok portrét rajzolt azonban már általa kedvelt híres emberekről is.

Tehetségét hamar felfedezték. Az intézmény vezetői segítségével többször is eljutott különböző kézműves-táborokba, ahol a rajzolást, festést gyakorolhatta, ezen kívül már három kiállítás (közülük egy Budapesten) keretében is bemutatásra került több rajza. Eddig még megvalósulatlan álma, hogy több, általa jónak ítélt rajza képeslap formájában forgalomba kerülhessen, ill. hogy az ő illusztrációival díszített naptárak készülhessenek. Úgy érzi, hogy ami még nagyon hiányzik az életéből, az egy társ, és anyagi lehetőség arra, hogy többet utazhasson szerte az országban.

Egyébként a munka és a rajzolás mellett számos egyéb dologgal köti le magát szabadidejében. Szervezett keretek között sportol: fut, kosárlabdázik, focizik. Az intézet vezetőinek véleménye szerint ez az igen színes egyéniséggel rendelkező fiatal ember még egy kis fejlesztéssel képes lehet a teljesen önálló életre, és akár családot is alapíthat.

Türellemmel végighallgatni

Hallássérült interjúalanyunk egy fiatal lány, akinek hallóidegei részben elhaltak a születése után szerzett vírusfertőzés következmé-

nyeképpen. Hallásküszöbe 65 dB, amely súlyos fokú nagyothallásnak felel meg, ezért hallókészülék viselésére szorul. A hallókészülékkel többé-kevésbé jól hall, de nélküle szinte semmit, ezért ha zavarják a hangok, illetve fájdalmat okoz neki a készülék által felerősített zaj, kikapcsolja. Ezt azonban nem teheti túl gyakran, mivel ha a hallókészüléket sokáig nem használja, hallása csökkenhet.

Családjának nehéz volt feldolgozni a tényt, hogy a lány hallássérült. Megviselte őket a kezdeti bizonytalanság, amikor még nem tudták, hogy pontosan mi a probléma – eleinte értelmi fogyatékosra is gyanakodtak. Általános iskolás korára vált biztossá a fogyatékoságának típusa, ekkortól hord hallókészüléket is. A lány két testvére ép, a szülők ezért a nevelés terén is nehézségekkel kerültek szembe. Ez a probléma a fogyatékos gyermeket nevelő családokban általános; s úgy érzi, hogy az ő esetében a család összefogása sokat segített fejlődésében, képességeinek kibontakoztatásában.

Általános iskolai tanulmányait halló gyerekek között folytatta, ahol fogyatékosága miatt gyakran csúfolták, bántották, ezért inkább befelé fordult, nemigen járt szórakozni. Később, a nagyothallók speciális középiskolájában jött rá, hogy jobb lett volna, ha már korábban felvállalja fogyatékoságát, és megpróbál kapcsolatokat teremteni. Ma már szerencsésnek érzi magát, hogy halló gyerekekkel járhatott általános iskolába, mert így a „mélyvízben” edzettebbé vált, és nem olyan elesett, mint sorstársai.

A társadalmi kapcsolatok terén kezdetben visszahúzódó volt, később kezdett csak baráti kapcsolatokat kialakítani. Az általános iskolában menekült a hallók társaságától, inkább hallássérültekkel próbált barátkozni. A középiskolában örült, hogy hozzá hasonló fiatalok között lehetett. Mikor újra hallók közé került, már jól boldogult, de bevallása szerint a hallók között sem mindenki tud vagy akar normális kapcsolatot kialakítani vele. A hallók nem mindig segítenek neki a kommunikációban, előfordul, hogy ki is nevetik. Éppen ezért szívesebben tölti az idejét fogyatékosokkal, őket türelmesebbnek, toleránsabbnak látja. Párkapcsolatairól elmond-

ta, hogy a legnagyobb problémát mindig a fiúk türelmetlensége, az odafigyelés és az empátia hiánya okozta. Jelenleg van egy vőlegénye, aki maga is nagyothalló. Interjúalanyunk szerint a fogyatékosok párkapcsolatában előnyös, ha mindkét fél sérült, hiszen így biztosan átérzik és türellemmel kezelik egymás problémáját. Úgy gondolja, hogy a fogyatékosok számára egy ép emberrel való együttélés a legmagasabb integrációs szint, mivel ez ugródeszka lehet a teljes értékű társadalmi beilleszkedéshez, ám vannak olyan épek, akik kihasználják a hallássérült társ ragaszkodását.

Kérésünkre felsorolt néhány olyan dolgot, amely állapotából kifolyólag problémát okoz neki. Panaszkodott, hogy nem hallja a tömegközlekedési eszközökön, a pályaudvarokon a figyelmeztetéseket, a jegyellenőrök felszólítását, és ebből konfliktusok adódhatnak. Véleménye szerint az állomásokon a jól látható feliratok javíthatnának a helyzeten. A közlekedéssel kapcsolatban kevésbé megoldhatónak tűnik számára az a probléma, hogy a hallássérültek kevésbé, vagy egyáltalán nem érzékelik a járművek zaját, így sokszor nagy veszélynek vannak kitéve. Említette még, hogy – mivel dolgozik olyan munkahelyeken is, ahol rajta kívül csak hallók vannak – gondot okoz neki a munkatársakkal való, valamint a telefonos kommunikáció. Ugyanakkor úgy érzi, hogy az internet és az sms megkönnyíti számára a mindennapi kommunikációt és információszerzést.

Problémát jelent még számára az üzletekben, az eladókkal való kommunikáció, valamint a kulturális programlehetőségek szűkössége. A moziban a hallássérültek szinte csak a feliratos filmeket nézhetik meg, illetve – a mozi mellett a színházban is – jeltolmács segítségére van szükségük, az ilyenfajta szórakozás azonban így csak körülményes szervezéssel valósítható meg, hiszen jeltolmácsot csak egy bizonyos létszámú ember egyidejű igénylése után biztosít a SINOSZ. Jó megoldás lehet ilyen helyeken még a – korszerű technológiákat felhasználó, bár viszonylag költséges – ún. indukciós hurok használata, amely a – megfelelő hallókészülékkel rendelkező - hallássérültek számára felerősíti a hangokat.

Interjúalanyunk jelenleg csak a Madách Színházról tudja, hogy alkalmazza ezt a megoldást. A televíziócsatornákon 1998. óta a teletexten keresztül elérhető néhány műsor feliratozott változata, ez azonban kevés (a műsorok kb. 1%-áról van szó). A teletext nem tökéletes megoldás, mivel a feliratok késve követik a képernyőn történeteket. Jelnyelvi tolmácsolás csak igen kevés, főként kisebbségi és fogyatékosokról szóló műsorban folyik. Lévai Katalint az interjú alany dicsérte, és a siketeknek, nagyothallóknak nagyon szimpatikus, hogy a tárca nélküli miniszter jelnyelvi tolmáccsal nyilatkozik. De ha ezt a tényt a szerkesztőség a Főnököm iránti hogysismondjamnak értékeli – akkor hagyjuk a csudába! A hallássérülteknek akkor is nehézségekkel kell szembenézniük, ha sportolni szeretnének. Az edzőknek általában nincs türelme többször elismételni a feladatokat, az edzés még a speciális sportszövetség keretein belül, gyógypedagógus végzettségű edzőkkel is sok időt és energiát igényel, ráadásul erről a lehetőségről sok érintett nem is tud.

Ő sok helyen dolgozik: a MEOSZ-nál iktató ügyintéző, fotós és masszőr, a SINOSZ-nál titkárhelyettes, a szervezet lapjának fotósa és szerkesztőbizottsági tagja, valamint személyi jelnyelvi tolmács. Ezen felül az ELTE Bárczi Gusztáv gyógypedagógiai főiskolai karának hallgatója. Mindezt azért teszi, hogy bebizonyítsa: sok mindenre képes. Ennek ellenére nem érzi azt, hogy a csúcson van, és nem érzi magát kivételesnek sorstársai között.

Az épektől, valamint a más típusú fogyatékkal rendelkezőktől több toleranciát vár, valamint azt, hogy több türellemmel hallgassák végig őt. A hallássérülteknek azért is nagyon fontos, hogy figyeljenek a beszédükre, mert a hallássérülés miatt legtöbbször rosszul fejlődik beszédképességük is (fogyatékoságukat sokszor csak későn ismerik fel, amikor a beszéd tanulása szempontjából legfogékonyabb időszak már elveszett). Sokan szégyenérzetük miatt nem is merik bevallani, hogy hallássérültek, s ez is csak mélyíti a kommunikációs szakadékot.

Úgy érzi, fogyatékos sorstársainak biztatása, valamint a hit készítette arra, hogy elfo-

gadja állapotát, valósítsa meg önmagát, és bontakoztassa ki személyiségét.

Színekről álmodni

Interjúalanyunk 25 éves látássérült, az ELTE szociológia szakos, végzős hallgatója. Az egyetem elvégzése után ő lesz Magyarország első vak szociológusnője.

Megtudtuk tőle, hogy szürkehályoggal született, amit néhány hónapos korában megműtöttek. Általános iskolai tanulmányait még a gyengénlátók debreceni iskolájában végezte. Tizenhárom éves korában azonban levált a retinája. Azóta folyamatosan veszít a látásából, állapota romlik. Olvasni nem tud, fehér bottal közlekedik, és vezetésre szorul. Megítélése szerint legalább húsz év kell ahhoz, hogy állapotán javítani lehessen, addigra viszont látóidegei elsorvadnak, így már nem látása visszanyerésében reménykedik, hanem berendezkedett egy olyan életformára, amely fizikai korlátain belül a lehető legnagyobb aktivitással jár, és azt tartja fontosnak, hogy meglévő látásmaradványát minél jobban kihasználja.

Arról, hogy családja hogyan viszonyult fogyatékoságához, elmondta, hogy a nagynénje nevelte, aki nem tudta kezelni a kislány vaksága miatt előállt helyzetet, és egyrészt türelmetlen volt vele, ha azt tapasztalta, hogy valamit nem képes önállóan elvégezni, másrészt viszont burokban tartotta, kortársaival csak korlátozottan engedte érintkezni, mert úgy gondolta, hogy a lány csak a négy fal között van biztonságban.

Egy balatoni táborozás alkalmával megismerkedett mostani férjével. A fiú családja kezdetben nehezen fogadta el őt, mert azt gondolták, hogy mindig ki kell majd szolgálni. Azóta oldódott a viszony, de úgy érzi, hogy a hasonló helyzeteket mindig neki kell kezelnie, és az eredmény nagyrészt attól függ, hogy mennyire képes nyitottan fordulni az emberek felé.

Iskolai éveiről elmesélte, hogy a gyengénlátók általános iskolájában semmilyen kirekesztést nem tapasztalt, mivel ott hozzá hasonló gyerekek tanultak. A retinaleválás után, nyolcadik osztályos korában viszont negatívan kezdtek hozzáállni, nem hitték el neki, hogy már nem tud olvasni és hogy ve-

zetni kell, és kirekesztődött a közösségből. Gimnáziumi tanulmányait egy egyházi iskolában végezte ép diákok között; itt csak egy barátnője volt. Rajta kívül még egy vak tanuló járt az osztályba, de a többiek semmilyen közösségi programba nem vonták be őket. A tanulásban – az osztályfőnök által megszabott rendben – minden nap más-más osztálytársa segített neki. A helyzetet megkönnyítette, hogy a segítség nem volt egyoldalú, ugyanis amíg az ép diákok felolvasták neki az anyagot, és ő segített nekik megérteni azt. Tizenkilenc éves korában a Vakok Elemi Rehabilitációs Csoportjában közelebbi kapcsolatot köthetett olyanokkal, akik felnőtt korukban lettek látássérültek. Itt tanult meg közlekedni, és elsajátította az önkiszolgáláshoz szükséges ismereteket, így lehetségessé vált, hogy kollégista legyen. Ma már minden olyan alapvető tevékenység ellátására képes, ami az önellátáshoz szükséges. Ez alól kivétel a főzés, de elméletileg a látássérültek ezt is elsajátíthatják.

Saját bevallása szerint barátai között egyre több a látó, mert nem szeret csak vakokból álló társaságban lenni. Férje és közös barátai is látó emberek. Fontosnak tartotta azonban kiemelni, hogy a vakok emberi kapcsolatainak és életük egyéb területeinek alakulásában is meghatározó szerepet játszik, hogy vakságuk születésük óta fennáll, vagy szerzett. A vakon született gyerekek ugyanis máshogy szocializálódnak, mint ép társaik. Számukra a vakság természetes állapot, s bár ugyanazokkal a problémákkal küzdenek, mint a látásukat később elvesztett gyerekek, ezeket a problémákat teljesen máshogy kezelik. Életlehetőségeik sokkal rosszabbak, mint azokéi, akik szerzett vaksággal élnek. Általában már az oktatásban is behozhatatlan hátránnyal indulnak, mivel a vakok általános iskolájának elvégzése után legfeljebb különböző, vakok számára fenntartott szakiskolákban tanulhatnak tovább, ahol manuális munkavégzésre (pl. kefekötés, szövés stb.) készítik fel őket. Azoknál viszont, akik életük egy későbbi szakaszában válnak látássérültté, kialakul egy látó életforma és gondolkodásmód, ami a látássérülés bekövetkeztével sem változik gyökeresen. Azonban a születetten vakok és a szerzett vaksággal élők

élete nem csak az oktatásban, a munkavállalásban, a párkapcsolatok terén stb. meglévő lehetőségeik szempontjából különbözik, hanem a hétköznapi apró dolgok érzékelésében, az azokhoz való viszonyulásban is. Így pl. egy született vak ember álmában sem lát, tehát ugyanúgy érzékel álmában, mint ébren. Ezzel szemben a később megvakultak esetében gyakran előfordul, hogy álmukban látnak. Tizenhárom éves kora óta évenként egyszer-kétszer érzékel fényt és színeket álmában.

A színekkel kapcsolatban azt is elmondta, hogy a vizualitás hiánya komoly szellemi erőfeszítést igényel a vak emberektől, mivel még jól ismert környezetükben is csak akkor tudnak biztonsággal eligazodni, ha észben tartják, mi hol van, mekkora, milyen anyagból készült stb. A ruházati cikkek és egyéb, a külső megjelenést meghatározó dolgok vásárlásánál is tapintásuk és képzelőerejük, illetve mások véleménye segít a döntésben. A tapintás egyébként információszerzésük, tájékozódásuk egyik rendkívül fontos módja. Szerinte a látássérülteknél mégis inkább a hallás, a hangok alapján történő orientáció helyeződik előtérbe. A látás hiánya a többi érzékszerv fokozottabb működésével kompenzálódhat, de úgy gondolja, hogy nem maguk az érzékszervek fejlődnek ki jobban, mint a látóknál, hanem a figyelem és a koncentráció nő meg; a vak ember érzékenyebb lesz bizonyos külső hatásokra. Azonban a közlekedésben számos olyan akadály van, amit a vak emberek sehogyan sem tudnak érzékelni. Ilyenek pl. a váll- és fejmagasságban kiálló épületrészek, reklámtáblák és minden olyan dolog, amit a fehér bot segítségével nem lehet észrevenni. Azt is megemlítette, hogy bár a nagyobb keresztmetszeknél egyre többször találkozik hangjelzéssel, ez még mindig nem elég gyakori. A vakok által használt speciális eszközök közül felsorolta még a beszélő órát, a Braille-írógépet és a számítógéphez tartozó beszélő programokat. Az információszerzés legegyszerűbb módjának az internetezést tartja.

Megkérdeztük tőle, hogy hogyan viszonyul az épekhez, mit vár el tőlük, és érez-e hátrányos megkülönböztetést a részükről. A válaszból kiderült, hogy tisztában van azzal,

hogy ha valaki felkelti az érdeklődését az épek közül, afelé neki is nyitottságot kell sugározni ahhoz, hogy ezt viszonzják. Tudja, hogy a toleranciára nem csak a fogyatékosok szorulnak rá, hanem az épeknek is szükségük van türelemre, és arra, hogy a fogyatékos ember elviselje vele szemben tanúsított esetlenségüket, kezdeti zavarukat. Úgy érzi, hogy a fogyatékos embernek toleránsan kell viszonyulnia az épek ügyetlen közeledéséhez, félelmeihez, tőlük viszont azt várja el, hogy ne tartsák hálátlannak a fogyatékkal élőket, ha esetleg visszautasítja a segítséget, mert ennek több oka lehet, pl. a rossz kedélyállapot vagy az a tény, hogy a fogyatékkal élőknek sikerélményt jelent, ha a lehető legtöbb dolgot önállóan képes elvégezni.

Az épekkel kapcsolatban szerzett tapasztalatai általában kedvezőek, de azt is leszögezte, hogy nem akarja az egész vak társadalmat képviselni, s minden őket ért sérelmet magára venni. Megkülönböztetést szokott érezni, de ez bizonyos esetekben pozitív is lehet: pl. az egyetemi vizsgákon sokszor elnézőbben állnak hozzá, mert feltételezik, hogy vaksága miatt a tanulás több erőfeszítést igényel a részéről, mint egy látó diáktól. Azonban a pozitív elfogultságot zavarónak tarja olyan esetekben, amikor a sérült ember nem túlzott tapintatot, hanem őszinteséget vár a másiktól.

Az emberek szemléletének alakításában egyébként véleménye szerint fontos szerepet játszik a média, de a vak emberekről szóló filmek szerinte leginkább a látók vakokkal kapcsolatos feltételezéseit, elgondolásait jelenítik meg, valószínűleg vak tanácsadó véleményének megkérdezése nélkül. A fogyatékosokkal foglalkozó dokumentum műsorokból pedig gyakran hiányzik a tárgyszerűség, ami nélkül a műsor érzelgőssé vagy hatásvadásszá válhat.

Utolsó kérdéseink arra vonatkoztak, hogy hogyan viszonyul a vakságához, mennyire érzi kivételesnek magát vagy eddig elért teljesítményét vak sorstársaihoz viszonyítva, s végül vannak-e olyan vágyai, melyek megvalósulása az állapota miatt nem lehetséges. A helyzetével kapcsolatban azt válaszolta, hogy azt adottságnak kell tekinteni, és két

Életmód-élethelyzet

lehetőség közül kell választani: fellázad ellene vagy megpróbál alkalmazkodni hozzá, és a legtöbbet, a legjobbat kihozni belőle. Úgy érzi, kivételes helyzetben van, mert volt tehetsége és lehetősége, hogy tovább tanuljon. Ehhez – saját bevallása szerint – érdeklődésén kívül arra volt szükség, hogy képességeinek megfelelő perspektívákat keressen az életben, és erős késztetést érezzen arra, hogy dolgozhasson. Különösebb irracionális vá-

Hörkérdés

gyai nincsenek; egy dolog hiányzik neki a látók életéből: a színek.

(Köszönjük az együttműködést és a segítséget Dunaveczi Leonának, Farkas Jácintnak, Horváth Annának, Magyarosi Norbertnek; valamint Ébner Gyulának, Könczei Györgynek, Mikesy Györgynek, Dr. Szilágyiné Dr. Erdős Erikának, és az ÉFOÉSZ munkatársainak.)

Sírig tartsd a pofád?

INTERJÚ CSÖRSZ ISTVÁNNAL

Kultuszregény volt.

Szétkapkodták, szidták és magasztalták.

Mert akkoriban még „ifjúsági problémáról” beszéltek. Ahogyan Széky János fogalmazott az És-ben: „Akkortájt még a legkülönbélebb módokon fogták föl és magyarázták félre az ifjúsági problémát, a hatósági beavatkozás, meg a nemzedéki öntömjénezés végletei között. Mindkét oldal és minden közbülső árnyalat képviselői egyek voltak az általánosítás vétkében; bizonyos helyzetekben senki nem volt hajlandó tudomásul venni, hogy az ifjúság egyénekre, csoportokra, rétegekre oszlik.” Zord Khán, Patkány, Max, Jónás, Bórlábú és a többiek életükkel rajzolták fel a hatvanas-hetvenes évek magyar társadalmának egy szeletét.

Csörsz István az 1971-ben megjelent *Sírig tartsd a pofád* című dokumentumregényével kezdte pályáját. A szerző magnószalagra rögzített vallomások alapján adta közre a hazai lázadók képét, némileg azonosulva velük. Csörsz hősei nem voltak igazi hippik, de – bár börtönjártak – igazi bűnözők sem. A korszak romantikus hőseivé váltak, pusztán az akkori szabályokkal való szembenállásuk miatt. A könyv nagy újdonsága az volt, hogy „egyetlen peremre szorult és a kirekesztettséget vállaló kis csoport életét mutatta be olyan tárgyilagosan és pontosan, hogy máig sem tudták utolérni.” (Széky János: *Feltűnés nélkül*, Élet és irodalom 1983). Az 1981-es második rész az azóta eltelt tíz év történéseivel egészíti ki a regényt. Ebben a részben Bórlábú így beszél a tizenévesekről: „mintha feladnának nekik egy szabványviselkedést, egy szabványmodort, és attól nem is tudnak eltérni.”

■ **Hogyan látja ma »az« ifjúságot Csörsz István? Hogyan gondol vissza a harminckét évvel ezelőtti regényre, akkori önmagára, és vajon kikről írna ma?**

Én sosem akartam író lenni, ezt nyugodtan mondhatom 61 éves fejjel. Persze nincs is ilyen, hogy valaki író vagy zenész akar lenni, ezt később munkái alapján lehet majd mondani. De mindenesetre nekem nem volt szándékomban könyvet írni ezekről a fiatalokról, bár sok mindenfélét irogattam, de a mi családjunkban mindenki ilyen „fejlövéses” volt, úgyhogy ez nem volt feltűnő. Zénét tanultam és jó zenész akartam lenni. A konzervatóriumba jártam, amikor ez a találkozás történt. Valójában sem szociográfiát, sem riportkötetet nem terveztem, de még azt sem mondhatom, hogy ez a szubkultúra érdekelt volna. Elmondom, hogyan történt.

Az Írók könyvesboltjából jöttem éppen ki, amikor ott néhány hosszú hajú fiatal a szobor mellett fényképezte egymást. Ez feltűnő volt, mert akkor Budapesten csak kevés hosszú hajú fiatal lehetett látni, pillanatok alatt csődület támadt, körülálltuk őket. A bámészkodók többsége háziasszony volt; bizonyára tudja, hogy ez a legrosszabb közönség. Pletykások, előítéletesek, agresszívek. Egyre többen, húszan-harmincan nézték őket, egyre durvább megjegyzések hangzottak el. Ilyenek, hogy „majom”, „mariska”, „buzi”, és ezek még a legenyhébbek voltak. Ők nem szóltak semmit, csak fényképezkedtek tovább, váltogatták egymást. Hogy miért akarták megörökíteni egymást nem tudom, talán csak adódott egy lehetőség egy fényképezőgéppel. És én ott hallgatva a dumát, eltűnődtem a légkörön. Néhány perc múlva megjelent két rendőr és elég agresszívan igazoltatta a fiúkat. Csak fiúk voltak, és ez azért érdekes, mert azután sosem láttam őket lányok nélkül. Az igazoltatáskor a csoport egy része elfutott, de nem lehetett a többiekkel sem nagyobb baj, mert nem volt rendőri intézkedés. Talán, mivel kicsit érzékenyebb voltam a többségnél, belémhasított,

hogyan talán azokat kellett volna igazoltatni, akik a bábészok között csinálták a fesztivál. Azoknak kellene szólni, hogy az utcán mit kiabálnak hangosan, mert ha ők lettek volna a szobornál, és a fiúk üvöltöztek volna ilyeneket rájuk, akkor nem is tudom, mi történt volna. Egyszerűen, mint járókelőt megdöbbsentett ez a légkör.

☞ **De hát ez a reakció, a hatvanas évek légkörében meglepte önt?**

Igen, mert én egy zárt világban éltem, rengeteg dolgom volt, a Konzervatóriumban 15 tantárgyam volt, mert később a jazz tanszakot is felvettem, trombitálni tanultam. Amellett karatézni is jártam és szerettem fotózni. Annyira kevés közöm volt a világhoz, hogy nem is hinné. Burokban éltem, csináltam a dolgomat nagyon szorgalmasan. Ami izgatott az a zene volt, ami átgyűrűzött határainkon a Kádár-korszakban a „piszkos” nyugatról. Jött valami nagyon új dolog, de nekem akkor semmi fogalmam nem volt, hogy ez a két jelenség valahogyan összefügg. Akkoriban nem nagyon figyeltem másokat, utáltam Budapestet, én egy vidéki gyerek vagyok. Nemhogy megszeretni nem tudtam, de megszokni sem tudtam Budapestet: hogy ennyi ember van, senki nem ismeri egymást, senkinek sincs semmihez köze, senkinek sincs itt senkihez köze. De aztán nem tudom milyen indítatásból, de valahogy egyfelé indultunk el. Utánuk mentem és aztán megkérdeztem tőlük, mi volt ez az egész. „Ő hát semmi, így szokott ez történni.” Akkor elkezdett érdekelni a dolog és elhívtam őket a lakásomra beszélgetni. Akkoriban én a Rózsadombon laktam egy villa kazánházában, rokonoknál. Nagyon alkalmas hely volt, csöndes és külön bejáratú. Feliratokkal, plakátokkal kidekoráltam, mindennel, ami akkor engem érdekelt. Jól is nézett ki, és titokban el lehetett jönni hozzám, ha megvárták, míg elalszanak a háziak. És ezt mindig megvárták. Mivel csórá voltam, teával és zsíros kenyérral vártam őket, és ott aztán éjszakákon át beszélgettünk. Egyszerűen érdekelték ezek az emberek, de még akkor sem gondoltam, hogy ebből könyv születik, pusztán rögzíteni akartam az elhangzottakat. Volt

egy jó kis Philips magnóm. Emlékszem majdnem mindenemet eladtam, még a szaxofonomat is, abból vettem ezt a magnót. Persze, hogy bekapcsoltam, hiszen régóta érdekelt az ember, különösen az emberek előadásmódja. És közöttük volt egy ragyogó előadó, később a könyvben úgy szerepel, mint Zord Khán. Ő, aki egyébként Erdélyből származott, olyan hihetetlenül színesen, gazdag humorral és sármal beszélt, amit elmondani is nehéz. Ezt én egy kicsit zenész füllel hallgattam és persze bekapcsoltam a magnót. Amikor visszahallgattam, akkor jöttem rá, hogy ezt tovább kell csinálnom. Bár kezdetben csak a hanganyag érdekelt, éreztem, hogy egy nagyon érdekes történet bontakozik ki. Kiderült, hogy ebben a fényképezkedő társaságból csak négyen barátok, a többi csak arra járt és odacsapódtak.

☞ **Tehát akkoriban, amikor ön elkezdte magnóra venni az éjszakai beszélgetéseket, nem fogalmazódott meg önben semmilyen társadalomkritikai szándék, ez pusztán egy egyszerű érdeklődés volt...**

Ennél egy kicsit többről volt szó, mert ott az Ady szobornál, olyan tisztán mint egy kristálypohárban a víz, megjelent esszenciában a társadalom. Egy érdekes szubkultúra találkozott a bárdolatlan, agresszív, mélyen kispolgári társadalommal, az utca emberével. Ez szíven ütött. Ezt most persze ennyi év után fogalmazom így meg, de valami megérintett. Azt éreztem, hogy itt valami mélyen nincs rendben. Aztán később megtudtam, hogy azt meg lehetett csinálni, hogy ha valakinek csak két napja nem volt munkahelye, ez a KMK-s időszak, máris bevitték. De azt is megtehették és meg is tették, hogy ha valakinek hosszú volt a haja, bevitték a kapu alá és ott helyben megnyírták őket. Ez egy rettenetes fájdalmas és megalázó akció volt. Tudjuk, hogy mit jelentett akkoriban a hosszú haj, ez a hatvanas évek hippi nemzedékének nyugatról átvett szimbóluma volt ez. Ehhez persze csak a külsőségek tartoztak, az öltözet, az ehhez tartozó életformáról nem sokat tudtak. Visszatérve ahhoz, amit éreztem, rájöttem, hogy egy nagyon fontos dologról árulkodott az a fényképezkedős jelenet.

☞ **Mit gondol arról, hogy bár a hatvanas évek forradalmi ellenkultúrája réges-rég**

beépült a művészetbe és a hétköznapi gondolkodásunkba is, vajon a ma embere nyitottabbá, toleránsabbá vált-e a másság iránt? Vagy ma ugyanilyen jelenetekkel találkozónánk?

Szerintem semmi nem változott. Sajnos ez a kultúra, amiben élünk, gyökereiben, alapjaiban nem tűri a másságot. Ez a mai napig is így működik, csak ma átment cigányosdiba, zsidózásba...

☞ **Akkor a maguk munkássága nem épült bele a társadalomba?**

Abszolút nem. De egyébként is ki olvas ma Magyarországon? Az értelmiség egy szűk rétege olvas, és pont azok nem olvasnak, akiknek a legnagyobb szüksége volna erre. Érdekes módon a hatvanas években többször olvastak. A fonó kislány, a Csőbútor Kft. munkása is elolvasott egy könyvet. Ma ez nem így van, az olvasás helyét átvette a CD, a tévé. Hatás? ... Na jó, azért ne becsüljük le se Csörsz, se mások tisztességes munkáját, mert ez örületesen nagy munka volt. Két év anyaggyűjtés után az ötödik verzió jelent meg a Magvetőnél. Előtte kirúgták a Szépirodalmitól. Persze hozzátartozik ehhez, hogy 1971-ben Magyarországon nem volt divat megmondani az igazságot. Egy elbutított lekvár társadalomban éltünk. Hogy a közvélemény mennyire elbutított volt, az most derült ki a rendszerváltás után. Nem az értelmiségre gondolok, mert az mindig több információval rendelkezett, mint a nép. Persze én sem akartam egy vátesz íróvá lenni, már csak azért sem, mert utáltam az irodalmi életet, azokat az írókat, akik még egy ceruzát sem tudnak kihegyezni, bár könyvtárakat elolvastak. Szerencsére a Magvetőnél akkor egy olyan társaság dolgozott, például Sík Csaba, akik hasonlóan gondolkodtak. Ők is úgy érezték, hogy az értelmiségnek igazat kell mondania a társadalomról, és bizony 1971-ben nagyon komoly bajok jelentkeztek. Fojtó volt a vastag hazugságok légköre. Persze ennek a szókimondásnak voltak előzményei, Fejes művei. Ott már megjelentek ezek a társadalmi bajok, persze azok is húsz éves késéssel. De nem igen találtunk olyan irodalmat, ami arról szólt, hogy *most* mi van itt Magyarországon, itt a hetvenes évek elején, és főleg nem az ifjúságról. Azután elkezdtem

módszeresen utánajárni, mi is az a galériamozgalom a fővárosban, ahol minden kerületben volt egy galéri, megpróbáltam feltérképezni, milyen szubkultúrák vannak. És rácsodálkoztam: de érdekes. Ez a könyv akkor olyan feltűnő volt, elnézést, hogy ezzel az angol kifejezéssel élek, mint a lószar a tortaszedő kanálban. Mindenki felkapta a fejét, még Sík Csaba is azzal fogadott, hogy végre valaki. Mert már a címe is feltűnő volt, egy durva felszólítás. A cím beszélgetőtársaim alapelve volt, ne beszélj, mert úgyis csak bajod lesz belőle. Mert ha beszélsz, csak kiforgatják a szavaidat és visszaélnek azzal, amit mondasz.

☞ **Magával azért mégiscsak szóba álltak...**

Mert csóró voltam, mert kazánházban laktam, mert zsíros kenyeret ettünk. Azt gondolták, „ez a Csörsz lökött egy kicsit, velünk szimpatizál és semmiről sem akar meggyőzni bennünket”. Azt érezték, hogy ez nem az az ember, aki kiforgatja amit mondanak. És meghallgatni egy embert ahhoz egy kicsivel több kell, mint egyszerűen bekapcsolni a magnót. Volt, hogy én csak órákon keresztül hallgattam. És hogyha egy embert tisztességgel meghallgatok, akkor az ő mondanivalója magában hordozza a társadalom összes jó és rossz tulajdonságát, struktúráját. Ma is hiszek ebben. Engem tényleg érdekelték ezek az emberek. Ráadásul, akkor már énutánam is kajtattak a rendőrök, az URH-s kocsik ott állt a szomszéd utcában, a háziak nagy öröme. Figyelték, hogy kik jönnek, mennek. A könyv végül is azért jelenhetett meg, mert az aczéli kultúrpolitika gyakorlata szerint rálegyintettek erre könyvre, hadd ugasson ez a Csörsz, úgysem veszi komolyan senki, hiszen nem is író, mi megengedhetjük magunknak, hogy megjelenjen egy ilyen könyv. Egyébként fontos előzmény, hogy akkoriban jelent meg a „Sanchez gyermekei”, ami egy szabadon elmondott családtörténet. Ezt a könyvet a világ összes kultúrnyelvére lefordították, köztük magyarra is. Nagy tanulság volt számomra, hogy pusztán leírt magnószoveget csak szociológus értékelhet igazán, de az átlagolvasó számára szinte élvezhetetlen, borzasztó nehéz olvasmány. Arról nem beszélve, hogy 1971-ben ha elhangzott egy olyan mondat, amiben három bazmeg szere-

pelt, muszáj volt eggyel kiegyezni, mert tudtam, hogy adott esetben ez visszaüthet és éppen a lényegét nem mondhatják el. Rendkívül trágár duma volt többnyire, és azt is meg kell mondjam, nagyon nehéz történetek feslettek itt fel, ha visszagondol rá, mind-egyik egy-egy pszichológiai eset. Ma bármelyik utcán találhatnánk öt ilyen embert és ugyanilyen történeteket hallgathatnánk, és ugyanilyen könyvet lehetne írni, azzal a különbséggel, hogy senki nem adná ki Magyarországon, mert ez a *társadalom nem kíváncsi önmagára*. Mert ez a Dallásra kíváncsi, meg arra, ami nem igazi meg nincs is itt. Ma ezt a könyvet nem adná ki senki.

§ **Ön szerint miért nem kíváncsi önmagára ez a társadalom?**

Ennek több oka is van. Egyrészt, mert így irányítják a kultúrát, másrészt nem a vevőt kell szidni, azt veszi meg, amit kapni lehet. Én úgy látom, hogy a mai kultúra teljesen üzleti szellemű, tehát bármilyen dilettáns vacak, ha eladható, akkor megjelenik és a könyvkiadásokat is a hamis önvallomások uralják. Valószínűleg igazuk is van a kiadóknak, hogy az ilyen jellegű munka, amit én csinállok, nem kiadható.

§ **Miért ne érdekelhetné ez az embereket?**

Mert fáradtak. Mert épp elég nekik, amit egész nap végiggürcöltek és amikor hazamegy akkor nem erre kíváncsi, hanem megnéz egy sorozatot, vagy egy jó mozgalmas akciófilmet, ahol most már nem is lehet kimeni másképpen, csak motorral az ablakon. Bár ez is vastag unalom, de még mindig jobb, minthogy a ő feje fájjon a csavargók, hajléktalanok miatt. De hát ez már köztudott, most haladunk a posztkommunizmusból a vadkapitalizmusba. Persze tudjuk, hogy a kapitalizmus finomodásához is idő kell. Nagyon sok idő kell még ahhoz, hogy egy svéd vagy egy amerikai vagy egy holland közeg legyen itthon. Én már nem fogom megérni ezt... Az emberek csak abból tudnak választani, amit adnak nekik A Duna tévét sokan nézik, mert jó filmeket játszanak ott. Vagy most a TV1 kezd javulni, ezért már azt is nézik. Szóval nagy felelősség, hogy milyen kulturális választékot adunk az embereknek.

§ **A könyv elkészülte után elolvasták ezt a fiúk?**

Hogyne! A beszélgetéseink egy pontján elmondtam nekik, hogy én ezt le fogom írni. Azt még nem tudtam, hogy milyen formában, csak azt tudtam, hogy nem olyan formában, mint a Sanchez. Hogy olvasható legyen, expresszionista betéteket használtam, például egy túl rövid önvallomást végrendeletté formáltam. Volt, hogy elmentem egyikük édesanyjához, megnéztem hol élnek, hol lehet itt mosakodni, hol van a WC, elmentem velük moziba. Időnként még az utcára is csavarogni. Érdekelte, hogyan hajkurásszák őket a rendőrök. Én is menekültem a rendőrök elől, meg a galerik elől, mert azok is verték őket. Mert ők két tűz között lévő társaság voltak, a többi galeri utálta őket és féltékenyek voltak rájuk. Bár ez nem galeri volt, az életformájuk nagyon hasonlított a galeri szervezethez, volt vezér, alvezér, mert ezt tanulták meg az utcán. De ez nem galeri, hanem egy baráti társaság volt, akik hősként ünnepelték magukat, meg a lányok is őket. Önmagában attól lettek hősök, hogy a rendőrök üldözték őket. És imádták őket a lányok, mert akkoriban nem lehetett hosszú hajjal kimenni az utcára, meg négy csaj ne lógjon rajta. Melyik fiatal srácnak nem hízeleg ez? Szóval én elmondtam nekik, hogy ebből valamit írni akarok, de igazából nem ez érdekelte őket, hanem az, hogy valaki meghallgatta őket, valakinek fontos volt, hogy hogyan vélekednek a világról, mit mondanak, mit éreznek, mi történik velük. Mindig úgy kezdődött a „szeánsz”, hogy tea-szíroskenyér, és ezután elmondták, mi történt velük az elmúlt két napban, hogyan hányszor milyen átjáróházakon keresztül menekültek, vagy éppen a Jégbüfén keresztül. És ez után visszatértünk az egyéni történetekhez, amikor én rákérdeztem személyes sorsukra: „na akkor onnan folytasd, hogy elment a zapád...”.

§ **Ezek mai szóhasználattal élve amolyan terápiás beszélgetések voltak?**

Igen, és valahogy hallgatólagosan megérettük, hogy a másik nem szólt bele a történetbe. Ha valaki mégis beleszólt, azt „leugaták”, most nem te beszélsz. És végül is kiderült, hogy ők maguk sem ismerik egymás történetét. Egymást sem ismerték, legalábbis ilyen mélységig. Nem erről esett szó mindennapi életükben, érdekelte őket és alig

várták, hogy rájuk kerüljön a sor. Egyszer a hallgató fiú, a Patkány, aki árvagyerek volt, disznóólban nevelkedett, éjjel fél tizenkettőkor azt mondta: „na Csörsz, indítsd be azt a rohadt magnót!”. Én éppen lefeküdni készültem az íróasztalomon, mert az ágyamon már ketten feküdtek, és reggelig egyhuzamban elmondta az egész kis történetét, ki sem kellett egészíteni. Így zajlottak ezek a szeánszok, néha táncoltunk, zenét hallgattunk, de az volt a lényeg, hogy beszéljünk és hallgassuk egymást. Végül harmincöt óra hanganyaggal gazdálkodtam, amit aztán folyamatosan írtam le, amikor nem gyakoroltam, nem a konziban voltam. Folyamatosan írtam le. A végső formához nagy segítség volt, hogy több könyvet írtam, meg a Sanchez, hogy olyat ne. Magát a szöveget ők, az elkészülte után, nem olvasták el, csak bele-beleolvastak, és jókat röhögtek, de a hanganyagot rendszeresen visszahallgatták és kijavították, kiegészítették. Lassan bekapcsolódtak a hallgatók is és a kültágok is. Így bontakozott ki négy ember és a környezetének a sorsa. A fiúk a könyvről csak annyit kérdeztek, ki lesz az a hülye aki megveszi és elolvassa. Egyáltalán nem vették komolyan. És egy darabig úgy tűnt, hogy igazuk is van, mert a kiadók elhajtottak. Négyyszer dolgoztam át a könyvet, ötödszörre fogadta el a Magvető. De a fiúk még akkor sem vették komolyan, amikor már nyomdában volt. Hogy mennyire nem vettek komolyan, mondok egy példát. Amikor tíz évvel később a második kötet megjelenése előtt mindenkit megkerestem, mi történt azóta, kis nyúl farknyi szövegek jöttek tőlük. A könyv megjelenése után megkeresett a Bórlábú, aki az egyik legokosabb srác volt közöttük, aki egyedül olvasott közöttük, és sokat adott a véleményére, hogy „miért nem mondtad, hogy ebből könyvet akarsz csinálni...”. Most is megvan az az kazettám, mert a Bórlábú két kilencven perces kazettán mondta el, hogy mit kellett volna elmondani ahelyett a tíz oldal helyett. Nagyon érdekes anyag, de hát ez nincs benne a könyvben.

§ **Ezek szerint ön folyamatosan tartotta velük a kapcsolatot?**

Nem igazán, mert ahogy a könyv nyomdába került, ők már mind börtönben voltak.

Nem voltak kéznél, mert elég szép börtönbüntetéseket kaptak. Max öt és fél évet, Indián is, szóval hosszú ideig nem voltak jelen, nem dolgoztam. Csináltam a másik könyvemet és amikor szabadultak – ezt ne vegye bele a cikkbe –, ők annyira csőrök voltak és én annyira közös ügynek éreztem, hogy amikor megjelent a kötet, a honoráriumát szépen elosztottam, becsületesen, hogy ki hány sort publikált. De mivel ők börtönben voltak, félretettem az ő részüket. Úgyhogy amikor a Max szabadult, várta őt huszonezzer forint. Neki semmije nem volt, és mivel tudtam, hogy ezt két nap alatt elissza, végigjártuk a boltokat. Van nadrágod? Kabátod, táskád? Szóval így szépen felöltöztettem, ami maradt azt meg elitta. A többiek meg azt csináltak a saját részükkel, amit akartak. A legkésőbb az Indiánnal találkoztam, de akkor olyan vacakul álltunk anyagilag, hogy kölcsön kellett kérnem, hogy ki tudjam fizetni. Nyócsom őrlőgött, de feleségem nagyon toleráns volt, de nem örült neki. A Jónásnak még ma is tartozom nyolcszáz forinttal. De hát jobban áll most mint én.

§ **Miért, mit csinál most?**

Valami színházi ember, ilyen díszletes...

§ **Nyomon követte a társaság sorsát?**

Időről időre legalább léptékenként megpróbáltam tájékozódni az életükről. Kiderült, hogy az Indiánnak van egy hétfégi háza a Soroksári bányatavaknál, és mellette a Patkányé, és ott össze lehetett jönni. Elmentem magnóztatni. Patkány főiskolát végzett, diplomát szerzett, színházi ember lett. Közülük egyedül ő diplomázott le. Kiderült, hogy az annakidején kiátkozott börtöntöltelék kiváló dolgozók lettek. Az Indián, a fizimiskája is olyan, egy Lech Walensa lett, olyan szakszervezetet csinált, mint az a hét-szentség. Imádták az emberek, mindig is volt benne tehetség, hogy összefogja az embereket, törődött velük. Született tehetség, hogy összefogjon egy társaságot. Amellett pizkok jól tudott inni, mindenben benne volt, ha kellett egy egész délután hallgatta a sofőrjét, hogyan csalta meg a felesége odavissza. Na lényeg az, hogy mindenkiből sora előjöttek az emberi értékek, kitüntették őket, meg minden nyavalya. Azután jött egy hosszabb szünet, nekem volt valami szokás

szerinti egzisztenciális bajom. Akkoriban tönkrementem, és elmentem fénymásolónak, nem volt időm kijárkálni. És akkor egyszer csak jött a hír, hogy meghalt Patkány. Ő volt a legfiatalabb köztük, makk egészséges. Neki szereztünk egy ilyen mamától örökölt lakást, berendeztük neki, Junoszty, meg minden... Nem akartam elhinni, hogy meghalt, azt hittem hülyéskednek. És tudja, hogy halt meg? Folyton veszekedtek a feleségével, volt egy kislányuk. És egyszer csak jött egy szép nap, születésnap vagy névnap, a lényeg az, hogy a felesége palacsintát süttött, ültek az asztaluknál. És mondott valami sületlen viccet, amin leginkább ő szokott röhögni és ahogy ette a palacsintát az belement a tüdejébe és megfulladt. Végre mikor boldog volt, amikor volt lakása, kislánya... Belehalt egy palacsintába. A temetésnek a kapcsán elmentem Maxhoz, ahol nagyon gorombán rámtámadt, hogy „Csörsz, te mindenből hasznot akarsz csinálni”. Valahogy akkor el kellett volna mondanom, ha már tíz év alatt nem értette meg, hogy engem a soruk érdekel, nem a haszon. Ha ő tudta volna, hogy nekem ebből mennyi hasznom volt. Kikiáltottak engem az alvilág szószólójává. Beskatulyáztak, csak három lett belőle. Na ez nem is érdekes, de borzasztóan rosszul esett a dolog, összepakoltam a holmimat, hazamentem és aztán évekig nem találkoztunk. Persze nekem is megvoltak a magam problémái, elköltöztem, házat építettem, nem értem rá kavicsbánya tavak mellé járni. Egyszer Indián felhívott, hogy nagy baj van, meghalt Max felesége. Teljesen kikészült, mert előtte kievickélt az alkoholizmusból, gyermekei születtek, megkapaszkodott és nagyon szerette a feleségét. Megbeszéltük, hogy kimegyek – ez tavaly volt – de azon a napon, amikor mentem volna, négy és fél órát ültem a műtő előtt, mert a feleségemet operálták. Piszokul megsértődtek, ez után már nem volt mit magyarázkodnom, hogy a rohadt Csörsz miért nem jött. Miután kibukott a felesége halála után, Maxnak rokkant nyugdíjas elképzelései voltak. Az Indián, a Zord Khán, otthagya a hűségés Gabiját, aki végigkiflaktatta az összes fogház és fegyintézet lépcsőjét, hordta neki a kólát. És amikor kiszabadult, majdnem mindjárt el-

váltak. A lány teljesen összetört, ő pedig elköltözött egy nőhöz, de már onnan is továbbment egy harmadikhoz. Nagyon jól megy neki, Mercédesszel jár. Na szóval valami vállalkozásba vágott, vagy valami ragyogó anyagi tehetségű hölgyhöz csapódott.

☞ **Mit hozott a rendszerváltás az ő életükben? És mit gondol arról, hogy a valamikori életformájuk, ami akkoriban deviáns életforma volt, az a rendszerváltás után egy viszonylag széles réteg számára tipikussá vált?**

Egyfajta szubkultúrának a külsőségei tömegessé váltak, nem győznek magukra fülbevalókat aggatni, hogy kitűnjenek, de hát ez csak üzlet, az alternatív kultúra külsőséges kellékei üzletté váltak. Ez egy generál moslák... Ami pedig a kérdés egyik felét illeti, a rendszerváltás táján felhívott engem az Indián, és teljesen megdöbbentem, mert kiderült, hogy fő szervezője volt az MDF-nek. Olyan MDF-es lett, hogy a vállalatánál „mindenkit” beléptetett a pártba. Okos dumával meggyőzte őket, hogy nem lehet a társadalmon kívül élni. Feleségem pszichológus, ő fogalmazta meg ezt találóan: „István, ne csodálkozz ezen, nem lehet állandóan ellenzékben élni. Egyszer már tartozni kell valahová.” Indián, mondtam neki, te mindig meglepetésekkel szolgáltál. Őket nem a pártok érdekelték, hanem a valahovatarozás. A többiek az Indián győzködte, ha SZDSZ-es lett volna, akkor oda. Nem volt ennek politikai háttere. Meglepődtem az egészen... De ekkor már nem csak az ő soruk érdekelt, mert amikor befejeztem a Sírj tartásot, akkor engem már tudatosan érdekelt, mi zajlik az ifjúság köreiben. Hogy hogyan alakultak a különböző szubkultúrák, és mi lett a hatvanas évek nemzedékével, legalábbis azokkal, akik nem fulladtak a kábítószer bűzébe. Lehet, hogy elfogult vagyok, de akkor, a hatvanas években volt egy fantasztikus, átütő zene és egy fantasztikus, átütő életérzés, minden héten volt valami csoda, zenekarok, ötletek, érzések, minden, ami azelőtt nem volt. Ehhez tartozott egy nemzedék, aminek az életét már ismerjük. Ennek az életérzésnek az irodalomban és a képzőművészetben csak a hatását éreztem, a jelenlétét nem. Nyugaton ennek a generációnak a tagjai,

akik ezt létrehozták, visszamentek a papa gyárába, nyakkendős hippiként, a többi meg elsenyvedt, mert addig marihuánázta és heroizta magát, amíg teljesen hülye lett.

§ **Ennek a kultúrának a hatását a következő generációra átörökölték?**

Mi is ez a hatás? Ebben például benne van az is, hogy kritikus szemmel nézzünk magunk köré a világban, ne fogadjuk el, ha valami nem jó, vegyük észre, ha átvernek bennünket, és ne higgyük el, amit el akarnak hitetni velünk. Ez a mi generációnk után még egy jó darabig érezni lehetett. Rengeteg író-olvasó találkozóra jártam és ilyenkor tapasztaltam, hogy utánunk volt még egy nemzedék, amelyben lehetett érezni ezt a szemléletet. És nagyon érdekelt, hogy mi lett utána.

§ **Hova tűnt a mai tizen-huszonevesekből a társadalomkritikai szemlélet, hová tűnt a megkérdőjelezés, a távolságtartás?**

Én megírtam az utódok történetének dokumentum könyvét, ennek az a címe, hogy *Elhagyott a közérzetem*. Pontosan azért írtam meg, mert érdekelt a folytatás, érdekelt, hová tűntek a régi értékek. Akkoriban kezdődött meg az ifjúsági szubkultúra különböző csoportjainak elkülönülése. Voltak a csövesek, hobók, digók, popperok, punkok, akkor még nem voltak skinhead-ek. És elhatároztam, hogy mindegyikhez keresek egy interjúalanyt. Egyébként családi mondás, hogy minden könyv címe egyben a sorsa is, és az írójának sorsa is. Szóval: Elhagyott a közérzetem. A lényeg az, hogy nagyon keserves volt az út, amit végigjártam, mert ez a társaság egyáltalán nem úgy fogadott, mint Patkányék. Ez a társaság egyáltalán nem úgy fogadott ám, mint a haverját, pedig akkor még ismerték a nevemet. „A rohadt harmincöt éves szemét, ez már egy mocsk!” Ilyen nagy különbséggel, öt év az már egy halálos ellenség. Nagyon kech, lekezelő duma jött, hogy sokszor azt gondoltam, kikapcsolom a magnót és hazamegyek. Eljártam koncertekre, már mindenhol ismertek, sőt felvételeket is csináltam, mert a Rádiótól kaptam egy jó magnót. Megkérdézték mennyi szalag kell, azt mondtam, az a polc. Vidékre lejártam, koncertekre, persze nem az érdekelt, hogy milyen kamu zene ment, hanem az, hogy milyen szöveg ment az előadás alatt. Többször majdnem

megverték. Készült egyébként egy rádió adaptáció is, amit sokáig nem adtak le, azzal az indokkal, hogy a Csörsz nem alkalmas arra, hogy a felnőtt és ifjúsági társadalom között közvetítsen. Ilyen duma, nem vicc. Szóval jó három évig nem történt semmi, aztán leadták, sőt még valami díjat is kaptam érte. De én akkor szűrtem le azt a következtetést magamnak, hogy ez a társadalom nem kíváncsi magára. És én valamikor – miután nem lettem zenész – arra tettem fel az életet, hogy utánajárjak a dolgoknak ebben az országban. Hogy olyan valaki legyen, aki nem nézi le a riportalanyait. Úgy éreztem, hogy én vagyok a lekötelezett, mert nekem mondanak el titkokat. Azt akartam, hogy legyen valaki, aki utánajár a dolgoknak, de azt tapasztaltam, hogy erre nincs szükség.

§ **Sikerült-e mélyebben megismernie ezeket a csoportokat?**

Úgy gondolom, hogy a különbségek csak látszatkülönbségek. Leginkább csak az öltözködésben. Az, hogy valaki madzagot hord cipőfűző helyett, az csak külsőség és nem életformát, nem gondolkodást takar.

§ **Ugye nem gondolja azt komolyan, hogy egy bankár gyereke, aki mondjuk öt éves kora óta teniszezik, ugyanolyan életformát él, mit a kóbányai kissrác?**

Jó, akkor korrigálok. Annyi a közös, hogy az a közös, hogy egyik sem akar semmit. Azon kívül, hogy hogyan öltözködik és hova jár szórakozni. Ha elmegy haza, akkor ugyanolyan, mint a másik, a különbségek kulturális fogyasztáskülönbségekké válnak. De sokszor még abban sem nagyon, ha ugyanazt a filmet nézi, ugyanazt a zenét hallgatja. Végül aztán, ami a könyvet illeti, nem jött össze a dolog, mert elment tőle a kedvem. Ahhoz már öreg vagyok, hogy magamnak csináljak egy olyan könyvet, ami nem jelenik meg. Egy riportkönyvet csaknem nehezebb összehozni, mint egy könyvet, mert sokkal több munkával jár, aki csinált már ilyet az tudja. A riportalanyok gondolata az szent. Ha valamit nekem elmondtak, és én kisimogatom azt a mondatot, megszabadítom azokat a trágárságoktól, az ismétlésektől, egy dolognak nem szabad megváltoznia, a jelentésének. Még árnyalatokban sem, inkább maradjon ronda.

§ **A Síríg tartsd sikere az volt, hogy ön tényleg kíváncsi volt azokra az emberekre. Ma kikre lenne kíváncsi?**

Ugyanazokra, akikre az Elhagyott a közérzetemben. Elsorolom, ja az arany középutat kihagytuk. Ezekből lettek a társadalomba legjobban beilleszkedő emberek, ezekből lettek a vállalkozók, brókerek, akik most becsapnak bennünket. Megkérdezném azokat, akik sikeresek akik jól jártak, mi a sikerük titka, hogy mitől sikeres ma valaki, ez nagyon érdekel. És valószínűleg megkérdezném, a mára önálló társasággá szerveződött, csoporttá szerveződött skinhead-eket. Hogy ez az összes zavaros ideológia, hogyan van jelen közöttük. Mert ha nem kérdezik meg, akkor is jelen van, csak a Szabadság téren szokott megjelenni, meg a Várban, ahol megjelenik az Árpád-sávós lobogó, amiről talán nem is tudják, mit jelent. Engem például sosem tévesztett meg, ki mit fog a kezében, mert értek meglepetések. De mindenesetre az író dolgát még ma is abban látom, hogy tárja fel a társadalom betegségeit. És hogyha látni akarjuk, hogy néz ki ez az ország belülről, a fiatalokat lenne érdemes megkérdezni.

§ **Akkor önt a két szélsőség érdekelné? A perifériára szorultak és a sikeresek?**

Igen, tudnom kell, hogy honnan jöttek, hol vannak a vak foltok, mik a társadalmi csápjai ezeknek a közösségeknek. Az még mindig igaz, hogy a fiatalok a kortárs csoportnak, a saját kis csoportjuknak akarnak megfelelni. Mindig a haverja elvárása szerint dönt. Én magamnak mindig azt szoktam mondani, hogy hát az életünk egy tenger, vannak hullámvölgyek és hullámhegyek. És most egy hullámvölgyben vagyunk és olyan még sosem volt, hogy hullámvölgy után ne jött volna egy hullámhegy. A hatvanas években egy zenésznek megmutatták volna, hogy ez lesz a folytatás, hát kiröhögte volna. Ez

sajnos nem csak a zenére igaz, hanem a képzőművészetre és az irodalomra is. A tudomány csinálja a maga dolgát, ott nincs hiba. Holnapután olyan komputert csinálnak, hogy kettéáll a füle, görkorcsolyázni meggyünk a Marsra. De egész biztos vagyok benne, hogy lesz egy hullámhegy, egy nagy áttérésnek leszünk a tanui.

§ **Van-e önnek napi kapcsolata fiatalokkal?**

Elég elzárt életet élek, olyan fiatalokkal vagyok kapcsolatban, akik a környéken dolgoznak, autószerelők, villanyszerelők között mozgok. Elmenekülök ebből a világból, annyira nyomaszt. Úgy érzem, mindenhol hülyének néznek: Ön egy akkumulátor, mondja egy reklám. Az anyád az akkumulátor' Úgy is nézel ki! Írtam egy regényt, egy millió évvel ezelőtt játszódik, most fordítottam le angolra, mert nem találok kiadót Magyarországon. És én nagyon jól érzem magam a történelem előtti őserdőben. Sokkal jobban, mint itt...

Sipos Júlia

Szerző

Közélet

Fiatalok az utcán. Tanulmányok a városi fiatalok utcai csoportjait elérni kívánó közművelődésről, 1998–2000

(Bp., Budapesti Művelődési Központ, 2001)

Kis formátuma, egyszerű kivitele valamint hosszú és körülményes alcíme ellenére izgalmas kiadványt tarthat kezében az, aki belenéz ebbe a könyvbe. Izgalmas, hiszen legtöbbünknek vannak valamiféle elképzelései arról, hogy tulajdonképpen kik és milyenek is azok a fiatalok, akik idejük nagy részét az utcán, tereken összeverődve töltik, némelyek pedig azon is elmerengenek, hogy mit is lehetne kezdeni ezekkel a fiatalokkal. A könyv alapvető célja egyfelől, hogy bemutasson egy, az USA-ban kidolgozott, és a jelek szerint a magyarországi körülményekhez is igazítható közművelődési projektet, amely a helyi lakosság és rendőrség számára gondot okozó fiatalok „fölös energiáit” igyekszik pozitív irányba terelni, másfelől közreadja egy, a hazai adaptációhoz kapcsolódó empirikus kutatás legfontosabb eredményeit, amely két budapesti kerület utcáin csellengő fiataljairól ad részletes képet.

A nem egészen másfélszáz oldalon hat kisebb-nagyobb tanulmány sorakozik. Ezek közé sorolom Slézia Gabriella szerkesztői előszavát is, amely – a könyv témájának még pontosabb körülhatárolása és a kötetben található tanulmányok rövid bemutatása mellett – fő érdeme, hogy (személyes hangvétell) történeti perspektívában igen röviden kitér a művelődési házak és a peremhelyzetű fiatalok kapcsolatára. Erről egyébként később sajnos nemigen esik szó, hacsak Podrány Sarolta „Bevezető gondolatok a Forró pontok program elé” című, szubjektív szösszenetnyi írását nem számítjuk, ahol a szerző néhány sorban szintén megemlékezik az ifjúsági klubokról. A könyv gerincét egyértelműen a másik négy, relatíve nagyobb tanulmány alkotja.

Szabó András „Kiszakadás vagy leszaka-

dás. Diszfunkciók a felnőtté válás során” című írása általánosságban tekinti át a mai fiatalok és ezen belül különösen a nehezebb helyzetben levők felnőtté válási nehézségeit, társadalmi integrációs kilátásait ill. kilátástalanságait. Saját tapasztalatai, olvasmányélményei alapján a legtöbb Olvasó bizonyára helyeslően bólogat a diagnózist látva: a sok diszfunkcionális család és iskola, a deviáns erkölcsi és életviteli mintákat közvetítő társadalmi környezet, az egyre csökkenő esélyek a vesztes pozícióból való kitörésre mind-mind növelik az esélyét, hogy sok céltalan, elszigetelődő, torz énképű, deviánsná váló, kriminalizálódó fiatal legyen a felnövekvő generációkban; és talán még inkább, mikor azt olvassa, hogy a legnagyobb veszély mégsem a nemzedéki újratemelődés elakadása, hanem az, hogy a dolgok megváltozása nagyon sokba kerül. Jó lett volna az olyan sommás és kissé közhelyes kijelentéseket, mint pl. „a fiatalok egyre könnyebben, nagyobb számban és hamarabb szakadnak ki a családjukból”, vagy „a mai fiatalok számottevő része valóságos perspektíva és igazi kapcsolatok nélkül él” némi statisztikával, empirikus vizsgálatok eredményeivel is megtámogatni. Szabó András írása mégis jó bevezető a továbbiakhoz, mivel kicsengése pozitív, és megoldási javaslati jól illeszkednek a könyv fő gerincét alkotó ifjúsági programhoz.

Mátyus Aliz „A városi fiatalok utcai csoportjait elérni kívánó közművelődés” című tanulmánya a Forró pontok program amerikai (New York-i) és magyar (budapesti) változatának bemutatására felfűzött gazdag információs bázis. A kallódó és a bűnözővé válás veszélyének kitett fiatalok zökkenőmentesebb társadalmi integrációját célzó amerikai program történetének, filozófiájának, hatékonyságának és vezetőinek megismerése mellett azt is megtudhatjuk, hogy mit jelent egy külföldi program körültekintő

adaptációja egy másik társadalomba, célok, résztvevők, menetrend, képzések, konferenciák programjának leírásával, nem elhanyagolva az itt felszólaló előadók gondolatainak számbavételét sem. Ennek a zavarba ejtő részletezésnek a pozitív hozadéka egyfelől, hogy – egyéb összefoglaló híján – valamilyen tájékozódhatunk, hogy az utóbbi években e témában milyen irányban folyt az eszmecsere a szakemberek között, másfelől vizsgálati pontként szolgálhat Diósi Pál empirikus vizsgálatához.

Szabó András másik gondolatébresztő írása „A Kapocs” címe legalábbis kétértelmű. Elsőre úgy gondolhatnánk, hogy egy másik, ezt a nevet viselő ifjúsági civil szervezet bemutatása következik, és bár a szerző az itt szerzett tapasztalataiból merít, a tanulmány mégsem erről szól. A Kapocs itt valószínűleg inkább azokra a kortárs önkéntesekre utal, akikre mind a *Kapocs* mind a *Forró Pontok* program alapul. A két program filozófiája szerint az önkéntes kortárs segítők azok, akik leginkább képesek arra, hogy hatékony segítséget nyújtsanak a fiataloknak, hogy megtalálják azokat a kapaszkodókat, amelyekkel problémáikat megoldhatják. A tanulmány első fele azt a kérdést boncolgatja, hogy milyen motívumok mozgatnak valakit arra, hogy önkéntes munkát vállaljon egy szervezetben, második fele pedig arra keres választ, hogy mennyiben lehet hatékony, illetve milyen előnyei és korlátai vannak egy olyan szervezetnek, amelyben alapvető szerep jut a kortárs segítőknek. Talán ez az a tanulmány, amely leginkább a „bennfenteseknek” szól, hiszen megértéséhez szükség van némi előismeretre, és értékelni is azok tudják leginkább, akik mindennapi munkájukban találkoznak ezekkel a kérdésekkel.

A legnagyobb terjedelmű tanulmány – egy empirikus vizsgálat rövidített összegzése – Diósi Pál tollából „Aszfalkirályság” címmel a pesterzsébeti és csepeli fiatalok világába kalauzolja az Olvasót. Az írás iskolapéldája lehet annak, hogy miként kell egy, módszertanilag nem feltétlenül rutin szociológiai kutatást remekül végrehajtani és elemezni. Az információgazdag anyagból megtudhatjuk, hogy egyfelől melyek azok a terepek az említett kerületekben, ahol a fiatalok gyakran

összejönnek (milyen gyakran, milyen sokan, milyen fiatalok és mit csinálnak), másfelől, hogy életkor, nem, iskolázottság, származás szerint kik is azok a fiatalok, akik szabadidejük kisebb, de inkább nagyobb részét ezen a terepeken töltik: milyenek társas kapcsolataik általában és az utcán, időtöltéseik jellege, zsebpénzüik nagysága, konfliktusaik a környezettel, melyek többé-kevésbé kielégített társas szükségleteik, valamint mekkora az együttműködési hajlandóságuk a kerület közművelődési intézményeivel. A szöveges elemzés és a hozzá jól illeszkedő grafikus-táblázatos megjelenítés megkönnyíti a szerzővel való együttgondolkodást. Kár, hogy e rövidített tanulmányból hiányzik az összefoglalás, a végső következtetések levonása, de a megrendelők bizonyára sok-sok hasznos információt nyertek a vizsgálatból.

Számomra mint kívülről olvasó (és recenzens) számára a kutatásból és általában a tanulmánykötetből a következő tanulság adódott: a könyv tanulmányai és maga a *Forró pontok* program is alapvetően azt sugallja, hogy bár a fiatal korosztálynak egészében nehézséget okoznak a kamasz évek és a felnőtté válás, a nehezebb sorsú, peremhelyezett fiatalok még fokozottabban ki vannak téve ezeknek a veszélyeknek, és zömében ők azok, akiket az utcákon találunk, csellengve, bandákba verődve, továbbá, hogy ezek azok a csoportok, amelyek inkább az ifjúkori deviancia és bűnözés melegágyává válhatnak. Lehet, hogy ez így van, lehet, hogy nem, mindenesetre a vizsgálatból ez az összefüggés véleményem szerint nem igazolható (vagyis nem a vizsgált terepek az igazán „forró csepeli és pesterzsébeti pontok”). Az empirikus vizsgálat azt viszont egyértelműen jelezte, hogy az utcai fiatalok társadalmi összetétele heterogénebb. A megkérdezettek jelentős része (elsősorban a bevásárló központok környékén időzők) középosztálybeli, relatíve jobb anyagi háttérrel rendelkező fiatal volt. Ami pedig az utcai csoportok létét illetve devianciára hajló, konfliktusgerjesztő magatartását illeti, a vizsgálat azt látszott igazolni, hogy ezeket sokkal inkább az életkor, mint a hátrányos társadalmi helyzet befolyásolja, sőt még azt is megkockáztathatjuk, hogy ezek a jelenségek mintha „természete-

sen” tartoznának az ifjúság szocializációjához (tehát az életkor előrehaladtával „maguktól” veszítenek jelentőségükből). Ezzel együtt természetesen nem tagadható sem az, hogy fel kellene kutatni, és segíteni kellene az utcára szoruló peremhelyzetű fiatalokat, sem az, hogy az alsó középosztálybeli, középosztálybeli fiatal generációk sokféle problémával küzdenek, amelyek enyhítésében a közművelődési intézményeknek is vannak teendőik, pl. úgy, hogy kortárs segítők révén jobb alternatívákat kínálnak a szabadidő eltöltésére, az önszerveződésre és önszervezésre.

Legvégül sajnálattal kell megjegyeznünk, hogy a tanulmányok színvonalához jobban illett volna egy részletesebb, formailag és tartalmilag igényesebb irodalomjegyzék. A pongyola szerkesztés miatt néhol a kiadó, néhol a megjelenés helye hiányzik, és többször úgy tűnik, hogy egy bibliográfiai tétel a másik része, holott önálló műről van szó. A FSZEK szociológiai információs adatbázisát böngészve pedig nyilvánvaló, hogy a témában a felsoroltakon kívül más jelentős, vagy akár a felsoroltaknál jelentősebb publikáció is megjelent az elmúlt években.

Melissa Müller: Az áruvilág kicsi királyai. Gyerekek a reklámok világában

Geomédia Szakkönyvek. Piac és elemzés. Budapest, 2001.

„Szüleimnek, akiknek mindig volt és van ideje számomra. Ezért szeretnék köszönetet mondani nekik.” – ezzel a személyes hangvételű ajánlással indul Melissa Müller könyve, *Az áruvilág kicsi királyai*, mely elsősorban olyan szülőkhöz szól, akik segíteni szeretnének cseperedő gyermekeiknek, hogy eligazodjanak a reklámokkal telezsúfolt fogyasztói társadalomban – s egyúttal saját lelkiismeretüket és pénztárcájukat is kímélni szeretnék, elkerülve agyonreklámozott, ám felesleges vagy ártalmas termékek megvásárlását. A „kicsi királyok”, a gyermekek – akikből a fejlett jóléti társadalmakban egyre kevesebb van – különlegesen fontos célcsoport

tot jelentenek a reklámozók számára, egyrészt, mert belőlük lesznek a jövő fogyasztói, másrészt már igen fiatal korukban befolyásuk van szüleik vásárlási döntéseire, zsebpénzük révén pedig hamarosan önálló fogyasztóként is megjelennek.

A könyv elsősorban a nyugat-európai és amerikai középréteg körében – a szerző által vélhetőleg legjobban ismert közegben – vizsgálja azt a jelenséget, hogy a szülők, akiknek egyre több pénzük van, anyagiakkal próbálják kárpótolni gyermekeiket a rájuk fordított idő szűkösségeért; a gyermekek pedig cserébe – megérezve a szülők lelkiismeret-furdalását – mind határozottabb és mind magasabb fogyasztói igényekkel állnak elő. Az egyes termékekről és márkákról kialakított képüket erőteljesen formálják a reklámok, melyek némiképp más módon hatnak rájuk, mint a felnőttekre.

A gyermeket megcélzó hirdetőknél azt kell tehát kiderítenie, hogy hogyan is működik mindez. „Az áruvilág kicsi királyai” magyar kiadásának borítóján szereplő ismertetés – összhangban a szerzői előszóval – a könyvet a szülőkön kívül a reklámszakembereknek is ajánlja (azaz, ha úgy tetszik, őket is megcélozza mint potenciális fogyasztókat). A könyv azonban nem fest hízelgő képet a hirdetőkről és a reklámszakemberekről; lelkiismeretlen ármánykodásait kívánja leleplezni, s szó sincs arról, hogy átnyújtáná nekik a gyermekeknek szóló hatékony reklám kész receptjét. Konkrét ötleteket elsősorban arra vonatkozóan kaphatnak a reklámozók, hogy mit ne csináljanak: milyen reklámfogások alkalmazásától tartózkodjanak leginkább, ha sikert akarnak elérni a gyerekeknél (a kicsinyek például viszolyognak a más márkák lejáratására irányuló összehasonlító reklámtól – Magyarországon egyébként amúgy is tilos az ilyen típusú hirdetés a reklámtörvény értelmében).

Különösen érdekes és fogyasztóvédelmi szempontból hasznos olvasmánnyá teszi a könyvet az a nálunk még szokatlan merészség – civil kurázsizsi? –, mellyel a szerző az egyes márkák, illetve termékek nevét kezeli: nem „egy bizonyos tejszokoládé”-ról beszél például, hanem a Milky Way-ről, s nem az „egyik vezető üdítőital-gyártó”-ról, hanem

mondjuk a Pepsiról... Leplezetlenül elítélően nyilatkozik azokról a cégekről, akik szerte haszontalan vagy káros termékeket kívánnak eladni a gyermekeknek: polcon porosodásra ítélt műanyag játékfigurát, fognyűvő nyalókát. Megtudhatjuk például azt is a könyvből, hogy a forgalomban lévő bébiparfüvek közül melyik az egyetlen márka, amely nem tartalmaz a gyermekek szerzetére káros hatású anyagot.

A gyermekekhez – ma még – elsősorban a televízió keresetül jutnak el a reklámok. Szakértők és laikusok évtizedek óta keresik a választ, hogy mi módon hat a televíziózás a gyermeki személyiség alakulására, annyi azonban bizonyos, hogy a káros hatások megelőzéséért a legtöbbet a szülők tehetik.

A teljes tévé-absztinencia a gyakorlatban nemcsak nehezen kivitelezhetőnek, de hatástalannak, sőt, több szempontból károsnak is bizonyul. Feltételezhető, hogy a televíziótól teljesen eltiltott gyerekeknél nem alakul ki idejében a média szemfényvesztései elleni természetes védelem, de ennél sokkal nyilvánvalóbb az a hátrány, melyet a kortárs csoportba való beilleszkedésnél szenvednek – aligha megoldható ugyanis, hogy csak is hasonló elvek szerint nevelt gyermekekkel találkozzanak egész óvodai és iskolai pályafutásuk során. A tévé néző többség törvényszerűen deviánsként kezeli azokat, akiknek „nincs otthon tévéjük”, s emiatt nemcsak a sorozatokról szóló beszélgetésekbe nem tudnak bekapcsolódni, de még a reklámdalocskákat – és a reklámozott termékeket! – sem ismerik. A megoldás tehát semmiképpen sem a teljes tiltás.

Hogy mit érdemes tennie annak a szülőnek, aki meg akarja óvni gyermekét a televízió – és a televíziós reklámok – káros hatásától, az jelenlegi tudásunk szerint néhány egyszerű tanácsban összefoglalható, melyek mindegyike úgy kezdődik, hogy „lehetőleg”: lehetőleg minél kevesebbet tévézzen a gyerek; lehetőleg találjunk számára más, értelmes elfoglaltságot; lehetőleg tudjunk róla, hogy mit néz; lehetőleg nézzük együtt a tévét, lehetőleg magyarázzuk meg neki a látottakat (ez utóbbi különösen fontos például a reklámok esetében)

Ezek az egyszerűnek látszó feladatok rop-

pant sok időt és türelmet igényelnek – annyira sokat, hogy a legtöbb szülő képtelen ennyit adni a gyermekének. Olykor az idő és a szándék nem is elég: tájékozottnak és kreatívnak is kell lennie annak a szülőnek, aki gyermeke kérdéseire használható válaszokat szeretne adni. Melissa Müller könyvében olvashatunk például egy igen szellemes módszert a reklámok hazugságainak leleplezésére: a gyermekekkel együtt próbáljunk meg otthon saját „reklámfilm” készíteni (lehetőleg egy jelentéktelen tárgyat, terméket találjunk minél vonzóbban), kéznél lévő anyagok és eszközök (festék, színes papír, lámpák stb.) segítségével. Ez a módszer – melyet egyébként a CARU (Children`s Advertising Review Unit – Gyermekreklámokat Felügyelő Egység) nevű amerikai reklámetikai testület ajánl a szülőknek – valóban remeknek tűnik, a házi reklámkészítés azonban akkor lesz igazán látványos, s ezáltal tanulságos, ha az anyuka vagy apuka járatos a reklámszakmában, és hozzá kellően kreatív is. Nem róható fel egyetlen szülőnek sem, ha ezeknek a feltételeknek nem tud megfelelni: a legjobb, ha szakemberek is részt vesznek gyermekeink média- és reklámfogyasztói tudatosságának kialakításában.

Noha a tudatos fogyasztóvá válás folyamatában a szülői nevelésnek kellene az alapot jelentenie, a médiismeretek közvetítését illetően nem feledkezhetünk meg az óvoda és az iskola szerepéről sem. Hátrányos helyzetű gyermekek esetében különösen fontos, hogy az oktatási intézmények formálják viszonyukat a fogyasztással és médiával. A szerző nem tér ki arra, hogy hazájában, Ausztriában, illetve az egyik legnagyobb európai piacnak számító német nyelvterületen milyen hatékonysággal folyik az iskolákban – esetleg óvodákban – a médiapedagógia, azt azonban tudjuk, hogy Magyarországon még bőven akad tennivaló ezen a téren. A médiismeret megjelenik ugyan a tananyagban, de talán nem akkora súllyal, mint az indokolt lenne a média mindennapos jelenlétét tekintve a gyermekek – és általában a fogyasztói társadalmak – életében.

Melissa Müller nem hagyja figyelmen kívül, hogy a televízió mellett – vagy helyett – az internet használata is egyre nagyobb részt

hasít ki a világ szerencsésebb részeire születettek idejéből, s ez vonatkozik a legfiatalabb korosztályokra is. Noha az internetes kereskedelem egyelőre még nem bizonyult akkora nagy üzletnek, mint amekkorának a kilencvenes évek közepén látszott, mára azért jelentős piaci szegmenssé nőtte ki magát jó néhány fejlett gazdaságú országban.

Sajnálatos, hogy a könyv magyar kiadásának utószavában – mely a hazai helyzetről lenne hivatott átfogó képet festeni – egyetlen szó sem esik a gyermekek internetezési szokásairól, már csak azért sem, mert a hivatkozott kutatások jelentős részét meglehetősen régen, még az internet széleskörű magyarországi elterjedése előtt végezték. Pedig az internetet használó magyar gyermekek sem kerülhetik el az online hirdetéseket, még ha azok egyelőre kevésbé látványosak is, mint a tévéreklámok.

A magyar kiadás utószava – mely „A gyermekközönség hazai vizsgálata” címet viseli, nemcsak azért kelthet csalódást, mert szakdolgozat-ízű szövegezése száraznak, morális következtetései pedig sótlannak hatnak Melissa Müller könnyen fogyasztható, szórakoztató, ugyanakkor gyakorlati tanácsokban sem szűkölködő könyve után. A tanulmány nagyobbrészt általánosságban vizsgálja a gyermekek és a televízió viszonyát, kevésbé összpontosít a reklámokra. Ismerteti azonban a hazai reklámszabályozás alapjául szolgáló jogszabály gyermekekre vonatkozó részeit: a „médiatörvény”-ként ismert 1996/I-es törvény, valamint a gazdasági reklámtevékenységről szóló 1997. évi LVIII. törvény („reklámtörvény”), és említ néhány – szintén

gyermekekkel kapcsolatos – ügyet, amellyel az Országos Rádió- és Televízió Testület néhány pontját, illetve a Magyar Reklámszövetség Etikai Bizottsága foglalkozott.

Elmarad viszont a könyv magyar olvasói-ban óhatatlanul felmerülő kérdések feltevése: Van-e valamilyen sajátossága a magyar reklámpiacnak (azon kívül, hogy – mint ahogy az a tanulmányból kiderül – a kilencvenes évek végén némileg több volt az élelmiszerreklám a televízióban, mint Nyugat-Európában)? Hogyan változott mindez a rendszerváltás óta eltelt idő alatt? Mások-e a magyar reklámok, vagy egy az egyben követik a szájbarágós német, esetleg az elvontabb humorú angol stílust? És ami jelenleg talán a legérdekesebb: vajon nyugati kortársaikhoz képest másként hatnak-e a reklámok a mai magyar gyerekekre, akiknek a szülei még nem kifejezetten fogyasztói társadalomban látták meg a napvilágot?

Melissa Müllertől, Az áruvilág kicsi királyai-nak szerzőjétől – aki 1967-ben születet Bécsben, közgazdász végzettségű, és független újságíróként nemzetközi hírű gazdasági és hírmagazinokban publikál – jelenleg még két könyvet olvashatunk magyarul: Az utolsó óráig: Hitler titkárnőjének visszaemlékezései címűt (Park Kiadó, Budapest, 2001) melyet Traudl Jungéval közösen írt; valamint a nagy visszhangot keltett Anne Frank, egy lány élete című biográfiát (Képzőművészeti Könyvkiadó, Budapest, 2002).

Tankó Tünde

Szerzőink

Balogh Lídia

1975-ben született Budapesten; a szegedi József Attila Tudományegyetemen szerzett magyar nyelv és irodalom szakos tanári, majd kommunikáció szakos bölcsészdiplomát. 1998-tól a Fovárosi Szabó Ervin Könyvtár Szociológiai Osztályán dokumentátor és szaktájékoztató.

Bank Dénes

1979-ben Budapesten született. 1997-ben az Ifjúsági Integrációs Társaság alapító tagja és vezetője, majd 1999-től az Országos Ifjúsági Telekommunikációs Egyesület elnöke. Ebben az évben lett az Országos Gyermekek és Ifjúsági Parlament külügyekért felelős alelnöke és az Európai Ifjúsági Fórum egyik magyarországi képviselője is. 2001-től a Nemzetközi Programok Tanácsának tagja, valamint 2003-tól a Civil Szervezetek Világszövetsége magyar képviselőjének vezetője.

Jelenleg közgazdaságtudományt hallgat, informatika és média ügyekben érdekelt.

Bauer Béla

1961-ben született. Egyik kidolgozója az ifjúságsegítő szakmának, kezdeményezője az Ifjúság 2000 és a Mozaik 2001 nagymintás ifjúságkutatásnak. Tanító-népművelő, történész, szociológus. A Mobilitás Nemzeti Ifjúságkutató Intézet igazgatója, az ELTE főiskolai docense. Jelenleg a hallgatói jogok témájában végez kutatómunkát, szakterülete az érétek és kultúra világa.

Büki Gabriella

1980-ban született Budapesten. Középiskolai tanulmányait a budapesti Városmajori Gimnázium rajz-vizuális tagozatán végezte. Jelenleg a Budapesti Gazdasági Főiskola Külkereskedelmi Főiskolai Karának végzős hallgatója Gazdaságdiplomácia és Nemzetközi Menedzsment szakon, EU-kapcsolatok szakirányon. Szakmai gyakorlatát az Esélyegyenlőségi Kormányhivatal Fogytékosügyi Koordinációs Irodájánál tölti.

Csorba Katalin

1981-ben született Budapesten. Középisko-

lai tanulmányait a budapesti Szent László Gimnázium speciális angol nyelvi tagozatán végezte. Jelenleg a Budapesti Gazdasági Főiskola Külkereskedelmi Főiskolai Karának végzős hallgatója Gazdaságdiplomácia és Nemzetközi Menedzsment szakon, Szakdiplomácia szakirányon. Szakmai gyakorlatát az Esélyegyenlőségi Kormányhivatal Fogytékosügyi Koordinációs Irodájánál tölti.

Komássy Ákos

1978-ban született Budapesten. 1995–1996-ig a Budapesti Önkormányzatok Középiskolai Szövetségének elnöke, 1996-ban soros elnöke a GYIET Korosztályi Tárgyalócsoportjának, 1996–97-ben OBESSU (Európai Diákszövetség) elnöke. 2000–2002-ig az ECOSY (Európai Unió Szocialista Ifjúsági Szervezete) alelnöke, jelenleg a Fiatallal Baloldal Ifjú Szocialisták alelnöke. Diplomáját nemzetközi kapcsolatok szakon Bécsben szerezte, jelenleg Medgyessy Péter miniszterelnök személyi titkára.

Kucsera Tamás Gergely

1976-ban született Budapesten, részt vett a Hallgatói Önkormányzatok Országos Konferenciájának 1996-os megalapításában. 1997-ben a szervezet választmányának, majd 1998-ban elnökségének tagja, illetve 1999–2000-ben két cikluson keresztül elnöke. 1999–2002 között tagja a Gyermekek és Ifjúsági Alapprogram Tanácsának és 1999-es alapításától 2002 végéig a MIK Állandó Bizottságának elnöke. Jelenleg a Fidelitas oktatási kabinetjének vezetője, szociológus, filozófia szakos doktorandusz, Orbán Viktor volt miniszterelnök szakmai kabinetjének munkatársa.

Máder Miklós

1972-ben Pécsen született. Szociológus, doktorandusz. Részes az Ifjúság 2000 és a Mozaik 2001 kutatásoknak, a roma ifjúsági szervezeti kutatásnak és a valóságshowkról szóló kutatás gyorsjelentésének. Korábban az UNESCO Minority Studies munkatársa, jelenleg a Nemzeti Ifjúságkutató Intézet kutatója

Nagy Ádám

1972-ben született, politológus, jogász, mérnök-közgazdász. Ph.D fokozatát oktatásmód-

szertanból írta. 1995-1999-ig A Zabhegyező Gyerekanimátorok Egyesületének vezetője. Korábban tagja a Nemzetközi Programok Tanácsa elődjének, jelenleg tagja a Gyermek és Ifjúsági Alapprogram tanácsnak. Az ifjúsági szakértő és nonprofit menedzser szakmák vizsgáztatói és szakértői névjegyzékének tagja. Jelenleg a Budapesti Műszaki Egyetem Információ- és Tudásmenedzsement tan-székének adjunktusa és egy informatikai világvállalat tanácsadója.

Nemeskéri István

Matematikus. Az Ifjúság 2000, Mozaik 2001 kutatások részese. Korábban a Magyar Közvéleménykutató Intézet és a Tárci munkatársa, valamint a Magyar Gallup Intézet fejlesztési igazgatója. Statisztikát, piackutatást és módszertant tanít, 2001-től Nemzeti Ifjúságkuta-tó Intézet kutatási igazgatója

Rigler Dorottya

1982-ben született Budapesten. Középisko-lai tanulmányait a budapesti Szent László Gimnázium speciális angol tagozatán végezte. Jelenleg a Budapesti Gazdasági Főiskola Külkereskedelmi Főiskolai Karának végzős hallgatója Gazdaságdiplomácia és Nemzet-közi Menedzsment szakon, EU-kapcsolatok szakirányon. Szakmai gyakorlatát az Esély-egyenlőségi Kormányhivatal Fogyatékosügyi Koordinációs Irodájánál tölti.

Rózsahegyvi Viktória

1974-ben született. Egy évig a Zabhegyező Gyerekanimátorok Egyesülete vezetőségi tagja, 1997-1999 között az ezidőben Soros

Alapítvány Modellintézménye címet kapott Káposztásmegyeri Zabhegyező Játsszóház programigazgatója. Diplomamunkáját a civil szervezetek és önkormányzatok együttmű-ködéséről a gyerekjóléti alapellátásban té-makörében írta.

Jelenleg a profitszektorban dolgozik, az egyik jelentős levelező oktatási cég pénzügyi vezetője.

Sípos Júlia

1957-ben Budapesten született. Jogász és szociológus. A Magyar Rádió Rt. Kossuth Tu-dományos Szerkesztőségében szerkesztő-ként dolgozik. Munkáiban rendszeresen megjelennek a hazai ifjúságkutatás eredmé-nyei, szakterülete az ifjúság politikai szocia-lizációja és az alternatív ifjúsági mozgalmak.

Szabó Andrea

1970-ben született. Részt vett az Ifjúság 2000 és a Mozaik 2001 ifjúságkutatásban va-lamint a felsőoktatási integrációs kutatás-ban. Szakterülete a politikai szocializáció és a társadalmi mozgalmak. Szociológus-po-litológus, a NIKI és az ELTE jogtudományi karának tudományos főmunkatársa.

Tankó Tünde

1971-ben született Kézdivásárhelyen. Tanító, szociológus. Szakterülete a vallás- és if-júságszociológia. Jelenlegi munkahelye a Fovárosi Szabó Ervin Könyvtár szociológiai gyűjteménye.

Szerző

Repertórium Cikkcím

Főcím és szerzőségi közlés Ifjúsági szemle
 Indulás – megszűnés 1981, 1. (1.né.)-10.[!9.]évf. 5. (1989).
 Megjelenési hely : kiadó Budapest : ILK
 Periodicitás Kéthavonként
 ISSN 0230-2446
 Közreadó testület Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség. Központi Bizottság

Főcím és szerzőségi közlés Ifjúsági szemle = Youth review / ed. of the special issue
 Endre Erdős
 Indulás – megszűnés Special ed. (Oct./Nov. 1985)-[19]88.
 Megjelenési hely : kiadó [Budapest] : ILK
 Fizikai jellemzők Ill. ; 20 cm
 Periodicitás Rendszeretlenül
 Megjegyzések Válogatás a magyarul 1981-1985-ben, az Európai Kulturális fórum (1985. okt.) résztvevői számára készült tanulmányokból

Szerkesztők

Antal Kálmán – főszerk. h. – 1981
 Birta Zsuzsa – főszerk.h. – 1981, 1985 – 1989
 Csiky Ildikó tervező szerk. – 1986-1987
 Erdős Endre – főszerk. – 1981-1985,
 Fricz Tamás – rovatvezető – 1986-1988
 Jablonszky László – olvasószerk. – 1985-1989
 Kiss János, Sz. – főszerk – 1985- 1987
 Vass László – főszerk. – 1988-1989

Beköszöntő = Ifjúsági Szemle 1981/1 p. 3-4.

1. Ifjúságszociológia – empirikus kutatások

Andor Mihály: Alkalmazkodás és karrier. Az iskolaigazgatók kiválasztásának. 1987/5 p. 40-50

Bibliogr. jegyz.

1982-84-es vizsgálat Békés és Győr-Sopron megyében

Bálint Éva, V.: Óvodások ünnepei. Vizsgálat egy rózsadombi óvodában 1983/3 p. 46-55.

Benda Gyula-Hadházy Ágnes-Molnár Adrienn: Pályák, karok, hallgatók 1984/2 p. 24-36

Társadalmi származás szerinti összetétel vizsgálata kilenc felsőoktatási intézményben

Bóday Pál: Alkalmas – de nem akar. A fiatalok vezetővé válási aspirációiról. 1987/5 p. 30-39

Vizsgálat fiatal diplomások körében

Körkérdés

- Braungart, Margaret – Braungart, Richard: Ifjúsági problémák és politika a nyolcvanas években. Nemzetközi összehasonlítás. Ford. Friedmann Károly. 1986/3 p. 102-107.
- Domány András: Hit, világnézet, politika. Gondolatok a lengyel vallásosságról 1983/1 p. 42-52
1975, 1980 és 1981-es szociológiai kutatások alapján
- Eperjesi László-Molnár Erzsébet: A munkahelyi bábeli értékrendszere. A Közlekedési Múzeum fiatal dolgozói. 1988/4 p. 29-38
- Falussy Béla: A dolgozó fiatalok életmódjáról egy statisztikai vizsgálat tükrében. 1981/4 p. 40-53
A KSH 1977-es vizsgálata alapján
Falussy Béla: Életkörülmények – tevékenység szerkezet. 1982/2 p. 15-25
Eközsmény: Ifj. Szemle 1981. 4.
Farkas Endre: A diáki fiatalok jövőtudatáról egy felmérés tükrében 1985/3 p. 36-43
- Füzesi Zsuzsanna: Fiatalok az orvosnál. 1986/2 p. 74-81
Baranya megyei ill. pécsi vizsgálatok, iparban, bányában és mezőgazdaságban dolgozó fiatalok körében, 1981-ben
- Füzesi Zsuzsanna: The state of health of the young. 1988/spec. Issue p. 89-96
- Garami Erika: Kezükben van a jövő? Ifjúság a helyi társadalomban. 1987/5 p. 87-94
Vizsgálat egy baranyai falu /Dobsza/ KISZ-tagjai körében
- Garami László: Az oktató-hallgató viszony és a pedagógusképzés. 1984/3 p. 27-48
Országos vizsgálat alapján
- Hrubos Ildikó: Reformérdekeltségben. A fiatal közgazdasági diplomások esélyeiről. 1987/4 p. 42-46
„Az ifjúságpolitika tudományos megalapozását szolgáló kutatások” c. kutatási főirány keretében végzett vizsgálatok alapján
- Káli Sándor: Program és közösség = Ifjúsági Szemle 1981/3 p. 40-50.
Az NDK-beli fiatal magyar vendégmunkások között végzett kutatás alapján
- Karikó Sándor: Az ifjúság fogalma. Egy hipotézis vázlatos leírása 1983/4 p. 39-46
- Kóródi Mária: Álelégedettség – valóságos elmentmondások. Az újonnan munkába lépők beilleszkedési tapasztalatai a Zala Bútorgyárban. 1981/1 p. 81-88
Az MTA Szociológiai Intézetének Zala megyei vizsgálatának részkutatása
- Kozma Tamás: Diákok, tanulók – vállalkozás. Mít tudnak az iskolában a népgazdaság mai problémáiról? 1987/1 p. 69-81 Bibliogr.
Vizsgálat 300 diák körében az 1985/86-os tanévben. 1048 pedagógus gazdasági szemléletének vizsgálatáról is
- Laki László: Alkotás, újítás – kontra társadalmi hasznosság? Egy felmérés „furcsa” tapasztalatai 1986/6 p. 53-60.
Az iparban dolgozó ifjúság munkához és a munkaszervezethez való viszonyának összefüggése a gazdasági reform megvalósításának lehetőségeivel. Egy 1978-79-ben végzett felmérés eredményei
- Lázár Guy: Kik tartoznak a nemzethez? Fiatalok a magyarság ismérveiről és a határon túli magyarokról. 1988/2 p. 35-52
Vizsgálat 1985-ben. 14-29 évesek a hazai népcsoportokról /a cigányokról is/, a szomszéd országok magyar kisebbségéről és a nyugati magyarokról
- Leveleki Magdolna: A struktúra változatlan-sága, a változatlan-ság struktúrája. Pályakezdő vegyészmérnökök. 1988/4 p. 22-28
A Veszprémi Vegyipari Egyetemen az ötvenes, a hatvanas, a hetvenes és a nyolcvanas években végzett egy-egy korcsoport pályakezdési tapasztalatai egy vizsgálat tükrében
- Mihály Ildikó: Sokat adunk, de eleget-e? Veszélyeztetettek az iskolában. 1988/3 p. 66-73
Három iskola adatlapjainak elemzése
- Nagy Gyula: Fiatalok a kisvállalkozásokról. 1984/1 p. 66-78
1982-es közvéleménykutatás alapján
- Nagy Gyula-Szabó Ildikó: Mi a fiatalok véle-

ménye a munkaerőhelyzetről? 1981/4 p. 10-18

Nemzetközi ifjúságkutatás = Ifjúsági Szemle 1983/2 p. 86-110
részei

Laki László: Előszó helyett 1983/2 p. 86-87

Gazsó Ferenc: Az iparban dolgozó fiatalok társadalmi mobilitásának tendenciái 1983/2 88-108

Békés Zoltán: További tervek 1983/2 p. 109-110

Részletek egy rövidesen megjelenő kötetből

Pál Tamás: Próbareform. Egy középiskolai mozgalmi kísérlet tanulságai 1987/6 p. 33-39.

A KISZ KB két iskolavárosban indított és kudarcra végződött mozgalmi, szervezeti kísérlete melyet az Ifjúság- és közvéleménykutatató csoport végig nyomon követett

Sviatovszki András: What does peace mean to you? Results of a survey. 1988/spec. Issue p. 54-61

Szabó Ildikó: Érvényesülés itthon és külföldön. Egy ifjúságszociológia vizsgálatról 1986/6 p. 61-66.

Szabó Ildikó: Success at home and abroad. A sociological youth survey. 1988/spec. Issue p. 29-34

Tóth Olga: A magyar mérnökség – pályaválasztási dokumentumok tükrében 1987/6 p. 77-85

A tizes, harmincas, ötvenes és a nyolcvanas években

Tóth Pál : Hogy érzi magát mérnök úr – fiatalon? 1985/6 p. 68-78

Tóth Pál: Középiskolás diákok tanítás után = Ifjúsági Szemle 1983/2 p. 66-85
A miskolci vizsgálatból

Zsíros Mária: Az állam gyermekei. Egy kutatás tapasztalatai. 1984/1 p. 53-65

Az állami gondozottakról

2. Ifjúságpolitika

Alkotó művészek, írók, pedagógusok és KISZ-vezetők tanácskozása, 1957. október 3. 1982/3 p. 3-35

A tanácskozás anyagának szerkesztett változata. Résztvevők: Trencsényi-Waldapfel Imre, Veres Péter, Gergely Sándor, Rideg Sándor, Lukács Imre, Szabó Pál, Szabó Ferenc, Várnai Ferenc, Névai László, Barna László

Antal János – Hubay László: Ne tévesszük össze a bürokráciát a bürokratizmussal. 1981/3 p. 92-95.

Hozzászólás Balogh Géza cikkéhez, Ifj. Szle. 1981/1 (és Tóth Zoltán Ifj. Szle 1981/2.)

Balogh Géza: Szorongassuk meg a bürokrácia torkát! De hol a nyaka? 1981/1 p. 52-57

Békés Zoltán: Az ifjúságpolitika tudományos megalapozása. Egy kutatási főirány létrejöttének előzményei és főbb megfontolásai. 1981/3 p. 61-68

Beszélgetés a hazafiságról = Ifjúsági Szemle 1981/3 p. 69-74.

A rádióműsor résztvevői voltak: Bánáti Ferenc, Schiffer Péter, Zeley László

A KISZ KB Ifjúságkutatató csoportja kutatása alapján

Csizmadia Ervin: Demokrácia és emberi jogok. Beszélgetés Kukorelli István államjogossal 1988/3 p. 3-8

Deák Gábor: Az állami ifjúságpolitikáról. 1988/ klsz. P. 5-12

Gál Lajos: A koalíciós pártok ifjúságpolitikája a népi demokratikus átalakulás kezdeti időszakában. 1985/2 p. 65-79.

Gönczi János: (Bevezető) 1988/ klsz. p. 3-4 [Ifjúságpolitikai konferencia. Pécs, 1988. szeptember

Harcza István: Az ifjúság helyzete a társadalmi újratermelődési folyamatokban. 1988/ klsz. P. 12-40

Harcza István: Living conditions of the Hun-

Körkérdés

- garian young and reform as a vital issue. 1988/spec. Iss. P. 15-28
- Horváth László: Megjegyzések az ifjúságpolitika és az ifjúsági mozgalom helyzetéhez. 1983/4 p. 3-16.
- Kéri László-Hámori Balázs-Lengyel László-Bogár László: Gazdaság és politika. Beszélgetés /1987/. Reflexiók /1988/. 1988/3 p. 86-97
1987-ben felvett rádióbeszélgetés, amely csak 1988-ban került adásba
- Kiss Artur: Társadalmunk és az ifjúság. 1982/1 p. 64-77.
- Laki László: Lépní kell. Egy „más típusú” ifjúságpolitika felé. 1988/3 p. 24-32
- Megyesi Gusztáv: Beszélgetések a békéről. 1984/1 p. 3-13
- Nem mind arany, ami fénylik. 1981/3 p. 87-91.
A Tudományos Diákköri Konferencia ifjúságpolitikai szekciójának tevékenységéről
- Opinion on youth community initiatives. 1988/spec. Issue p. 5-14
- Pozsgay Imre válaszai az Ifjúsági Szemle kérdéseire. 1982/1 p. 5-12
- Szalay Péter: Gondolatok az ifjúsági törvényről. 1988/3 p. 19-23.
1971. évi. IV. törv.
- Szepesi György, D.: Gondolatok a VI. ötéves terv ifjúságpolitikai feladatairól. 1981/4 p. 31-39
- Tóth Zoltán: Hány nyaka van a bürokráciának. 1981/1 p. 76-83
Hozzászólás Balogh Géza azonos című cikkéhez, Ifj. Szle. 1981/1
- Törésvonalak mentén. Az ifjúság társadalomépítésbe való bekapcsolódásának politikai, ideológiai konfliktusairól. 1984/3 p. 3-26.
Az MSZMP tudományos munkabizottságának zárótanulmánya
- Változó társadalom – változó ifjúságpolitika. Beszélgetés Kovács Jenővel. 1984/4 p. 3-8.
Az MSZMP KB Párt- és Tömegszervezetek osztályvezetőjével az ifjúság társadalmi helyzetéről
3. Ideológia – Közélet – politikai szocializáció
- [Ifjúság és reform. Vita] Bánsági Tamás: Romantika és realizmus 1987/1 p. 22-26.
- [Ifjúság és reform. Vita] Bodor László: Reform és realizmus. 1987/6 p. 14-20.
- [Ifjúság és reform. Vita] Deme Tamás: Ne sírjatok, reformerek. 1987/4 p. 30-41
- [Ifjúság és reform. Vita] Kapitány Ágnes és Kapitány Gábor: Túl a romantikán. 1987/3 p. 101-107
- [Ifjúság és reform. Vita] Lázár István hozzászólása. 1987/2 p. 105-112
- [Ifjúság és reform. Vita] Lengyel László: Ifjúság és reform 1987/1 p. 17-22.
- [Ifjúság és reform. Vita] Szilágyi Ákos: Reform és romantika 1986/6 p. 15-23.
- [Ifjúságpolitikai konferencia. Pécs, 1988. szeptember] Szemlények a konferencia vitájából 1988/ksz. p. 93-100.
- [Politikai szocializáció] (Bevezető) p. 3-4. 1986/3 p. 3-86
- „Szerintem...” Közgazdászjelöltek a létező és elképzelt szocializmusról. Összeállította Frank Iván. 1988/2 p. 83-92
- Antal Kálmán: Etűdők attitűdökre. Egy irodalomszociológiai kísérlet néhány tapasztalata. 1984/4 p. 23-45
- 52 novella tartalomelemzése a főhős szocializációja szempontjából
- Balázs Magdolna: Velleitásaink meghaladása

- érdekében. 1988/6 p. 43-50
A korabeli zavaros szellemi-közéleti állapot a demokrácia szükséges iskolája
- Berecz János: Marx, marxizmus, ifjúság. 1983/2 p. 3-15.
- Beszélgetés arról, hogy mérhető-e és hogyan a tudat változása? 1981/3 p. 81-86
Beszélgetés Lengyel Imre és Rákóczi István Péter: Kísérlet a tudatformálás egy mérhető-ségi módszerének kidolgozására KISZ-vezetők körében c. dolgozatáról
- Boros László /szociológus/: Az értékorientáció tényezői és típusai 1988/klasz. p. 66-70
- Czine Gáspár: A huszonnegyedik órában járunk... Közelítések a fiatal értelmiségiek közérzetéhez. 1988/6 p. 57-64
- Csizmadia Ervin: Az ifjúság örökjoga. Vázlat a nemzedékiség régi és új alakzatairól. 1987/5 p. 3-16 Bibliogr.
- Dögei Ilona: Ördögi körben. Családi hatás a politikai szocializáció folyamatában. 1986/3 p. 46-51.
- Dögei Ilona: A vicious circle: the role of the family in political socialization. 1988/spec. Issue p. 35-41
- Fekete Gyula /statiztikus/: Reformnemzedék? Fiatalok nézetei a gazdasági reform egyes kérdéseiről 1986/6 p. 37-44.
- Gyulavári Ágnes: „Azt hiszem, a miénk egy bizalmatlan nemzedék”. A kortárs csoport politikai szocializációs szerepének néhány vonása 1986/3 p. 52-59.
- Hegyi Istvánné: A közéletiségről. 1982/2 p. 74-77.
Hozzászólás az Ifjúság – közéletiség – cselekvés c. kerekasztal-beszélgetéshez 1982/1
- Hermann István: Az ifjúság és a marxizmus. 1982/3 p. 36-44.
- Hülvely István: Politika – közösség – ifjúság. 1981/3 p. 28-39
- Ifjúság – közéletiség – cselekvés (Kerekasztal-beszélgetés). 1982/1 p. 13-28.
A beszélgetés résztvevői: Hovanyec László, Gombár Csaba, Vajda György, Bárd András, Soltész Anikó, Erdélyi Sándor
- Kéri László: „Ajtónk előtt a láncravert idő”. Vázlat egy generáció politikai szocializációjához. 1985/3 p. 3-19
Az 1950 körül született fiatal humán értelmiségiek életciklusai
- Kéri László: A változatlanágtól a leépülésig. A politikai szocializáció problémáinak értelmezési lehetőségeiről. 1987/4 p. 20-29
- Kéri László: Az ifjúság és a politikai változások. 1988/klasz. p. 55-65.
- Kéri László: Szétszedett szocializáció 1986/3 p. 5-22.
- Körkép az egyesülési és gyülekezési jogról. 1988/6 p. 98-102.
A rádió külföldi tudósítói a 168 órában 1988. szeptember 3
- Kürti Judit-Szabó Gábor: Egyetem – politika – vita. Egy felsőoktatási rétegfórum tapasztalatai 1986/3 p. 79-86.
- Lukács József: Vallásosság, hit, fiatalság. 1983/4 p. 47-62
- Németh Zsolt: A nemzettudat önépítkezése. Nemzetképek az egyetemi klubokban, szakollégiumokban. 1988/4 p. 52-61
A nemzethez, a határon túli magyarsághoz, a szomszéd népekhez való viszony
- Schiffer Péter: Az ifjúság politikai szocializációjáról. 1982/3 p. 45-53.
- Stumpf István: Politikum, alternativitás – öszerveződő közösségek 1988/klasz. p. 87-92.

Körkérdés

Stumpf István: Szervezeti politizálás és politikai szocializáció a KISZ-ben 1986/3 p. 60-71.

Szabó Ildikó: Nicht for dem Kind? Politikai szocializáció a családban 1987/5 p. 51-60

Szabó Miklós: Rendszertudat és nemzettudat. A mai magyar társadalom politikai tudatát meghatározó nemzedékek nemzettudatélményeiről. 1988/4 p. 39-51

Az utóbbi 40 év korcsoportjai: NÉKOSZ fiatalok, az ötvenes évek nemzedéke, ötvenhatosok, stb

Szabó Vilmos: Érdekképviselő – politikum, politikai szervezetek. A munkahelyi szocializációról. 1986/3 p. 34-45.

Szviatovszki András: Szerinted mi a béke? Egy felmérés eredményei 1986/3 p. 72-78.

Tomka Miklós: Az ifjúság és a vallás. 1984/2 p. 3-14
Bibliogr.

Tót Éva: „Én magamban lázadok, belül”. A konfliktus-tanulás képletei 1986/3 p. 23-33.

Ugyanarról – egy évtizede /Válogatás a hetvenes évekből/. 1982/1 p. 29-40.
Szemelvények Köpeczi Béla, Vitányi Iván, Tókei Ferenc, Pozsgay Imre, Bizám Lenke, T Kardos ferenc, Rózsa László és Kelen Béla írásaiból.

Vass László: Reformizmus vagy „forradalmizmus”? 1982/2 p. 68-73.
Hozzászólás az Ifjúság – közéletiség – cselekvés c. kerekasztal-beszélgetéshez 1982/1

4. Ifjúság és politika – Politikai mozgalom

Ágh Attila: Szervezett mozgalmak és mozgalmi szervezetek a korai szocializmus időszakában Magyarországon. 1987/3 p. 27-37.

Ágh Attila: Szervezett mozgalmak és mozgalmi szervezetek a korai szocializmus időszakában Magyarországon. 1987/3 p. 27-37.

Ágh Attila: Szervezett mozgalmak és mozgalmi szervezetek a korai szocializmus időszakában Magyarországon. 1987/3 p. 27-37.

Az ifjúsági szövetség szerepe a munkássá válásban. 1981/1 p. 58-65.

A beszélgetés résztvevői: Lengyel Sándor, Galsa lászló, Hegedűs Istvánné, Kiss László, Klébercz György, Varga Péter, Bárd P. András, Szabó Klára

Bánsághi Tamás: Megújulás, reform, KISZ. 1983/2 p. 32-39.

Csatáry Ildikó: AZ elveszett lakóhely nyomában. A KISZ XI. kongresszusának lakóhelyi fórumáról. 1987/6 p. 52-59.

Gyulavári Ágnes-Stumpf István: „Minket nem lehet kiűzni” /?/ A vezetők kiválasztódásának és politikussá szocializálódásának problémái a KISZ-ben. 1987/5 p. 17-29

Kápolnai György: A KISZ társadalmunk politikai intézményrendszerében 1981/2 49-55.

Kőszegi Gábor: „Mi is voltunk fiatalok...” 1985/2 p. 104-112

Mezei András, Székely Éva, Szilágyi György és Várnai Ferenc emlékezése

Nagy Imre: Ifjúság – KISZ – reformesélyek 1988/klasz. p. 77-86.

Soltész Anikó: A modellváltás feltételei és esélyei a KISZ-ben 1988/klasz. p. 71-76

Szabó Ildikó: Szimbólumok, személyiségek, vélemények. 1981/1 p.14-26
Politikusok, politikai fogalmak és jelképek ismerete az ifjúság körében

Trencsényi László: Az úttörő szorgalmasan tanul, de nem osztja meg másokkal a tudását. Történelem a 12 pontban. 1985/4 p. 81-86
Bibliogr.

- Ideológiai, tudati változás tükröződése az úttörők 12 pontjának alakulásában. A mozgalom „beiskolázása”
- Vályi Zsuzsanna: Népi összefogás a társadalmi átalakulásban és a szegedi NÉKOSZ. 1982/3 p. 96-97
- Veres Pál: Nehogy észrevegyék ... 1985/2 p. 95-103
- Zeley László: A felnőttkor határán. Van-e ifjúsági közvélemény?
besz. part. Schiffer Péter-Zsíros Mária. 1981/1 p. 27-33
- Zsíros Mária: Vélemények a szervezethez való tartozásról. 1982/1 p. 78-84
Fiatalok véleménye a KISZ-ről
5. Társadalmi struktúra
- A ... (?) generáció. Kerekasztal-beszélgetés a harmincasokról. 1987/7 p. 3-13.
A beszélgetés résztvevői: Kéri László, Bozóki András, Sükösd Miklós, Stumpf István, Balázs Magdolna
- Antal Z. László: Esélyek kényszerpályán. A diplomáig vezető út. 1985/3 p. 20-27
- Békés Zoltán: A társadalmi különbségek nemzedéki újratermelődése 1981/4 p. 19-30
- Bencsik Attila: A jövő záloga? A fiatal műszaki értelmiségről. 1985/3 p. 67-74. Bibliogr.
- Csizmadia Ervin: A visszanyert ifjúság. 1988/6 p. 34-42.
Az ifjúsági elit és a szélesebb ifjúsági társadalom kapcsolata és helykeresése a magyar társadalmi struktúrában
- Feitl István: Történelmi szélárnyékban. Megjegyzések Csengey Dénes és Szőnyi György Endre „nemzedéktörténetéhez” . 1984/3 p. 73-80.
- Csengey Dénes: „...és mi most itt vagyunk” és Szőnyi György Endre: Lengyel történet c. könyvéről
- Fricz Tamás: A generációváltás mint a felerősödött „mozgatórugó”. Kísérlet a generációváltás új jelenségeinek értelmezésére. 1987/4 p. 3-19
Bibliogr.
- Gábor Kálmán: A középiskolát végzett fiatalok „középrétegesedése” p. 53-61 Bibliogr.
- Gál Lajos: A magyar fiatalok helyzete a népi demokratikus átalakulás időszakában. 1986/2 p. 82-93 Bibliogr.
Az egyes rétegek társadalmi-gazdasági helyzete 1945-48-ban
- Gazsó Ferenc: Az ifjúság társadalmunk szerkezetében. 1982/4 p. 78-90
- Ifjúság és társadalom a 70-es és 80-as években. 1982/3 p. 111.
1982. szeptemberi nyíregyházi tanácskozás előzetese
- Nagy generáció? Kerekasztal-beszélgetés a hatvana évek ifjúságáról. 1987/1 p. 3-16.
A beszélgetés résztvevői: Sükösd Mihály, Balázs Magdolna, Ifj. Marosán György, Adamis Anna, Papp Zsolt, Csizmadia Ervin
- Szekeres Imre: Alternatívátörténet. 1986/2 p. 64-73.
Egyén és társadalom viszonya
- Török Gábor: Érdektudat, értéktudat. 1988/klasz. P. 49-54.
A magyar társadalom érdektagoltságáról
- Bankó András: Péter nem sziklára, Lakihegyre épített. 1987/4 p. 47-56 Bibliogr.
„A társadalmi mobilitás és a családi szerkezet változásai Lakihegyen” c. szakdolgozat alapján
6. Civil társadalom
- Balázs Magdolna: A mozgalom hite még

Körkérdés

- nem a mozgalom. Válasz Kószegi Ferencnek. 1988/4 p. 78-87 Bibliogr. jegyz.
- Balázs Magdolna: Békemozgalom és tömegbázishiány. Szélfeljegyzetek egy újsághír margójára. 1988/1 p. 106-110
- Bilecz Endre: A magyar társadalmi mozgalmak fejlődéséről. Megjegyzések, összefüggések, tapasztalatok. 1987/6 p. 22-32 Bibliogr.
- Bozóki András: Kritikai magatartásmodellek a fiatal értelmiség körében. 1987/3 p. 38-49 Bibliogr.
Az alternatív mozgalmak háttere
- Csizmadia Ervin: A másként gondolkodás. Megjegyzések a jelenség problémátörténetéhez. Ifjúsági Szemle 1988/6 p. 8-23
- Deme Tamás: Kinek kell ma László-Bencsik Sándor? Egy különleges olvasótábor tanulságai. 1986/6 p. 82-87.
- Diczházi Bertalan: Vázlat a társadalompolitikai körökről, klubokról. 1987/3 p. 50-61. szerző a 405-ös Kör vezetője volt
- Gergely András, A.: Lokalitas – ifjúság – civil társadalmi alternatívák. 1988/2 p. 93-101. Bibliogr.
Az 1979-es kiskunhalasi városkutatás néhány tapasztalata
- Hollós László: Kényszer?/pihenő. Volt egyszer egy Átriumi esték. 1987/3 p. 17-26
Az egrri Ifjúsági Ház Átriumi esték elnevezésű előadássorozatáról, amelyet a helyi kiskirályok elsorvasztottak
- Hollós László: Ökológiai mozgalmak '88. 1988/6 p. 24-33
Beszélgetések 6 különféle társaság képviselőjével
- Kamarás István: Bensőséges bázisok. A valási kisközösségekről. 1987/6 p. 70-76 Bibliogr. Jegyz.
- Kéri László: Újfajta részvétel. Ifjúság, tagoltság, reformkor. 1988/5 p. 3-11
A fiatalok politikai magatartásának lehetséges típusai
- Körkérdés a fiatalok közösségi kezdeményezéseiről. 1987/3 p. 3-11
Válaszol: Horváth István Mszmp Kb titk., Nagy Imre KISZ KB titk, Pozsgay Imre Hazafias Népfront Országos Tanácsának főtítkára
- Kószegi Ferenc: Új békemozgalom és tömegbázis. Megjegyzések Balázs Magdolna Békemozgalom és tömegbázishiány című írásához. 1988/4 p. 70-77
- Kulcsár Klára: Ebtulok hegypásztorai. 1987/3 p. 62-68.
Oszkó/Vas megye/ kisközség harca a megmaradásért
- Pálfy József: Greenpeace – Zöld béke. 1986/2 p. 94-102
- Persányi Miklós: Zöldülő generáció. 1985/4 p. 87-101
Bibliogr.
- Szabó Máté: Alternatív társadalmi mozgalmak és reform Magyarországon 1986/6 p. 24-35. Bibliogr.
A Duna-kör, az Interdiszciplináris Tudományos Diákkör és a feloszlott Dialógus Kör helyéről, szerepéről a nyugati ifjúsági mozgalmakkal összehasonlítva
- Szabó Máté: Spontán szerveződő ifjúsági csoportosulások a nyolcvanas években Magyarországon. Értelmezési kísérlet. 1988/3 p. 9-18.
- Szárszó '88 (Záródokumentum). 1988/6 p. 51-56.
A felsőoktatási szakkolégiumok és a Klubtanács tábora
- Szász János András: Nomadizálás, népi kul-

túra, szabadságélmény.

1987/3 p. 82-88.

A TÉKA Népzene Együttes nyári tábora kapcsán a folklór- és tánc ház mozgalmáról

Szeredi Pál: Egy politikai mozgalom anatómiája a nyolcvanas évek végén Magyarországon. Beszélgetés Bíró Zoltánnal, a Hitel című folyóirat főszerkesztőjével. A Magyar Demokrata Fórum elnökségének tagjával. 1988/6 p. 70-79.

Takács Géza: A fiatal lét rejtett vonásairól. 1988/1

p. 98-105

A hatvanas évek ifjúsági mozgalmainak gyökerei

Vass László: Mit akar az ifjúság? 1988/6 p. 3-7

Végvári József: Lakni és cselekedni. 1981/1 p. 5-13. p.

A Miskolc-Avasi lakótelep önszerveződő fiataljairól

7. Oktatás – iskola

Aczél Anna, B.-Bass László: Pedagógusi vélekedések – iskolai sors. Szelekció az általános iskolában 1986/4 p. 55-67.

Bajomi Iván: Fejtetőre állított világ avagy beszélhetünk-e a diákok abba, hogy miként okítsák őket? 1984/4 p. 57-67

Bernáth József: Az iskola megújításának kérdései. 1985/6 p. 59-67.

Bessenyei István: Decentralizáció és önállóság. Kerekasztal-beszélgetés a felsőoktatás-politikáról. 1988/1 p. 3-14

Minisztériumi és egyetemi tisztviselők részvételével

Bessenyei István: Ne egymás fékjeként! Gondolatok a gazdasági reform és az oktatási reform kapcsolatáról 1986/6 p. 45-52. Bibliogr.

Bessenyei István-Reisz Terézia, W.: Mennyit ér a gimnazista?

1987/6 p. 40-51 Bibliogr. jegyz.

Birta Zsuzsa – Frank István: Kinek a hivatása? Család és iskola. 1983/3 p. 31-41.

Csapody Tamás: A joghallgatói lét anatómiája. Hallgatói viselkedéstípusok a budapesti jogi karon. 1988/1 p. 69-82

Csehi Zoltán: Az autonóm modell „víziója”. Egyetem – egy hallgató szemével. 1988/1 p. 36-47 p. Bibliogr. Jegyz.

Csizmadia Ervin: Érték, szerep, megújulás. A közvetítős szerep problémaköre a tanárképzésben. 1985/3 p. 44-59. Bibliogr.

Darvas Ágnes – B. Aczél Anna: Mert napközisnek se jók? A speciális intézetekben dolgozó pedagógusokról 1986/4 p. 68-77.

Egyetemi humor-zsák. Válogatás ballagó lapokból (Válogatta Sebők János) 1984/4 p. 67-68.

Gáspár László: Szocializáció, nevelés, művelődés 1986/4 p. 25-30.

Halász Gábor: A nyolcvanas évek reformfolyamatai és a közoktatás irányítása. 1985/5 p. 96-106. Bibliogr.

Horváth Attila: Reform és felsőoktatás. 1988/1 p. 27-35

Horváth László: Vita az egyetemi reformról. 1983/3 p. 24-30.

Iskola ma – holnap. 1987/1 p. 82-92.

Beszélgetés az Iskolarádióban Gáspár László, Nagy József pedagógusok és Lukács Péter oktatásszociológus közreműködésével. A beszélgetést Mezei Károly vezette

Jelen és jövő konfliktusa az iskolában. 1983/4

p. 63-69

Kerekasztal-beszélgetés. Résztvevők: Mihály Ottó, Varsányi Gyula, Lóránd Ferenc

Kalamár Hajnalka – Kabarcz Zoltán: Sorsok

Körkérdés

és gondok a szakmunkásképzés szorításában. 1987/1 p. 62-68

Kapitány Ágnes-Kapitány Gábor: Fegyelem vagy engedelmesség. 1985/3 p. 28-35 Bibliogr. láb.

A fegyelem-érték alakulása az ideológiában és a pedagógiaelméletben. /Hozzászólás a Köznevelés c. folyóirat 1984-es vitájához/

Kapitány Ágnes-Kapitány Gábor: István király az iskolákban. Tankönyvek és értékek. 1984/2 p. 15-23

Tankönyvek tartalomelemzése a két háború közti időszakról 1980-ig

Kozma Tamás: A pedagógusok és az oktatási törvény 1999/4 p. 8-16.

Loránd Ferenc: Fegyelem és demokrácia az iskolában 1986/4 p. 31-38.

Milyenek az egyetemisták? 1986/3 p. 87-94.

A nyolcvanas években. Válaszolnak: Bihari Mihály, Bognár József, Czákó Gábor, Fekete Gyula, Fodor Lajos, Gombár Csaba, Joó Rudolf, Kőbányai János, Köteles Pi, Lengyel László, Maroságn György, Ifj. Marosán György, Márton János, Nagy Endre, Niederhauser Emil, Nyers Rezső, Petsching Mária, Pungor Ernő, Stumpf István, Szabó Miklós, Székely András Bertalan, Szirmai Péter, Vass László

Nagy Mária /oktatásszociológus/: Új követelmények – régi igazgatók 1986/4 p. 78-85.

Nahalka István: Felsőoktatás, közművelődés, politika. 1985/3 p. 60-66.

Összefoglaló az első felsőoktatási vállalkozási tanácskozásról 1985/3

p. 83-86.

Az MKKE-n alakult hallgatói kissovetkezeti szakcsoportról és a felsőoktatási intézményekben működő vállalkozások országos tapasztalatcseréjéről

Pais István: A közösségi nevelés ógörög üzenete. 1981/3 p. 51-60

Pál Tamás: Igazlító nap egy szakmunkásképző intézetben. Kísérlet a demokrácia szervezésére. 1988/4 p. 96-103

Papp Zsolt-Dérier Miklós: Tudósklub az ifjúságról

besz. part. Barabás János-Békés Ferenc-Schiffer Péter-Sükösd Mihály-Szilágyi Ákos. 1981/2 p. 3-15

Polónyi István: Központi vezérlés helyett önállóság és piac. A felsőoktatás megújulásának lehetőségei gazdasági szempontból. 1988/1

p. 15-26.

Pőcze Gábor: Az állami iskolamonopólium kérdéséhez.Érvek és ellenérvek

1986/4 p. 86-101.

Pőcze Gábor-Révész Sándor-Varga Viktor:

„Szabad” iskola. Egy reformmodell 1982-ből 1986/4 p. 17-24.

Révész Sándor: A minőségellenesség egysége vagy egység a minőségért? Vázlat a tanárképzésről. 1988/1 p. 83-87

Sándor Pál: Megél/het/ünk az egyetemen... 1985/3 p. 75-82.

Sáska Géza: Tudás, bizonyítvány, piac. A felnőttoktatás dilemmái. 1988/5 p. 48-55

Sass Attila: A testi nevelés és a személyiségformálás néhány kérdése a középiskolás korban. 1981/3 p. 75-80.

Soltész Anikó: Demokrácia és sokszínűség a felsőoktatásban. Interjú Nagy Imrével, a KIST központi bizottságának titkárával. 1988/1

p. 48-53.

Stumpf István: Szakkollégiumok – negyven év múltán. 1987/1 p. 54-68.

Elméleti áttekintés valamit a Rajk és a Jóság Szakkollégium összehasonlító elemzés

Szabó László Tamás: Gondolatok néhány

közkeletű pedagógiai babonáról
1986/4 p. 47-54

Trencsényi Borbála: Hogyan veszíti hitelét a szavunk? Egy gimnáziumi osztályfőnök tapasztalatai 1986/4 p. 39-46

Trencsényi László: Szerepek – forgatókönyv nélkül 1986/4 p. 3-7.

Vámos Dóra: Oktatás, szakképzés és foglalkoztatás. 1985/6 p. 42-58.

8. Ifjúság és munka

Berki Éva, Sz.: Nevelési lehetőségek az építőtáborban. 1981/1 p. 66-70

Bod Péter Ákos: A világgazdasági fordulat és az új generáció. 1981/4 p. 54-67.

Csalog Judit: Keresve hivatást, közösséget. /Meditációk fiatal értelmiségiek problémáiról/ 1981/2 p. 16-24

Lengyel László-Polgár Miklós: A fiatalok foglalkoztatásának várható tendenciái. 1981/4 p. 3-9

Király B. István: Szövetkezetek a tanintézetekben. 1981/4 p. 76-85

Történeti áttekintés 1910-1979-ig

Laki László: Pályakezdés, beilleszkedés. Egy fogalompar tisztázásához. 1981/1 p. 71-80

Pályakezdő diplomások. Az MTV 1982. április 1.-i adása. 1982/3 p. 62-76.

A beszélgetés résztvevői: Andics Jenő, Gázsó Ferenc, Hermann Iván, Huszár Tibor, Illés Iván; a beszélgetés vezette Papp Zsolt és Dérer Miklós

Pethő Róbert: A fiatalok érdekérvényesítési lehetőségei a munkahelyeken. 1983/2 p. 16-31. Bibliogr.

Andics Jenő: A fiatal nemzedék társadalmi-foglalkoztatási helyzetéről és perspektíváiról. 1983/4 p. 17-25

Föld S. Péter: Hányan is elmentek... Változatok pályamódosításra 1983/4 P. 26-38

Rédei Mária-Salamin Pálné: Iskolai végzett-

ség, kereset, jövedelem. 1984/1 p. 79-90. Bibliogr.

Pethő Róbert: Fiatalok és a munkahelyi konfliktusok. 1984/4 p. 12-22

Kovács Imre: Második gazdaság: autonómia vagy függőség 1986/6 p. 67-71

Boros László: Kiművelt emberfők kontra kimódolt ideológiák. A túlképzés és alulképzés dilemmája a reformfolyamatok tükrében 1986/6 p. 72-81 Bibliogr.

A képzés, szakképzés strukturális hibái és a túlképzési ideológia tarthatatlansága

Halász Péter: Életformából vállalkozás? A fiatalok és a mezőgazdasági kistermelés. 1987/6 p. 60-69

Pulay Gyula: Pályakezdők pályahátrányban. 1988/4 p. 3-13

Guba Zoltán: Kenyérkeresők. 1988/4 p. 14-21

Riport álláskereső fizikai dolgozókról

Marosán György, ifj.: Gondolatok az egyén és a társadalom teljesítmény-visszatartásának okairól. 1988/5 p. 34-40

Kovács Zoltán: „Mindenki lehet milliomos”??? 1987/1 p. 36-40.

Interjú egy „maszek” -kel

9. Szociálpszichológia – értékek

Bakonyi Péter: A töltött káposzta és más ételek. Az előítéletességről beszélget Csepeli György szociológussal Bakonyi Péter. 1982/2 p. 3-14

Előítéletesség a tudományban és a mindennapokban. A magyar társadalom előítéletessége

Bender Katalin: Közösségkultúra. A látszatharmóniától a konfliktusok vállalásáig. 1987/3 p. 89-95

Boros László /szociológus/: Légvárak lovagjai vagy jövőnk értékkeremtői. A spontán ifjúsági csoportok értékszerveződési folyamatai

Körkérdés

1986/5 p. 43-48.

Boros László: Az ifjúság értékvilágának dilemmái. Értéorientációk – értékrendek – intézmények. 1988/5 p. 12-23. Bibliogr. Jegyz

Csatáry Ildikó: Piac és ifjúság. Gondolatok a piacra /nem/ szocializálásról. 1988/5 p. 24-33

Budapesti családok illetve serdülő gyerekeik véleménye a gazdasági helyzetről

Csepeli György: A nemzet mint társadalmi nagycsoport. Gondolatok a nemzetné válás természetrajzáról. 1988/2 p. 16-29 Bibliogr

Diósi Pál: Közösség, dinamikus érték- és szerepváltozásokkal. Társas szerveződés egy városkörnyéki klubban. 1982/3 p. 77-86

Egyed László: Beszélgetés egy deviáns pszichiáterrel = Ifjúsági Szemle 1981/3 p. 16-21.

Gerevich József és Kulich Gyula téri nappali szanatórium

Erdei András: Építeni?! Egy építész vallomásai 1986/5 p. 61-66.

Fricz Tamás: „Öreg” fiatalok a hetvenes években. 1984/3 p. 62-72

Bibliogr.

A 70-es évek mára felnőtt ifjúságának beilleszkedése

Fricz Tamás: A bensőségesség hiányáról. Vázlat a huszonevesek emberi kapcsolatairól 1986/5 p. 15-25.

Gál Szabó István: Beszélgetés egy tanárral a „győzelemről”. 1982/3 p. 54-61.

Gyimesi Kornél: Az egyén és a közösség döntési lehetősége, felelőssége 1981/1 p. 43-51

Haza és haladás ma. Kortársi gondolatok nemzeti dilemmákról. 1988/2 p. 3-15

A kérdésre válaszol: Nemeskürty István, Szentgyörgyi Zsuzsa,

Agárdi Péter, Randé Jenő, Petsching Mária Zita, Kéri László, Ancsel Éva

Imreiné (dr) Péteri Erzsébet: A boldogságélmény és egy-két sajátossága az ifjúkorban. 1982/2 67-75.

Kapitány Ágnes-Kapitány Gábor: Az értékek és az ifjúság. Értéksajátosságok a mai magyar fiatalság körében 1986/5 p. 3-14.

Laki László: Az iskola mint a „közösségi” nevelés színtere. Adalékok a téma szociológiai szempontú megközelítéséhez. 1983/1 p. 81-93

Bibliogr.

Laki László: Mit értsünk a közösség fogalmán? /Szociológiai értelemezés/. 1982/2 p. 26-38

Malonyai Péter: Sport és tudat. 1987/2 p. 102-107.

Módra László: Felkészültek-e a reformra? Megjegyzések a fiatal műszaki diplomások értékrendszeréről 1986/5 p. 67-74.

Módra László: Are you ready for reform? The value systems of young graduates in the applied sciences. 1988/spec. Issue p. 47-53

Palotai János: Minták – érték nélkül?/ Filmkockák fiatalokról. 1986/5 p. 75-86.

Sas Judit, H.: Meditáció a párkapcsolatok minőségének és formáinak változásáról 1986/5 p. 26-32.

Szebenyi Péterné: Értékek útvesztőiben. Tanulóifjúságunk értéktudatának jellemzői 1986/5 p. 33-42.

Virág Teréz: A nukleáris fenyegetettség hatása a gyermek pszichés fejlődésére. 1987/4 p. 72-78.

Csernobil és a líbiai háború hatása a fiatalok lelki állapotára

10. Ifjúság helyzete

Anderson, Erika: Én már felnőttem, kérem. . 1985/5 p. 42-54.

- A lánynevelő intézetekben és nevelőszülőknél élő fiatal lányok esetei
- Az „új gazdasági mechanizmus” nemzedéke. (Domány András kerekasztalbeszélgetése). 1983/3 p. 3-13.
- Beszélgetőtársak: Akar László, Fabriczki András, Forrai István, Sipos Péter, Várkonyi József
- Brády Zoltán: Pesti estikék. Sorstörödékek a perifériáról. 1983/1 p. 54-80
- Narkósok, lány- és fiú prostituáltak
- Császár Nagy László: A drámák ismétlődnek. 1984/2 p. 53-61
- Hátrányos helyzetű gyerekek és szüleik, körülményeik
- Cseres Judit: A gyermek- és ifjúságvédelem középtávú fejlesztéséről. 1985/5 p. 3-18.
- Cseri István: Újpesttől Újpestig. 1988/4 p. 88-95
- Egy fiatal értelmiségi házaspár lakáshoz jutásának története, 1982-1988
- Dokumentumok a magyar gyermekvédelem történetéből /1901-1948/. 1985/5 p. 67-86.
- Fleischer Tamás: Az aprófalvakban élő fiatalok közege és kilátásai. 1987/3 p. 69-81 Bibliogr.
- Fleischer Tamás: Position and prospects of the young in small villages. 1988/spec. Issue p. 97-110
- Guba Zoltán: Köszönöm, megvagyunk. 1987/1 p. 27-35
- Harcza István: A fiatalok léthelyzete és a reform mint létkérdés 1986/3 p. 3-14.
- Horváth László: Fiatalok egy falu közösségében. 1982/2 p. 39-48.
- Hology /Vas m./ község fiataljainak életéről Kinek a bűne? Helyzetkép a fiatalok bűnözéséről. 1984/3 p. 49-56.
- Beszélgetés Vabrik Lászlóval, a Legfőbb Ügyészség Gyermek- és Ifjúságvédelmi Osztályának vezetőjével
- Kubinyi Ferenc: Megkésztet requiem 27 fiatal ravatala felett. 1984/2 p. 42-52
- Tanulságok a szipuzásba belehalt gyerekek tragédiái kapcsán
- Laki László: Az ifjúsági léthelyzet gazdasági, társadalmi összefüggései. 1988/klsz. p. 41-47.
- Miért nehéz ma fiatalnak lenni? (Zeley László beszélgetése Ancsel Évával). 1982/1 p. 41-45
- Negatív lenyomat. 1985/5 p. 19-36.
- Beszélgetés az azonos című film alapján a csöves jelenségről. Beszélgetőtársak: Bakonyi Péter, Pataki Ferenc, Kolosi Tamás, Loránd Ferenc
- Nemes Péter: Kalandozások a csövesek világában. 1983/1 p. 43-63
- Bibliogr.
- Rácz József: Drogfogyasztás, személyiségjogok és a társadalmi kontroll 1988/3 p. 74-85. Bibliogr.
- Rege Károly: Csapdák az érvényesülésben. 1982/1 p. 98-106
- Simó Tibor: Elosztási korrekciók vagy strukturális változások? A fiatalok egzisztenciális esélyeiről. 1987/5 p. 95-100
- Soltész Anikó: Útvesztők a terápiák társadalmában. 1985/5 p. 37-41.
- Beszélgetés Gerevich József pszichiáterrel a Kulich Gyula téri Nappali Szanatórium kapcsán
- Telkes József: Mentálhigiénés modellkísérlet a pécsi Apáczai Csere János Nevelési Központban. 1985/5 p. 55-66.
- Zétényi Zoltán: A fiatalok és a lakáshelyzet. 1981/2 p. 36-48

Körkérdés

11. Ifjúság életmódja

Erdős Endre: Egy egészségesebb ifjúságért. Beszélgetés betegségről, halálról, felelősségről és teendőkről 1985/4 p. 3-14

Hoóz István: Fiatalok halandósági viszonyainak alakulása nemzetközi összehasonlításban. 1985/4 P. 41-49

Laki László – Makszin Imre: Sport – iskola – diákéletmód. 1985/4 P. 50-60.

Mihály Ildikó: Ingázó diákok életmódjáról. 1981/1 p. 34-42

Molnár László: Az életvezetés és az egészség megtartása 1985/4 p. 15-26

Salamon Zoltán: Az egyetemisták életmódjáról. 1981/2 p. 56-66

Szalai Júlia: Társadalmi meghatározottságok és a fiatalok egészségi állapota 1985/4 p. 27-40

Székesi Margit: Egy iskolaorvos feljegyzései. 1985/4 p. 72-80.

Vastagné Meleg Csilla: A köznevelési és az egészségügyi rendszer szerepe az egészség-kultúra kialakításában. 1985/4 p. 61-71.

Masszi Péter: A körön kívül. 1985/5 p. 87-95.

A Kerepesi úti munkásszálló 14-16 éves lakóiról

12. Ifjúság és művelődés; kultúra; szabadidő

Albert József: Klub, közösség, demokrácia. 1982/2 p. 57-67.

Barabás János: Ifjúság és kultúra. 1982/4 p. 3-10

Beke Pál: Köz – művelődés. Helyzetkép és

megújulási lehetőségek a közösségi művelődésben. /1. rész./. 1985/6 p. 3-13. Bibliogr.

Beke Pál: Köz – művelődés. Megújulási lehetőségek a közösségi művelődésben. /2. rész/. 1986/2 p. 3-13. Bibliogr.

Birta Zsuzsa: A közösségi élmény évtizedek múltán is összetart. 1981/3 p. 22-27. Gyórfy-kollégisták emlékeznek

Bozóki András: „Ez már nem esztétika...” Rock és társadalom – tegnap és ma. 1983/3 p. 71-81

Czippán György: A rock és a fiatalok 1982/4 p.53-61

Csepeli György: S. – R. Gondolatok dalszövegekről. 1987/3 p. 12-16

Demény P. János – Kolozsvári Mária: Ez lenne Európa? Értékek és mítoszok a poppiacon 1986/5 p. 86-95.

Dobozy László: Ifjúság – sport – szabadidő. 1983/3 p. 87-100.

Feitl István: Dalokba „titkolt” történelem 1982/4 p. 33-41

Fejti György: Szót váltani és szót érteni. Nyelv és demokrácia. 1984/2 p. 37-41

Föld S. Péter: Komikum és közérzet. 1984/4 p. 46-56

Vicclap, rádió, kabaré stb. Komikum és gúny a rockzenében

Fricz Tamás: A hatvanas évek és a beat-nemzedék p. 1982/4 p. 42-52

Gulyás József: Ízlés és szakműveltség. Vázlatos helyzetkép a fiatal nevelők esztétikai értékorientációjáról. 1986/2 p. 44-52. Bibliogr

Kamarás István: Olvasótábor – fiatal értelmiségieknek 1982/4 p. 68-70

Kamarás István: reformvár esélye Malomvá-

- ron. Részletek egy készülő könyvből. 1985/6 p. 25-32
- Kárpáti Miklós: Az elveszett olvasók nyomában. 1984/1 p. 14-29
- Koncz Gábor: A közművelődés jövőjéről. Kritikus kérdések és a cslekvés lehetőségei. 1985/6 p. 14-24
- Kürti Judit: Merre visz a Zűrhajó? 1983/2 p. 46-51.
- Laki László: Élsport, társadalom, csoporttudat. 1981/4 p. 86-101
- Lindner András: Stréber, aki énekel? Három beszélgetés a kóruszenéről 1982/4 p. 11-22.
- Megszólalnak a résztvevők (Olvasótábor, Ásotthalom) 1982/4 p. 70-77
- Mezey László Miklós és Balogh Mária Eszter a táborról
- Művészek a gyerekekért. 1984/4 p. 9-10.
A Magyar Úttörtők Szövetsége által rendezett tanácskozásról
- Nagy Katalin, S.: A fiatalabb korosztályok lakáskultúrájáról. 1986/2 p. 53-63
- Nánay István: Hol tart a gyermekszínház? 1983/2 p. 40-45
- Néphagyomány, népművészet, játék, közönség. Trencsényi László dokumentum-összeállítása a „nomád nemzedék”-ről. 1983/2 p. 52-65
- Palotai János: „Ezek a fiatalok”(?) /Az ifjúság a mai magyar filmekben/. 1982/1 p. 85-97
- Palotai János: „Mindig vonzódtam a történelemhez” Interjú Mészáros Márta filmrendezővel. 1984/3 p. 81-87
- A Napló gyermekeimnek c. film ürügyén
- Palotai János: Reformképek és -képtelenségek a magyar filmben. 1987/5 p. 61-77.
Az adott kor társadalmának ábrázolása a magyar filmművészetben
- Papp Máriaó: Értékek – vágyak – mímelés – káosz. Szemleúton diákversek sorai között 1986/5 p. 96-106.
- Papp Máriaó: Szabadság, egyenlőség, testvériség – Minden kedd, csütörtök, szombat 5 – 7-ig. 1981/2 p. 25-35
FMH klub szakmunkástanulók és ifjúságok számára
- Pethő Róbert: Labdarúgásunk — egy jogász szemével. 1982/2 p. 78-91
Bibliogr.
- Réz András: Film – Ifjúság – szórakozás. 1982/4 p. 62-67
- Romhányi András: Például a kocsmá. Klub és közösség. 1984/4 p. 76-84
- Sebők János: Rock az ötvenes években 1982/4 p. 23-32
- Szále László: Mégiscsak legyen klub. 1982/3 p. 87-95
A sárszentmihályi ifjúsági klub története, 1972-1982
- Szász János András: A közösségi értékek születésének forrásánál. A klubmozgalomtól az egyesületekig 1986/5 p. 49-60.
- Till Ottó: Közösség – zene által. 1986/2 p. 14-28
Az óbudai amatőr zenekari mozgalom vezetője és három résztvevője a motivációról
- Tóth Klára: Film, ifjúság, történelem. Beszélgetés Bacsó Péter filmrendezővel. 1984/3 p. 88-92.
- Trencsényi László: A gyermekkultúráról. 1984/4 p. 10-11
- Trencsényi László: Művészi teremtés – kapcsolatteremtés. Az iskolai amatőr művészeti mozgalomról. 1983/1 p. 94-100.
- Ünnepeink. Egy film dailóguslistája. 1983/3

Körkérdés

p. 42-45.

Macskássy Katalin kisgyermekkel készült filmje az ünnepről

Vercseg Ilona: A közösségszerveződés demokratikus gyakorlóterepe (Kerekasztal-beszélgetés ifjúsági klubvezetőkkel). 1981/3 p. 3-15.

A beszélgetés résztvevői: Alexa György, Brüll Edit, Guis István, Kóhegyi Anna, Nagy Gyula, Zsivóczky Mariann, Mészáros Éva

Vercseg Ilona: Programot – valós szükségletek alapján. 1982/2

p. 49-56.

Ifjúsági klub a Közmű- és Mélyépítő Vállalat pestlőrinci üzemeiségében

Wilpert Imre: A „nemlétező” pop. 1985/3 p. 87-95

Intézményrendszere és helye a tömegkommunikációs rendszerben. Tisztázatlan esztétikai, kultúrpolitikai státusza, megoldatlan gazdasági háttere /”második gazdaság”/

Nagy Katalin, S: „Józan ésszel nehezen érthető...” Milyen kultúrák közvetítő a kulturálatlan iskolai környezet? 1988/3 p. 33-47. foto ill.

Trencsényi Imre: Táborozás az ókorban. (helyszíni tudósítás). 1983/4

p. 70-78.

Csillebérci tábor az ókori Athén jegyében

13.Szexualitás, család, nemek

„Kérdés-e még a nőkérdés?” 1987/2 p. 20-31.

Válaszol: Kulcsár István, Gyurkovics Tibor, Fazekas Sándorné, Kolozsvári Grandpierre Emil, Kovács András, Halák László.

Aszódi Imre: „Nekem már mikor lehet . . .?” 1986/1 p. 64-69.

Borsányi László: A zsákmányosítás a kizsákmányolás optikáján keresztül. A nemek közötti hierarchia „őseredetének” bizonyítására tett kísérletek 1987/2 p. 50-54.

Borsányi László: Winnetou – az európai in-

dián. 1984/1 p. 30-41

A férfi ideáltípus a 20. században

Czeizel Endre: Az optimális családtervezésről 1986/1 p. 36-47.

Csaba György: A fogamzásgátlás mint a fiatal nők emancipációjának egyik eszköze és ennek ára 1987/2 p. 41-49.

Csernák Józsefné: Tizennyolc éven aluli nők házasságkötése. 1986/1 P. 33-35.

Csernák Józsefné: Regarding marriage of women under eighteen. 1988/spec. Issue p. 78-80

Csontos Tibor: Hintában...Riport az iskolai felvilágosításról és az aháztasság előtti tanácsadásról. 1986/1 P. 18-26.

Ferge Zsuzsa: Kell-e Magyarországon a feminizmus? 1987/2 P. 3-7

Gáspár Sarolta: Beszélgetés Katával, a félhét éves nővel. 1988/3 p. 60-65.

Egy óvodás a szerelemről

Goldschmidt Dénes: Felvilágosítás – tudatos neveléssel 1986/1 p. 48-57

Hegedüs Imre: Magukra hagyatva... Kórkép a serdülő ifjúság és szüleik kapcsolatáról 1986/1 p. 58-63

Kamarás Ferenc: Ifjúság és népesedés. 1983/1 p. 15-33

Lehoczkyné Kollonay Csilla: Néhány gondolat a női munkavállalásról

1987/2 p. 85-88.

Macskássy Kati: A szerelem jó érzés és az emberek a szívükben tartják. 6-10 éves budapesti gyerekek a családról, a szerelemről 1987/2 p. 55-63.

Molnár László /orvosi szociológia/: A nemek egyenlőtlenségének dilemmája: a biológiai család integritása. Ahogyan a medikusok látják 1987/2 p. 64-71.

- Molnár László /orvosi szociológia/: The dilemma of sexual equality and the biological family as medical students see it. 1988/spec. Issue p. 81-88
- Munkácsy Ferenc: Női munkavállalás és nepszedési helyzet 1987/2 p. 76-84.
- Nagyné Szegvári Katalin: Feminizmus tegnap és tegnapelőtt 1987/2 p. 8-19.
- Neményi Mária: Új család – új modell? Az újracházódottak szerepmintái. 1988/3 p. 48-59. Bibliogr.
- Oláh Gabriella: A nők szerepének változásai a bontóperek tükrében. Beszélgetés dr. Szűcs Andreával. 1987/4 p. 68-71.
- Palotai János: Second plan – a „második” nemről. A nők a magyar filmben – és filmgyártásban 1987/2 p. 32-40.
- Papp Márió: „Momentán tud valami jobbat?!” Idézetek, viccek, anekdoták a szerelemről és környékéről 1986/1 p. 75-82.
- Tar Mária: A jogász válaszol 1986/1 p. 70-74.
- Pongrácz Tiborné: Serdülőkori terhességek és terhességmegszakítások. P. 27-32.
- Schreiber György: Mortalitás, gének, emancipáció. 1983/1 p. 34-42.
- Skodnitz Mária: Állásvál(t)ás 1987/2 p. 72-75
- Skodnitz Mária: A profession or a job? 1988/spec. Issue p. 42-46
- Veres Pál: Megalapozott házasságból egészséges gyermeket! 1986/1 P. 3-17.
- Zsíros Mária: Válások, válókok – a fiatalok szemével. 1987/4 p. 58-67
14. Kisebbségek Magyarországon – magyarok kisebbségben
- Aki egyszer már kétszáz gyerekre is főzhetett...Friderikusz Sándor beszélgetése Orsós János szakkézett szakáccsal. 1984/3 p. 57-61.
- Egy fiatal cigány szakács küzdelme az előítéletekkel
- Anderson, Erika: Tépelődé a kétlakiságról. 1985/1 p.64-67
- Bársony János: A cigányság útjai. 1983/3 p. 56-63
- Daróczi Ágnes: „Itt vagyunk hát ... segédmunkás dinasztiaát csiszolni magunkból”. 1983/3 p. 64-70
- Dávid Zoltán: Hányan vagyunk, hányan lehetünk? Tények és becslések a világ magyarságának létszámáról. 1985/1 p. 93-98
- Dinnyés József: Évgyűrűk a Kárpátok felől. 1988/2 p. 65-68.
- Látogatás a határon túli magyarok között
- Diósi Ágnes: Lefekszem a fűbe és enyém a világ. Kultúra és mentalitás cigány közösségekben. 1986/2 p. 29-34
- Fenyő D. György: „De az otthonból kaszárnyát nem csinálhatunk!” 1987/1 p. 41-52
- Egy tanárnak készülő cigány fiatalember sorsa. Riport
- Forray R. Katalin-Hegedűs T. András: „Magyar iskola” – cigány csoport. Gyermek két kultúra között. 1986/2 p. 35-43
- A cigány gyermekek kétféle szocializációs követelményrendszer keresztüzében
- Forray R. Katalin-Hegedűs T. András: Hungarian schools and Gypsies: children caught between two cultures. 1988/spec. Issue p. 62-77
- Galántai Ambrus: Árpádhoni magyarok a Mississippi torkolatvidékén. Magyar diákok között az Egyesült Államokban. 1985/1 p. 46-55

Körkérdés

Gáti Vilmos: Itt Budapest! 1985/1 P. 88-92

Gosztonyi János: A nemzet részei. 1985/1 p. 3-15

A külföldön élő magyarokról

Jablonszky László: „Amerikában semmi sem úgy van és semmi sem érvényes. De ugyanakkor mindennek az ellenkezője is.” Beszélgetés Deák Istvánnal, a New York-i Columbia egyetem történész professzorával. 1985/1 p. 56-63

Kovács Éva – Lantos Gabriella: „...hát hiszen magyarok vagyunk mi is!” Benyomások egy nemzetiségi táborról. 1988/2 p. 53-64.

Anyanyelvi tábor a határon túli magyarok részvételével

Kutasi Kovács Lajos: Magyarok Brazíliában. 1985/1 p. 68-74

Külföldi magyar lapokból. 1985/1 p. 99-112

Mola György: Egy budapesti Amerikában. 1988/5

p. 41-47

Nagy Kázmér: Gondolatok a nyugati magyar ifjúságról. 1985/1 p.33-37

Szabó M. László: „Szétszórt árvalányhaj”. A külföldi magyar cserkészlet. 1985/1 p. 38-45

Szabó Zoltán /orvos/: Megmaradnak magyaroknak? Felmérések egy magyarságismereti tanfolyam résztvevői között. 1985/1 p.75-87

Szántó Miklós: A szórványmagyarság fiatal nemzedékei. 1985/1 p.23-32

Szidiropulosz Archimedesz: „...hát megleltem hazámat”? A magyarországi görög emigrációról. 1983/4 p. 79-97

Tagányi Zoltán: Törzsi rend az űrkorszakban? Vázlat a cigányság portréjához. 1988/2 p. 108-111

Tóth Sz. Ildikó: Beloianisz már nem a régi. Haza a hazában.

1983/4 p. 98-103

Új nemzedékek – régi javaslatok. /Imre Sándor: A külföldi magyarok tankönyvei, 1929; Borsy-Kerekes György: A második generációról, 1938./ 1985/1 p. 88-92

15. Külföldi fiatalok

Ágh Attila: Az elvesztett ifjúság. 1988/2 p. 69-82

A nyugatnémet és a lengyel politikai szocializációs modell, továbbá a hazai problémák

Albert József: Közművelődés Finnországban. 1981/4 p. 68-75

Ifjúsági irodákról

Anderson, Erika: Töredékek. 1983/3 p. 82-86.

Egy első generációs londoni magyar lány gondolatai az emigráns létről

Anderson, Erika: AIDS-köznapi Angliában 1987/2 p. 89-93

Balázs-Piri Krisztina: Másnaposan... Körkép a nyugati fiatalok szexuális életéről 1986/1 p. 83-92.

Birta Zsuzsa – Erdős Endre: Másképp élni. Pillanatfelvételek egy alternatívának szánt világból. 1984/2 p. 62-71

Nyugat-Berlin

Birta Zsuzsa: Láncszakadás. Egy fejtetőre állított világ. 1987/2

p. 30-34.

Esszé a külföldre szakadt nagymamáról

Darvas Péter:Felsőoktatás és politika. Az 1986-os párizsi diáklázadás nyomán. 1987/1 p. 88-97

Emőd Péter: Az NSZK ifjúságpolitikájának alapjai. 1981/2

p. 84-101. Bibliogr.

Erdei Grünwald Mihály: Japán a hagyományok tükrében. Képek, töredékek, élmények,

benyomások. 1984/2 p. 91-96.

Erdős Endre: Tiltakozás és beilleszkedés. A mai NSZK ifjúságának politikai orientációjáról. Ifjúsági Szemle 1985/6 p. 87-103. Bibliogr

Grunde, Friedrich: Ifjúság és ifjúságpolitika Ausztriában. 1987/4 p. 82-90.

Heller, Brigitte: Anyák, lányok, szerepek 1987/2 p. 94-98.

17-20 éves osztrák lányok között végzett vizsgálat a női szerepekről

Két dokumentum a Német Szövetségi Köztársaságból p. 99-104.

Közéteszi Erdős Endre

Hortobágyi Katalin: Tanulói jogok és érvényesülések sz NSZK középfokú iskolarendszerében 1986/4 p. 102-109.

Huszár Ágnes: Társadalmi problémák az NSZK-ban – a szociolingvisztika tükrében. 1982/4 p. 91-98

Kulke, Christine: A különbözőség erősebb a rokonságnál. Az NSZK lázongó fiataljai a 68-asok tükrében. 1984/2 p. 72-90

Bibliogr.

Az egyes nemzedékek ifjúságának politikai arculata

Régi intézmények és új mozgalmak a nyugati politika hétköznapjaiban. Politológusok beszélgetése a Rádióban. 1985/6 p. 79-86.

A beszélgetést vezette: Mihancsik Zsófia, résztvevők: Kéri László, Papp Zsolt, Szabó Máté, Boros László

Schiffer Péter: Fiatalok – „zöldek” – NSZK '82. 1983/1 p. 101-109

Szabó Máté: Szempontok az új békemozgalmak problematikájához. Magyarországi és NSZK-beli tapasztalatok. 1988/4 p. 62-69. Bibliogr

Szarvas Péter: Ifjúság és gazdaság a fejlődő országokban. 1982/2

p. 92-105. Bibliogr.

Thoma László: Tiltakozó fiatalok. Három évtized választútjai. 1984/4

p. 69-75

A nyugati országokban

16. Történelem – ifj. mozgalom történet

A DISZ Központi Vezetősége 1956. október 23.-i ülésének referátuma. Közzéteszi Ólmosi Zoltán. 1988/5 p. 83-98.

Berecz János – Pósa Zsolt: Az egyetemisták és szervezeteik

1956 – 57-ben. 1982/1 p. 46-63

Bernát István, B.: „Nem kaszányát, de kedves otthont ...” Egy diákdirektórium hétköznapjai. 1987/6 p. 86-100.

Könyves Tóth Kálmán diákdirektórium tag dokumentumai 1919-ből

Dénes József bizonyágtétele megtéréséről. Lejegyezte: Szász János András. 1988/6 p. 65-69.

Egy „új hangú” tanácskozásról. Szemlvények a DISZ KV 1956. májusi üléséről. A dokumentumokat válogatta Ólmosi Zoltán. 1987/4 p. 91-109.

Egy ifjú elmélkedései pályaválasztáskor. 1982/3 p. 102-105.

Marx Károly érettségi dolgozata

Fitos Vilmos: A nép szolgálatában. Adalékok a diákegység-mozgalom történetéhez. 1986/5 p. 88-100.

Gergely Ferenc: „A cserkészszövetség egyéni tagja csak krisztusi világnézetű magyar állampolgár lehet”. Levelek, dokumentumok 1937-1944. 1984/4 p. 85-103

Egykorú akciók a zsidó cserkészek ellen

Gergely Ferenc: Adalékok a kommunista és szociáldemokrata ifjak levanteellenes harcának történetéhez (1919-1930). 1984/1 p. 91-102. Bibliogr.

Laurenszky Ernő: Cserkész-világtalálkozó – 1947, Moisson. Személyes emlékek. 1987/1

Körkérdés

p. 93-103.

Maky Gusztáv: A magyar fiatalok a sorskérdések előtt (1939). Részletek. 1986/3 p. 95-101.

Eredeti megjelenés: Pannónia 1939.

Oláh Gabriella: A múlt „harci harsonája”. Bemutatjuk az Ifjú Proletárt 1982/4 p. 99-106

Ólmosi Zoltán: A Petőfi kör és a Dolgozó Ifjúság Szövetsége 1956 nyaráig. 1988/6 p. 80-97

Ólmosi Zoltán: A magyar ifjúság a Szabad Ifjúságban. Tallózás a DISZ központi lapjában /1953-56/. 1984/3 p. 93-105

Papp Mária: Hogy miért, semmit sem tudunk . . . 1985/6 p. 104-109.
Székely Géza pólai matróz naplója 1914-ből

Petőcz Pál: Egyetemisták és főiskolások Budapestén, 1944-ben. 1985/2 p. 51-64

Rakd meg rakd meg, cserkész-pajtás, azt a tüzet . . . Kerekasztal-beszélgetés a cserkészetről. 1987/5 p. 101-109.

A beszélgetés résztvevői: Trencsényi László, Gergely Ferenc, Papp Emil, Gelencsér Katalin

Sorsformáló pillanatok /Körkérdés a felszabadulás 40. évfordulója alkalmából/. 1985/2 p. 3-39.

Részei:

László-Bencsik Sándor: Szembesítés p. 4-7.

Fitos Vilmos: Tiltakozás a német megszállás ellen p. 8-11.

Bokor Péter: Megkeményíteni a csakazértis elhatározását p. 11-15.

Darvas Iván: A háború elembertelenít p. 15-18.

Máriássy Judit: Egyenes út p. 18-21.

Cseres Tibor: 1945. február 20-án Tamási Áronnal p. 22-27.

Karinthy Ferenc: Negyven esztendeje p. 27-31.

Benedek István: A kisded imádása p. 31-32.

Mádi Szabó Gábor: Író kell ehhez p. 33-34.

„Bennünket tudatosan készítettek az új életre...” Interjú Gáspár Sándorral, a SZOT elnökével p. 35-39.

Svéd László: Szemben az árral. (Az erdélyi magyar és román fiatalok közös antifasiszta harcának történetéből). 1983/1 p. 3-14

Strassenreiter Erzsébet: Rajk László és a NÉKOSZ /1945-1949/. 1985/2 p. 80-94.

Szabó János: A levanteintézmény szervezeti fejlődése (1921-1944). 1988/3 p. 103-112.

Szabó János: Sík Sándor ifjúságnevelői hagyatékáról. 1988/5 p. 70-82

Szeredi Pál: Alternatívákban gondolkodva. Kovács Imre elképzelései az 1945 után megvalósuló magyar társadalomról. 1988/4 p. 104-112

Szeredi Pál: Nem csak történelem. Beszélgetés Sebestyén Lászlóval. 1988/5 p. 63-69

A Soli Deo Gloria és a szárszói konferencia

Szeredi Pál: Szárszó üzenete. 1988/5 p. 56-62

Tóth Pál Péter: A harmincas évek értelmiségi ifjúsági mozgalmairól. 1985/2 p. 40-50.

17. Könyvismertetés

Balogh Iván: Jövőre irányult nemzedék – jövő nélkül. Két, Nyugaton megjelent kiadványról. 1988/3 p. 98-102

Ellis Cashmore: Comparative youth sociology és Michael Brake: No future? C. könyvről

Botos János: A szakszervezeti ifjúság és tanoncmozgalom története. 1981/3 p. 96-100.

Molnár István: Ifjúságmozgalom Magyarországon (1945-50), Kossuth, 1981. c. könyvének ismertetése

Feitl István: Történelmi szélárnyékban. Meg-

- jegyzések Csengey Dénes és Szőnyi György Endre „nemzedéktörténetéhez” . 1984/3 p. 73-80.
Csengey Dénes: „...és mi most itt vagyunk” és Szőnyi György Endre: Lengyel történet c. könyvéről
- Kiss Tamás, B.: A manipulatív népműveléstől az öntevéákeny cselekvésig. Gondolatok egy hiánypótló könyv kapcsán. 1987/3 p. 96-100.
Kovalcsik József: A kultúra csarnokai c. könyvéről
- Révész Béla: A „kommunikációs zárlat” feloldhatóságáról. Csörsz István és Kőbányai János könyveiről. 1987/4 p. 79-81.
Csörsz: Elhagyott a közérzetem Magvető K. 1986; Kőbányai: A margón. Szépirodalmi K. 1986.
- Tomka Miklós: Ifjúság és társadalom. Gondolatok egy szimpozion és dokumentumkötet ürügén. 1983/3 p. 14-23
18. Külföldi lapokból – szemle
Külföldi Lapokból. 1981/1 p. 91-111
Külföldi lapokból. 1981/2 p. 104-111
Külföldi lapokból. 1981/3 p. 103-111
Külföldi lapokból. 1981/4 p. 106-111
Külföldi lapokból. 1982/1 p. 107-111
Külföldi lapokból. 1982/2 p. 106-111
Külföldi lapokból. 1982/3 p. 106-110
- Külföldi lapokból. 1982/4 p. 107-111
Külföldi lapokból. 1983/1 p. 110-112
Külföldi lapokból. 1983/2 p. 111-112
Külföldi lapokból. 1983/3 p. 106-110
Külföldi lapokból. 1983/4 p. 104-112
Külföldi Lapokból. 1984/1 p. 103-112
Külföldi lapokból. 1984/2 p. 97-112
Külföldi lapokból. 1984/3 p. 106-112
Külföldi lapokból. 1984/4 p. 104-112
Külföldi lapokból. 1985/3 p. 96-111
Külföldi Lapokból. 1985/4 p. 102-112
Külföldi lapokból. 1985/5 p. 107-112
Külföldi lapokból. 1985/6 p. 110-112
Külföldi lapokból. 1986/1 p. 94-112
Külföldi lapokból. 1986/2 p. 103-112
Külföldi lapokból. 1986/3 p. 108-112
Külföldi lapokból. 1986/4 p. 110-112
Külföldi lapokból. 1986/5 p. 107-112
Külföldi lapokból. 1986/6 p. 101-111
Külföldi lapokból. 1987/1 p. 104-112
Külföldi lapokból. 1987/3 p. 108-112
Külföldi lapokból. 1987/4 p. 110-112
Külföldi lapokból. 1987/5 p. 110-112
Külföldi lapokból. 1987/6 p. 101-111
Külföldi lapokból. 1988/1 p. 111-112
Külföldi lapokból. 1988/5 p. 99-112
Külföldi lapokból. 1988/6 p. 103-110
19. Cikkajánló – bibliográfia
Cikkajánló. 1981/1 p. 89-90
Cikkajánló. 1981/2 p. 102-10
Cikkajánló. 1981/3 p. 101-102
Cikkajánló. 1981/4 p. 102-105